

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI
İLETİŞİM SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MODERNLEŞME- DEMODERNLEŞME
KISKACINDA TÜRK MEDYASI

TANSU AKDEMİR
2501150310

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. BURCU KAYA ERDEM

İSTANBUL, 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : TANSU AKDEMİR Numarası : 2501150310
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : GAZETECİLİK/İLETİŞİM
SOSYOLOJİ/YÜKSEK LİSANS Danışmanı : DOÇ. DR. BURCU KAYA ERDEM
Tez Savunma Tarihi : 26.07.2018 Saati : 11.00
Tez Başlığı : MODERNLEŞME-DEMODERNLEŞME KISKACINDA TÜRK MEDYASI

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ASLI YAPAR GÖNENÇ		Kabul
2- DOÇ. DR. BURCU KAYA ERDEM		Kabul
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ KORHAN MAVNACIOĞLU		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. UĞUR GÜNDÜZ		
2- DOÇ. DR. SELVA ERSÖZ KARAKULAKOĞLU		

ÖZ

MODERNLEŞME - DEMODERNLEŞME KISKACINDA TÜRK MEDYASI TANSU AKDEMİR

Modernleşme kavramsal olarak ele alındığında yeniyi ve çağdaşlığı temsil etmektedir. Özellikle Batılı toplumların modernleşmeyle birlikte dönüşüm geçirerek günümüz toplum yapısına kavuştukları görülmektedir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti ile başlayan zorunlu bir modernleşme serüveni genç Türkiye Cumhuriyeti ile devam etmiştir. Nitekim bu süreç toplumun tüm kesimi tarafından kabul görmemiş ve tartışmalara yol açmıştır. Bu tartışmalar ışığında toplumun verdiği reaksiyonlar Türkiye'nin yol haritasının görülmesi açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışmada öncelikle modernleşme ve demodernleşme kavramları üzerinde durulmuştur. Daha sonra Osmanlı İmparatorluğu ve günümüz Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme çabaları tarihsel bir izlekte ve tartışma yaratan kavramlar üzerinden ele alınmıştır. Modernleşme çabaları sürecinde toplumun karşı karşıya kalan kesimleri tekinsizlik ve bastırılanın geri dönüşü temaları çerçevesinde ele alınmıştır. Bu sürecin net bir şekilde görülebilmesi açısından '28 Şubat süreci', '10 Kasım' ve 'Türkçe Ezan' konuları haberler üzerinden eleştirel söylem analizi yapılarak ortaya konmuştur.

Anahtar kelimeler: Modernleşme, demodernleşme, sathi modernlik, tekinsizlik, bastırma, bastırılanın geri dönüşü

ABSTRACT

TURKISH MEDIA BETWEEN THE DILEMMA OF MODERNIZATION – DEMODERNIZATION

TANSU AKDEMİR

Modernization represents newness and modernity when conceptually considered. Especially western societies are transformed by modernization, and they are found to have the structure of society today. An adventure of forced modernisation began with the Ottoman Empire in this regard has continued with the young Republic of Turkey. This process has not been accepted by all sections of society and has led to controversy. These discussions in the light of society's reaction to it are essential regarding Turkey's roadmap to be seen. In this context, primarily the concepts of modernisation and demodulation are emphasised. Then the modernisation efforts of the Ottoman Empire and the Republic of Turkey today have been addressed through the idea of creating historical themes and discussions. In the process of modernisation efforts, the sections of the society that are confronted by the community have been dealt with within the framework of uncanny and repressed repression. To be able to see this process clearly, 'February 28 period', 'November 10' and 'Turkish Ezan' topics were revealed by analysing the critical discourse through the news.

Keywords: Modernization Processes, demornization, superficial modernity, uncanny, suppression, repression of suppression

ÖNSÖZ

Batı felsefesi aydınlanma süreci ve sonrasında gerçekleşen düşünsel ve teknolojik gelişmelerle birlikte modernleşmeyi seküler hale getirmiştir. Batı dışında kalan ve dümenini Batı felsefesi temelinde şekillendiren toplumlar da Batı gibi olabilmek için modernleşme sürecine girmişlerdir. Osmanlı Devleti her ne kadar süreçte geç kalmış olsa da modernleşme çabası içerisinde olmuştur. Tam anlamıyla modernleşme sürecini başlatan ve laiklik çerçevesinde oturtan genç Türkiye Cumhuriyeti Batı ve onun felsefesi olan modernleşme paradigmasını devreye sokmuştur.

Devletin yeni politikaları, devrim olarak nitelendirilen uygulamaları toplumun tüm kesimleri tarafından kabul görmemiştir. Kurucu ideolojinin gerçekleştirdiği uygulamaların nedenleri ve sonuçlarının görülmesi, Batı tarz modernleşmenin Türk toplumu nezdinde sathi bir modernleşme deneyimi yaşatmasının bir nevi kanıtı olacaktır. Bu bağlamda çalışma, sathi tarzda modernleşmenin görülebilmesi açısından bir örnek olacaktır. Özellikle modernleşme sürecinde toplumun bazı kesimlerine yönelik gerçekleştirilen uygulamaların ortaya koyulması, Batı tarzı modernleşmenin neden sathi olarak kaldığı ve idealize edilen muasır medeniyetler seviyesine neden ulaşamadığının görülmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Devletin kurucu ideolojilerinin bastırmaya çalıştığı Doğulu ve İslami özellikler barındıran istekleri, idealize edilen Batı tarzı modernleşmeye tezat yapılar olarak kendisine tehdit olarak gördüğü kesimlere yönelik bastırma çabalarının ve bu çabaların sonucu olarak bastırılanın geri dönüşünün ortaya koyulması çalışmanın önemini vurgulamaktadır.

Toplumsal olarak “ılımlı İslam’a dönüş” olarak adlandırılabilen süreçte medya üzerinden neden sonuç ilişkisi olarak adlandırılabilen okumalar ile söz konusu pratik yönelimin irdelendiği bu çalışma, toplumsal yapının Batı tipi

modernleşme sürecinde erişilen yapıyı her şeye rağmen nasıl dönüştürdüğüne dair bir anlamlandırma çabası olarak ele alınabilir.

Tez danışmanım olan sevgili hocam Doç. Dr. Burcu Kaya Erdem'e oldukça kuşatılmış düşünceler ile hareket etmek zorunda kaldığımız günümüzde, önerdiği çalışma konusu ile bana yerleşik ve ezbere dayalı düşüncelerimi sorgulatan, kendime ve yaşadığım topluma farklı pencerelerden bakma fırsatı veren ufuk açıcı yönlendirmeleri için teşekkür ederim. Çalışma sırasında fikir alışverişinde bulunduğum arkadaşlarıma, fedakarlıkla beni yetiştirerek bugüne getiren ve her fırsatta yanımda olduklarını hissetmemi sağlayan aileme de sınırsız destekleri ve sevgileri için teşekkürü bir borç bilirim.

Tansu Akdemir
İstanbul, Temmuz 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERNLEŞME VE DEMODERNLEŞME KAVRAMLARININ ONTOLOJİK VE EPİSTEMOLOJİK OKUMASI

1.1. Modern Kavramı	8
1.2. Modernleşme ve Modernizasyon Kavramlarının Farkı	13
1.3. Modernleşme Paradigması Üzerinden “Modernleşme” nin Periferi Ülkelerde Önemi	18
1.4. Modernleşmenin Tutarsızlığı Bağlamında Demodernleşme.....	37

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU’NDAN TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NE “MODERNLEŞME” PARADİGMASI

2.1. Batı Etkisi ile Osmanlı’da Zorunlu “Modernleşme” Çabaları	47
2.1.1. Türk Modernleşme Pratiğinde İlk ‘Demodernleşme’ İzlenimleri: Sathi Modernleşme Örneği Olarak Lale Devri.....	55
2.1.2. ‘Sathi’ Modernleşme Bağlamında Osmanlı İmparatorluğu’nda Modernleşme Çabaları	60
2.2. Tarihsel İzlekte Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne Modernleşme İdeolojisinin Tekinsizi Olarak Din	76
2.2.1. Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Modernleşme Sürecinde Laiklik, Sekülerlik ve Örtünme Tartışması	86
2.3. Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşu Sonrası Türk Modernleşme Pratiğine ‘Tekinsizlik’ Kavramı Üzerinden Bakış	97
2.4. Türk Modernleşme Pratiği Açısından Tek Partili Yönetimden Çok Partili Yönetime Geçiş ve Sonrası: ‘Bastırma ve Bastırılanın Geri Dönüşü’	113

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MEDYADA TEKİNSİZLİK VE BASTIRILANIN GERİ DÖNÜŞÜ
BAĞLAMINDA MODERNLEŞME-DEMODERNLEŞME KARŞITLIĞININ
OKUNMASI

3.1. Araştırmanın Problemi	128
3.2. Çalışmanın Amaç ve Önemi	128
3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları	129
3.4. Araştırmanın Yöntemi.....	129
3.4.1. Sosyo-kültürel Değişme ve Eleştirel Söylem Analizi.....	130
3.4.2. Norman Fairclough Üç Aşamalı Eleştirel Söylem Analizi Yöntemi	132
3.5. Türk Modernleşmesinde Tekinsizlik ve Bastırılanın Geri Dönüşüne Dair Bir Okuma: 28 Şubat Süreci, 10 Kasım ve Türkçe Ezan Haberleri	134
3.6. Birinci Aşama: Haber Metinlerinin Çözümlemesi.....	136
3.6.1. 28 Şubat Sürecinde Cumhuriyet Gazetesinin Haber Söyleminde Tekinsizlik Teması	136
3.6.1.1. Birinci Tema: Tekinsiz - Türk Modernleşmesinin Tekinsizi Olarak Şeriat ve İrtica	137
3.6.2. 10 Kasım (Akit TV) ve Türkçe Ezan (A Haber) İçerikli Televizyon Haber Söylemleri (Bastırılanın Geri Dönüşü Teması).....	148
3.6.2.1. İkinci Tema: Bastırma ve Bastırılanın Geri Dönüşü.....	148
3.7. İkinci Aşama: Etkileşim Analizi	155
3.8. Üçüncü Aşama: Bağlam Analizi	156
SONUÇ.....	158
KAYNAKÇA	163
EKLER.....	174

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	:Amerika Birleşik Devletleri	
Akt.	:Aktaran	
AT	:Avrupa Topluluğu	
Bkz.	:Bakınız	
C.	:Cilt	
CHP	:Cumhuriyet Halk Partisi	
Çev.	:Çeviren	
DP	:Demokrat Parti	
DYP	:Doğru Yol Partisi	
Eşan.	:Eş anlamlı	
İng.	:İngilizce	
MGK	:Milli Güvenlik Kurulu	
NATO	:North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Örgütü)	Anlaşması
RP	:Refah Partisi	
s.	:Sayfa	
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği	
vb.	:Ve benzeri	
Y.y.	:Yüzyıl	

GİRİŞ

Türk toplumunda, medyanın toplumsal gelişme ve devinimlerdeki belirleyici gücü gözönüne alındığında, Türk modernleşme deneyiminin varoluş koşul ve pratiklerinden demodernleşme koşul ve pratiklerine uzanan çizgisi bu çalışmanın inceleme çerçevesini oluşturmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesini oluşturan Batı tipi modernleşme, sekülerizm ve kendi doğululuğundan tez elden kurtulma misyonuyla şekillenen Türk modernleşmesi, 400 yıllık bir mirasın temsili olan; politizasyon, toplumsal hareketlenme ve sosyo-kültürel örgütlenme biçimlerini de içeren 'Batı Paradigması' olarak algılanması gereken modernliği, modernleşme olarak 'sathi' düzeyde teorize ve pratik etmiştir. Bu bağlamda 'torn', 'inorganik', 'taklitçi', 'batıcı' veya 'sathi' olarak kavramsallaştırılan Türk modernleşmesi, aslında Batı tipi modernleşme deneyimini tarihsel ve bilişsel değerlerinden sıyrarak, belli yönleriyle taklit etmenin tezahürü olmayı seçen bir yönelimdir. Türk modernleşme sürecinin tasvirinde kullanılan ve medya yoluyla tasvir edilerek yaygınlığı sağlanan "modern kadın" ve "modern eğitim" temsilleri, sözü edilen 'sathiliğin' en net tezahürleridir. Malum olduğu üzere, bilişsel boyutu sığ kabuller de ancak sığ olarak pratik edilebilir. Bu bağlamda ilgili pratiklerden vazgeçmek, ilk hale ve hatta Freudyen anlayışa göre 'bastırılmış olana geri dönüş' çok daha kolay olacaktır.

Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile birlikte girişilen ulus inşa süreci; toplumsal, kültürel ve ekonomik bütünleşmeyi gerçekleştirmek amacıyla yapılan ancak yerleşik toplumsal düzen ile kurulan yeni düzenin uzun süre yaşayacağı gerilimlere de sebep olan devrimlerle şekillenmiştir ve söz konusu devrimler sonucu toplumun iç dinamiklerinde başlayan gerilimler; Türkiye siyasal tarihi açısından belirleyici olan aktörler tarafından çeşitli çıkarlar nedeniyle uzun yıllar körüklenmiş, gündemi meşgul etmiş ve etmeye de devam etmektedir.

Doğrusal bir evrim çizgisinde ilerleyerek geri kalmışlığından kurtulma amacıyla girişilen bir süreç olarak modernleşme; dini inançlar ve geleneksel bağlar gibi geri kalmış toplumlara referans veren olgulardan kurtularak, Batı'da idealize

edilmiş modern topluma doğru bir evriliş olarak tanımlanmıştır. Çağa ayak uydurmak ve geri kalmışlığından bu bağlamda da sömürgeleştirilmekten kurtuluşun yegane yolu modernleşmekte, Batılılaşmakta görülmüştür. Batı dışı olarak sonradan modernleşme sürecine girmiş ya da girmek zorunda bırakılmış olan toplumların yaşadığı süreç açısından bakıldığında ise modernleşme bir kuram haline gelmiştir. Kökleri düalist epistemolojiden gelen ve modernleşme kuramını oluşturan Batı tipi modernleşme olgusu düşünce evrenine de hakim olması ile başta dünya olmak üzere tüm düşünsel pratikleri de aynı coğrafi olarak Doğu ve Batı olarak hayali bir ikiliğin yaratılması gibi, dikotomik sınıflandırmalardan oluşan ve kendini var etmesi için ‘öteki’ olanı yaratarak sürekli yeniden üretme sürecine mecbur olunan bir evren oluşturmuştur. ‘Modern-premodern’, ‘gelişmiş- azgelişmiş’ ve ‘demokratik-despotik’ gibi dikotomik sınıflandırmalar ‘merkez-periferi’ ayrımında değerlendirildiğinde, sanayi devriminde öncü olup kapitalizmin tarihsel gelişiminde etkili olan Avrupa ülkelerinin, ‘merkez’de yer alarak ‘periferi’leri haline gelen diğer ülkeler üzerinde ekonomik bir üstünlük kurmalarına neden olmuştur. Ekonomik gücün bir getirisi olarak da, geç kapitalistleşen ülkeler üzerinde uzun vadede kültürel bir hegemonya kurmuşlar ve coğrafi, kültürel ve siyasi anlamda dünyayı kendilerine göre tanımlamışlardır.

İnsan karakteri için kullanılan ve dünyanın merkezine kendisini koyan egosantrik tanımlaması, Avrupa merkezci(Eurocentrism)’liğin izdüşümüdür. Sadece Avrupa’da değil tüm dünyada oluşturulan bu Doğu-Batı kavrayışı, dünyanın merkezine Avrupa’nın konulması, olaylara ve olgulara Avrupa’nın merkeze alınarak bakılması, kültürel anlamda estetik ölçütlerinin belirlenmesi ve değer yargılarının oluşturulması sırasında etkili olur. (Başkal, 2004: 18)

Avrupa merkezci bakış açısının hakim olduğu modernleşme algısı, kapitalistleşme sürecine girmekte geç kalmış diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’nin de modernleşme pratiği üzerinde etkili olmuştur. Gelenek ve modernlik arasında geçmişten bugüne süren bir gerilim hattı çekilmesine neden olan modernleşme pratiği, Doğu-Batı arasında kalmış toplumlarda gelenek ve modernlik arasında özel bir kopukluğa da referans oluşturmaktadır ve Türkiye’nin modernleşme pratiği bu sürecin en açık örneklerinden biridir. Huntington’ın ifadesi ile; “arada kalmış”, “yarı

modern”, “iki medeniyet arasında bölünmüş” (2013:196), “torn ülkeler” (1996:74) bağlamında değerlendirilebilecek olan Türkiye’nin söz konusu arada kalmışlığı, gelenek ve modernliği bir arada ve sessizce var etmesinden kaynaklanmıştır.

Mevcut toplumsal yapıya içsel dinamiklerin bir sonucu olmaksızın ‘yukarıdan’ veya ‘dışarıdan’ getirilen, dayatılan yeniliklerin toplum tarafından içselleştirilmesinin, toplumun yeni duruma ve dolayısıyla kendisinin yeni haline hazır olmaması ve bunun sonucunda da getirilmeye çalışılan yeniliklere karşı direnç göstermesi ile sonuçlanması bu durumu analiz etme gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Demodernist paradigma ile sosyoloji ve iletişim literatürüne modern paradigmanın eleştirisi getirilmeye çalışılmaktadır.

Avrupa merkezci bir dünya görüşü tarafından kurulan modernleşme ideolojisi içinde modern-demodern karşıtlığını barındırmaktadır ve yeni olan Batı’yı, geleneksel ve eskiye ait olan ise dini, kültürü ve yerleşik temsilleri ile Doğu’yu ifade etmektedir. Geleneksel olanı yeni olana tabi kılma çabası olarak ele alınabilecek modernleşme süreci, Türkiye’nin modernleşme pratiği açısından değerlendirildiğinde, Doğu-Batı arasında kalmış toplumlara ve gelenek ile modernlik arasında sıkışmışlığa özgü bir kopukluğa işaret ettiği şeklinde değerlendirilebilir. Çoğu Batı-dışı toplumda olduğu gibi Türkiye’nin de sosyokültürel tarihini, geleneksel kimlikler ve Batı tipi modernlik arasındaki arayışın paradoksu belirlemiştir.

Türkiye, modern devletin kurucu ideolojisi olarak kabul edilen değer ve istençlerin karşısında yer alan ve modernleşmenin karşıt ötekisi olan geleneksel değer ve istençleri, kendi içindeki karanlık olarak tanımlamıştır ki söz konusu karanlık, bu çalışmada Freudyen anlamda ‘Unheimlich’(1919) yani tekinsizlik kavramı ile tanımlanmış ve bu süreç; bastırıldığı, yok sayıldığı halde hala yerinde duran bazı değer ve istençlerin orada olmaması gerekirken hala yerinde olması ve bu durum karşısında hissedilen yabancılaşma ve tekinsizlik hissi ile açıklanmaya çalışılmıştır. Türkiye’nin bastırılmış bu istençlerle yüzleştiği durumlar da “bastırma ve bastırılanın geri dönüşü” çerçevesinde değerlendirilmiştir. ‘Bastırma’ mekanizmasını ortaya çıkaran, Osmanlı İmparatorluğu’nda da izleri görülen Türk modernleşme pratiğinin, Batı’da oldukça uzun bir sürece yayılmış bir ilerlemenin

sonucu oluşunun aksine, Türkiye’de çok kısa bir sürede gerçekleştirilmeye çalışılması ve doğruluğundan, geri kalmışlığından bir an önce kurtulma isteği ile taşıyıcı elitlerce hıza dayandırılmak zorunda kalınarak topluma dayatılmasıdır.

Bu çalışmanın hipotezi, Türk modernleşmesinin “sathi”(Meriç, 1999: 933) bir deneyim oluşunun, ‘bastırılmış’ olarak kabul edilen “anti seküler”, “anti cumhuriyetçi”, ve hatta “anti demokratik” olanın ‘geri dönüşü’ olarak tanımlanabilecek medyatik ve dolayısıyla toplumsal bir demodernleşme ve/veya “geri dönüş” olgusunun temel ve kolaylaştırıcı nedeni olduğu şeklindedir. Buradan yola çıkılarak çalışmanın birinci bölümünde modernlik, modernleşme ve demodernleşme kavramlarının üzerinde durularak modernleşme ve demodernleşme kavramlarının ontolojik ve epistemolojik okuması yapılmıştır.

İkinci bölümde, Osmanlı İmparatorluğu’nda ve Türkiye Cumhuriyeti’nde modernleşme paradigması, bu çalışmanın bir tarih çalışması olmaması gerekçesi ile konu ile bağlantılı olan dönemler üzerinde durularak, çalışmanın asıl çerçevesini oluşturan Sathi Modernleşme, Tekinsiz(Das Unheimlich), Bastırma ve Bastırılanın Geri Dönüşü kavramları ile ele alınmıştır. Tarihsel bir arka planda yer alan din kavramı ve bu kavramla ilişkilendirilen laiklik, sekülerlik ve örtünme kavramları da yine yukarıda bahsedilen kavramlar çerçevesinde tartışılmıştır.

Üçüncü bölüm 28 Şubat (1997) süreci, 10 Kasım ve Türkçe ezan kavramları üzerinden çalışmanın önceki bölümlerinde ele alınan tekinsizlik, bastırma ve bastırılanın geri dönüşü kavramları çerçevesinde belirlenen örneklem seçimine Farclough’un üç aşamalı eleştirel söylem analizinin uygulandığı araştırma bölümüdür. 28 Şubat sürecinin, Türkiye’nin yakın tarihinde Cumhuriyet’in kurucu değerlerinin askeri bir kontrol ile eskisi kadar olmasa da kendini güçlü bir biçimde var ettiği bir dönemi anlattığı söylenebilir. Bu sebeple özellikle irtica, şeriat, örtünme gibi cumhuriyet rejiminin kurucu değerlerinin karşısında bulunan ve yine bu değerlere sahip kurucu elitlerin anlam dünyasında tekinsiz kavramlar olarak vücut bulan tartışmaların hem politik hem sosyolojik düzeyde ele alınması, varılmak istenen sonuç bakımından anlamlı olacaktır. Kurucu ideolojinin tekinsizi ve aynı zamanda bastırılanı da temsiliyeti bakımından 10 Kasım ve Türkçe ezan konularında

havuz medyasında yer alan A Haber ve Akit Tv’de yayınlanan haberler ele alınmıştır. Burada amaç, eleştirel söylem analizi ile iki farklı bakış açısından olayların nasıl ele alındığını analiz etmektir. Böylece daha önceki bölümlerde tartışılan sathi modernleşme kavramının izdüşümünde yer alan Cumhuriyetin kurucu değerlerinin bastırdığı ve tekinsiz olarak gördüğü kavramların, İslami öğelerin daha güçlü bir şekilde görünür olduğu ve kamusal alanda tartışmaya açıldığı bir dönemde Türk basınında iki farklı ucu temsil eden medya organlarında görünümü analiz edilecektir.

Böylece Türk medyasının toplumsal olarak “ılımlı islama dönüş” olarak kabul edilen dönemdeki pratik yönelimini irdelemek, toplumsal yapının ve devletin kurucu ideolojisinin Batı tipi modernleşme misyonunu nasıl dönüştürdüğünü de belgeleyecektir. Çalışmanın amacı ve kapsamı, sözü edilen dönüşümü irdelemeye ve belgelemeye yöneliktir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERNLEŞME VE DEMODERNLEŞME KAVRAMLARININ ONTOLOJİK VE EPİSTEMOLOJİK OKUMASI

Modernleşme ve Demodernleşme kavramlarının anlaşılabilmesi için; bu kavramlarla ilintili olan ‘modern’, ‘modernite’, ‘modernizm’ ve ‘modernizasyon’ kavramlarının ayrımının bilinmesi gerekmektedir. İç içe geçmiş kavramlar olmaları nedeniyle, çalışmanın sınırlılıkları bakımından ‘demodernleşme’ kavramının açıklanması için söz konusu kavramların bu çalışmada ne ölçüde ele alınacağı önem arz etmektedir. Bilindiği üzere ‘modernleşme’ güzel sanatlardan ekonoimiye, siyasete, sosyolojiye kadar birçok farklı alanda üzerine çalışmalar yapılmış, oldukça uzun literatürü olan bir kavramdır. 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa’da ortaya çıkan ve zaman içinde tüm dünyayı etkisi altına almış olan toplumsal değerler sistemi ve organizasyonuna verilen isim olarak ‘modernleşme’nin gücü, 18. yüzyıl Aydınlanma Felsefesinden kaynaklanmaktadır. 19.yüzyılda modernleşmeyi kapitalist gelişmenin bir sonucu olarak değerlendiren Marx’ın etkisi ile tarihsel gelişme toplumsal, kültürel, politik ve etik olarak yeni bir evreye girmiştir. Bu yeni evre ile birlikte o zamana kadar yerleşik olan bütün yapılar sarsılırken, bu yapıların içeriden yıkımına neden olacak yeni dinamikler ise doğum sancıları yaşamaktaydı. Marx’ın ifadeleri ile:

“Üretimin sürekli dönüştürülmesi, tüm toplumsal ilişkilerin durmaksızın sarsılması, dinmek bilmeyen belirsizlik ve kaynaşma... Bunlar burjuva çağını öteki tüm devirlerden ayırdediyor. Tüm yerleşik, donuk ilişkiler, arkalarında sürükledikleri saygıdeğer düşünce ve kanaatler silsilesiyle birlikte süpürülüp atılıyor. Yeni oluşan her şey daha kemikleşmeden miyadını dolduruyor. Katı olan her şey buharlaşıp havaya karışıyor, kutsal olan her şey dünyevileşiyor.”(akt. Berman, 2013:135)

Marx’ın da ifade ettiği gibi, eski iktidarların ve yerleşik ilişkilerin değiştirilmesi için kutsallıklarına meydan okunması, başka bir ifadeyle

dünyevileştirilmeleri gerekmiştir. Bu gereklilik sonucu ortaya çıkan politik çatışma ise ifadesini geleneksel-modern dikotomik ayrımında bulmuştur. Modernleşmenin kavramsallaştırılması geleneksel olan söylem, eylem ve değerleri kıran ve/veya dönüştüren bir yönelimi anlatmaya dönük olarak Avrupa kültür tarihinin çeşitli noktaları içerisine yerleştirilmiştir. İletişim disiplini içerisinde çalışmalara konu olan küreselleşme ve kapitalizm gibi modernleşme de sayısız tanım ve yaklaşımla karşılanmaktadır. Bu yaklaşımlardan, modernleşme okulunun tanımının ‘Modernleşme’ olgusunun sistemli bir disiplin içinde teorize ve pratize edildiğini belgeleyen en realist tanım olduğu çıkarımı yapılabilir. Modernleşme ekol olarak bir okul tarafından geliştirilmiş olsa ekol, dünyada merkez olarak gelişmiş Batılı modern ülkeleri alırken, ekonomik olarak azgelişmiş, siyasi kültür olarak demokrasiden uzak ve otoriter, kültürel anlamda ise geleneklerin ön planda olduğu ülkeleri merkezin çevresine konumlandırırdı diyebiliriz. Çevrede yer alan ülkelerin de geleneksel ve modern olarak bir ayrıma daha tabii olması mümkündür. İdealize edilen modele göre olması gereken, merkezin model olarak alınarak dünyaçapında ve çevre ülkeler bazında bir çözülme gerçekleşmesi, merkeze benzenmesi ve dolayısıyla modernleşme ile modern/geleneksel ikiliğinden modernleşmenin ağır bastığı bir biçimde kurtulmaktır.

‘Modern’ ve ‘geleneksel’ ikiliğinin yarattığı bu bölünmüşlük, tarihsel gelişim üzerinde Avrupa modernleşmesinin hakimiyetinin artması ile bir takım yargılar, dikotomiler ve temsiller üzerinden inşa olmuştur. Poole’a göre modernlik; Batı Avrupa’da on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda ortaya çıkmış olmasına rağmen Kuzey Amerika’da esas anlamda vücut bulmuştur. Ortaya çıktığı dönemden itibaren de Batı dışı olarak tanımlanan coğrafyalara yayılmış, olması gereken bir toplum biçimi olarak yayılmış ya da erişilmek zorunda olunan bir nokta olarak dayatılmıştır

Bu bağlamda modernleşme kuramı sıradan bir pratik olmaktan çok öte Batı merkezli, teorik ve sistemli bir disiplin zeminine oturmaktadır. Bu da modernleşme kuramının İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD’nin destekleriyle Batılı sosyal bilimcilerin Batı dışı toplumlara bakışına yön veren teorik bir çerçeveyi oluşturmuştur (Altun,2011). Söz konusu bakışın ve düalizmin farkındalığı ile

‘modernleşme’ ve ‘demodernleşme’ kavramları için literatür taraması sonucu elde edilen bilgiler bu bölümde paylaşılacaktır.

1.1. Modern Kavramı

Sözlük anlamı; yaşanan zamana ya da oldukça yeni sayılabilecek bir döneme ilişkin, çağcıl, asri olan ‘modern’ sözcüğü, İngilizceye Fransızca ‘moderne’ den geçmiştir (Demiray,1988: 627). Hemen, şimdi anlamına gelen Latin kök sözcük modo ise kelimenin günümüzde de kullandığımız haline kaynaklık eden modernus’u oluşturmuştur (Williams, 2007: 251). Ancak bütün bu tanımlara rağmen kelimenin etimolojik kökeni çok daha derin bir okuma gerektirmektedir. Bunun için Harry Harootunian’ın ‘modernoloji’ kavramına değinmek faydalı olacaktır. Modernliğin arkeolojisi de denilebilecek olan modernoloji; modernliğin, modernin ve onun bütün açılımlarının asıl anlamlarını ve bu kavramların birbirleriyle ilişkilerinin ne olduğunu tartışmak, sorunsallaştırmaktır (Harootunian,2006:20). Modern olanın öncelikle bir tavır olduğundan hareketle, “*Modern, gerçeklik olmaktan, somut sosyal bir gerçeklik olmaktan çok bir ethos, bir proje, bir iddiadır.*” (Dellaloğlu,2012: 26-28) denebilir. Kavram, kendisine ilişkin bütün kurumların ve yapıların belli bir bakış açısı ile inşa edildiğini göstermektedir.

Yukarıdaki tanımlarda modern yeni ile özdeşleştirilmiştir. Şimdiye ait olan anlamındaki kullanım, modernin yüzeysel anlamıdır. Modernin stratejik anlamını açıklayan ikinci bir anlatım, moderni Rönesans, Reform ve Aydınlanma’dan beri mevcut olan bir yeni olarak anlatmaktır. Kelimenin etimolojik açılımında gizli olan üçüncü anlatım ise, moderni beşinci yüzyıldan beri kullanılan bir yeni olarak ele alır. Bu anlamda modern, Antik olmayandır. Hep yeni ile özdeşletirilmesine rağmen modern, yeterince modern bir kavram değildir. Kelimenin etimolojisi, kelimenin sözlük tanımıyla bir zıtlık içerisindedir. Latince kökeni modernus olan kavramın kök halinin kullanımı beşinci yüzyıla kadar gider. (Dellaloğlu,2012: 30)

“ ‘Modern’ kelimesi Latince’ modernus’ biçimiyle ilk defa beşinci yüzyılda, resmen Hristiyan olan dönemi, Romalı ve pagan geçmişten

ayırmak için kullanıldı. İçerikleri sürekli değişse de, 'modern' terimi hep, kendini eski'den yeni'ye bir geçişin sonucu olarak görmek için, antikçağla kendisi arasında bir ilişki kuran dönemlerin bilincini dile getirmiştir.”(Habermas, 1990: 31)

Böylece beşinci yüzyılda özel bir anlam kazanan kelime, Hristiyan bir kavram olarak ortaya çıkmıştır denilebilir. Modernus, Roma İmparatorluğu'nun iki ayrı dönemini birbirinden ayırmak için kullanılmıştır. İlki pagan olan Roma, ikinci dönem ise resmen Hristiyanlığı benimsemiş olan Roma dönemidir. Resmi dini Hristiyanlık olan Roma, geçmişiyle arasına bir set çekmek için yeni karakterini belirleyen Hristiyan dönemine modernus demiştir. Modernus kavramı ile pagan inancından tek tanrılı inanca bir geçiş yaşandığı anlatılmaktadır. Modern kavramının ortaya çıkışına sebep olan dinsel dönemi ayrıştırma amacı ile kullanımı ile günümüzdeki seküler hayatı dinsel hayattan ayırma amaçlı kullanımı, aslında kelimenin kendi içinde süregelen karşıtlığı ortaya koyması bakımından ilginçtir. Burada yüzeysel anlamı ile Aydınlanma ve sonrası olarak ifade edilen dünyevi modern'i ve kelimenin etimolojisini de içinde barındıran ve uhrevi modern olarak niteleyebileceğimiz beşinci yüzyıldan beri süregelen anlamı arasındaki ayrımı görmek mümkündür.

“On birinci yüzyılda modernitas, antiquitas'a karşı olarak ortaya çıkar. Yani, eskilerle yenilerin kavgası. Modern kavramı aynı zamanda daha doğuştan siyasal bir kavramdır. Modern demek, şimdide hüküm süren demektir. Bugüne ait olan, bugünde hüküm süren, bugünde var olan, bugüne ait olan her şey moderndir. Modernin, çağdaş kelimesiyle arasındaki gereksiz yakınlık da aslında buradan kaynaklanır. Semantik ile kronoloji iyice birbirine karışır. Modern hem zamansal hem de değersel bir kavramdır. Çağdaş kavramına da aynı muamele yapılır genellikle. Bu açıdan değer yüklü olarak kullanılan

çağdaş sanat kavramı da sorunludur. Çünkü çağdaş sanat da bir gün çağdışı olacaktır.” (Dellaloğlu, 2012: 30)

Giddens(1994:9), modernliğin 17. Yüzyıl Avrupasında ortaya çıkarak hemen hemen tüm dünyada etkili olan toplumsal yaşam şekillerini ve bir araya gelme biçimlerini anlattığını vurgular. Ancak belirli bir zamana ve coğrafi olarak çıktığı yere ilişkin tanımlardan ötürü asıl özelliklerine ilişkin bilgilerin öne çıkarılmadığından bahseder.

Genel olarak Avrupa’nın ve Batı toplumlarının son birkaç yüzyıllık geçmişi için kullanılan modern kavramının tek bir başlangıç noktası yoktur. (Meschonnic, 2005:24) Örneğin; felsefe tarihi açısından bakıldığında Decartes’la başlayan ‘modern felsefe’, simgesel bir tarih olan 1789 tarihi verilerek siyasal açıdan modernin başlangıcının Fransız Devrimi ve devamında yayılan ulus bilinci ile ulus devlet olduğu söylenebilir. Sanayi devrimi ve kentleşme sosyolojik açıdan, İncil’in ulusal dillere çevrilerek kilisenin bir paranteze alınarak gücünün azaltılması, Tanrı ve inananın arasından çıkmasını sağlayan Luther ile dini açıdan, Reform olduğu söylenebilir. Sekülerizm sürecinin Hristiyan geleneği için başlangıcıdır. Batı’nın kurucu temellerinden biri olan Rönesans da modern kavramı için bir başlangıç olarak ele alınabilir (Dellaloğlu, 2012:28-29).

“Ne kadar tarihsel çağ varsa, o kadar ‘modern dönem’ vardır. Gene de bizimki dışında hiçbir toplum gerçekte kendini ‘modern’ olarak adlandırmamıştır. Eğer modernlik yalnızca zamanın geçişinin bir sonucuysa, kendini modern olarak adlandırmak, modernliği çok çabuk yitirmeye razı olmak demektir... Batı dünyası kendisini değişime zamanla özdeşleştirmiştir ve Batı’nın modernliği dışında bir modernlik yoktur.” (Paz, 1996: 29)

Yukarıda da belirtildiği üzere modern, öncelikli olarak kronik yani zamana dayalı bir kavramdır. Rönesans ve Reform sonrasını ifade ediyor olduğu gibi

Hristiyanlık sonrasını pagan dönemden ayıran zamanı da ifade ediyor olabilir. Batı modernliği dışında bir modernliğin olamaması ise modern kavramının mekansallığını ifade etmektedir. Modern kavramı içinde Batı'yı barındırır, Batı'da doğmuştur. Günümüzde bile tartışılabilen ve bu çalışmanın da temel dayanaklarından biri olan 'Batı-dışı modernlik' kavramı, bu mekansallığı kanıtlar niteliktedir. Böylece modernliğin anlamsal/değersel bir kavram olduğu söylenebilir. Modernliğin dilimizdeki karşılıkları olarak Batılılaşmak ve çağdaşlaşmak, temel olarak kelimeyi bir mekana ve zamana dayandırmaktadır. Bu dayanak modern başlı başına bir yaşama dünyasına, kültüre ve uygarlığa dönüştürürken bir yandan da modern olma halini tanımlamaktadır. Batı ile özdeşleşmiş bir kavram olduğundan yola çıkarak, modern olma halinin zaman içerisinde geçirdiği dönüşüm ve yorumlanış şekli de üzerinde durulmaya değer bir olgudur. Peter Wagner 18. Yüzyılda gerçekleşen sanayi devrimi ve demokratikleşme sürecini modernliğin başlangıcı olarak değerlendirir. Bir diğer önemli isim Marshall Berman ise modernliğin tarihini üç dönemde ele alır; on altıncı yüzyılın başlarından onsekizinci yüzyılın sonlarına kadar olan süreçte insanların modern hayat konusunda ilk algılama girişimlerinin gerçekleştiğini ve yeni durumu anlamlandırmaya çalıştıklarını, bu sürecin birinci evreyi oluşturduğunu ifade eder. 1790'ların devrimci dalgasının tetiklediği ve modern kamu olarak adlandırılan ilk modern toplumun doğduğu dönemi ikinci evre ve son olarak bu devrimsel süreç içinde gelişen modernist dünya ve bu dünyanın kültürünün neredeyse tüm dünyayı etkilediği dönemi de üçüncü evre olarak ele almıştır (Wagner ve Berman'dan akt. Altun,2011:10).

Günümüzde küreselleşme olarak adlandırdığımız ve temellerini kapitalizmde bulduğumuz süreç bu dönemlendirmede üçüncü evre olarak ele alınmıştır. İlerleme ile eş tutulan ve gelişmeye referans veren bir kavram olarak modernlik sürecine girmiş olan bir toplum için artık eskiye dönüş söz konusu olamaz.

Berman, modernliği bir deneyim yığını olarak adlandırır ;

“Modern olmak, bizlere serüven, güç, coşku, gelişme, kendimizi ve dünyayı dönüştürme olanakları vaat eden; ama bir yandan da sahip olduğumuz her şeyi, bildiğimiz her şeyi, olduğumuz her şeyi yok etmekle

tehdit eden bir ortamda bulmaktır kendimizi. Modern ortamlar ve deneyimler coğrafi ve etnik, sınıfsal ve ulusal, dinsel ve ideolojik sınırların ötesine geçer; modernliğin, bu anlamda insanlığı birleştirdiği söylenebilir. Ama, paradoksal bir birliktir bu, bölünmüşlüğü birliktir. Bizleri sürekli parçalanma ve yenilenmenin, mücadele ve çelişkinin, belirsizlik ve acının girdabına sürükler. Modern olmak, Marx'ın deyişiyle "katı olan herşeyin buharlaşıp gittiği" bir evrenin parçası olmaktır"(Berman, 2013:27).

Marx'ın bu ifadesinden hareketle eski iktidarların ve yerleşik ilişkilerin değiştirilmesi için onların kutsallığına meydan okunması, başka bir ifadeyle dünyevileştirilmesi gerekmiştir. Bu politik çatışma çoğunlukla ifadesini geleneksel-modern dikotomik ayrımında bulmuştur. Modernizm, Avrupa kültür tarihinin çeşitli noktalarına yerleştirilmekle ve muhteviyatına dair tartışmaları bünyesinde barındırmakla birlikte, geleneksel olan söylem, eylem ve değerleri kıran ve/veya dönüştüren bir yönelimi anlatmaya dönük olarak kavramsallaştırmıştır.

"Marx'ın kutsal olan herşeyin dünyevileşmesinden dem vuran sözleri, zaman boyutu içinde hareket ederek süregiden tarihsel drama ve travmayı gözler önünde canlandırmaya çalışmaktadır. Demektedir ki, kutsallık hâlesi(aura) yok olmuştur ve var olmayanla yüzleşmedikçe yaşadığımız şimdiki zamanı anlayamayız. Son söyledikleri – 'insanlar nihayet ... yüzleşmeye zorlanıyorlar'- sadece huzursuz edici bir gerçeklikle olan karşılaşmayı tasvir etmeyip bunu okurun gözüne dayamaktadır- ve hatta yazarın da gözüne, çünkü 'insanlar', Marx'ın deyişiyle die Menschen, hepsi birden, katı olan her şeyi eriten bu nüfuz edici sürecin hem öznesi, hem de nesnesidirler"(Berman, 2013: 128).

Modern kelimesi İngilizce ve Türkçe'de aynı anlamlarla kullanılmaktadır fakat kelimenin İngilizce'deki halihazırda moda olan, henüz eskimemiş şeklindeki ikinci kullanımı, kavram üzerine düşünmeyi gerektirir. Modern kelimesi hep yeni olanı ifade etmektedir ama bu ifade yeni olanın zaman geçtikçe eskinin kaderini

yaşayacağı gerçeğini de içinde barındırmaktadır. Charles Baudelarie, Modern Hayatın Ressamı isimli denemesindeki tanımında; “...bir yanı sonsuz ve değişmez olan sanatın, gelip geçici, ele avuca sığmaz, koşullara bağlı olan diğer yarısıdır.” (Baudelarie,2013:214) demektedir. Kelimenin muğlaklığını bu ikinci anlamdaki gelip geçicilik belirlemektedir. Modernliği zaman belirlediğine göre modern olmanın ifade ettiği anlam da zaman içinde sürekli olarak değişip, dönüşmektedir. (Kaynar,2012:20-21) Modern kavramının hem anlamsal hem de daha derin bir okuma ile etimolojik olarak ele alınışı gerçekleştirilmeye çalışılsa da zaman ile doğrudan ilişki içinde olan kavram sürekli olarak kendini yenilemeye ve dönüştürmeye devam etmektedir.

1.2. Modernleşme ve Modernizasyon Kavramlarının Farkı

Modernleşme ve Modernizasyon kavramlarının temeli ‘modernite’ ve bir alt başlığı olan ‘modernizm’ kavramlarına içkindir. Bu sebeple modernleşme ve modernizasyon kavramları arasındaki farkın anlaşılabilmesi için birbirine oldukça yakın olduğu düşünülen bu kavramlar arasındaki nüansların bilinmesi gerekmektedir. Genel olarak modern bir sıfat olarak kullanıldığında önüne geldiği kelimeye bir olumluluk anlamı katmaktadır ve bir önceki başlıkta da anlatılmaya çalışıldığı üzere içinde bulunulan, şu ana ait olan dönem için geçerli olan nitelikleri ifade eder. Bu kelimedden doğan modernite ise tarihin akışı içinde bir dönemi anlatmaktadır. Modernitenin bir alt başlığı olarak ele alınabilecek modernizm, “...on dokuzuncu yüzyıl sonu ile İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar olan dönemde, bilhassa sanat ve edebiyatta meydana gelen büyük çaplı değişimleri...”(Marshall,2005:508) tanımlamak için kullanılır. Sanat alanında ise soyutluğun hakim olmasına giden süreci başlatmış olan modernizm, “...derinleşme, üslûpçuluk, içe dönme, teknik gösteriş, içsel olarak kendinden kuşku duymaya yönelik bir hareket ve Viktorya dönemi gerçekçiliğine karşı bir tepki şeklinde tarif edilmiştir.”(Marshall, 2005:508)

Tarımsal dünyanın yerini aldığını söyleyebileceğimiz modern dünya kendinden önceki görüşlerle bağdaştırılamayacak yeni bir vizyon oluşturmuştur. İnsan üzerindeki derin etkileri onu dönüştürmesinin ardından, yaşadığı dünyayı da etkileri ile değiştirmiştir. Her ne kadar modernite için birlik içinde tek bir tanım

yapılması zor olsa da mümkün olmadığı da söylenemez. Söz konusu olan geçmiş ve yeni arasındaki farktır. Geçmişe ait bilinmeyen anlam dünyası modernite ile yeniden yapılandırılmıştır bu yapılandırmayı gerçekleştiren yeni olanın mantığı ile gerçekleştirilmiştir. *“Modern olmak, artık düne ait olmayan ve başka yöntemlerle ele alınması gereken bir dünyada yaşamak demektir.”*(Jeanniere, 2001:112). Bahsi geçen başka yöntemlerle ele alınması gereken dünyayı oluşturan ve moderniteye geçiş sürecinin yapı taşları olan dört devrim söz konusudur. Bilimsel Siyasal, Kültürel ve Endüstriyel devrimler, Batı ile özdeşleştirilmiş olan modernliğin ve ona bağlı olarak modernizasyonun, modernleşmeden ayrımı konusunda oldukça önemlidir. *“Modernite on beş ve yirminci yüzyıllar arasında yer alan entelektüel, kültürel, toplumsal ve estetik dönüşümün bir sonucudur.”*(Çiğdem,1997:72). Dolayısıyla ilerleyen bir zaman kavramı olduğu sürece modernitenin de devam eden bir süreç olarak görülmesi mümkündür. Rasyonaliteye dayalı aklın düzeninin insan için tek geçerli düzen olduğu Aydınlanma, modernitenin doğuşu için bir mihenk taşıdır.

Modernleşme genel olarak bir proje olarak ele alınan bir kavram iken modernizasyon bir oluşum sürecini ifade etmektedir denebilir. *“Sosyolojik söylemi tahakkümü altına alan işlevselcilik ve onun bir varyasyonu olarak modernleşme teorileri, modernizasyonun lehine olmak üzere modernite ve modernizasyonu birbiriyle özdeşleştirmektedirler.”*(Çiğdem,1997:72) Bu özdeşim bağlamında modernite, modernizasyon sürecini oluşturan merdivenin basamakları gibi ele alınacaktır.

Batı'nın geçirdiği süreci anlatmak için kullanılacak olan modernizasyon kavramının temelini oluşturan dört devrime giden yol ise yine bu coğrafyada gerçekleşmiş olan Rönesans ve Reform süreçlerine dayanmaktadır.

“Rönesans'ın ve onu doğuran Hümanizm'in, Avrupa Modernitesi'nin temelini oluşturduğu bilinen bir gerçektir. Rönesans, bir bütün olarak birey kavramını öne çıkaran, insanı sonsuz evrenin merkezine yerleştirerek her değer ölçüsü haline getiren bir akımdır. 'Rönesans

Hümanizmi' derken, 15. ve 16. yüzyıllarda antik düşünceye veya insana dair çalışmalar yapan hümanistlerin faaliyetlerini kastediyoruz. Hümanistler 13. yy.'dan beri, eski el yazmalarına yönelik yapılan eleştirel analizlerle, Antikçağ kaynaklarının aslına uygun şekilde yeniden canlandırılmasını sağlıyorlardı. Bu aklî girişim, insanın yaşamsal güçlere yeniden dönüşünü ifade etmekteydi. İnsan düşüncesini ve irade özgürlüğünü öne çıkaran bu hareket, yepyeni bir dönemin kapısını aralamıştı.”(Baran,2013:60)

Belirli bir sınır ve kesin bir zamana her ne kadar sıkıştırılamasa da rasyonaliteye dayalı bir akış olan modernite, modernizasyona geçiş süreci için önemli olan devrimler ve bu devrimlerin etkisinden bağımsız olarak ele alınamaz. Bilimsel, Siyasal, Kültürel ve Endüstriyel olarak sınıflanan dört temel devrimden Bilimsel Devrim, üzerinde ısrarla durulması gereken ve diğer dört devrimi türeten devrimdir. Newton tarafından başlatılan Bilimsel Devrim, evrensel yer çekimi kanunun keşfi ile iki farklı dünya görüşü arasında bir kopuşa neden oldu. Burada, Tanrısal güçler tarafından yönetildiği kabul görmüş bir doğadan, doğa yasalarının belirlediği kurallardan başka bir şeyi kabul etmeyen gök mekaniğine geçiş söz konusudur. Bu kopuşa kadar Tanrısal ile doğal arasında bir aracı olan insan, bilgisine sunulan yeni dünyayı Tanrının insana seslendiği ve ona çözmesi için verilmiş olan bir simgesel düzen olarak ele almıştır. Bu kopuşla birlikte fiziksel evren insanın bilimin ona gösterdiği yol ile keşfetmek zorunda olduğu bir evren halini alır(Jeanniere, 2001:113-115).

Dünyanın da güneşin etrafında dönen gezegenlerden biri olduğunun ortaya konması ile Ortaçağ'da dünyayı evrenin merkezi olarak gören görüş terk edilmiştir. Gözlem ve deneyime dayanan yeni bir metodun ortaya konduğu bilimsel devrim, bir önermenin geçerliliğini değerlendirirken bu metodu baz alır. Olgulara netlik ve kesinlik kazandıran matematik artık bilimin dili olmuştur (Çiğdem,2006:61). Artık insanın doğa üzerindeki iktidarı söz konusudur ve doğayı kendi ihtiyacı doğrultusunda şekillendirebileceği düşüncesi doğmuştur. Dini her şeyin belirlenimcisi olmaktan çıkaran bu düşünce, bilimle din arasında bir ayrıma neden olmuş ve dini sadece bir inanç meselesi haline getirmiştir. (Türköne, 2006: 490)

Modern demokrasinin İngiltere, Amerika ve Fransa’da ortaya çıkması ile özdeşleştirilen Siyasal Devrim, Platon ve Aristo’dan beri süre gelen ideal devlet yönetimi şekli tartışmasının demokrasi olduğu ve demokrasinin diğer yönetim biçimlerinden ayrılarak devlet için tek rasyonel yönetim biçimi olarak modern devletin ancak demokrasi ile yönetilebileceği olgusunu ortaya koymuştur. İktidarın kaynağını Tanrı’dan alıp halka veren ve iktidar ve halk içkinliğini ortaya koyan demokrasi, söz konusu iktidarın meşruiyetini akla uygunluğu ölçüsünde belirler (Jeanniere, 2001:116-117).

Almanya’da ‘Aufklaerung’, Anglosakson dünyasında ‘Enlightenment’, Fransa’da ‘Lumieres’ olarak adlandırılan Kültürel Devrim, düşünce şeklinin laikleşmesi ve tüm belirleyicilerin rasyonaliteye dayanmasını içeriyordu. Dini toplumun temelinden çıkaran ve yaşadığı kurumlaşmış dine bir eleştiri olarak kendini sunan laiklik ve fizikçilerin dünya görüşünü sahiplenerek her alanda ölçütlerin rasyonalleşmesinin öngörülmesi ile gerçekleşmişti. Doğayı öteki olmaktan çıkaran bu devrim, insanın yaşam alanı olan doğanın özerkliğini ve kendini düzenlemesi durumunu tersine çevirmiştir. Doğa, Tanrı’nın insan için kurmuş olduğu bir ev olmaktan çok ötesiydi (Jeanniere,2001:117-118).

Aletten makineye geçiş ve emeğin soyutlanması ile karakterize edilen Endüstriyel Devrim, ekonomik anlamda oldukça ciddi bir güç haline gelen burjuvazinin elde ettiği sermayeyi endüstri alanında kullanması ile doğmuştur (Türköne,2006: 490). Emek sürecinin doğrudan insana bağımlılığının yerini makineye bağımlılığın alması, makineleşmeden bilgisayarlaşma ve robotlaşmaya geçiş ile bilgi emeğin örgütlenmesinin tamamen mekanikleşmesi devrimi en uç noktaya taşıdı. Teknik yapının özerkleşmesi ile insan, üretim sürecinin tamamen dışında kaldı. Endüstri Devrimi ile modern kelimesi gündelik hayatta daha iyi anlaşıldı ve kelimenin evrimi daha çok ortaya çıkmıştır.

Birbirinden bağımsız olarak düşünülemeyecek olan bu dört devrimden Endüstri Devrimi, Avrupa’ya modernizasyon sürecini büyük ölçüde tamamlatmıştır. Avrupa’daki teknolojik gelişim ve ekonomik kalkınma zaten bilimsel, kültürel ve siyasal olarak bir dönüşüme girmiş olan toplumları kurumsal ve kültürel temelleri ile

değişime sokmuştur. Bu değişim sürecinde modernleşmenin safhalarının da endüstri devrimi ile yaşanmaya başladığı söylenebilir. Gelişen teknoloji ile değişim sadece Avrupa’da sınırlı kalmamış, tüm dünyayı Avrupa ile birlikte bir değişime zorlamıştır.

“Modernleşme, en yalın tanımıyla modernliğe doğru yaşanan süreci Alain Touraine’in deyişiyle ‘eylem halindeki modernliği’ niteler.”(Altun, 2011:10) Modern olmayan toplumların modernliğin ve kendisinin modern olmadığı bilincine vararak verdikleri tepki de modernleşme olarak tanımlanabilir. Modernliğin ortaya çıkmasıyla ona kayıtsız kalamayan bir bilinç hali ve bu bilinçle gelişen bir taklit süreci ve gecikmişlik hissiyle duyulan bir paniktir aynı zamanda. ‘Batının beş yüz yılda kat ettiği yolu biz elli yılda kat etmek zorundayız’ düşüncesinin getirmiş olduğu bir kültürel hazımsızlık durumudur. Bir tür modernlikle ilişki kurma şekli olan modernleşme, ‘her kör fili tuttuğu yerden anlatır’ durumuna benzer bir durumla modernliğin nasıl ele alındığıyla da ilgilidir (Dellaloğlu,2012:44-45). Birinci Dünya Savaşı’ndan önce gerçekleşen teknoloji kaynaklı gelişmeler modernleşmeyi gerçekleştiren araçların aslında aynı potada yer aldığını gösterir. Sanayi Devrimi’nin bir sonucu olarak makinelerin, fabrikaların ve oluşan kentleşmenin üretim üzerindeki etkisi, ulaşım ve haberleşme alanındaki yeni sistemler ile dolaşım ağının artması, kitlesel pazarların, kitleler için modanın ve dolayısıyla reklamcılık alanındaki gelişmelerin tüketime etkisi ile modernizmin aslında itici bir rolünün olmasından çok gelişen koşullara karşılık verilmiş bir cevap olduğu söylenebilir.

“...Harvey, modernleşmeyi değişen koşullara verilen bir cevap, nedenden daha çok bir sonuç olarak değerlendirmektedir. Değişen koşullara verilen cevap dünyanın değişik yerlerinde birbirinden farklı olabilir ama koşulları harekete geçiren araçlar yani ulaşım, yerleşim, iletişim aynıdır ve bu yüzeyden modernleşme başlangıç düzeyinde bu araçlar üzerinden pekala genellenebilir.”(Kaynar,2012:23)

Coğrafi olarak Batı dışı dünyada yaşanan modernleşme süreçleri üzerine yapılan kuramsal çalışmalar, modernleşme kuramını ortaya çıkartmıştır. Toplumlari

ikiye ayıran bu kurama göre, geleneksel bir toplumun modern bir topluma dönüşümü modernleşmedir. 1950'lerin sonunda şekillenen kuram, modernleşen toplumların içinden geçtikleri süreci ve değişimi anlamlandırmalarına yardımcı olmaksızın Batılı araştırmacıların modernliğe 'geç kalanlar' diye kategorilendirdikleri ülkelerin modern ülkeler tarafından düzenlenmesini meşrulaştırır. *“Bir değişme ve gelişme kuramı olan modernleşme kuramı, toplumların modern ekonomik gelişme aşamasına ulaşmaları için kültürel ve toplumsal bir değişim sürecine ihtiyaç duydukları inancına dayanır”*(Altun, 2011:13)

Son olarak; Modernleşme ve Modernizasyon kavramlarının farkı bağlamında, Batı dışı toplumların zorunlu olarak modern olma yolunda ilerlerken geçirdikleri süreçte ancak modernitenin kurumsal alt yapısı olarak değerlendirilen modernizasyon sürecine eklemlenebildikleri ama modern olamadıkları ancak modernleştiklerini söylemek, bu başlık altında ele alınan konuyu özetlemek açısından yararlı olacaktır.

1.3. Modernleşme Paradigması Üzerinden “Modernleşme” nin Periferi Ülkelerde Önemi

Batı dışı-geri kalmış-gelişmekte olan toplumların, ilerlemiş- gelişmiş-Batılı toplumların seviyesini yakalamak için geçmesi gereken yolun, Batılı toplumların geçmiş olduğu yollar olması gerektiği şeklindeki anlayış temel alınarak oluşturulan modernleşme paradigmasının daha iyi anlaşılabilmesi için, modernleşmenin ilk kuramsal çıkış noktalarını ortaya koyan sosyologların görüşlerine değinmek kaçınılmazdır.

Durkheim'ın bireyler ve toplum arasındaki modern ilişkinin izini sürdüğü, sosyolojinin ilk klasiği olarak adlandırılan Toplumsal İşbölümü adlı eserinde bahsettiği işbölümü tezi, modern öncesi ve modern toplum ayrımının ilk izlerine rastlanması açısından oldukça önemlidir. İşbölümü tezine göre; temelde aynı şeyi yapan insanlar arasındaki benzerlik modern toplumu bir arada tutmazken insanları birbirine bağımlı kılan ve bir araya çeken işbölümüdür. Durkheim işbölümünün ekonomik yönünden çok ahlaki yönde topluma hizmet ettiğini düşünür, asıl işlevi toplumu oluşturan bireyler arasında dayanışma duygusu oluşturmaktır. İşbölümüne toplum yapısındaki değişim için oldukça önemli bir rol biçer. Toplumu oluşturan

bireylerin kendilerini nasıl toplumu oluşturan bütünün bir parçası olarak gördükleriyle ilgilenen Durkheim, mekanik ve organik olmak üzere iki tip dayanışma şekli ortaya koyar. Hayat anlayışı ve inanç sisteminin birbirine oldukça benzerlik gösterdiği geleneksel toplumlarda kurallar bir uzlaşma temeline dayandırılarak hazırlanır. Durkheim'ın 'Kolektif Bilinç' olarak adlandırdığı bu uzlaşma, geleneksel toplumu birbirine bağlayan önemli bir kilit noktasıdır. Mekanik dayanışma ise geleneksel toplumlardaki işbölümünü oluşturan dayanışma şeklidir. Durkheim'a göre mekanik dayanışmanın fazla olduğu toplumlarda, "...birey kendinin sahibi değildir; tam anlamıyla toplumun istediği gibi kullandığı bir nesnedir."(Durkheim, 2006: 163) Nitekim bireysel haklar ile nesnel haklar arasında bir ayrım da bu tür toplumlarda gerçekleştirilememiştir.

Mekanik dayanışma ile nitelendirilebilecek bir toplum tüm insanların genellemeci olması nedeniyle birlik oluşturur. Tüm insanlar benzer işler yaptığı için benzer sorumluluklara sahipti ve bu durum aralarındaki bağı ortaya çıkarıyordu.

Bu dayanışmanın tam karşısında ise organik dayanışma durmaktadır. Organik dayanışmanın söz konusu olduğu bir toplumda insanların yaptığı işler birbirinden farklılık göstermektedir ve bu farklılıkların getirdiği farklı görevler ve sorumluluklar insanları bir arada tutmaktadır. Modern toplumda insanlar daha sınırlı denilebilecek görevler yapmaktadır ve başkalarının sağladığı çeşitli hizmetlere gereksinimleri vardır. Hayatta kalmak için herkesin birbirine ihtiyaç duyması söz konusudur. Bu nedenle modern toplumu işbölümü sırasında ortaya çıkan uzmanlaşma ve insanların birbirlerine sağlayacağı hizmetlere olan gereksinim bir arada tutar. Daha fazla paylaşılan anlayışın, normun ve inancın söz konusu olduğu ilkel toplumlarda daha güçlü bir kolektif bilinçten söz edilmektedir. Modern toplumlarda ise artan iş bölümünden dolayı kolektif bilinç azalmıştır. Organik dayanışmanın olduğu toplumlarda kolektif bilinç mekanik dayanışmaya sahip toplumlardakine göre çok daha önemsizdir.

Organik dayanışma bireyleri birbirlerinden farklı olmaya zorlamaktadır. Modern toplumlardaki dayanışmanın organik olarak adlandırılmasının nedeni; dayanışmayı oluşturan işbölümünün parçalarının, bütünü oluşturan canlı varlıklar

gibi hareket etmesidir. Bu yüzden modern toplumlarda toplumu oluşturan her parçanın daha özgür hareket etme şansı artmaktadır. Organik dayanışmada bireysellik arttığı ölçüde bütünün de sahip olduğu bireysellik gelişmektedir. Durkheim bu dayanışmayı gelişmiş canlıların yapılarına benzetir. *“Gerçekten bu canlıların her organın kendine özgü bir fizyonomisi, bir özerkliği vardır, ama bununla birlikte parçaların bu bireyleşmesi arttıkça organizmanın bütünlüğü de o ölçüde daha güçlü olmaktadır.”*(Durkheim, 2006:164) Durkheim kurduğu bu benzerlikten dolayı, dayanışmanın işbölümünden kaynaklandığı yapılar için organik dayanışma kavramını kullanır. Modern toplumların dayanışma şekli olarak adlandırılan organik dayanışma halinde, adalet ilkesi ve mesleki ahlak oldukça gelişmiştir. Bu durum modern toplumlarda bireyleri bir arada tutmakta ve kolektif bilinci meydana getirmektedir.

Toplumda işbölümünün gelişmesi nüfus artışı ile doğru orantılı olarak ele alınır. Nüfusun az olduğu ve işbölümünün olmadığı toplumlarda mekanik dayanışma egemendir ve bireyler homojendir. Toplumdaki bu homojenlik toplum üyelerini birbirine bağlayan unsurdur. Modernite öncesi toplumlara gelenek egemendir ve bireycilik söz konusu değildir. Nüfusun artmaya başlaması ile işbölümünün ortaya çıkması doğru orantılı olarak gözlenir. Bu işbölümü toplumları mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya taşımıştır. Bu değişimi yaşayan toplumlarda bireycilik gelişir, uzmanlaşma artar, din evrenselleşir, yerel bağlarda bir zayıflama görülürken evrensel değerler öne çıkar. Batı'nın modernliğinin üzerinde yükseldiği toplumsal alt yapı ve idealler bu şekilde ortaya çıkmıştır.

Modernleşme Paradigmasının anlaşılması için bir diğer önemli isim olan Weber'in modernlik üzerine yorumu ise Protestan inancı üzerinden ortaya çıkmıştır. Hristiyanlığın ve katolikliğin Batı Avrupa üzerinde Ortaçağ boyunca sürdürmüş olduğu hakimiyet, Vatikan'da toplanan otorite ile merkezi bir güce dönüştü. Birçok baskı ve engizisyon, afaroz gibi uygulamalar ile Ortaçağ boyunca kendi içine kapalı ve kendi kendine yeterli bir toplum oluşturmuştu. Kilise bu dönemde karşı konulamaz bir güç halindeydi ve bütün entelektüel hareketler de kilisenin sıkı denetimi altındaydı. Modernitenin de etkisi ve bu denetimin de baskısı ile zaman içinde bilim, kültür ve diğer alanlarda da yaşanan yenilik hareketleri gibi dinde de

reform olarak adlandırılan yenilik hareketi başlamıştır. Martin Luther 1517 yılında katolikliğe ve kilisenin baskıcı yönetimine karşı bir mezhep olarak protestanlığı ortaya koymuştur. ‘Başkaldıran’, ‘isyan eden’ anlamlarına gelen protestan kelimesinin anlamından da ortaya çıktığı gibi bir reform hareketinin sonucu olarak ortaya çıkmış olan protestanlığın, Kalvenizm, Pietizm ve Metodizm gibi mezhepleri de yaygınlaştırmıştır(Torun, 2002: 90). Tam da bu noktada Weber ve protestanlığın Batı Avrupa’da ortaya çıkan etkileri üzerine ileri sürdüğü sonuçlar modernliğin ortaya çıkması için açıklayıcı bir analiz ortaya çıkarır. Weber, asketik protestanlığın rasyonelile ile de şekillenerek zamanla kapitalist üretim şeklini Batı için önemli bir noktaya taşımıştır (Kundakçı,2008: 207).

Katolikliğin aksine dünyevi olan her şeyi dışlamak bir yana dünyevi yaşam şeklini tanrının emri ile kutsallaştıran Protestanlık rasyonalist, seküler ve bilimsel bir tutum geliştirilmesine ve bu tutumun dine de hakim olmasına sebep olmuştur. Daha çok çalışarak başarı ve kazancı olumlayan bu tutum ile dünyevi olana karşı bir kutsiyet getirilmiş ve buradaki yaşamı iyileştirmek için daha çok kazanç sağlama ve bunun için ticarete ağırlık verilmesi öne çıkan bir eylem olmuştur (Weber, 1999: 46,47). Böylece Protestanlık ile gelişen bu yeni yapı Weber için kapitalizmin doğuşunun karşılığı olur. Kapitalizm de Protestanlık gibi maddi anlamda daha çok kazancı ve kar etmeyi amaçlayan bir ekonomi modelidir. Weber, kapitalistlerin yani burjuva sınıfının kapitalizmin maddi yönünü oluşturduğunu, kapitalizmde manevi yönün ise Protestanlık olduğunu belirtir (Weber,1999: 47). Ortaçağda hakim olan baskıcı ve kazanç sağlamayı kötülük ve dini açıdan iyi olmayan bir görüş olarak sunan Katolik mezhebinin karşısında bulunan protestan mezhebinin ortaya çıkması ile bu durumu Avrupa’da bu iki mezhebin yaşandığı yerlerden örneklendiren Weber, protestan mezhebinde bulunanların eğitim, mesleki anlamda bulunan pozisyon ve sahip olunan maddi varlık anlamında protestan olmayanlara göre çok daha iyi durumda olduğunu belirtir. Protestanlığın kazanca bakışının tam zıttı bir yaklaşım içinde ortaçağ Katolik toplumundaki bu tutum, üretim sürecini etkisiz hale getirmiş ve birçok alanda gerçekleşebilecek olan ilerleme ve gelişmeye ket vurmuştur (Weber, 1999: 34-35). İslam dünyası ve Katolik mezhebi arasında bir analogi kurularak, İslam inancına hakim olan çevrelerin de etkisi ile tasavvufi yöne ağırlık veren İslami

dünyada da, dünyevi olandan uzak durup erdemli bir hayat sürerek uhrevi bir dünya için yaşanan hayatın, Batı dünyasında yaşanan modernliğe benzer bir modernliğin ortaya çıkmasına engel olduğu ileri sürülebilir.

Modern dünyanın yalnızca Batı için ne anlama geldiğini sorgulayan klasik sosyoloji, modernlik ile Batı toplumlarının göstermiş oldukları gelişme tarzını özdeşleştirmiştir ve modernlik üzerine yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak Batılı toplumlar ile ilgili olmuştur, Batı dışı toplumların modernleşme pratiği ise uzun bir süre boyunca çalışma konusu haline getirilmemiştir. Bu durumun sebebi olarak dünya genelinde hakim olan Batı dışı toplumların zaten geri oldukları görüşünün öne çıkmış olması gösterilebilir. Bu görüş ise birçok anlamda ilerlemesini tamamlamış olan Batılı toplumların geri kalmış olarak adlandırdıkları Batı dışında kalan toplumları sömürmeleri yönündeki görüşe hizmet etmiştir. Gelenek ile modernlik çatışmasının Batılı olmayan ve az gelişmiş olarak ele alınan toplumlar açısından tartışılması modernleşme kuramı ile bu paradigmanın modernlik kavramından ayrılması ile gündeme gelmiştir. Gelişme sorununun sosyolojik bir bakış açısı ile açıklanma iddiası ancak modernleşme kuramı ile mümkün olmuştur. Bu bakış ile modernlik ve geleneğin hangi şartlarda çatıştığı, hangi şartlarda bir uyum içinde olabileceği tartışılırken geleneğin gelişme sürecine engel olup olmayacağı araştırılmaya çalışılmıştır. Bu sürecin sonunda Batı dışı toplumların geri kalmışlığının suçlusu olarak özleri görülmemeye başlanmıştır. Birbirinden ayrı dönemlerde göreceli biçimde kullanılmış olan ileri ve geri kavramlaştırması, mutlak gerçekliği olmayan kavramlaştırmalardı ve dönemsel olarak stratejik seçimler gereği kullanılmaktadırlar.

Modernleşme paradigması ele alınırken, kendisini öncülleyen klasik sosyoloji çalışmalarından ayrı olarak düşünülemez. Modernleşme kuramının perde arkasındaki mimarı olduğu iddia edilen Amerikan sosyolog Talcott Parsons, klasik sosyolojik yaklaşımlar ile dönemin toplumsal düşünce ortamını birleştirmek ve yine döneme hakim olan sosyoloji anlayışının sınırlarını çizmek açısından ciddi bir öneme sahiptir. Kurumlar, roller ve normlar gibi toplumun bütün unsurlarının belli bir amaca hizmet ettiği, toplumun gelişmesi için bu unsurların vazgeçilmez olduğu iddiası üzerine inşaa edilen yapısal işlevselcilik, toplumun parçalarını işlevsel olarak

birbirine bağlamaktadır. Bu yaklaşıma göre, bir toplumda ortaya çıkmış olan kültürel ve sosyal yapılaşmalar işe yaradıkları ölçüde ve varlıklarını sürdürdükleri sürece sistemin devamını sağlayan bir işleve sahiptir. Toplumsal sistem bir karşılıklılık içerisinde birbirine bağlı yapılardan meydana gelir ve bu yapılar sistemin devam etmesini sağlar. Denge, bütünleşme ve sistemin etkinliği gibi konular ile ilgilenen yapısal işlevselcilikte olduğu gibi Parsons da sistemin devamı için gerekli olan bazı mekanizmaları öne sürmektedir. Uyum, bütünleşme, davranış kodlarının korunması ve amaç birlikteliği, sistemin başarısını sağlayan dört işlevsel zorunluluktur (Altun, 2011: 75-76). Bu zorunlulukların yanında modern toplumun vazgeçilmez bileşenleri ise şu şekildedir; *“Parsons’a göre, kültür ve toplumun evrimi için gerekli şartlar olarak karşımıza, toplumsal tabakalaşma, kültürel meşrulaştırım, bürokratik örgütlenme, para ve pazarın uyumlu işleyişi, evrenselci yasal normlar ve demokratik birlikler çıkmaktadır”* (Altun, 2011:78).

Modernitenin etkisi ile ortaya çıkan süreçten bütün toplumların eşit bir şekilde etkilenmediği, bazı toplumların bu sürece daha çabuk adapte olurken bazılarının iç dinamikleri yüzünden yaşadıkları çatışmalar veya karşı karşıya oldukları zorluklar söz konusudur. Toplumların kendi iç dinamikleri nedeniyle yaşadıkları yetersizliklerin aşılabilmesi gibi bir süreci reddeden modernleşme paradigması, söz konusu yetersizlikler nedeniyle oluşan sorunların dışarıdan verilecek destekler ile aşılabileceğini savunmaktadır. Modernliği tüm toplumların aynı biçimde yaşayamayacağı düşüncesinden hareketle, bu uyumsuzluğun giderilmesi, Batı dışı toplumlara dışarıdan yapılacak müdahalelere gerekliliği ortaya koymaktadır.

“Bu çerçevede Parsons, süreç içinde Amerika Birleşik Devletleri’nin önder/yol gösteren toplum olduğunu ve bu bağlamda Avrupa monarşi ve aristokrasi geleneğinden ayrıldığını belirtmektedir. Amerika Birleşik Devletleri diğer modern toplumlardan daha fazla akılcı hale gelmiştir. Artık işbölümü yerel ekonomilere göre değil evrensel gerekliliklere göre şekillenecektir... Parsons, modern toplumlar haricindeki diğer toplum türlerinin modern Amerika’nın temsilcisi olduğu değerleri

içselleştirdikleri oranda modern olabileceklerini ileri sürmektedir.”(Altun, 2011:78)

Modern Amerika’yı merkeze alarak bir modernleşme tasvir eden Parsons, toplumların modernleşmesi ile başat şart olarak Batılı değerleri ortaya koyar. Bürokratikleşme, rasyonel değerlerin öne çıkması, demokratikleşme ve sanayileşme gibi değerlerin egemen olması ile Batı-dışı toplumların da evrensel bir süreç olarak ele alınabilecek bu değişime adapte olacağı modernleşme paradigmasında genel bir yaklaşımdır. Bahsi geçen her aşama, geri kalmış olarak nitelenen toplumların modernleşmesi için aşması gereken zorunluluklar olarak değerlendirilmiştir.

Az gelişmiş toplumların gelişmeyi özendirecek olan öngörü ve bilinçten yoksun olduğunu öne süren modernleşme kuramı savunucuları, modernlik için akılcı, geleceğe önemli bir bağlılık gösteren etik sistemler ile bu anlayışları çevreleyen felsefi ya da dini görüşlerin benimsenmesinin gerekli olduğu konusunda hemfikirdirler.

Talcott Parsons’ın modernleşme kuramına yaklaşımının ardından, öğrencisi, eleştirmeni ve düşünce arkadaşı olan Neil J. Smelser’in modernleşme kuramına olan katkısına değinmek yerinde olacaktır. Modernliğin ve endüstriyel kapitalizmin kurgulanmasında yapısal farklılaşmanın rolünü ortaya koyan ve Batı dışı toplumların modernleşme süreçlerini belirlenen normlara uyacak bir tarzda düzenlemeye çalışan bir yaklaşım ortaya koymuştur. Ekonomik gelişmenin toplumsal yapı ile olan karşılıklı ilişkisini ele alan Smelser, ekonomik büyümenin toplumsal yapı üzerine etkisini araştırma konusu yapmıştır. Talcott Parsons’la birlikte *Economy and Society*’de geliştirdikleri teorik model ile toplumsal gelişme yaklaşımını oluşturan Smelser, “*yapısal farklılaşma modeli, ideal bir değişme kuramıdır*” (1959:6) der. Teknolojik, tarımsal, endüstriyel ve ekolojik alanlardaki değişim sürecine karşılık getirdiği modernleşmeyi ekonomik ve toplumsal gelişmenin toplumsal yapıya etkisiyle bağlar.

Modernliğin bir sonucu olarak gelişen kentleşmeyle birlikte görülen anomi duygusuyla baş etmek için sendika ve benzeri gönüllülük esasına dayanan kuruluşlar ortaya çıkmış, bu kuruluşların yanında çeşitli grupların artan taleplerini

karşılayabilmek için yeni siyasal kurumların oluşturulması da gerekmiştir. Ancak bu gelişmeler sonucu kitlesel histeri, şiddet patlaması, dinsel ve siyasi hareketlerin artması gibi kargaşa yaşanan bir toplumsal yapı da doğmuştur. Modernleşme ile geleceği öngörülen bütünleşme sistemine rağmen Smelser, toplumsal kargaşayı kaçınılmaz olarak görür, söz konusu kargaşa ve çatışmanın özellikle gelenekle modernlik arasındaki noktada ortaya çıktığını vurgular. Smelser'a göre modernleşen toplumların yapısı bir savaş alanı gibidir. Gelenek yapısal anlamdaki değişime karşı çıkarken, modernleşme pratiğinin oluşturduğu bütünleştirme mekanizması denge kurmaya çalışır. Bütünleştirme mekanizmalarının başarılı olabilmesi; yapısal değişimdeki yoğunluk, modernleşme pratiği öncesindeki toplumun doğal yapısı, modernleşmeyi savunan kesimin siyasi güce sahip olması ve Batılı toplumların dış müdahalesine bağlıdır.

Smelser'in modernleşme üzerine yaklaşımı Eisenstadt'ın görüşü ile birlikte düşünülmelidir. Modernleşmeye toplumların sosyo-ekonomik değişimi ve toplumsal örgütlenmenin yapısal değişimi olarak iki genel nitelik yükleyen Eisenstadt (1966: 3-5), siyasi gücün etki ettiği alanın artması ve merkezde tek bir otoritede toplanması ile siyasal olarak modernleşmenin görüldüğü, halkın gücünün kaynaklık ettiği demokratik bir yapının varolmasını, kültür ve değerleri birbiriyle iç içe geçmişlikten kurtularak ve farklılaşarak, bilim, felsefe ve dinin de ayrışarak laik bir eğitimin oluşturulduğu, okuryazarlığın ve kültürel gelişimin hızlandığı bir yapıyı, modernleşmenin belirtileri olarak görür.

Modernleşen toplumların çözümler yaşayacağını belirten Eisenstadt (1966: 21-22); bu çözümlerin topluma ciddi huzursuzluklar getirdiğini ve bu huzursuzlukların toplumda genel protestolar şeklinde su yüzüne çıktığını vurgular. Bu protestoların etrafında yoğunlaştığı fikirler ise şöyledir;

“1) Toplumsal düzen ve toplumsal adalet ilkeleri. 2) Yeni bir medeni, siyasal ve kültürel toplumu, bireysel ve toplumsal kimlik duygularını tatmin edecek şekilde belirleyen semboller. 3) Bireysel ve kültürel yaratıcılığın, kişisel haysiyetin, gerçek ve saf kişiler arası ilişkilerin gerçekleştirilmesi. Eisenstadt, bu ana fikirleri geçmişteki toplumsal düzen

etrafında gerçekleştirmek isteyenlere sağcı der. Öbür uçta, toplumsal olanakların yoksul gruplara dağıtılmasını sağlamak için toplumsal yapıda geniş değişme isteyenler vardır ki bunlara da solcu demektedir.”(Kongar, 2004: 232)

Modernleşme süreciyle kaçınılmaz olarak ortaya çıkan bu tepkiler modern bir toplum için temel yapı taşlarından biridir. Sadece modernleşme modeli ortaya koymamış olan Eisenstadt, modernleşmenin geri kalmış olarak nitelenen toplumlarda yol açtığı sorunlara da yer yer taraflı bir yaklaşım sergilese de yer vermiştir.

Daniel Lerner’in modernleşme üzerine düşüncelerini doğru anlamlandırmak, modernleşme paradigmasının anlaşılması açısından bir başka önemli noktayı oluşturmaktadır. Modernleşmenin evrensel bir süreci ifade ettiğini ve hiçbir toplumun bu süreçten etkilenmemesi gibi bir durumun söz konusu olamayacağı görüşünde olan Lerner, Türkiye, İran, Lübnan, Mısır gibi ülkelerde yaşanan modernleşme sürecini modernleşme kuramının en klasik metinlerinden olan *The Passing of Traditional Society* isimli çalışmasında ele almıştır. Batı’da yaşanan seküler temele dayalı toplumsal değişim, geçiş aşamasında olarak görülen Batı-dışı toplumların modernleşme çabası içerisindeyken karşı karşıya kaldıkları sorunları aşmalarında yol gösterici bir süreç olarak değerlendirilir. Lerner, Batı-dışı toplumlarda modernleşmeyi savunan taşıyıcı elit olarak adlandırabileceğimiz modernleştiricilerin, Batı’nın gelişmesi ve ilerlemesinde etkili olan kronolojik aşamaları oldukça iyi ele almaları gerektiği görüşündedir.

Rasyonalist ve bilimsel anlayışa diğer kuramcılarda olduğu gibi yer veren Lerner; modernleşme ve Avrupalılaşma süreçlerini birbirinden ayırır. Avrupalılaşmanın söz konusu olduğu toplumsal kesim daha çok üst sınıfken, daha geniş bir toplumsal kesim modernleşme sürecine maruz kalmaktadır. Lerner, bu çalışmanın da konusu açısından oldukça büyük bir anlam ifade etmekte olan, kitle iletişim araçlarının modernleşme sürecinin geniş kesimlere yayılmasında etkisini belirtmesi açısından önemli bir yere sahiptir (Lerner, 1964: 45).

Modernleşmenin Avrupalılaşıma ile eş tutulmaya başlanmasından önce süreç Avrupalı devletlerin sömürge devletlerini oluşturmalarından dolayı Hindistan'ın İngilizleşmesi vb. adlandırmalar ile anılırken, bu durum yerini zaman içinde daha kapsayıcı bir anlam ifade eden Avrupalılaşıma kavramına bırakmıştır. Ancak Amerika'nın oldukça güçlenerek dünya devleti haline gelmesi ile sıra Avrupa'ya da gelmiş ve Avrupa'nın Amerikalılaşmasından bahsedilmeye başlanmıştır. Tüm dünyanın etkisinden kaçamadığı modernleşme kavramı ise İkinci Dünya Savaşı sonrası daha çok öne çıkmış ve dünyanın Batılılaşma sürecini anlatmak için kullanılan kavram olmuştur. Bu kavram aynı zamanda Batı-dışı olarak ifade edilen toplumların modernleşme süreçlerinde hedefledikleri gelişmenin benzer olduğunu da ifade etmektedir. Yaşanan sürecin anlaşılması için, Birinci Dünya Savaşı'nın dünya siyaseti üzerindeki dönüştürücü etkisi ve Avrupa'nın sömürgeleri üzerindeki etkisinin göreceli olarak son bulmaya başlaması, İkinci Dünya Savaşı ardından iki kutuplu olarak ifade edilen yeni dünya düzeninde hakim olan iki süper gücün- ABD ve SSCB- dünya siyaseti üzerindeki biçimlendirici etkisi ve bu sürecin ardından Üçüncü Dünya olarak nitelendirilen siyasi gücün ilkesel bir biçimde dünya güçleri ile eşit bir şekilde hareket etme imkanı bulması göz önünde bulundurulmaksızın anlaşılamaz.

Modernleşme, evrensel yanı öne çıkan kavramları sürece sokmuştur. Yaygınlaşan kentleşme süreci ile okuma yazma oranı artmış, artan bu oran ile daha büyük çapta toplumsal kesimler medyanın etkisinde kalmaya başlamıştır. Bu etki, büyük çaplı bir ekonomik ve siyasal katılım için zemin hazırlamıştır. Radyo aracılığı ile medyanın etkisine maruz kalan insanların, politik katılımın göstergesi olan oy verme sürecine daha çok katılım gösterdikleri iddiasında olan Lerner, geleneksel, geçiş aşamasında ve modern olarak sınıflandırdığı toplumları okuma yazma oranı, kentleşme şekli, medya ile ilişkileri, empati geliştirebilme yönleri ve siyasi katılım oranı doğrultusunda karşılaştırmaktadır.

Modernleşme üzerine iletişimin özellikle de kitle iletişiminin etkisi üzerinde duran Lerner, kitle iletişim araçlarına modernleştirici bir özellik yüklemektedir. Konuşma ve geribildirim, toplumsal değişme için oldukça önemli unsurlar olarak gören Lerner, diyalogun yaşanan gelişmeler ile kişilerarası olmaktan çıkıp

kıtalararası bir hal aldığına değinir. Kitle iletişim araçlarının iletişimin uluslararasılaşmasına olan etkisi modernleşme sürecine önemli bir dayanak noktası oluşturmaktadır. Uluslararası iletişim, dünyanın geleceğinin tasarlanması açısından üzerinde düşünülmesi gereken bir olgudur. Kitle iletişim araçlarının Avrupa’da yaşanan ilerleme sürecine etkisi göz ardı edilemez. Sonsuz bir evreni insanların büyük bir çoğunluğunun ayaklarına seren kitle iletişim araçları, insanlara birbirleriyle empati kurabilme ve taklit şansı tanır. Bunun yanında kitle iletişim araçları, “...modern bakış açılarını edinme ve onları ifade etme noktasında, modern hayat tarzlarının benimsenmesi sürecinde yol gösterici bir rol oynarlar...”(Altun, 2011:88)

Lerner, modern toplumun bireyinin katılımcı bir yapıda olduğunu belirtir. Siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda toplumsal etkinliklere katılım gösteren birey kendini başkasının yerine koyabilme yeteneği olan empatiye sahiptir. Bu yeteneğe sahip olan insanlar, benzetmek istedikleri kişileri ve kendilerine benzeyen kişileri belirleyebilir, seçtiği kişiler ile bir araya gelir, kendini ve hayat görüşünü geliştirebilir. Modern toplum ancak böyle insanlar tarafından meydana getirilebilir. Bu noktada geniş çaplı kitle iletişim araçları modern toplumun bireylerinin empati yeteneğini geliştirici araçlar olarak ele alınır.

Kentleşme, Lerner için modernleşmenin temelinde yatan bir diğer unsurdur. Modern üretim zorunlu bir hal aldığı yüzde yirmibeşin üzerinde gönüllü kentleşmenin görüldüğü toplumlar sonuç olarak modernleşmeye başlar. Bu durum okuryazarlık oranındaki artış ile pekişir. Okuryazarlık sanayileşme için çift yönlü bir zorunluluktur. Hem sanayileşmenin önünü açan bir koşuldur hem de sanayileşme sonucu artış gösterir. Okuryazarlık kitle iletişim araçlarının varlığını geniş kitleler için anlamlandırmaktadır. Okuryazar oranının fazla olduğu ölçüde, kitle iletişim araçlarının etkisine daha fazla girilmektedir. Kitle iletişim araçları ise siyasi katılım için bir öncüdür. Lerner, birbirini takip eden bu değişkenler arasında oldukça yüksek bir ilişkinin söz konusu olduğunu görmüştür (Lerner’dan akt. Kongar, 2004: 229).

Geçiş aşamasını kitle iletişim araçlarının da etkisi ile dünyanın içinden geçtiği sürecin kaçınılmaz bir sonucu olarak yaşayan toplumlar, modernleşmeyi anlamak için anahtar bir kavram niteliğindedir. Söz konusu toplumlar geç kalmış

olsalar da bugün bir zamanlar Batılı toplumların içinden geçtikleri süreci geçmekte ve Batı coğrafyası dışında kaldıkları için bir geri kalmışlık hissiyatı içerisinde modernleşme çabası içerisine girmişlerdir. Kendi doğal seyrinde gelişmesi gereken bu sürecin yer yer yönlendirilmesi gerekliliği ise gelişme olgusunu ele alan birçok düşünürün buluştukları bir noktadır. Azgelişmiş toplumlardaki gelişme sorununun çözümü için Batılı modellerin herşeyi ile içselleştirilmesi çözümü yanında tarihin hızlandırılması kavramından bahseden Lerner, modernleşme çabası içerisinde olan toplumların Batının yaşamış olduğu son üçyüz yıllık süreci atlayarak Batı seviyesine ulaşma isteğinde olduklarını belirtir ve bu tarihin hızlanması demektir. Sonradan modernleşme çabası içinde olan toplumlar, modernliği kronolojik seyrir anlamında kendi doğal sürecinde yaşayamayacağından bu toplumların geçirecekleri süreçlerin hızlandırılmaya ihtiyacı vardır ve bu hızlandırma ancak modernlik ile karşılık bulan Batılı güçler aracılığı ile gerçekleştirilebilir.

Bu görüşlerin Batı dışı toplumların modernleşmesi üzerine aşırı Batıcılığı, sömürgeleştirici yanı ve tek tip savunusunun karşısında Marion J. Levy (1967:189) modernleşmeyi bu zamana kadar ele alınış şeklinin dışında değerlendirmiş ve bu konudaki çeşitli yanılgılara yer vermiştir. Levy'nin görüşleri, değer yargılarından görece steril olması nedeniyle bu zamana kadar ele alınmış olan yaklaşımlara göre daha bilimsel niteliktedir denilebilir. Levy her toplumu kendi içinde ayrı ayrı değerlendirerek bir modernleşme yargısına varmayı amaçlaması bakımından oldukça önemli bir tutum sergilemiştir. Modern toplumların niteliklerinin, modern olmayan olarak nitelendirilen toplumların modernlik süreci için gereklilikleri olmayacağına değinen Levy, her toplumun modernlik süreci için Batı ile aynı yoldan ilerlemesi gerektiği yönündeki görüşe karşı çıkar. Modernleşme süreci içerisindeki Batı'ya göre geri kalmış olarak nitelendirilen toplumların modernleşmesi için gereken önkoşullar ile modernizasyon sürecini yaşamış, ileri toplumlar olarak görülen toplumların önkoşullarının aynı olarak düşünülmesi bir diğer yanılgıdır. İngiltere'nin daha demokratik bir ülke olma adına devlet kontrolünü azaltması, İngiltere'nin modern bir yapıya bürünmesi için bir ön koşulken, modernliğe geç kalmış ülkeler için devlet kontrolünün artırılması yapı gereği bir ön koşul oluşturabilir. Modernleşme sürecini farklı zamanlarda yaşayan toplumların olduğu gerçeği, Batı-dışı bir toplum olup da

modernleşme sürecindeki her toplumun aynı süreçlerden geçme zorunluluğunu oluşturmaz. Her toplum için geçerli olan tek bir modernleşme süreci olmaması yönündeki fikir, az gelişmiş toplumların modernleşmekte olan ya da modern toplumları tam bir teslimiyet ile taklit etme şeklindeki kuramsal önermeyi de geçersiz kılmaktadır ve bu toplumların da kendi yapısal farklılıkları dahilinde kendilerine özgü bir süreçten geçmeleri gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Levy'nin bir diğer ayırıcı noktası Batılı ve Batılı olmayan toplumlar şeklindeki oldukça basite indirgenmiş bir genellemenin yapılamayacağı konusundaki görüşüdür. Dünya üzerindeki bütün toplumların sadece iki başlıkta kategorilendirilecek kadar çok ortak noktaya sahip olması söz konusu değildir.

Sonradan modernleşmenin avantajları ve dezavantajlarının bulunduğu dikkat çeken Levy, modernleşme çabası içinde olan toplumlardan önce bu süreci yaşamış olan toplumların olmasını olumlu bir şekilde ele alır ve bir örnek oluşturması anlamında önemli bulur. Birçok konuda uzun uğraşlar sonucu edinilmiş uzmanlıkların dışarıdan ithal edilmesi söz konusudur. Oldukça sancılı geçen bazı modernleşme süreçlerini atlamak mümkündür. Çok fazla çaba sarf edilip sıfırdan keşifler yapılmasına gerek kalmaksızın, modernlik sonucu meydana gelen başarılı uygulamalar doğrudan alınıp uygulanmaya başlanabilir. Öte yandan, sonradan modernleşme sürecinin dezavantajları da bulunmaktadır. Modernlik ölçütünü yakalamak için yapılması gerekenler oldukça kapsamlıdır ve kapsamın bu denli büyük olması elde edilecek sonucun başarı şansını azaltmaktadır. Modernleşme sürecinde eskinin yerine yeni değerler ikame edilme çabasına girilir ve bu süreçteki kaynak aktarımında kayıplar yaşanabilir. Modernleşme çabasında olan toplumlar bu çabalarından istedikleri verimi beklentileri doğrultusunda alamazlar ve bu da toplumları hayal kırıklığına uğratabilir çünkü kalkınma hızı ne kadar fazla olursa olsun, gelişmiş ülkelerin kalkınma hızından daha düşük kalacaktır ve bu da modernleşme çabalarını onların gözünde yetersiz kılar.

Üzerinde durulması anlamlı bir diğer nokta ise modernleşen toplumlarda görülen iki tür aşırı tepki biçimidir. Geleneğe bağlı kalıp geriye dönmek isteyen gericiler ve kendi gerçekliklerini göz ardı edip geçmişe dair her şeyi yok etme çabasına giren ve şartların izin verdiğinden yüksek bir hız isteyen aşırı ilericiler. Her

iki tepki de yaşanan sürecin sağlıklı ilerleyişini engelleyici ve modernlik kavramının ideal düzeyine ulaşmasını geciktirici tepkiler olarak bu süreci deneyimleyen Batı-dışı toplumların geldikleri noktaları anlamlandırmak açısından önemlidir.

Bütün ileri, geri, doğu, batı, gelişmiş, gelişmekte olan adlandırmalarına rağmen, modernleşmenin herhangi bir ideolojiden bağımsız olarak tanımlanmaya çalışılması gerekmektedir. Bir değişmeyi ifade eden modernleşmenin sebep olduğu değişimin nereden nereye doğru olduğu konusu tartışmaya açık bir kavram olmakla birlikte, modernleşme kavramının etimolojisi ile açıklandığında anlamlı bir sonuç ortaya çıkartabilir. Daha önce de değinildiği gibi modern, yaşanan zamana ait ve uygun olarak tanımlanır ve modern toplum kavramına günümüzdeki toplum anlamını yükler. Modernleşme için ise eskiye ait toplum tipinden günümüzle uyumlu, çağa uygun olan bir toplum tipine doğru bir geçişi açıklar demek mümkündür. Ancak Levy'nin de belirtmiş olduğu gibi modernleşme kavramı sadece iki basit kategoriye indirgenebilecek kadar sığ, toplum çeşitleri de kolayca sınıflandırılabilir kadar az sayıda ve çeşitlilikte değildir. Dolayısıyla, modern toplumu eski toplum olarak ifade edilen toplum biçimlerinden ayıracak ve evrensel de olabilecek, her zaman ve her toplum için geçerli bir ölçüt gerekmektedir. İnsanlık tarihi boyunca kendini tekrarlamamış olan aksine devamlı artan ve gelişen, hep daha iyiye doğru giden teknoloji, objektif ölçütlere göre geçmişten günümüze kadar olan gelişmeyi anlatabilir. Teknoloji alanındaki gelişmeler, zaman içinde geriye dönüşü olmayan gelişmelerdir. Teknolojik gelişmenin semptomu ise sanayileşme düzeyidir. Bu durumda, günümüzün en ileri ve modern toplumları sanayi anlamında en gelişmiş olan toplumlardır. Bütün değer yargıları ve ideolojilerden arınmış bir tanımlama olması bakımından, sanayileşmemiş, ilkel olarak nitelenen bir toplumdan, bilimsel çalışmalar ile ileri düzeyde sanayileşmiş toplumlara doğru bir evrilme, modernleşmeye getirilebilecek objektif bir tanımlama olabilir. Bu noktadan hareketle modernleşme ile üretim biçimi ilişkisi ve sonucu ele alınmaya başlanabilir çünkü periferi ülkeleri olarak adlandırılan çevre ülke tanımı, ileri düzeyde sanayileşmiş ve gelişmiş ülkelere birçok anlamda muhtaç ve bu muhtaçlığın sonucu da sömürülmeye açıktır. Daha gelişmiş ülkelerin çeşitli mekanizmalar aracılığıyla daha az gelişmiş olanlara hükmetmesinin ve bunları sömürmesinin olanaklarını sunan emperyalizm,

güç dengesizliğini de beraberinde getirmektedir. Teknolojiyi elinde bulunduran ülkelerin, bulundurmayanlar üzerindeki kültürel egemenliğinden bahsedilebilir çünkü kitle iletişim araçlarının ideolojileri yayma konusundaki gücü düşünülünce, teknolojinin kaynağı olan toplumlar, ellerindeki bu teknolojiyi çevre ülkelere yayarken aynı zamanda kendi kültürlerini de yaymaktadırlar.

“İnsan tarihindeki her temel üretim biçimi, bugüne kadar, bazılarının emeğinin başkaları tarafından sömürülmesine dayanmıştır. Dolayısıyla ne kadar karmaşık gelişmiş ve verimli olursa olsun, üretim biçimleri düşmanca çelişki üzerine kurulmuştur...Marks her üretim biçiminin aslında var olan çelişkilerin üstesinden gelme ile bir üst düzeye itildiğini ve bu sefer düşmanlıkların daha ileri düzeyde üretildiğini belirtir.”(Erdoğan ve Korkmaz, 2005: 371)

Üretim biçimi, ekonomik taban ve ideoloji ilişkisinin üzerine oturtulduğu zemine kaynaklık eden Marksist ve Marksist yönelimli yaklaşımların en yaygın kuramsal tartışma alanını oluşturan kavramdır. Toplumsal bilginin üretimi ve dağıtımı ile maddi üretim araçlarına sahip olan sınıf ve zihinsel üretim ve dağıtım arasındaki bağ Murdock ve Golding (1977) tarafından ele alınmıştır;

“a) Düşüncelerin üretimi ve dağıtımı üzerindeki denetimin üretim araçlarının kapitalist sahiplerinin elinde toplandığı; b) bu denetimin sonucu olarak kapitalistlerin düşüncelerinin ve dünya görüşlerinin sürekli tekrarlanan reklamının yapıldığı ve alt grupların düşüncelerine egemen olduğu; c) bu ideolojik egemenliğin sınıf eşitsizliklerini korumada esas rolü oynadığı.”(Murdock ve Golding,1977:15)

Kendine özgü tarihsel biçimi içinde anlaşılmayan maddi üretim, kendisinin çıktısı olan entelektüel ürünlerin niteliğinin kavranmasını olanaksız kılacaktır. Kendine özgü bir kültür endüstrisi oluşturan kapitalist üretim biçimi, egemen ideolojiye uygun bir üst yapı yani kültürel üretim oluşturmaktadır.

Bağımlılık ve emperyalizm modernleşme paradigması ile okunduğunda, kitle iletişim üzerine yaklaşımları uluslararası bağlamda ele almayı zorunlu kılar. Batı tipi modernleşme ve kalkınma üzerine kurulmuş olan birinci tip yaklaşımların varsayımına göre sonradan bağımsızlığını kazanmış olan sömürgeler ve Türkiye gibi ülkeler Batı'dan gelecek olan bilgi ve kültür transferi ile kültürel gecikmişliklerinden kurtulacaktır. Kitle iletişim araçlarına biçilen rol bu yaklaşımda oldukça önem taşır. Kitle iletişimi toplumsal değişim ve kültürel gecikme için bir reçete niteliğindedir. Yerel ve geleneksel olan her şey değişim için olumsuz olarak görülürken, Batı kaynaklı bütün yapılar koşulsuz şartsız olumlu olarak görülür. Başarısızlık ile sonuçlanan her şey geleneksel kültürün ve uygulamalarının sonucu olarak görülür ve tek çözüm yolu olarak kültürel değişimi de beraberinde getireceğine inanılan teknolojik transfere büyük bir önem yüklenir. Kültürel gecikme ancak Batı tipi modernleşme ve yine Batıdan enjekte edilen çağdaşlaşma ile aşılabilecektir.

“Modernleşme, kalkınma, gelişme, ‘muasır medeniyetler seviyesine ulaşma’ iddiasıyla gelenlerin önemli bir bölümü uzun zamandan beri sömürünün, katliamların, işgallerin, sömürgeciliğin ve emperyalizmin savunusunu kültürel üstünlük, kültürel kontak, kültür götürme, yeniliklerin yayılması ve kültürel gecikme gibi yaklaşımlarla yapmışlardır. Dolayısıyla, kitle iletişimiyle de desteklenen egemenlik ilişkileri, kültürel dokunma, kültürel alışveriş, kültürel kaynaşma, uygarlığın kültürünü götürme, kültürel gecikme (cultural gap) ve globalleşme gibi tanımlamalar ve yaklaşımlarla anlamlandırılmıştır. 1950 ve 1960'lardaki modernleşme ve kalkınma ideolojilerinde, kültür konusu, egemen materyal ilişkilere ve ideolojik çerçeveye uygun olarak, kültürel gelişmede "gecikme" ve dolayısıyla, Batının kültürüne hızla adapte olarak arayı kapama süreci biçiminde sunulmuştur.”(Erdoğan & Korkmaz, 2005: 388)

Günümüzde ise gecikme sorunu ortadan kalkmış ve küresel köyden modernleşme sonucu doğan bir küresel kent kavramına yerini bırakmıştır. Bütün dünyanın modern bir deneyim yaşaması ve bu deneyimin oluşturduğu kültürü benimsemesi söz konusudur. Gerçekleştirilen uluslararası iletişim çalışmaları, kültürel gecikmişliklerinden kurtulamayan ülkelerin başarısızlıklarını, kalkınma politikalarının eksik yönlerindense söz konusu ülkelerin toplumlarını meydana getiren insanların gerici ve tutucu yaklaşımları ve direniş sergileyen kültürlerine yüklemişlerdir. Söz konusu direniş bu toplumlar için gelişmenin önündeki en büyük engeldir.

Kültürel gecikme kavramı içerisinde G. Tarde'nin yeniliklerin yayılması teorisi kendine yer bulur. (Rogers'dan akt.Erdoğan ve Alemdar,2005: 390) Toplumu bir kast gibi değerlendirme sonucu ortaya çıkan alt sınıf ve kişilerin kendilerinden daha üst statüde olanların davranışlarını birebir kopyalaması ve adeta maymun gibi taklit etmesi görüşünün altında yatan bu yaklaşım, kırsal olarak nitelenen bölgelerde yapılan sosyolojik araştırmaların sonuçları ışığında ortaya çıkan tipolojinin diğer geri kalmış toplumlara uygulanmasını içerir. Amerikan ekonomik ve kültür emperyalizmi ile oldukça benzerlik gösteren bu yaklaşıma göre iletişim, ilerleme ve modernleşmenin yayılmasında önemli bir role sahiptir ve geri kalmış toplumların modern araçlara ihtiyaçları vardır. Bu toplumlar, ikna edildikleri taktirde modernliği içselleştirebilirler. Bu noktada daha önce de değinmiş olduğumuz teknoloji ile modernleşmiş toplumların yaratımına yeniden dönmüş oluyoruz. Sele kapılmış maymun ve balık hikayesi, söz konusu durum ile benzerlik gösterir. Selden bir dala tutunup kendini ağaca çıkararak kurtaran maymun, balığın suda verdiği savaşı görürür ve ağaçtan aşağı uzanarak balığı sudan çekip çıkararak selden kurtulmasını sağlar. Burada tamamen yardım amacı güden bir eylem söz konusudur, herhangi bir ekonomik çıkar ve empoze edilmeye çalışılan ideolojiler yoktur. Teknolojiye sahip ülkelerin değişim ajanı olarak dolaşıma soktukları kitle iletişim araçları ve benzeri teknolojilerin ise sadece yardım amacı taşıdığı bu noktada şüphelidir. Her iki durumda da yardıma ihtiyacı olan, ilk olarak nefes alabileceği yaşam ortamından ikinci olarak ise kendi öz kimliğinden mahrum kalmaktadır.

Modernleşme paradigmasının evrensellik ve tarafsızlık iddialarını reddeden Marksist eleştirel yaklaşımlar, dünyada tarihsel geçmişi birbirinden farklı olan birçok toplumun varlığından hareketle, zorunlu modernleştirme çalışmalarının bu toplumlar üzerinde yarattığı ideolojik, ekonomik ve siyasal sonuçların geldiği noktaları eleştirirler. Batı coğrafyası ve Japonya gibi teknolojik gelişmeyi ellerinde bulunduran ülkelerin, kitle iletişim araçlarının üretimine de hakim olması, bu araçları satın alan diğer ülkelere kapitalist ideolojinin çıktılarını ve daha çok tüketme istencini de taşır.

“1960’ların kültürel bağımlılık kuramı, özellikle Latin Amerika’daki durumun analizinden çıktı. Bu kurama göre, merkez (endüstrileşmiş ülkeler) ile periferi/yan (Üçüncü Dünya ülkeleri) arasında bir tarafın egemenliğine dayanan dengesiz bir ilişki vardır. Bu ekonomik bağımlılıkla birlikte kültürel bağımlılık ilişkilerin de geldiği belirtilir. Kültürel bağımlılık kuramları basit merkez ve yan ilişkisinden daha kompleks gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler arasındaki ekonomik, siyasal ve kültürel bağımlılığa gelişmiştir... 1960’ların Latin Amerikan bağımlılık kuramına (örneğin, F. Fanon) bağlı olarak kültürel emperyalizm tezi gelişti. Mattelart’a göre (1992) kültür emperyalizmi tezi 1980’lerde geriledi ve anlamını yitirdi. Bu da kültürel emperyalizm tezinin ‘metropol-periferi’ ikilemi içinde sunulması, bağımlı ülkelerdeki iç sömürü yapısının göz önüne alınmaması, kültürel ırkçılığa yönelimi ve kültürü ekonominin önüne koymasından kaynaklanmaktadır. Kültürel emperyalizm tezi kültürel egemenlik ve kültürel materyalizm yaklaşımlarıyla geliştirildi.” (Erdoğan ve Alemdar, 2005:394)

Oliver Boyd Barrett'ın (1977) siyasal ekonomi temeline dayandırdığı medya emperyalizmi tezi, uluslararası medya faaliyet biçimlerini anlatması açısından kültürel emperyalizm tezinden doğmuştur denilebilir. Medya emperyalizmine göre Amerika'dan dünyanın geri kalan ülkelerine doğru tek yönlü ve taraflı bir enformasyon akışı ve egemenliği vardır. Buna karşılık Amerika'ya doğru diğer ülkelerden bir akışın varlığından bahsedilemez. İngiltere, Fransa, Almanya, Amerika gibi sanayisi güçlü ve gelişmiş ülkelerin uluslararası medya üzerindeki hakimiyetinin varlığı ile beraber, söz konusu ülkelerden en çok Amerika'ya ait kartelleşmiş medya şirketlerinin tüm dünya üzerindeki hakimiyeti öne çıkmaktadır. Modern ülkelere nazaran daha geride kalmış olan herhangi bir ülkedeki medya yapısının sahipliği, içeriği, dağıtımının dışa bağımlılık nedeniyle teknolojik gelişmişliğin getirdiği gücü elinde bulunduran ülkelerin çıkarları doğrultusunda baskıya maruz kalması olarak tanımlanabilecek olan medya emperyalizminin dört biçiminden söz edilebilir:

“(1) İletişim medyasının şekli (alıcının kullandığı teknoloji); (2) Endüstriyel yapı setleri; (3) Medya firmalarındaki ideal pratikle ilgili neyin nasıl yapılacağını içeren değerler; (4) Belli medyaların içeriklerinin(ürünlerin) ithali ve pazarın girmesi (nüfuz etmesi).”
(Barrett'tan akt., Erdoğan, 1995. 221-222)

Teknolojinin havadan durup dururken gelmediği, bilimsel, kültürel, dinsel, sosyal, siyasal bir inşa sonucu meydana gelen moderliğin ürünü olduğu ve bu ürünün de onu üreten, kontrol eden güçlere hizmet ettiği ve bu güçlerin çıkarları doğrultusunda baskılara sebep olduğu süreç, medya emperyalizmi tezini özetlemektedir.

1970'lerden günümüze özellikle haber akışının tek yönlülüğünün devam ediyor olması gibi uluslararası yapının da değişmediği ve o günlere nazaran daha dengesiz bir yapıda olduğu aşıkardır. Haber akışındaki bu dengesizliğin aynı zamanda sanayisi güçlü gelişmiş ülkeler ile gelişmemiş ülkeler arasındaki derin yapısal farkları yansıttığı da söylenebilir.

Sosyoloji, siyasal bilgiler, uluslararası ilişkiler, iktisat, iletişim gibi sosyal bilimlere ait alanlar başta olmak üzere, modernleşme paradigması birçok farklı alanda ele alınmış ve sınırlandırılması oldukça zor bir kavramdır. Çalışmanın çerçevesi gereği, daha çok toplumsal yapıların modern ve modernleşmekte olan ya da geri kalmış ayrımını ortaya koymak adına, bu zamana kadar ağırlıklı olarak sosyoloji alanında konu hakkında yapılmış olan çalışmalar ele alınmıştır. Modernleşme kavramının periferi yani çevre olarak ifade edilen; merkeze yani Batılı, sanayileşmiş ülkelere göre geride kalmış ülkeleri yorumlama ve gelişmemişlik sebeplerini ortaya koymak için hareket edilen ilk nokta, modernliği de en objektif biçimde tanımlayan teknoloji kavramı olmuştur. Bunun yanında bu teknolojik gelişmeyi getiren rasyonalist ve pozitivist dayanakları oldukça eskilere giden bir uygarlık tarihinin gelişme süreci de bir önceki başlıkta ele alınmıştır. Sonuç olarak gelişmiş ve geri kalmış kavramları birbirlerinin karşıtları olarak kendilerini var ediyor olsalar bile, modernleşme bir gereksinim olarak sanayileşmiş ve ekonomik gücü diğer ülkelere göre oldukça iyi olan Batılı ülkeler tarafından geri kalmış ya da modernleşme sürecindeki geçiş toplumlarına dayatılan zorunlu bir süreç olmuştur. Yaşanılan dünyanın ve zamanın gerekliliği olarak ilkel olarak da nitelenen eskide kalması gereken toplumsal yapılar, gelişmiş toplularca modernleştirilmek adına emperyalist bir yaklaşımla sömürülmekte, önlerine sunulan tek reçete olan Batılılaşmak zorunluluğu adına kendilerine özgü kültürlerini ve Batı-dışı olarak kategorilendirilebilecek bütün özelliklerini silip atmak zorunda bırakılmaktadırlar.

1.4. Modernleşmenin Tutarsızlığı Bağlamında Demodernleşme

Modernleşme paradigması ve modernlik kavramı arasındaki epistemolojik ve ontolojik farklar göz önünde bulundurulduğunda, modernleşme kavramının tanımlanması güç ve oldukça karışık bir kavram haritasına sahip olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu çalışmada ele alındığı şekli ile modernleşme kavramı, Batı-dışı toplumlarda yaşanan ve çoğunlukla yukarıdan aşağı doğru seyreden bir yapıya sahip olan, geç kalınmış modernlik çabası olarak tanımlanmıştır. Modernliğin vücut bulmuş hali olarak karşı karşıya olduğumuz Batı Avrupa ve ABD’de yaşanan modernizasyon süreci, bu coğrafyalar dışında kalan ülkeler ile bu ülkeler arasında

ciddi bir ikilik oluşturmuştur. Temelde Doğu-Batı gibi coğrafya bazında ifade edilmeye çalışılsa da bu ikilik kendini var etmek için bir ötekiye ihtiyaç duyan bütün varlıkların ihtiyaç duyduğu kartezyan düalizme kadar götürülebilir. Batı modernliğinin düşünsel temelini kuran Rönesans dönemi düşüncesinde, düşünmek ve şüphe duymak üzerine kurulu bir pratik söz konusudur. Descartes ve ortaya koyduğu karteyzen düşünce, bahsi geçen ikiliğin bir öncülü olarak ele alınabilir. şöyle ki; beden ve düşünen varlık olarak insan ayırımını kuran Descartes, bedeni beyin ile yönetilmesi ve kontrol edilmesi gereken bir varlık olarak grrr. Bedene uygulanan bu ayrıklık, bir kopuş ve belki aşırı bir yorumla ötekileştirme olarak nitelendirilebilir. Bu düşünsel ayrılığın temellerini oluşturduğu Batı düşünce şekli, bütün dünyayı birbirinin zıttı olan kelimeler ile tanımlamaya başlamıştır. Doğu-Batı ikiliği de bunların başında gelmektedir ve toplumsal hayatın anlamlandırılmasından, bireyin kendini kurmasına kadar birçok alanda karşımıza çıkmaktadır.

“Rönesans döneminde 15. yüzyılda Avrupa dünyayı keşfederken kendini de keşfetmiştir. Yani Batı kendi bilincine varmıştır.” (Hentch, 1996: 76)

Bu keşfin ardından ise kendisi dışında kalan her şeyi ötekisi olarak bina etmiş ve kendini bu ötekilik üzerinden anlamlandırmaya ve üretmeye devam etmiştir. Nitekim Doğu bu düşünce şeklinin bir sonucu olarak Batıya göre olmayan her şeyi kendinde toplar ve bunun sonucunda modernlikle bir karşıtlık oluşturur. Bu karşıtlık üzerinden kurulan varolma pratiği sayesinde Doğu, kendisiyle pek alakalı olmayan düşünsel bir yaratım sürecine maruz kalmıştır denebilir. Hentchin de ifade ettiği gibi;

“Doğu bizim kafamızda. Bizim Batılı kafalarımızın dışında Doğu yok. Hatta Batı'nın kendisi de yok. Batı, karşıt terimiyle aynı nedenlerle içimizde var olan bir düşünce. Ama biz onu tanımlamaya hiç gerek duymayız. O bizim kendimizdir.” (1996: 7)

Tüm düşünsel pratiklerin Batı kökenine dayandırıldığı modernite dünyası, Batı dışında kalan dünyaya ulaşılması gereken en son ve iyi nokta olarak bu yaşam biçimini, kültürü ve siyasi yapıyı, ideal ve alternatifi bulunmayan bir yapı olarak sunarken Batıyı merkeze oturatarak önemini ve konumunu da sağlamlaştırmıştır.

Modernlik sürecinde söz konusu olan gelenek ve süreklilik ile ilerleyen gelişme ve ilerleme, zorunlu bir süreç olarak Batı dışı toplumlara taşındığında, modernleşme paradigmasına dönüşmüş ve tüm dünyaya yayıldığı süreçte doğduğu yerlerdeki işleyişinin tam aksine gelenekten kopuş zorunluluğu ile kendini sunmuştur. Modernleşmeyi geleneğin tam olarak dışına oturtan bu düşünce ikiliği, modernleşme sürecini bütün toplumlar için zorunlu bir evrim süreci olarak sunar. İlerlemenin en temel şartını gelenekten kopuş olarak gören bu düşünce pratiği, birbirinden oldukça farklı yapısal özelliklere sahip olan geleneksel toplumların bu süreci yaşarken nasıl bir bocalama yaşayacağını göz önüne almaz. Bahsi geçen geleneksel toplumsal yapı kaynaklı bocalama sonucu olarak nitelenebilecek olan modernleşme sürecine karşı koyuş ve direniş sonucu modernizasyon sürecine karşı geliştirilen tepkiler, demodernizasyon olarak kavramsallaştırılmaya çalışılacaktır. Bu kavramsallaştırmanın yapılabilmesi için, geleneksel yapı olarak nitelenen modernliğe geç kalmış toplumların modernleşme sürecinin Batı’da gerçekleştiği şekliyle yaşanamamasının nedenleri olarak değerlendirilen temel yapısal sorunların ele alınması gerekmektedir. Bu sorunların başında Batı’nın kendi iç dinamikleriyle kurmuş olduğu demokratik, seküler yapıdaki yönetim şeklinin bu toplumlarda Batı’da gerçekleştiği gibi uzun bir sürece yayılma şansı bulamaması, çok hızlı bir şekilde değişimi gerçekleştirmek zorunda kalınması olduğu söylenebilir.

Batılı olmayan toplumlarda, demokrasiye geçişin, demokrasi dışı yani ‘otoriter siyasal rejimler’ yoluyla sağlanması gerektiği sonuçlarına varıldığı görülmektedir. Demokrasi dışı yönetimler yoluyla toplumun demokratikleştirilmesi çabasının sonuçsuz kalabileceği ihtimali yadsınamaz. Aynı zamanda ‘geri’yi temsil eden ‘gelenekçilik’ eğiliminin hakim unsur haline gelebileceği hususu da gözden uzak tutulmamalıdır. Nitekim, İran, Afganistan gibi ülkelerde ‘demokratik modernizasyon’ çabaları, demodernizasyon tepkiselciliğiyle büyüyerek ‘vesayet rejimlerini’nin yıkılmasıyla son bulmuştur.

Batı için geleneksellikten modernliğe geçişin, Batılı olmayan geçiş toplumlarının gelenekselliklerinden kurtulma süreçleri ile bir tutulması mümkün değildir. Batı’da söz konusu süreç yukarıda da belirtildiği üzere dört yüzyıllık bir sürece yayılmış ve adeta kendi kendine gerçekleşen, toplumsal, siyasal yapının doğal seleksiyon benzeri bir evrim geçirmesi sonucu hayat bulmuştur. Modernlik Batı’nın kendi iç dinamiklerinden doğmuştur ve modernleşme, modernleştirilme başlıkları altında tüm dünyayı yutan bir hale bürünmüştür.

Modernleşme süreci, Batılı olmayan toplumlarda oldukça kısa bir sürece sığdırılmak zorunda kalan, dış etkenlerden kaynaklı olarak dış dinamiklerin yoğun baskısı sonucu ortaya çıkmış bir süreç olarak vuku bulmuştur. Batı’nın yaklaşık dört yüzyılda eriştiği ve tüm toplumlar için ideal olarak belirlenen modernlik Batılı olmayan toplumlarca erişilememiş, sadece yüzeysel bir hal almış ve modernleştirilme sürecine evrilmiştir. Geleneksel özelliklerini korumakta direnen toplumların geçiş aşamalarındaki kültürel ve siyasal oluşumları, modernleşme kuramı çerçevesinde Köker’in (2007), Kautsky’den (1972:41-49, 60-74) aktarımı ile şu şekilde ifade edilebilir:

“i- Batı toplumları sürekli değişen, hareketli toplumlardır. Buna karşılık Batılı olmayan toplumlar, değişimin çok yavaş olduğu, ya da hiç değişmeyen durağan toplumlardır. Dolayısıyla, Batılı olmayan toplumlarda modernleşme, her halükârda, Batılı toplumların dışarıdan müdahalesi sonucunda ortaya çıkan bir değişim sürecini ifade eder.

ii- Modern topluma doğru değişmek. Batılı olmayan toplumlarda, kendiliğinden bir süreç olmadığından, toplumun çoğunluğunu oluşturan ve gelenekselliğini sürdüren kitlelerin, bu süreçte itici bir güç olarak ortaya çıkmaları sözkonusu değildir. Dolayısıyla, Batılı olmayan toplumlarda yabancı aristokratik bir seçkinler zümresinin veya Batılı modern kültürün düşünsel araçlarıyla donanmış yerli bir aydınlar grubunun yahut da her iki grubun birlikte oluşturacağı bir gücün yol göstericiliğine gerek vardır.” (Köker, 2007:51-52)

Batı-dışı olarak adlandırılan toplumlardaki değişim sürecine açıklık getirmek amacıyla, Batılı sosyal bilimciler tarafından geliştirilen modernleşme kuramı,

modern ve geleneksel düalizmine sıkıştırılan iki toplum tipinin karşılaştırılması üzerine inşa edilmiştir. Söz konusu ayırmda modern olarak nitelenen toplum tipine özgü özellikler ifade edilmiş, modern olmayan toplumun ise geleneksel toplum olduğu yönündeki algı oluşmuştur.

Batılı anlamda ortaya çıkan, belirli bir düşünsel izlek ve sorgulayıcı, eleştirel bakış açısı sonucu oluşan bilimsel gelişmelerin de tetiklediği modernlik ile Doğu'da Batılı anlamda bir modernliğin yaşanmamış olmasının bir diğer nedeni de bireysellikten uzak, özgür bir düşünce şeklinin Doğu düşünce pratiğinde yeşerememiş olması gösterilebilir. Doğu'da bilim ve özgür düşünce yerini tek yönlülükten kurtulamamış bir inanca bırakmıştır ve dolayısıyla bireysel özgürlük ve muhalif eleştirel düşünceler de söz konusu inancın sorgulanamaz ve eleştirilemez baskısı altında yok olmuştur. İran kökenli felsefeci Selahattin Hilav, Doğu ve Batı kavramlarını şu şekilde belirler:

"Bilinçdışının ve düşün saygınlığını geri vermek ve böylece bir bütünsel insan varlığını üretmek, hem dışın hem de içteki yabancı öğelerin içselleşmesini, insanlaşmasını sağlamak. Aslında ve en genel düzeyde, varolanın içselleşmesi, Batı'nın özü olarak görülebilir. Bu durum Doğu'da bilinçsel düzeyde, 'başkasında olma' ya da 'başkası için varlık' diyebileceğimiz bir tinsel oluşuma yol açar. Bundan ötürü en genel düzeyde, dışsallaşmanın ve başkasındalığın, Doğu'nun özü olduğu söylenebilir."
(Yener, 2008: 179)

Burada söz konusu olan dışsallaşma ve başkasındalık, Batı-dışı toplumlarda yer alan modernleşme sürecine bir taklit ve sathilik yüklemektedir. Modernliğin ortaya çıkışına neden olan endüstri devrimi ve aydınlanma sürecinin getirisi olan bilimsel ve rasyonalist devrimler Batı-dışı toplumlarda yaşanmamıştır. Bu da modern olmadan modernleşmenin bir tasarı olarak ortaya çıkmış olduğunun göstergesidir. Tarihsel koşulların toplumun kendi özgün yapısından bir modernlik ortaya çıkartmamış olması, taşıyıcı elitler tarafından getirilmek zorunda kalan fakat özelleştirilemediği için hayali düzeyi aşamayan bir modernleşme sonucu olarak demodernleşmeyi beraberinde getirmiştir.

Yüzeysellik ve taklit sürecinin bir parçası olarak Roland Robertson (Featherstone, Lash, Robertson, 1997:25-44) tarafından kavramlaştırılan ‘Glokalizasyon’, modernleşme çabasının başlarından beri söz konusu olan taklit trajedisinin bir parçasıdır ve üzerinde durulması gereken bir kavramdır. Tıpkı kendisi gibi muadillerinin olmasındansa Batı için taklitlerini yaratmak ve böylece kendini yeniden kurmak için ihtiyaç duyduğu ötekisini de yaratmış olmak daha mühimdir.

Geç kalınmış ve bir proje olarak gerçekleştirilmeye çalışılan Batı-dışı olarak adlandırılan modernleşmenin vücut bulduğu bir başka alan olan sömürgecilik, derin toplumsal kırılmaları da beraberinde getirmiştir. Batı egemenliğinin baskısını da içeren bu kavram Batı-dışı coğrafyaları kendi özgünlüklerinden ve gerçekliklerinden kopartmış, özlerine yabancılaştırmış ve ortaya bir nevi güçlü, güçsüz eşitsizliği ve sonucu olarak yoksulluk içeren bir manzara çıkmıştır.

Globalleşme ve tetikleyicisi olarak temelinde yer alan modernlik düşüncesi, zamansal ve tarihsel anlamda temel deneyimlerin, kültürün, ekonomik yapının ve politikanın tahakkümünü ve homojenleşmesini getirmiştir. Fuat Keyman’ın da:

“Homojenlik boyutuyla küreselleşme, modernite projesinin kurduğu ulusal eksenli söylemlerin (ulus-devlet egemenliği, ulusal-kalkınma, ulusal-kimlik, gibi) varlık koşullarını sarsıntıya uğratarken, modern yaşamı bir

belirsizlik durumuyla karşı karşıya getirmekte; heterojenlik boyutuyla da modernitenin 'modern batılı benlik' ve 'öteki' olarak kodladığı 'kimliğin' yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu bakımdan küreselleşme, modernitenin alışlagelmiş belirlilik ölçütlerini yıkarak, toplumu bir belirsizlik durumuyla karşı karşıya getirmiştir.” (Keyman, 2005:99)

şeklinde dile getirdiği gibi, tek bir ideal olarak sunulan Batı medeniyeti düşüncesinin tahakkümü altında değişen ve dönüşen, belirsizlikle karşı karşıya kalmış bir dünya düzeni söz konusudur.

Tek bir baskın görüş ve tek yönlü bir akışın, üçüncü dünya ülkeleri olarak nitelenen ülkelere doğru söz konusu olduğunu ve tüm dünyaya hakimiyetini savunan kültürel emperyalizm, glokalleşmenin bir öncülü niteliğindedir.

‘Glokal’ ve evrildiği süreci açıklayan ‘glokalleşme’ global ve local kelimelerinin biraraya getirilmesi ile ortaya çıkmıştır. Kavramın kullanımı Japonca, kendi toprağında yaşayan bir kişi anlamında olan ‘dochaku’ sözcüğüne dayanır. Çiftçilik için uygulanan tekniklerin yerel koşullara göre şekillendiği tarımsal yaklaşım için kullanılan sözcük, ‘dochakuka’ şeklini almış, global düşünüp lokal hareket edilen Japon işdünyasınınca da benimsenmiş bir terimdir (Tulloch, 1991: 34).

Birbirinden oldukça farklı uygarlıkların iç içe geçerek birbirlerini etkilemesi ile birlikte ele alınabilecek olan globallik, tüm dünyayı tahakkümü altına almış olan modernleşme paradigması ile birlikte düşünülmektedir. Kendine özgü yerel özellikleri olan birçok toplumun yerelliği ve geleneğine dair her şey genel modernlik düşüncesi içinde içi boşlatılarak ve olması gereken modern hale getirilmesi uğruna dekonstrüksiyona uğratılarak kof bir hale getirilmiştir. Bunun için söz konusu global çeşitlilik içerisindeki homojen düzeni bozan heterojen özellikler sanki bu global çeşitliliğin içinde zaten hep varmış gibi lanse edilir. Kapitalist üretim dünyasında glokalleşme ile yerelliği ve farklılığı hatırlatılan tüketici, yerellik vurgusu eklenen global ürünlerin kurgusunun yeniden yapılması ile tekrardan tüketim dolaşımına sokulur.

Batı-dışı toplumlar modernlik sonucu ortaya çıkan değişimleri doğrudan değil dolaylı olarak almışlardır:

“...ne modernliğin devindirici yuvasına, ne de tükenmez diyalektik canlılığına girebilen bu uygarlıklar, modernliğin kültürel yan ürünlerini tüketmeye indirgemişlerdir; bu ürünler arasında hemen tüketilmeye hazır dondurulmuş ideolojik paketler vardır...İdeolojileri belirleyen yapılar secularize olmuşlardır, biçimi ne olursa olsun her tür zihinsel içerik, ideolojilerin kapalı sisteminin kalıbına bir kez döküldükten sonra, bir yandan kendini bozulmamış ilan ederken, öte yandan bu biçimi benimseyecek, bilinçsizce Batılılaşacak ve sonuç olarak sahte bir bilinç haline gelecektir.”(Shayegan, 2007: 156)

Sahte bilinç haline gelmiş bir modernleşme deneyimi, kendinin modern olmadığı ve kendi dışında bir modernliğin varolduğunun kabulü ile ortaya çıkar denebilir. Modern olanın örnek alındığı bir süreç olan modernleşme, modernliği kendi iç dinamikleri ile üretememiş toplumlarda görülür. Batı kendi deneyimi ile bir modele ihtiyaç duymadan toplumsal bir değişim sürecine girmiştir. Batı’da modern olmak bir süreci ifade ederken Batı-dışı toplumlarda bu süreç yerini bir karar alma sürecine bırakır. Modernleşmenin söz konusu bu tutarsızlığı sonucu ortaya çıkan toplumsal yapılarda modernleşme projesi, demodernleşme ile sonuçlanabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE “MODERNLEŞME” PARADİGMASI

Çalışmanın bu bölümünde daha önceki bölümde ele alınmış olan Batı-dışı toplumlarda görülen modernleşme süreci ve söz konusu sürecin sonuçları bağlamında önce Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yaşadığı değişim süreci ve sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve sonrasındaki modernleşme süreçleri ele alınacaktır. Batı'da gerçekleştiği itibarıyla modern bir toplum olma sürecine geç kalmış olan ve 'gelişmekte olan', 'üçüncü dünya ülkesi' olarak nitelene gelen Batı-dışı toplumlar, çağı yakalamak ve geri kalmışlıklarından bir an önce kurtulmak amacıyla modernleşme süreçlerinde Batı kaynaklı bir değişimi kendileri için tek kurtuluş yolu olarak görmüşlerdir. Batı'da gerçekleştiği gibi içsel dinamiklere dayalı bir değişim süreci yaşamamış olan Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde de süreç kendini yoğun bir Batılılaşma çabası olarak göstermiştir. Modernleşmenin bir proje olarak gerçekleştirilme çabası ve beraberinde bu projenin hayata geçirilmesi için de devlet bürokrasisi ve taşıyıcı elitler süreçte itici bir güç olmuştur. Dönemin koşullarının zorlaması ile, toplumun geçirdiği ekonomik, bilimsel, kültürel, sosyal süreçlerin geçirmiş olduğu dönüşüme dayanmayan ve politik modernleşme olarak adlandırılabilen bir modernleşme pratiği yaşayan diğer toplumlarda da olduğu gibi, Batı'nın kendi içsel dinamiklerine dayanarak, yine Batı'da ortaya çıkmış olan millet meclisi, anayasaya dayalı yönetim biçimi, siyasal partiler vb. politik kurumlar ile daha çok giyim kuşamı, özel hayatı kapsayan kültürel özellikleri, temellerini oluşturan zihinsel pratikler olmaksızın bu çalışmada isimlendirildiği şekli ile sathi olarak yani yüzeysel seviyede kalarak modernleşme çabası içine girmişlerdir. Modernleşmeye geç kalmış toplumlar kalkınmak ve geri kalmışlıklarından kurtularak bir an önce ilerlemek için askeri ve sivil bürokrasi başta olmak üzere aydınların da önderliğinde süreci hızlandırmak için kendi içsel dinamiklerine uymayan, aceleyle gelmiş bir süreç geçirmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde özellikle asker kesimin çoğunluğunu oluşturduğu Batı'da eğitim görmüş ve Batılılaşmayı tek kurtuluş yolu olarak gören

aydınlar, modernleşme süreci için gönüllü ve itici bir güç olmuşlardır. Asker ve sivil bürokratlar, Batı'da bir dönem yaşamış ve pozitivist bir eğitim almış, bu sürecin sonunda modernleşme projesi olarak adlandırabileceğimiz hareketin önderleri olarak özellikle Cumhuriyet döneminde egemenliklerini pekiştirmiş, otoriter ve merkeziyetçi, baskıcı bir düzen oluşturmuşlardır.

Ordu kökenli, askeri bir otoriteye dayanan yönetim şeklinin sivilleşmesi oldukça uzun bir zaman almış ve modernleşmek için yapılan sosyal ve politik hamleler, yine askeri bir yönetimin oluşturmuş olduğu yönetici kadrolar tarafından hayata geçirilmiştir (Halpern, 1963:251).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana ordunun ve siyasetin sık sık karşı karşıya gelmiş olması da modernleştirici ajanlarca hızlandırılmış bir değişim süreci yaşamış olan toplumun, Batılı toplumların gelişmişlik seviyesine yetişmek için hayata geçirilmiş olan reformların toplumun yapısına ve beklentisine uymayan aceleye getirilmiş asker ve sivil yöneticilerce hayata geçirilmiş olan bir modernleşme sürecine dayandırılabilir. Bu bağlamda, çalışmanın ikinci bölümünde Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme sürecinin ilk görünümüleri ve bilimsel, teknik, askeri, ekonomik, bürokratik anlamda Batı'dan geri kalmış olmanın vermiş olduğu eksikliklerin iyice hissedilmesi üzerine modernleşme çabaları kapsamında, sathi bir modernleşme örneği olarak ele alınacaktır. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılarak yerine Nizam'ı Cedid Ordusu'nun kurulması, Islahat Fermanı, Tanzimat, I. ve II. Meşrutiyet Dönemleri ile başlayan ve İttihat ve Terakki Partisi'nin kuruluşu ile kısmi bir parlamenter süreç geçiren Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme süreci, zorunlu ve sathi bir modernleşme süreci olarak, tezi oluşturan düşünsel dayanak noktalarından birincisine bu bağlamda yer verilerek işlenecektir. İmparatorluğun yıkılışı ve devamında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile süregelen devrimler ile daha keskin bir yapıya bürünen modernleşme süreci yine tezin bir diğer düşünsel noktasını oluşturan tekinsiz(uncanny) kavramı ile çözümlenmeye çalışılacaktır. Bu amaçla, yapılan devrimler ile toplum için işgal ettiği yerin doldurulmaya çalışıldığı ve Türkiye'de siyasi anlamda kullanılan din kavramı, genç cumhuriyet yönetimi için ilerde ifade edeceği tekinsizlik olgusu etrafında değerlendirilecek, iç içe geçmiş ve kavram karmaşasına neden laiklik ve sekülerlik kavramları çerçevesinde örtünme

tartışması ele alınacaktır. Bu sürecin devamında çok partili hayata geçiş sürecinde ve sonrasında yaşananlar, Freudyen bir başka yaklaşım olan bastırılmışın geri dönüşü çerçevesinde değerlendirilecektir.

2.1. Batı Etkisi ile Osmanlı’da Zorunlu “Modernleşme” Çabaları

Modern Türkiye’nin doğuşunun ilk evresi olarak ele alınabilecek olan ve dönemin koşullarının daha iyi anlaşılabilmesi için Osmanlı İmparatorluğu’nda Batı’da meydana gelen gelişmelerin de etkisi ile yaşanan modernleşme çabaları ve bu çabaların toplumda yarattığı tepkiler dönemsel olarak yaşananları anlamak için önemli bir yer teşkil etmektedir. Batı’da meydana gelen gelişmeler ile birçok alanda yaşanan ilerleme sonucu Osmanlı üzerinde yarattığı etkiler birbirinden farklı olmakla birlikte, etkileşim içerisinde olan üç farklı alanda meydana gelmiştir. Ekonomik, siyasal ve ideolojik alanda gerçekleşen bu gelişmeler, Avrupa’nın artan gücünün ve Osmanlı’yı kendi çıkarları doğrultusunda yönetmeye başladığı ve sonucun yıkım olduğu süreci tetikler. Karşılıklı olarak birbirinden beslenen ve Batı’nın Osmanlı üzerindeki etkisini artıran bu üç durum oldukça iç içe geçmiştir. Her etkiye bir tepki olduğu gibi bu duruma da Osmanlı İmparatorluğu’nun yapısında o dönem görülebilecek iki farklı çizgide tepki ortaya çıkmıştır; devletin kalbi ve devlete hizmet için görevli olan kesimin tepkisi, devletin yönetsel anlamda daha güçlü bir hale getirilmesi ve yönetimin merkezileştirilmesi bu çizgilerden ilkinin oluşturmaktadır. Fakat buna karşılık toplumun farklı kesimlerinin Osmanlı İmparatorluğu’na uygulanan baskılara olan tepkisi ortaya çıkmıştır ve bu tepkilerin sonucu 19. yüzyıl süresince Hristiyan ve Müslüman halk arasında ciddi bir ayrılık meydana gelmiştir.

Türkiye’nin tam olarak modern tarihinin başlangıcının dönemlendirilmesi farklı noktalardan başlatılabilir ancak en geleneksel yaklaşım ile Fransız Devrimi ve bu devrim sonrası yaşanan dönemin etkileri ile tüm dünyada gerçekleşen gelişmeler ile bu dönemlendirmeyi başlatmak mümkündür denilebilir. Fakat bu noktada Fransız Devrimi’nin Batı’da yaşanmış olan modernite dönemi sonrası ortaya çıkmış bir devrim olduğunu ve bu devrimin yaşanan bilimsel, kültürel, ekonomik, sosyal

gelişmelerin tetiklemeesi ile aşığıdan yukarı bir hareket oluşu söz konusu iken Osmanlı İmparatorluğu'nda böyle bir gelişmenin ekonomik ve ilerleyen zamanlarda bu devrim sonucu yayılan milliyetçi ideolojilerin sosyal sonuçlarına maruz kalan bir yapıda olduğunu unutmamak gerekmektedir. Fransız Devrimi'ne öncülük eden bir entelijansiya söz konusudur ve kesim geniş halk kitlelerini harekete geçirecek bir nitelikli bir halk tabanına sahiptir ancak Osmanlı İmparatorluğu'nda böyle bir entelijansiya bu devrimden oldukça uzun bir süre sonra kimlik bulmuştur.

“Kapitalist dünya sistemiyle bütünleşme 18. yüzyılın sonlarında önemli ölçüde artmış ve 19. Yüzyılın ilk çeyreğinde hız kazanmış, Napoléon savaşları Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa siyaseti ve diplomasisine artan şekilde katılmasına yol açmış ve milliyetçiliğin ve liberalizmin devrimci düşünceleri ilk kez Yakın Doğu'ya ulaşmıştı.”(Zürcher, 2000:14)

Batı'da yaşanan gelişmeler ile Osmanlı İmparatorluğu'nda bu gelişmelerin etkileri paralellik göstermekle beraber zamansal açıdan farklılıklar göstermektedir. Ancak söz konusu etki tepki, Batı'nın etkisi ile Osmanlı İmparatorluğu'nda meydana gelen değişimlerin dönemlendirilmesinde bir bütünlük oluşturmaktadır. 1789-1799 yılları arasındaki Fransız devrimi sürecinden 1830'ların sonuna uzanan süreçte, devrimin etkisi ile milliyetçilik hareketleri görülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu'nun Batıya en yakın coğrafi bölgesi olarak Balkanlar, gelişen dünya ekonomisyle bir uyum yaşamış ve bütünleşmiştir. Bu dönemde İmparatorlukta da Batılı anlamda ıslahatların gerçekleştirilmesi bir başka özelliktir. 1830'ların sonundan 1870'lerin ilk yarısına kadar İngiltere'nin artan gücüne paralel olarak ekonomik ve siyasal alanda artarak kendini belli eden hegemonyası görülmektedir. Serbest ticaret şekli zorunlu olarak uygulanmış bunun sonucunda Batılı ülkelerin Osmanlı'da yaptıkları ticaret artmış, İmparatorluk dışarıya daha çok borçlandırılmıştır. İngiltere ve Fransa'nın desteği ile 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinin ardından, devlet kurumları, hukuksal alan, mali, eğitim gibi oldukça kapsamlı alanlara yayılmış

yenilikler gerçekleştirilmiştir. Sarayın gücü zayıflamış, meclis dolayısıyla bürokrasi güçlenerek iktidara merkezlik etmiştir. Bu dönemin ardından meşrutiyet ilan edilmiş ancak yüzyıllar boyunca azınlık olarak Müslüman halktan farklı bir konumda bulunan Hristiyanların bu farklarının ayrıcalık haline gelmesi, Müslüman halkın tepkisini çekmiş, 1873-1878 yılları arasında gerçekleşen bu dönem, ekonomik ve siyasal alanlarda oldukça sancılı ve bunalımlı geçmiştir. Bu dönemin ardından 1908 Meşrutiyet Devrimi'ne uzanan süreç ise Osmanlı İmparatorluğu'na ilk kez yapılan yatırımlara rağmen ekonomik gelişmenin oldukça yavaş olduğu bir dönemdir. Milliyetçi ve özgürlükçü fikirlerin bastırıldığı ancak yönetsel ve teknik alanlardaki yeniliklerin sürdüğü görülmüştür. İstibdat dönemi ile saray kaybettiği gücü yeniden kazanmış ve iktidar merkezi olarak yerine geçen bürokrasiyi bertaraf etmiştir. Uluslararası alanda ekonomi ile entegrasyon gerçekleştirilirken, İmparatorluğun kendi içindeki siyasal muhalefette artış söz konusudur (Zürcher, 2000:14-15).

Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti için modernlikten değil modernleşme projesinden söz edilebilmesinin en temelinde yatan nedenlerden biri için modernlik karşılaştırılmasında kıyaslandığı Batılı ülkelerde yaşanan modernite sürecinin temelini oluşturan ekonomik dönüşümün yaşanmamış olması gösterilebilir. Bu noktada Batı'da gerçekleşen bu ekonomik dönüşüm ile Osmanlı İmparatorluğu'nda söz konusu dönüşümün yaşanmamasının anlaşılması önem taşımaktadır. Batı'da yönetim kurumlarında ve genel anlamda ekonomik kurumlarda kapitalist bir yapının ortaya çıkması ve Osmanlı'nın bu noktada Batı'ya göre oldukça geride kalması iki toplum arasında inşa olan temel kopukluğu da meydana getiren nedenlerin başında gelmektedir. Batı'dan geri kalındığının farkındalığına 16. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla erişen Osmanlı, Batı ile aynı gelişmişlik seviyesine gelemese bile ortaya çıkan eşitsizliğe karşı koymanın yolunu Batı'ya ait ve bu toplumun iç yapısı içinde doğan kurumları almaya başlamakta bulmuştu. Oldukça uzun ve zorlu bir modernite döneminin sonuçlarından biri olarak varlık bulan kapitalizme ait olan askeri, hukuki, siyasi ve en önemlisi de eğitimi de içine alan bu kurumlar yine kapitalizmin oluşturduğu koşullar altında ortaya çıkan Batılı topluma ait olan kurumlardır. Söz konusu kurumların doğuşu, gelişmesi ve önemli bir güç haline gelmesi ise bir sınıfın oluşumuna ve güçlenmesine bağlı olmuştur. Sermaye

mallarına elinde bulunduran ve günümüzde kapitalist sınıf olarak adlandırdığımız bu toplumsal sınıfın ortaya çıkması ile o zamana kadar Batı'ya hakim olan iktidar dengeleri sarsılmış ve yeni bir toplumsal düzenin inşasına zemin hazırlanmıştır. Kapitalizmin aşamalarından biri olan ve 16. ve 17. yüzyıllarda yaşanan merkantilist aşama; birikmiş sermayeyi elinde bulunduran sınıf olan burjuvazinin güçlendiği bir dönemdir. Ortaçağ'a ait bir düzen olan feodaliteye elinde bulundurduğu sermaye gücü sayesinde darbe vurmuş olan burjuvazi, feodal düzenin kapitalizme dönüşmesinde etkili olmuştur. Sermayeye dayalı birikimin kapitalizme dönüşmesine o zamana kadar engel olan feodal kurumlardı ve feodaliteye ait kurumlar ile kapitalizmin uyumsuzluğunun temelinde üretim araçlarının mülkiyeti yatmaktaydı. Üretim ve üretim ilişkileri insanlık tarihinin her döneminde önemli belirleyicilerden biri olmuştur.

Üretim araçlarının emek ile işlenmesi ve bunun belli bir teknolojik gelişmenin getirdiği seviyede gerçekleştirilmesi ile üretim yapılmaktadır. Söz konusu dönemde mevcut olan teknolojik seviye, üretim güçleri olarak adlandırılan emek ve üretim araçları ve bunlar kullanılarak yapılan üretim, insanın üretim araçları ile girdiği ilişki sonucunda insan davranışlarının etkilendiği ve toplumun üyelerinin de ilişkisini belirleyen bir yapı oluşturmuştur. Üretim ilişkisi olarak adlandırılan bu yapı üretim araçlarının mülkiyetini kimlerin elinde bulundurduğunu sonuç olarak da üretim sonucu elde edilen ürünlerin toplumu oluşturan bireyler arasında nasıl paylaştırıldığını göstermektedir (Küçükömer, 2007:10). Feodal dönemde toprak sahipliği, kapitalist dönemde ise sermayenin sahipliği insanlar arası ilişkilerde belirleyici olmuştur. Döneme hakim olmayı sağlayan üretim aracının sahipliği, üretim sonucu ortaya çıkan artık ürünün de sahipliği demektir. Bu sistemden kaynaklanan çıkarların farkına varan yönetici kesim, çıkarlarını koruyacak olan ideolojik kurumları da kendini yeniden üretmek için kurmaya başlar. Toplumsal yapı da birbiriyle ilişkisel bağları olan bu yapının içinde oluşmuştur. Toprak veya sermayeye sahip olmayan kesim, üretim güçlerini elinde bulunduran kesimin çıkarlarına uygun olan bu yapıda yer alan koşulları kabullenmek durumunda kalacak şartlarla karşılaşmıştır. Burada söz konusu olan dikteyi içine doğup büyüdüğü toplumla homojenleşen birey rahatlıkla görememektedir (Küçükömer,2007:11).

Bu sürecin sonunda gücü elinde bulunduran egemen sınıflar lehine bir düzen kurulmuş, kanun düzenlemeleri, hukukun işleyişi, eğitim sistemi, polis ve ordunun oluşturacağı güvenlik güçleri de dahil birçok yapı bu sınıfların çıkarlarına göre şekillendirilmiştir. Daha önceden varlığını sürdüren kurumlar bu düzene hizmet ettiği sürece varlığını sürdürebilmiş ya da aynı Hristiyanlığın doğuşundan iki yüz elli yıl sonra Roma’da resmi din haline gelip Ortaçağ koşullarına uygun bir forma bürünmesi ve kapitalizme de hizmet etmesi gibi düzene uygun bir forma dönüşeceklerdir. Üretim ilişkilerine bağlı olarak inşa edilen bu yeni düzende yeni ve egemen sınıfların aleyhine bir gücün doğuşu sürekli olarak engellenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu ve daha sonra Türkiye Cumhuriyeti’ndeki modernleşme hareketinin Batı’daki gibi köklü bir yapı oluşturamamış olmasının nedenlerinden bir tanesi bu noktada aranmalıdır. Feodal düzene ait kurumlar, üretimden doğan artık değerın gücünü fark edip buna daha çok sahip olmak için çabalayan burjuvazi için sermaye birikiminin ve daha yüksek miktarda üretimin önüne geçip feodal düzenin kapitalist düzene evrilmesini geciktirse de kapitalizme ve bu yapının oluşturduğu sınıfın gelişimine tam anlamıyla engel olamamıştır. Bu durum ise günümüzde Batı’ı Batı yapan en başat kurumların ortaya çıkmasını tetiklemiştir.

Batı’da Ortaçağ’ın egemen sınıfı toprağı elinde bulunduran feodal sınıftı ve kral da bu feodallerden biriydi. Ancak dönemin şartlarında genelde bilinenin aksine kral bütün feodal sınıfın en tepesinde değildi ve dönemin en önemli gücü olarak kilise yani papalık da dini anlamda feodalite olarak bu sınıf içinde kendine önemli bir yer edinmişti. Toprak köylüler tarafından işlenirdi. Serf olarak da adlandırılan bu sınıfın yaptığı üretim pazara yönelik yapılmazdı. Kırsal kesim bu yönü ile kapalı bir ekonomi özelliğı gösterirken şehirlerde ise lonca sistemi mevcuttu. Loncalara bağlı olan zanaatkarlar sanayi üretimi de yapardı ve sıkı kurallara bağlı olan bu sistemde üretimin ne kadar yapılacağı, kalitesi, fiyatı belirlenirken yapılacak meslek seçimleri de sınırlandırılmıştı.

Ticaretin yoğun olduğu bölgelerde kurulup gelişen şehirlerde burjuvalar ticarete hakim olan kesim olarak ortaya çıkmıştı ve Batı’daki dönüşümü başlatan da bu sınıf olacaktı. Lonca sistemini verdikleri krediler ile kontrol altına alan burjuvalar, köylerde ev sanayiinin ortaya çıkmasında ve daha sonra birçok kol emeğini bir

işyerinde çalıştırarak imalathanelerin de doğuşunda etkili olacaklardı. Böylece sadece üretimden elde edilen verim artmayacak sermaye tek bir kişinin kontrolüne girecek ve emeğini satanlar sayıca daha baskın hale gelecekti. Şehirlerde belediyelerin kurulması ile şehrin düzeni sağlanmış ve diğer feodallere karşı bir güç haline gelen belediyeler geliştikçe şehirlerin özerklikleri de artarak bağımsız cumhuriyetler haline gelmeleri ile önemli bir dönüşüm yaşanacaktı. O zamana kadar Avrupa'ya hakim olan feodal üretim ilişkileri merkezi teokratik krallıkların önemli bir güç haline gelmesini engellemiş, bu krallıklar ancak burjuvanın ortaya çıkıp feodal düzenin parçalanmaya başlamasıyla güçlenmeye başlamışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun aksine Batı'da merkezi bir krallığın ortaya çıkamamış olması ile ortaya çıkan burjuva, şehirlerin belediye meclisleri ile krallıklara, feodal düzenin ideolojisine direnmiş ve böylece krallıklar genelinde genel meclisler doğmuştur. Belediye meclisleri Doğu'da görülmezken Batı'da burjuvaların oldukça etkili oldukları siyasi bir hale gelmiştir. Burjuva sınıfı isteklerini bu meclislerde dile getiriyor, yönetimden memnun olmadıklarında ise düzeni değiştirmek için körükleyecekleri ihtilalleri yine bu meclislerde başlatıyorlardı. Günümüzde de Avrupa'daki büyük şehirlerde görülen büyük belediye binaları ve gösterişli katedrallerin en önemlileri bu örgütler tarafından yaptırılmıştı ve bu şehirlerin ekonomik gücünün bir sembolü olarak yükselmişlerdi.

Dönemin en önemli güçlerinden olan kilisenin dönemin hakim üretim ilişkilerini besleyen feodal güçler üzerinde kontrolünü sağlayan ve dine dayalı kuralları olmasına rağmen feodaller, kilise ve kral arasında sınıf kaynaklı çelişkilerin olması burjuvaların bu çelişkilerden yararlanmasını sağlamıştı.

Ortaçağın sonlarına gelindiğinde Katolik kilisesine karşı ya da feodallerin mülklerinin ellerinden alınmasına yönelik çıkan köylü isyanları burjuvalar ve belediye örgütlerince desteklenmişti.

Katolik inancın tevekkülü savunan tutumuna karşı daha çok çalışmayı ve dolayısıyla kazancın daha fazlasını öğütleyen Protestanlık inancı burjuva sınıfı tarafından benimsenmiş ve desteklenmişti. Feodalitenin ve Katolik kilisesinin karşısına burjuva ideolojisi olarak çıkan Protestanlık ile kilisenin ekonomi üzerinde

olan etkisi azaltılmaktaydı. Ancak yeni gelişen güçler olarak burjuvaların, işçilerin ve köylülerin mevcut egemen güçler olarak kilise, feodaller ve krala karşı çıkışları mezhep kavgası haline bürünmeye başlıyordu ve bu sapmanın sonunda dini reform hareketi ortaya çıktı. Laiklik ile din ve mezhep ayrılıkları insanlar arasında bir kavga olmaktan çıkarıldı.

Rönesans, güçlenen burjuvanın bireyi ve laikliği savunan ideolojisinin insana değer veren bir tutum içinde savunulduğu dönem olarak sanat ve bilim dünyasında önemli bir adım oldu.

Günümüzde insan hakları olarak adlandırdığımız, söz ve düşünce özgürlüğü, bireyin ekonomik, ailevi, dini ve eğitimiyle ilgili konularda özgür olmasını ve bu hakların devletin müdahalesinden korunmasını sağlayan politik hakların doğuşu ise yine Batı’da politik yetkileri olmayan burjuvaların, vergilerin getirilmesi için kararlar veren kurumlarda, parlamento veya genel meclislerde alınan kararlarda etkili olma ihtiyaçları ile doğmuştur. Bu ihtiyaç, burjuvaların politikada etkili olabilmek için ihtiyaç duyacağı oy hakkını da beraberinde getirmiştir.

“Ekonomik özgürlüğün sonucu olarak mülkiyet hakkı üzerinde durulacak ve bunun gasp edilmeyen doğal bir hak olduğu ileri sürülecekti. Aslında bunun gerisinde bir azınlığın (burjuvanın) giderek büyüyecek mülkiyeti korunmak isteniyordu. Bunun için gerekli bir ‘sözleşmenin’ yolları aranıyordu. Aslında bunlarda, Hobbes, Locke gibi politika felsefesi düşünürlerinin, liberal politika teorisindeki deyişle Civil toplum yaratma çabalarının kökleri bulunmaktadır. Burjuvalar bunları kolayca elde edemeyeceklerdi. Merkantilist düzenin gelişme dönemine ancak kral ve feodaller ve kilise, şehirler ile köyler arasındaki çelişkilerden yararlanarak girdiler. Bunu başarmak için kralı, diğer feodallere ve kiliseye karşı mali olarak desteklediler. Bu yoldan krallık merkezileşti. Krallığın topraklarıyla bazen şatoları dahi yıkılan feodaller, tam denilebilecek bağımsızlıklarını kaybetti. Papalığın krallar üzerindeki gücü kırıldı. Böylece bir yandan burjuvalar için kısmen geniş iç pazar sağlanırken, öte yandan da teokratik

milli devletler ya da krallıklar kuruldu. (İngiltere, Fransa, İspanya krallıkları gibi)” (Küçükömer, 2007: 14-15)

Yeni kıtaların keşfi ve yine bu kıtalarda bulunan maddi manevi değerlerin sömürülmesi ile büyüyen sermaye mülkiyeti yeni bir kurallar düzeni getirmiştir. Bu büyüme ile krallıkların da giderleri artmış ve bu giderlerin karşılanması için ana kaynak burjuvalardan alınan vergiler olmuştur. Bu durum hükmetme gücünü tanrıdan alan kralların bu orantısız gücünün sınırlanmasını burjuvazi için zaruri hale getirmiştir. Demokratik oy ve söz hakkı bu zaruret sonucu doğmuş ve burjuvaya politik bir güç vermiştir. Gerekliği noktada ihtilaller ile krallıklar yıkılmış ve yerlerine cumhuriyetler kurulmuştur. Bu durum kapitalizm ve onu pekiştiren siyasi, hukuki, askeri vb. kurumların kurulmasını ve üretim ilişkilerinin yapılanmasını beraberinde getirmiştir.

Laiklik ile mutlak dine dayalı egemenlikler kalktı fakat yerine sermayeyi elinde bulunduran sınıfların egemenliği geldi. Gerçek bir demokrasinin varoluş problemi daha o zamanlardan başlamıştı; oy ve seçilme hakkı halk için değil üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduranlar içindi.

Sanayi Devrimi ve devamında emperyalizm ile Batı'nın gelişmesinin devam edebilmesi için henüz kapitalizme geçememiş, sahip oldukları hammaddeyi işleyemeyen ülkelerin, gelişmiş Batılı kapitalist güçlerin pazarı haline gelmesi ve kontrol edilmeleri gerekiyordu.

Kapitalizme ait bazı üst yapı kurumlarının benzerlerinin kapitalist üretim düzenine henüz geçememiş Osmanlı gibi ülkelerde kurulmasının teşvik edilmesi de bu döneme denk gelmekteydi ki söz konusu dönem Osmanlı İmparatorluğu'na Batılılaşmak için temeli olmaksızın Batı kurumlarının alınmaya başlandığı dönemdi.

2.1.1. Türk Modernleşme Pratiğinde İlk ‘Demodernleşme’ İzlenimleri: Sathi Modernleşme Örneği Olarak Lale Devri

Osmanlı İmparatorluğu’nda Batı’ya kıyasla geri kalındığının kabul edilmesi ve mecburi Batılılaşmanın bir getirisi olarak, yenilik çabası içerisine girilmesi; 18. yüzyıl başında bürokrat, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki sınıfı ile kapıkulu Damat İbrahim Paşa’nın temsiliyetini üstlendiği bir dönem olan Lale Devri ile başlar. Osmanlı İmparatorluğu ve birçok Batı dışı, sonradan modernleştirilmeye çalışılan toplumda da olduğu gibi söz konusu çaba tabanı olan ve sağlam bir temele dayanan bir sürecin ürünü değil, halktan kopuk, tepeden inme ve zoraki bir süreci ifade etmiş, sadece yönetim kadrosu ve belirli bir kesimi de içerse, sürece demodernleşme olarak adlandırılacak tepkiler ve karşı koyuşlar modernleşme çabalarının görüldüğü ilk zamanlardan itibaren kendini göstermeye başlamıştır.

Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu için oldukça önemli bir güç olan yeniçeriler ve yine onlarla yakın ilişkiler içinde olan lonca esnafı için Lale Devri yenilikleri ve yaşantısı adeta küfür sayılmıştı ve bu dönem Patrona Halil İsyanı ile sona erdirilmişti. Bu dönemde Batı tanınmış ve Batılı tarzda bir yaşama özenilmiştir. Bürokratlar ve saray bu dönemde yaşanan sefahat hayatını birlikte yaşamıştır. Sağlam ve düşünsel temeller ile oluşturulmamış bireyci bir gelişme ile bürokratlar bu dönemde sathi olarak nitelenebilecek bir Osmanlı Rönesansı yaşanmasına neden olmuşlardır. Yine Osmanlı’da İbrahim Müteferrika tarafından kurulan matbaa da Lale Devri’nde yaşanan bir gelişme olmuştur. Osmanlı’da sathi düzeyde kalmış Rönesans’ın aksine Batıda yaşanan Rönesans’ın arkasında güçlü bir ekonomik ve sosyolojik, sınıfsal bir ilerleme yer almıştır. Bireyi herşeyin üzerine koyan Hümanizm’le birlikte bireyci bakış akışı gelişmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nda üretim sanayii Batıda gerçekleştiği şekilde bir gelişmeden çok geride kalmıştır. Batıdaki gibi fabrikalar devlet eliyle kurulmak istense de, işletilemeyen madenler işletmeye açılmak istense de fabrikalardan kar güdülmemesi ve Batının çıkarlarına ters düşecek bu gelişmelerin Batı tarafından alınan önlemler ile durdurulması istenen noktaya gelinememesine yol açmıştır.

Aşırılığa kaçan ve lüks yaşantı şekli ile başta yeniçeriler ve esnafın olmak üzere İstanbul halkının değerleri ile çelişmekle kalmayan Lale Devri, istihdamı arttıran sanayileşme hareketi ile de yeniçerilerin ve esnafın işyerlerinin işlerini azaltmış, çıkarları açısından tehlikeli bir dönem olmuştur. Patrona Halil İsyanı ile halkın değerler sistemine ters düşen yaşantı sona erdirilmiş, sanayileşme de üretim güçlerinin gerektiği kadar gelişmemesi ve eski yapıya ait güçlerin çıkarlarına ters düşmesi ile dağıtılmıştı.

Lale Devri'nin sona eriş şekli, Osmanlı toplumundan bugünkü Türkiye'ye kadar uzanan ikileşmenin ilk olarak ortaya çıktığı ve çok belirgin bir şekilde kendini gösterdiği bir dönem olması açısından önemlidir. Seküler- elitist ve İslamcı-Doğucu kesimin küçük ama günümüze kadar uzanan ayrılığının ilk görünümü olduğu da söylenebilir.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki dönüşümün anlaşılması için dönemin sosyoekonomik yapısı da önem taşımaktadır. Üretimin yapılması ve bu şekilde sanayinin gelişmesi sağlanamayınca, Osmanlı İmparatorluğu içinde yüzyıllar boyunca devam etmiş olan Lonca sistemi de, dönemin ekonomik krizinden çıkmak için yapılan yenilik hareketlerine ve paranın değerinin sürekli olarak düşürülmesi ile ortaya çıkan enflasyona karşı tersine bir dönüş ve demodernleşme olarak adlandırılabilir. Daha önce de değinilmiş olan yeniçeri-esnaf ortaklığı da yine bu dönemde yeniçeriliğin daha önce sadece gayrimüslim çocuklardan devşirilen askerlerin oluşturduğu bir yapı olmaktan çıkıp esnafın da yeniçeri ocağına girmeye başlaması ile esnaf olan yeniçeriler ile başlamıştır. Yine bu dönemde toprağın para formundaki sermaye için en güvenli liman olması, özel mülklerin artmasına, tüccarların daha çok toprağa sahip olmaları ile ayanlık ve derebeyliğin iyice belirginleşmesi ile sonuçlanmıştır. Tımar yapısının bozulması ve has'a döndürülmesi, hasların da mülk olarak satılmaya başlanması ile ayan olarak adlandırılan sınıf tarihsel bir süreç sonucu doğmuştur. Ayanların gücünün artması Osmanlı İmparatorluğu'nda ekonomik, siyasi ve askeri hegemonyanın bölünmesi ve zayıflamasında gösterilen sebeplere bir yenisi olarak eklenmiştir. Merkezi otorite gücünü kaybetmiş, bölgesel hakimiyeti elinde bulunduran ayanlar merkezi hükümet

tarafından kendisine aracılık yapacak ek bir otorite olarak görülmüştür. Ayanlar, savaş dönemlerinde askerin toplanması, güvenlik ve düzenin sağlanmasında ortadan kalkan tımar sisteminin yerine geçmiştir. Toprağın el değiştirmesi ve toprağa dayalı yeni bir egemenlik şeklinin ortaya çıkması ile ayan ve derebeyi olarak isimlendiren sınıf ortaya çıkmış ve güçlenmiştir. Üretim ilişkilerinin değişmesi ile Osmanlı İmparatorluğu'nda yüzyıllar süren merkezi otoriteye başkaldırabilecek kadar güçlenen bu sınıf için askeri güç de elzem bir hale gelmişti. Toprak sahipliğindeki bu dönüşümün bir başka sonucu da o zamana kadar toprağı işleyerek geçimini sağlayan halkın büyük bir kısmının üretim aracı olan topraklarından ayrılması olmuştu. İşsiz bir kitle yaratan bu durum, sanayileşme ile bir istihdam gerçekleştirilemeyince karın tokluğuna çalıştırılabilecek kul olmaya hazır bir kitle ortaya çıkarmıştı. Bu kitlenin ancak bir kısmının asker olması bile ayan ve derebeyleri için oldukça büyük çapta bir güç elde etme anlamına gelmekteydi. Bu gücün büyüklüğü, ayanların binlerce askeri olan ordulara sahip olması ile daha sonra 1808 yılında III.Selim'e kabul ettirilen Sened-i İttifak ile anlaşılacaktır.

“...Ve bir ayan olarak Alemdar Mustafa Paşa, sadrazamdır da. Görünüşte ayan bununla, devlet meselelerinin kendilerine danışarak çözülmesini saraya kabul ettirmişti. Senedi İttifak'ı sadece bu biçimde görmek, yanlış değilse bile, gerçeği belirtmeye yetmez, eksiktir. Bana göre, onun asıl önemli yanı, fiili büyük toprak mülkiyetinin saraya kabul ettirilmesidir. Çünkü büyük toprak sahiplerinin devlet meseleleri üzerinde egemenliği, fiili toprak mülkiyetinin sonucudur. Bu, yeni üretim ilişkilerinin açık işaretidir. Bu, aynı zamanda yeni bir sınıfın belirdiğinin işaretidir de. Buna göre, eğer Osmanlılarda, İngilizlerde olduğu gibi, bir Magna Carta aranacaksa, bu, çok defa zannedildiği gibi Tanzimat Fermanı'nda değil, olsa olsa Sened-i İttifak'da bulunabilir.” (Küçükömer, 2007: 31)

Ayanların bu denli önemli bir güç olarak ortaya çıkmaları ile, o zamana dek Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki bütün üretim araçları ve politika üzerinde tek söz sahibi olan padişahın mutlak hakimiyeti sarsılmaya başlamıştır.

İmparatorlukta dışta devam eden savaşlarda alınan ağır yenilgiler ile Batı'dan askeri ve teknolojik olarak ne denli geri kalındığı kabullenilmiş, bu geri kalmışlığı ortadan kaldırmak için tek çözüm yolu olarak içsel bir dinamik yaşanmaksızın Batı'nın gerekli görülen kurumlarını olduğu gibi almanın işe yarayacağı düşünülmüştür. Batı'da yaşandığı şeklin aksine İmparatorluğun kurtuluşu için zorunlu görülen yenilik hareketleri, üretim araçlarının bir sınıf elinde toplanması ve bu sınıfın ihtiyaçları doğrultusunda kurulan yeni kurumların getirisi olan bir değişim olmamıştır. İmparatorlukta değişim ve yenilik talebi; temel üretim aracının da sahibi olan ve var olan yapıyı daha kötüye gitmekten kurtarma ve mevcut olanı da koruma amacı içerisinde padişahın gelmiştir. Batı'da olduğu gibi toplum içerisinde yaşanan üretim güçlerine dayanan bir gelişme ile ortaya çıkan sınıfın talepleri ile alttan üste doğru bir değişimin yaşanmamış olması, halktan gelecek bir talebe ortam hazırlayacak ve bilinçli bir toplumsal hareketin yaşanması için tarihi koşulların Batı'da gerçekleştiği bir izlekte yaşanmaması Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze miras kalacak olan demodernleşmenin ilk izlerini sunmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yenileşme çabalarına savaşlarda alınan ağır yenilgilerin de zorunluluğu ile önce ordudan başlanmıştır ancak o zamana dek ülkeye hakim olan üretim ilişkilerinin içinde yer alan yeniçeriler, ulema-tekke ve lonca-esnaf gibi yapılar söz konusu yenileşme çabalarının önündeki en büyük engel olmuşlardır. Dönemin koşullarına uymamaya başlayan yeniçeriler ile esnafın oluşturduğu bir yapı olan loncalar arasındaki alışveriş bağı ve yine bu yapılara dayalı olan tekkeler, yenilik hareketlerinden en çok etkilenecek olan ve oluşturmuş oldukları bağı ortadan kaldıracak yeni bir yapılanmaya en çok karşı çıkan gruplar olmuştur. Öte yandan ulema da bu yeniliklerden etkilenecek ve eski gücünü yitirecek bir sınıf olacaktı. Yeniçerinin tasfiyesi ile kurulacak olan yeni ordunun eğitimi de yeni bir düzenleme gerektirmektedir. Oldukça sabitleşmiş ve köhne bir yapılanma haline gelen ulemanın dinamik olmayan yapısı; ordudaki eğitimin dönüşümü ile yetersiz hale gelecektir.

Genel olarak Batı dışı ve geç kalmışlık bilinciyle modernleşme girişimlerinde bulunulan toplumlarda da olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu orduda yenileşmeye giderken Batı'nın sahip olduğu koşulları gözden kaçırmıştır. Batı'da gerçekleşen

değişimin arkasında yeni bir sınıf olarak ortaya çıkmış olan burjuva sınıfı vardır. Bu sınıf sahip olduğu üretim gücünü artırmak ve yine kendi çıkarına olacak şekilde iç pazarı genişletmek için bütün sistemi ele geçirmiş, lonca gibi mesleki örgütlere karşı gelmiştir. Feodal yönetimlere karşı, iç gümrük birliğini sağlamak amacıyla merkezi krallıkları desteklemiş ve çıkarlarının çatıştığı noktalarda da kiliseye karşı gelmişlerdir.

Parlamente sistem ve demokrasinin Batıda ortaya çıkışı kilisenin dini, monarşilerin buyurgan çelişkilerine karşı bir tepki olarak gerçekleşmiştir (Berkes, 2002: 29). Osmanlı İmparatorluğu'nun böyle bir sınıfsal ve yönetsel yapıdan yoksun oluşu, ıslahat hareketlerinin üretim güçlerinden temellenmeyen, dönemin koşullarını geçici olarak düzeltmeyi hedefleyen, sağlam temelleri olmayan ve kendi içinde tutarsızlıklara dayanan iç dinamiklerin ortaya çıkmasına neden olan bir şekilde gerçekleşmesine neden olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu ve Batı'da gerçekleşmiş olan modernlik hareketlerinin en uç noktalarda ayrıldığı ve Osmanlı'da gerçekleşecek olan modernleşme sürecini bu denli çarpık hale getiren özellik, Niyazi Berkes tarafından şu şekilde dile getirilmiştir;

“Bu özellik devlet ile toplum arasındaki ilişkinin Batı geleneğinden olan biçimin tam karşısı olan biçimde olması, yani padişahlık devletinin yöneticileri olan hizmet sınıflarının toplum sınıflarını temsil eden kişiler olmamasıdır. Osmanlı devlet ve toplum görüşünün bu yanına göre devlet toplumdan gelmez. Devlet toplumun ekonomik çıkar sınıflarının çıkar gereklerine dayanmaz. Siyasal egemenlik toplumsal köklerden gelmez; toplumun üstüne Tanrı tarafından (gerçekte fetih ve güç yoluyla) dışardan oturtulur. “(Berkes, 2002: 31)

Siyasal egemenliğin ve dolayısıyla toplumsal değişim girişimlerinin ve isteğinin Osmanlı'da ve sonrasında da toplumsal temelli değil de yönetsel temelli oluşu nedeniyle, modernleşmenin bir türlü içselleştirilememesi ve yüzeysel düzeyde kalıp uygun ortam ve koşullar olduğunda ise eskiye veya geleneğe dönme, değişime direnme şeklinde ortaya çıkması kaçınılmaz bir sonuç olmuştur.

Bu noktadan itibaren üç temellendirme çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme süreçleri ele alınacaktır.

2.1.2. 'Sathi' Modernleşme Bağlamında Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme Çabaları

Osmanlı İmparatorluğu ile başlayan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ise asıl kimliğine bürünen ve iki yüz yılı kapsayan bir sürece sahip olan Türk modernleşmesi açısından sathilik kavramının anahtar bir kavram olduğu ve sürecin istendiği şekli ile sonuçlanamaması açısından da açıklayıcı bir özellik taşıdığı söylenebilir.

Arapça kökenli bir sözcük olan sathi, *“Derinliğine inmeyip yüzeyde kalan (eşan. yüzeysel, üstünkörü)”* (Demiray, 1988: 764) anlamına gelmektedir.

Modernleşme sürecine bir niteleme olarak ele alınabilecek bu kavram ile modernleşmenin söz konusu iki yüz seneye yayılan süreçte sadece toplumun belirli kesimleri tarafından içselleştirilerek yaşanmış ve toplumun bütün tabakalarında kendine kök salacak bir yer bulamamış olduğu görülebilir. Dolayısıyla sathi modernleşme ile vurgulanmak istenen bir önceki bölümde değinilmiş olan sosyo-ekonomik yapının Osmanlı'da gelişmemiş olması ve gerçekleştirilmek istenen modernleşmenin yukarıdan aşağı ve toplumdan kopuk, Batı geleneğine göre yaşanmakta olan bu sürecin, toplumun temel değerlerini dönüştürmekten eksik kaldığı yönünde bir yaklaşımdır. Batı Avrupa' da yaşandığı şekli ile ulus bir toplum yapısı ve o toplumda yeni ortaya çıkmış bir şehirli, burjuva sınıfına dayanan bir dönüşüm gereği yaşanmamıştır.

“...ister devlet, ekonomi, eğitim ve toplum kurumları alanlarında Batı'dan bir şey alarak eski yapının bir yanına onu takma girişimleri biçiminde olsun, ister 'kayıtsız şartsız her yanca Batılılaşma' sloganı yürütülmesi biçiminde olsun, bu batılılaşma süreci kolay ve tümüyle başarılı olmamıştır.” (Berkes, 2002:28)

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki geleneksel olanı koruyup dirilterek yeniliklere sırt çevirme yönündeki tutum, 18. yüzyıl itibari ile yerini ortaya çıkan yenedünya düzenine ayak uydurmanın da getirdiği zorunluluklar doğrultusunda Batı'ya yönelerek modernleşme fikrine bırakmıştır. Merkezi yönetimin desteklenmesi ve bu destek için teknolojik ve ekonomik anlamda bir ilerlemenin gerekliliği ön plana çıkmıştır ancak bu amaçla yapılanların da oldukça yetersiz ve yüzeyde kalmış olduğu önemli bir gerçektir. Özellikle teknolojik düzeyde Avrupa ve Osmanlı egemenliği altındaki bölgelerde aşılması ve telafi edilmesi güç bir uçurum oluşmuştur. III.Selim'in yeniçeri ocağını kaldırarak düzenli ve dönemin şartlarına uygun bir ordu kurma çabası, II. Mahmut'un bu çabayı başarıyla sonuçlandırması, kıyafet değişikliğine giderek daha Avrupai bir görüntüye kavuşması, yeni kurulan ordunun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla da olsa Harbiye ve Tıbbiye olmak üzere iki önemli eğitim kurumunun kurulması, yine yeni kurulan ordu için kıyafet yapılması amacıyla kurulan fabrikalar ve Osmanlı topraklarına Avrupa'dan ithal edilen kumaşlara getirilen sınırlamalar Osmanlı İmparatorluğu'ndaki modernleşme çabalarının ilk görünümleridir.

“Fakat bunlar, çürüyen bir yapıya sadece üste sürülmüş merhem gibi gelirdi. İmparatorluk artık takatsizdi. İçte kapitalist bir üretim biçimine geçemeyen bu imparatorluk, tamamen takatsiz düştüğü bu dönemde, önünde sonunda batırcı nitelikte bir fırtınaya yakalandı... tarihi kapitalist üretim ilişkilerine bağlı üst Batı müesseselerini alma prensibi, içerden bir sınıf tarafından getirilmekten daha çok, açıkça dışardan kapitalizmin zorlamaları ile getirilecekti” (Küçükömer, 2007; 32)

Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleştirilen ilk ıslahat çalışmalarında amaç yönetsel anlamda kökten bir yenilik yapmak değildir. Temel amaç bozulan imparatorluk düzenini ıslahatlar ile güç kazanarak tekrar eski haline getirmektir ve bunu yaparken kuvvet kullanılarak disiplin sağlanmıştır. Islahat çabaları ıslahatı yapan yöneticilerin güçleri ile doğru orantılı olarak başarılı olmuştur ve onlar gittikten sonra yapılan ıslahatlarda başlanılan noktaya geri dönmüştür. 18. yüzyıl ile yakın çağın başlangıcına kadar geçen sürede gerçekleştirilen ıslahatlarda ise Batılı anlamda bir etki hakimdir. Padişahın ve vezirlerin gerçekleştirdikleri bu ıslahatlarda dönemin ulema sınıfının eğitim ve bilgi anlamında eksikliği ve yeniçeri sınıfının aynı zamanda esnaf haline gelmiş olması, reayanın oldukça içine karışmış olması, yapılan yeniliklerde bu kesimlerin menfaatlerine uygun hareket edilmesi zorunluluğu getirmiştir, bu sebeple söz konusu ıslahatlar köklü ve kalıcı olamamıştır. Islahat çalışmalarındaki bu yetersizliği III.Selim yeniçeri ocağını kaldırarak, Nizam-ı Cedid'i kurup düzenli bir ordu ile gidermek istemiştir. (Karal, 2007:11)

3. Selim 1793 yılında Nizam-ı Cedid ordusunu kurarak gerçekleştirmek istediği yenilikler için önemli bir başlangıç yapmıştır. Ancak Nizam-ı Cedid, 3. Selim'den önce, Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk matbaayı kuran İbrahim Mütefferika tarafından yazılmış olan ve 1731 senesinde I.Mahmut'a sunulan Usûl ül-Hikem fi Nizam ül-Ümen isimli eserde karşımıza çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleştirilecek modernleşme çalışmaları için bu eserde değinilen devlet yapısındaki bozulmalar ve söz konusu bozulmalar yaşanırken Batı'da gerçekleşen gelişmeler ve ilerlemelerden Osmanlı İmparatorluğu'na yararlı olacak olanların alınması gibi noktalar önem taşımaktadır. Rasyonalizme dayanan yasalar ile bir yönetim şekli olan demokrasinin hakim olduğu devletlerin dönemin en ileri devletleri olduğuna değinen İbrahim Mütefferika; Osmanlı'ya göre ileri olan ulusların kanuni yapılarını ve bu yapılara dayanan askeri yapıları inceler. Söz konusu devletlerin gelmiş olduğu güçlü konumlara ve Osmanlı'nın durumunun zayıflamış olduğuna, ancak ilerlemiş ülkelerin geçtikleri yolları takip ederek içinde bulunulan geri kalmışlık durumundan kurtulmanın mümkün olacağına dikkat çeker.

Coğrafi keşifler ve Amerika'nın bulunuşu ile ticaretin değişen boyutundan bahseden Mütefferika, fizik ve astronomi gibi bilimsel gelişmelerin ve keşiflerle

edinilen coğrafi bilgilerin farkında olmayan ve bu konularda çağı yakalayamayan devletlerin zayıflığa mahkum olduğunu ve yönetsel anlamda yetersiz kalıp kendilerinden daha güçlü olan devletlerin kontrolü altına girmeye mecbur kalacaklarını söyler.

“Bu vesileyle İbrahim, ilk defa olarak Avrupa’da yeni askerlik kuruluşlarını (nizamlarını, ordonance’larının), bu kuruluşların gerektirdiği silâh değişikliklerini, taktik ve strateji yeniliklerini anlatırken "nizam-ı cedit" terimini kullanır. Bu terimi ilk kez kullanan odur. "Nizam" terimi eski bir Osmanlı terimidir; ‘dünyanın değişmemesi gereken geleneksel düzeni’ demektir. İbrahim geleneksel düzen anlayışı yerine çağdaş düzen kavramını ilk getiren adamdır” (Berkes,2002:54)

Osmanlı Devleti’ndeki yönetim sistemi yerine yeni bir yönetimin uygulanması anlamlarında kullanılan Nizam-ı Cedid, babası III.Mustafa ve kendisinden önce tahtta olan I. Abdülhamit gibi ıslahat yanlısı olan III.Selim’in iktidarına verilecek olan isim de olmuştur. Kısıtlı anlamı ile III.Selim zamanında Avrupa’daki yöntemler kullanılarak çalıştırılarak eğitilmiş askeri gücü anlatırken; yine III.Selim’in artık işlevini yitirmiş ve devlete yük olan yeniçeri ocağından kurtulmak, çağın gereklerine uymayan ve geri kalmış bir sınıf olarak ulemanın etkisini azaltmak ve bilim, teknoloji, sanat vb. birçok alanda geri kalmış olan Osmanlı Devleti’ni Avrupa Devletleri’ni yakalayacak seviyeye getirmek için yapmaya çalıştığı ıslahatlar olarak da adlandırılmaktadır. Ordudaki yenilikler yeniçerilerin tepkisinde çekinilerek gerçekleştirilmeye çalışılmış bunun yanında çürümüş bir yapı haline gelen medreselerde de ıslahatlar yapılmaya gidilmiş, askeri alanda yararlı bilgiler sunan kitaplar çevirileri yapılarak basılmıştır. Eğitim ve askeri alan dışında ekonomi ve ticaret, siyaset ve diplomasi ve idari düzen alanlarında da bozukluklar tespit edilmiş ve düzeltilmesi yönünde çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu çalışmaların yürütülmesi için ihtiyaç olunan ortam ve yönetim kadrosu Osmanlı İmparatorluğu’nda tam olarak sağlanamamıştır. Yenilik yanlısı aydın bir sınıf ve

büyük ölçüde bir barış ortamına sahip olunamayan dönemde irticai hareketler başlamıştır.

“Nizam-ı Cedit’ ekibi gereği gibi kurulamamış, ıslahat taraftarı olan büyük rütbeli devlet adamlarının sayısı birkaçı geçmemiştir. Sadrazamlardan ve şeyhülislamlardan, padişahı yenilik yolunda tutanlar arasında ise işe dört elle sarılan yoktu. Ulemadan birkaç kişi ile devlet hizmetinde bulunmuş kimselerden kurulan aydın bir zümre, Avrupa medeniyetinin ileri ve üstün bir medeniyet haline geldiğine inanmış bulunuyordu. Fakat ulemanın çoğu Nizam-ı Cedide düşmandı. Büyük halk kitlesi ise, bütün cahilliğine rağmen, Avrupa’nın Osmanlı İmparatorluğu’na olan faikiyetini itirazsız olarak kabul etmekte idi. Böylece aydınlar arasında artık devrimci ve muhafazacı iki zümre belirmiş bulunuyordu. Devrimciler Avrupa ‘ya hayran, muhafazacılar ise düşman idiler. Yenilik hareketleri Avrupa usulleriyle yapıldığı için birinciler bu hareketi tutuyor, ikinciler ise onu küfür sayıyordu” (Karal, 2007:77).

Bu dönem Osmanlı İmparatorluğu’nun birçok yerinde isyanlara neden olmuştur. Yenilik taraftarlarının dış siyasette yaşadıkları hezimetler, yeni ordunun ve donanmanın yarattığı masraflar ve giderlerini karşılamak için kurulan İrade-i Cedid hazinesinin halkın sırtına yüklediği yeni vergiler iç yapıda çalkalanmalar yaratmakta, yenilik taraftarı olmayan yönetici kesim, ulema ve yeniçerilerce sahiplenilmektedir. Halk, kadı ve ulema tarafından;

"Askere setre pantolon giydirip imanına halel getiren, önlerine muallim diye Frenkleri düşüren padişaha elbette Allah tevfikini çok görür. Hadimülharemeyn unvanına liyakatı olmadığını bu suretle meydana çıkarır"

"Efendi, şimdi ne sipahi var, ne yeniçeri var! Cümlesi başı şapkallı Firenk oldu"(Karal,2007:78-79).

gibi propagandalar ile galeyana getirilmekte, idari anlamdaki bozulmalardan liyakatsiz bir şekilde göreve gelen ve tamamen padişahın kontrolünden çıkmış olan vezirlik ve ayanlık makamlarındaki bozulmalardan kurtulmak için görevden alınan vezirler tarafından da desteklenmiştir.

Bu koşullar altında yönetimde yenilik yanlısı olanlar isyan eden yeniçeriler tarafından katledilmiş, bununla yetinmeyen yeniçeriler yönetici olarak kendisine güvenilemeyeceği, İmparatorluğu Batılılara teslim ettiği ve İslam'dan uzaklaştığı gerekçeleriyle III.Selim'i de tahttan indirmişlerdir.

III. Selim'den sonra tahta çıkan IV. Mustafa dünyanın ve Osmanlı İmparatorluğu'nun durumundan pek haberdar olmayan, nitelik bakımından tahtta kalmaya yetecek kadar yeterli bir padişah olmamakla birlikte, gerici ve kendi konumlarından olmak istemeyen kesimlerin desteği ile tahta çıkmış ancak Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa payitahta gelerek IV. Mustafa'nın saltanatına son vermiş, yerine III. Selim gibi yenilik taraftarı olan II. Mahmut'u geçirmiştir. Tüm dünyada karışık bir dönem olan Fransız Devrimi ve Napoléon Savaşları'nın yaşandığı, devrimin etkisi ile yayılan eşitlik, özgürlük ilkelerinin dalga dalga yayıldığı bir dönemde tahta çıkan II. Mahmut imparatorluğun dış meseleleri yanı sıra iç karışıklıklarıyla da uğraşmış, ayanların baskısı ile içerde daha fazla sorun yaşamamak adına, ayanların lehine olan haklarını güvence altına alan Sened-i İttifak'ı (1808) imzalamak zorunda kalmıştır. Alemdar Mustafa Paşa yönetimde fazla uzun süre kalamasa da ayanların iktidarda söz hakkı sahibi olması, merkezi yönetimi yeniden güçlendirmeye çalışmış olan III. Selim'in yapmış olduğu yenilikleri canlandırmaya çalışması ve gerici kesimlerden büyük tepki çekmiş olan Nizam-ı Cedid'i, yine Yeniçeri Ocağı'na bağlı olarak 'Sekban' gibi geleneksel bir isimle canlandırmaya çalışmıştır. II. Mahmut için de öncelikli olan merkezi yönetimi tekrar eski gücüne kavuşturmaktı. Bunun için modern ve güçlü bir ordunun tek çıkar yol olduğu ve bu ordunun da kurulması için paraya ve dolayısı ile iyi bir vergi sistemine ihtiyacı olduğunun farkındaydı. Bunun için merkezi ve taşra yönetimini etkili bir

şekilde düzenlemeye ihtiyacı vardı. III. Selim'in var olan sistemdeki eksiklikleri düzeltme yönündeki yenilikçi tutumu yerine daha kökten ve etkili bir değişim hareketi içine girdi. Söz konusu hareketin başlangıç noktası ise Vaka-i Hayriye olarak bilinen ve II. Mahmut'tan önceki padişahlar için de ciddi sorunlar yaratmış Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması olmuştur;

“Yerleşik düzeni baş eğdirmekte dönüm noktası, 1826'da Sultan Mahmut ile Yeniçeriler arasındaki çatışma idi. Saltanatının ilk süreç dönemi süresince padişah, bazısı daha III. Selim tahta çıkmadan önce kurulmuş olan küçük askeri uzmanlık birimlerinin (topçu, ulaştırma, istihkamacılar) daha fazla gelişmesini teşvik etmişti, ama Selim'in modern bir piyade sınıfı meydana getirme girişimini tekrarlamaktan ise özenle kaçınmıştı.”(Zürcher, 2000: 64)

Yeniçerilerin davranışları ve savaş alanındaki performansından ötürü memnuniyetsi olan saray, yeni ve eğitilmiş bir ordu kurulması için harekete geçti. Nizam-ı Cedid ordusunu yeniden canlandırma çabası olan bu gelişmeden kendilerini zayıflatacak bir uygulama olduğu için rahatsız olan yeniçeriler ayaklanma çıkartsalar da yönetim aldığı önlem ile padişahın emrinde olan ordularca yok edildiler.

Yeniçeri ocağının kaldırılmasının ardından bağlı oldukları tarikat olan Bektaşî tarikatı da resmen kapatılmış olsa da gizli gizli günümüze kadar yaşatılmıştır. Yeniçeriler ile birlik halinde olan ulemanın da gücü ve etkisi bu şekilde azalmış oldu. Ulema sınıfını merkezileştirerek kontrol altına almak için bu sınıfın yönetimindeki evkaf gelirlerini yönetmek amacıyla şeyhülislam ve baş müftü idaresi altında birleştirerek kendi kontrolü aldı. Bu kurum daha sonra Evkaf Nezareti olacaktı. Ocağın kaldırılmasının ardından yeni oluşturulan orduyu yönetmesi için başlarındaki askeri serasker yapmış ve bütün orduyu tek bir yönetim altında

toplayarak denetimi altına almıştır. Bu yapı da Harbiye Nezareti olarak ileriki zamanlarda varlığını sürdürecekti.

II. Mahmut'un tahtta olduğu süre boyunca ve ondan sonra gelen padişahların yönetimi zamanında da Osmanlı İmparatorluğu'ndaki modernleşme çalışmalarına engel olan nedenler hep var olmuştur.

Dönemin şartlarına uygun, iyi seviyede eğitim almış ve yapılacak köklü değişiklikler için kendi çıkarlarını önde tutmayacak yöneticilerin sayısının oldukça az olması, yenilikleri uygulayacak ve askeri ve siyasal yönetim alanındaki yeniliklere göre bilinçli bir şekilde hareket edecek yöneticilerin yeni açılan eğitim kurumlarında yetişmeleri de önemli bir süre alacaktı. Üstelik yeniliklerin uygulayıcıları da bu eleman eksikliğinden ötürü eski düzende yer alan ayanlar ve yeniçerilerden oluşuyordu, dolayısıyla yapılan yeniliklerin uygulamaları söz konusu kesimin kötüye kullanımlarına açıktı. Gerçekleştirilmeye çalışılan yenilikler, Osmanlı İmparatorluğu ve diğer Batı dışı toplumlarda olmak üzere aşağıdan yukarı, halkın baskısı veya toplumun dönüşümü sonucu zorunlu olarak gerçekleştirilen yenilikleri olmamıştır. Yönetici kesimin, ülkenin içinde bulunduğu kötü durumdan tek çıkış yolunun Batılı anlamda reformlar yapmakla mümkün olduğu yönündeki düşünce nedeniyle yapılan yenilik çalışmaları halkın desteğinden yoksun olunmasına rağmen ve güçlü bir temele sahip olmadan gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Yönetici kesim arasında da yenilik yanlısı ve karşıtı olan çıkar grupları oluşmuştur. Yenilik taraftarı kesim yönetimde uzun süre boyunca tam anlamıyla söz sahibi olamamış, muhafazakar kesimin varlığı da yeniliklerin zaman zaman engellenmesi ve duraklatılmasına neden olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun geleneksel yönetim yapısındaki uygulamalar da yeni kurulan kurumları sağlıklı bir şekilde yönetecek olan kişilerden mahrum bırakan bir diğer etkendi. Üst seviyelerde yöneticilik yapan memurlar aynı zamanda birçok kişiye yardım ediyor, koruyor ve bakıyordu. Böyle bir ilişki ağı içinde oluşan yöneticiye olan bağımlılık, adaletli bir çekişme ortamı yaratmıyor, rasyonel bir yaklaşıma dayanan yönetimi engelliyordu. Bir diğer engel eski ve işlerliği çağa uygun olmayan yasalar(şariat) ve diğer düzenlemeleri, yeni yapılan düzenlemeler ile geçerlilik sınırları kesinleştirilmeden uygulanmaya çalışılıyordu. Bir ikiliğe neden olan bu durum eski olanı tamamen kaldırmamak, iyileştirerek yeniden kullanılabilir

kılmak amacında olan yenilikler söz konusu da olsa bu durum yeni yasaların yetkisini kısıtlıyordu. En önemli engellerden biri ise yeniliklerin güçlü bir ekonomi ve mali tabana dayanmadan yapılmak zorunda kalmasıydı. Osmanlı İmparatorluğu aşırı merkeziyetçi bir yönetime ihtiyaç duymadığı güçlü dönemlerinden sonra oldukça büyük çaplı merkeziyetçi bir yönetime geçiş zorunluluğu yaşadığı ıslahat döneminde yetersiz mali kaynaklarla baş etmek zorunda kalmıştır. Mali kaynakların artırılması gerekse de bu gereksinim için uygulanan yönetim oldukça kötü bir şekilde idare ediliyordu. Bu yetersizlik sonucu devlet için çalışan kesimin maaşlarının ödenmesine de yansdı ve devlet memurlarının o dönem yapmış oldukları yolsuzluk genetik bir hastalıkmişçasına günümüze kadar gelmeyi başardı. (Zürcher, 2002: 75-76)

Batı'yı birçok alanda model olarak alma yaklaşımı, Osmanlı'nın oluşturmuş olduğu yüzyıllara dayanan kültürün engel oluşu ve çıkarları tehlikeye girenlerin de bu engelle güçlerini birleştirmesi sonucu çoğu kez baltalanmıştır. Ancak bu süreçte Batı'nın izinden gitmenin tek çözüm yolu olduğu inancı da Avrupa ile ilgili ilk ciddi değerlendirmelerin yapılabilmesi için Osmanlı elçiliklerinin sayısının Batı'da arttığı da gözlenmiştir. Sürekli diplomatik ilişkilerin sonucu olarak bu elçiliklerde görev yapan memurların önerileri ile İmparatorluk için Batı'nın model olarak alınması ile gerçekleştirilecek olan düzeltme çabaları sonucu ortaya çıkacak olan süreç Tanzimat olacaktır.

Bu süreçte inceleme yapmaları için Avrupa'daki devletlere gönderilen Osmanlı elçileri Avrupa'daki yönetsel yapının dönüşümüyle ilgili oldukça önemli bir tespitte bulunmuşlardır. Buna göre; 18. Yüzyılda krallar halkın iş gücünden daha fazla verim almak amacıyla eski yönetim düzeninde olmayan ve halkın yararına olacak uygulamalar yapmaya başlamışlardır. Yöneticiler halkın maddi hakları başta olmak üzere mülkiyet haklarını güvence altına alarak ve halkın eğitimini sağlayarak daha çok fayda sağlayabileceklerini ve bu durumun kendilerine de olumlu getirilerinin olacağını fark etmişlerdir. Milli devletlerin kurulduğu ve orta sınıfların da güç kazandığı dönemde gelişen bu politikalar ile milli birlik oluşturulmuş ve eski yönetim yapısı olan ve merkezi krallıkların gücünü tehdit eden feodalite yönetiminden kalan öncelikler de ortadan kaldırılmıştır. Söz konusu değişim 'aydın

despotizmi' olarak adlandırılmış, siyasi anlamda ise 'kameralizm' terimi kullanılmıştır.

Güçlü bir devlet yapısını güçlü bir orta sınıfa bağlayan kameralist düşüncede devlet de bu sorunsuz orta sınıfa dayanıyordu. Aydınlanma çağı düşünürlerinde temel amaç hürriyet ve hümanizme dayalı olarak birey olsa da yöneticiler bütün gücü kendi ellerinde toplayarak loncalar, derebeylikleri ve bazı şehirlerin elinde olan ayrıcalıkları kısacası ortaçağa dayanan yapıların tümünü ortadan kaldırmak istiyorlardı. Aydın despotizminde öncelikli olan merkezde tek bir elde toplanmış olan yönetimdi. Devlet bunun için halkın eğitim almasını, rahat ticaret yapabilmesini ve güvenliğini sağlayarak daha çok üretim yapılmasını teşvik etmiş böylece vergi gelirleri ile daha yeni, güçlü bir ordu kurulmuş, bürokrasi ve diğer devlet kurumları güç kazanmıştır. Osmanlı diplomatlarının karşılaştığı olduğu bu sistemin Osmanlı İmparatorluğu'nda olmaması onlara geri kalmışlığın en temelinde bulunan neden sayılıyordu. Mevcut yönetim ve önceki yönetimler de düzenli bir vergi sistemi kuramamış, toplumun yönetimi üzerinde ki etkisini de kaybetmişti. Kıta Avrupası'nda uygulanan bu sistem ile Osmanlı İmparatorluğu'nda gücün tekrar merkezi yönetimin eline geçmesi sağlanabilirdi. Bu çalışmada sathilik olarak ele alınan ve Batı'nın özünü sadece yönetsel ve şekilsel uygulamalardan ibaret olarak ele alan bu düşünce yapısı, bir modernliğin değil ancak bir modernleşmenin yaşanmasına neden olmuştur.

Tanzimat ile anlatılmak istenen yenilik hareketinin başlangıcı 1839'da ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayunu olmuştur. Kameralizm ile birlikte değerlendirilebilecek bir yenilik hareketi olan Tanzimat'ı ilan eden devlet adamları için bu sistemin gücün farklı yönetsel odaklara bölünmüş olduğu bir yapıda tek elde toplanma avantajı oldukça elverişli olmuştur. İmparatorluğa bir birliktelik getireceği ve hukuki, yönetsel ve iktisadi anlamda birbirinden kopuk olan kültürel birimleri bir araya getirebileceği düşüncesi ile Osmanlılık çatısı altında toplanmış bir yapı oluşturulması en temel amaç olmuştur. Sonuçlarına bakıldığında uzun vadede tam olarak istenen sonuç elde edilmemiş olmasına rağmen, Batı'da kurulmuş olan ve milli bir yapıya sahip olan devletlere ait birçok yapı özünü kaybederek de olsa Osmanlı İmparatorluğu'na girmiştir. Ancak iktisadi anlamda Batı'da gerçekleşmiş

olan kapitalizme dayalı yapıdan oldukça uzak olan Osmanlı İmparatorluğu'nda yöneticilerin anlam veremedikleri ve Batı'ya karşı tepkinin doğmasına neden olan şey, Batılı devletlerin daha çok kar elde etmek ve Osmanlı'da dahil diğer bir çok ülkeyi kendi çıkarları doğrultusunda sömürmeleri olmuştur. Tarım ve endüstri alanları başta olmak üzere 19.yüzyılda imzalanmış olan ticaret anlaşmaları ile de çıkarlarını koruyamamış olan Osmanlı İmparatorluğu gittikçe güç kaybetmeye başlamıştır.

“Tanzimat'ın, Mustafa Reşit Paşa (ve onu izleyen Âli Paşa ve Fuat Paşa) gibi kurucuları. Batı'nın askerî ve idari yapısını Osmanlı İmparatorluğuna aktarırken Batı'nın günlük kültürü de ikinci defa etkin bir biçimde imparatorluğa girmişti. Giyim, ev eşyası, paranın kullanılışı, evlerin stili, insanlar arası ilişkiler 'Avrupalı' olmuştu. Osmanlı tutucu tarihçisi Cevdet Paşa, bu hayat değişikliğinin eski Osmanlı değerlerini nasıl kösteklediğini anlatır. İlk ve ikinci kuşak Tanzimatçılara karşı sistematik eleştirilerse ancak 1860'larda başladı. Namık Kemal ve Ziya Paşa önderliğindeki bu eleştiriciler grubuna 'Yeni Osmanlılar' adı verilmiştir. Yeni Osmanlılar, Tanzimatçıların sömürü olayını anlamadıklarını, bir 'üst tabaka' meydana getirdiklerini, kendi kültürlerini kösteklediklerini (şeriatı unuttukları) ve ancak yüzeysel anlamda 'Batılı' olduklarını ileri sürdüler. Tanzimatçıların - Yeni Osmanlılar'a göre Batı'nın ruhunu oluşturan-hürriyetçi ve parlamenter eğilimleri anlamadıkları da yüzlerine vuruluyordu.”(Mardin, 1991: 15, 16)

Yeni Osmanlılar'ın Tanzimat Fermanı'nın devamı niteliğinde olan 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı için de ciddi eleştirileri olmuştur. Anayasal bir özellik de taşıyan bu belge Tanzimat hareketinin bir sonraki aşaması gibi ele alınmış, bu süreçte yönetimin politikası ciddi anlamda eleştiriler almıştır. Islahat Fermanı ilan edilene kadar en çok imtiyaza sahip olan Müslümanlar bu belgenin ilanı ile bu üstünlüğü kaybetmiştir. Müslümanlardan sonra ikinci sırada yer alan Rumlar da

homojen bir toplum yapısı ve Osmanlılık bilinci kurma amacıyla olan bu fermanın sonuçlarından memnun kalmamıştır.

Yüzeyde toplumsal bir birliktelik amacıyla olan Islahat Fermanı, gayri Müslimlere hukuksal alanda verilen imtiyazların bir sonucu olarak mali kaynakların kullanımı, Batılı devletlerin müdahaleleri ve gayri Müslimlerle yabancılara olan desteği ile bu amacını gerçekleştirememiş aksine bu imtiyazlar Müslüman halkın ezilmiş ve geride bırakılmış bir pozisyonda kalmasına neden olmuştur. Batı'ya verilmiş imtiyazlar sonucu mali anlamda açılmış olan bir uçurum bu ferman sonrası iyice derinleşmiştir.

Lale Devri'nden itibaren bir bütünün parçalarını tek tek almaya çalışan yenilik yanlısı Osmanlı devlet adamları, Batılılığın ancak bir bütün olarak alınabileceğinin farkına varmışlardır.

“Tıpkı Lale Devri’nde olduğu gibi, 1860’lardan sonra Batılılığı bir felsefe ve iktisat sistemi olarak görmeyip onu daha çok yüzeysel yönleri, adabı muaşeret usulleri ve Batı’da hâkim olan modalar açısından değerlendirenler ve kullananlar olmuştur. Bu tipler zamanın yazarlarınca devamlı olarak eleştirilmiştir. Ahmet Mithat’ın ‘Felatun Bey’leri, Recaizade’nin ‘Bihruz’ları, Ömer Seyfettin’in ‘Efruz’ları Tanzimat (ve hatta XX. yüzyıl) edebiyatının ana karakterlerinden birini oluşturmuşlardır.”(Mardin, 1991:16)

Yukarıda da belirtildiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu’na Batı düşüncesi dönemin şartlarının zorunluluğu sonucu bir ihtiyaç olarak alınmaya çalışılmış, ekonomik, sosyal ve düşünsel süreçlerin değişimi gerçekleşmeden söz konusu çaba içerisinde girildiği için tabanı doldurulmadan ve anlaşılmadan sadece kılıf olarak yaşanan bir süreç olmuştur. Bu sürecin devamında oluşan yapı ise ne Doğulu ne Batılı olabilmiş, kendine özgü olan özellikleri de ciddi bir bilinç yaralanması ile

kaybetmiştir. Batı'nın gerçekten olduğu şekli ile anlaşılmaya başlandığı dönemler olmuştur ancak bu dönemlerde de fikirleri anlayan kesim azınlıkta kalmış ve kendilerinin değiştirecekleri bir yapıya çoğunluğu oluşturan halkı ve halkın kültürünü katmakta oldukça zorlanmışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Batının geldiği noktaya erişmesini sağlayan fikirlerin anlaşılması II. Abdülhamit dönemi ile o zamana kadar İmparatorluk'ta özellikle askeriye, tıbbiye ve mülkiye alanlarında eğitim vermek üzere açılan okullarda eğitim almış ve yabancı dil öğrenmiş bir kesimin ortaya çıkması ile başlar. Bunun yanında II. Abdülhamit'in batıdan İmparatorluğa alacağı gelişmeler konusunda batıyı ve batıcılığı bir model olarak ele almıştır. Batının daha ileri olduğu bilim, teknik, yönetim ve askeri alanlarda üstünlüğünü kabul ederek örnek almaya çalışırken, halk arasında dini inancın güçlenmesine yönelik bir siyaset izliyor ve inanç üzerine halk üzerinde kurmuş olduğu bu etkili siyaseti sayesinde arkasına önemli bir destek alarak kısmi olarak parlamenter sisteme geçilmiş olan süreçte uzun süre tahtta kalmayı başarıyor. Kurulan okullarda yetişen öğrenciler, batıda gerçekleşen modernliği ve gelişmeyi eğitimini aldıkları pozitif bilimlerle özdeşleştiriyor ve güçsüzlüklerini batının pozitif bilimlerdeki ilerlemesi karşısındaki geri kalmışlığa bağlıyorlardı. Bu yaklaşım, batı ve kültürünü yine batıda ilerlemiş olan pozitif bilimlerle bir tutuyordu. Batıdan alınması gereken pozitif bilimlerin önemini farkına varmakla beraber Jön Türkler'in de içinde bulunduğu bu kuşak, Batıyı tam olarak anlayamamış ve sadece güçlü olmak için var olan bir uygarlık olarak ele aldıkları batı örneği doğrultusunda, eskiye ait kültürü oluşturan bir çok değeri ve dini inanışları da Batıcılık ile değerlendirerek, milli gücü arttırmadıkları noktada önemsiz ve değersiz gördüler. Dönemin Jön Türk hareketi içinde yer alan ve II. Abdülhamit'e muhalefet ederek Avrupa'da bulunanlar aydınlardan Dr. Abdullah Cevdet'in; *"Bir ikinci medeniyet yoktur. Medeniyet, Avrupa medeniyetidir."*(Hanioglu, 1981: 359) şeklindeki sözleri, I. ve II. Meşrutiyet ve öncesinde de temelleri atılmaya başlayan ve sonrasında Cumhuriyet'in temel düşünce şeklini de oluşturacak olan koşulsuz şartsız Batılılaşma taraftarı yaklaşımı en iyi şekilde özetlemektedir.

“Batılılık ile ‘güçlülüğün’ bir tutulmasında bizzat Batı akımlarının etkisini de görmek gerekir. Jön Türkler’in fikirlerinin şekillendiği 1890’ların Fransa’sında 1880’lerin siyasal skandalları demokrasiye karşı olan güveni sarsmış, bir müddetten beri Taine ve Renan’ın etkisinde gelişen seçkincilik palazlanmıştı.”(Mardin, 1991: 18)

Daha sonraki yıllarda da Türk modernleşme pratiği açısından önemli bir konu başlığı oluşturacak olan seçkinci yaklaşımın köklerinin Osmanlı İmparatorluğu’na girişinin, Avrupa’da bulundukları sırada oradaki gelişmelerden etkilenen ve II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde İttihat ve Terakki Partisi ile Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarında yönetimde oldukça önemli rol oynayan Osmanlı’nın iyi eğitim görmüş aydınlarının düşünsel eğiliminde olduğunu söylemek mümkündür. Mağlubiyet psikolojisi ile psiko-sosyolojik bir açıklama getirilmeye çalışılacak olunursa; birçok alanda geri kalmış ve özellikle sanayi, teknoloji ve bunlar bağlamında ekonomi alanında oldukça ilerlemiş olan Batı kültürü ve emperyalizminin getirmiş olduğu kültürel baskınlık ile geri kalmış ve dolayısı ile mağlup durumda olan toplumların kendilerinden üstün olarak gördükleri toplumlara ait her şeyi doğru ve olması gereken olarak görmeleri söz konusudur.

Kendilerini ‘yenen’ toplumların kültürlerine ait birçok şeyi benimsemelerine zemin hazırlayan ve kendilerine ait değerleri kaybetmelerinde etkili olan bu durum, galip olan toplumun kültürünün de egemen kültür haline gelmesine sebep olmaktadır. Bunun yanında, kaydettiği ilerleme sayesinde baskın bir kültür haline güçlü devletlerin kültürleri, yenilen devletlerin kültürleri üzerinde de egemen hale gelir. Güçlü devletler, güçsüz devletlerin kültürlerini de reddederek onlar üzerinde kurdukları egemenliklerini pekiştirirler. Bu durumun temelinde devletler arası savaşlar, bu savaşlara neden olan düşmanlıklar ve düşmanlıkların nedenleri arasında gösterilebilecek olan en temel kültürel çatışmalar yer alır. Birbirine karşıt değerlere sahip olan toplumların karşılıklı olarak değerlerini, kültürlerini, geleneklerini kendi gelenekleri ile karşılaştırarak aşağıladıkları ve ötekileştirdikleri, kötü ve aşağı gördükleri hatta yeri geldiğinde reddettikleri insanlık tarihi açısından bakıldığında

yadsınamaz bir gerçeklik oluşturmuştur. Bu durumun da itici etkisi ile, yenilen devletin toplumu yönlendirecek olan kesim başta olmak üzere kurtuluşu kendilerini yenen devlet gibi olma gerekliliğinde bulanlar, kendi kültürlerine ait değerlerin yok olması karşısında kayıtsız kalarak bu değerler yerine güçlü olan toplumun değerlerini benimsemeye yatkın bir tutum geliştirirler ve bu durum mağlup olan toplumun değerlerini arka plana iterken galip olan toplumun değerlerini ve kültürünü baskın hale getirir (Uygun, 2008: 62).

Osmanlı İmparatorluğu açısından sathi bir modernleşmeden bahsedilmesine neden olan bir diğer nokta taklit teorisi ile açıklanabilir. Batı uygarlığına benzemek adına özüne ait olan her şeyden uzaklaşılmış, bunun sonucunda özüne benzemeyen, şekilsiz ve aidiyetlerini kaybetmiş bir yapı oluşmuştur. Oluşan bu yeni yapı, kendine ait olan zden uzaklaşmış ve kendine ait olan her şeyden biraz katarak ama Batının geldiği noktaya ulaşırken geçirdiği süreçleri yaşamadan en ileri noktada olan bir yapıyı taklit etmiştir. Bu duruma değinen ve taklidi psikolojik ve sosyolojik bir teori olarak ele İbn-i Haldun'un(1977) görüşleri, Doğunun Batı karşısındaki zayıf ve güçsüz halinden kurtulmak için batıya öykünmesi ve öncelikli olarak şekilsel açıdan onu taklide başvurmasının anlamlandırılması noktasında değerlidir. Kendinden güçlü ve üstün olanı taklide meyil kişilerarası olduğu kadar toplumlar arası ilişkilerde de karşımıza çıkmaktadır ve özellikle kültürün muhafazası açısından önemlidir. Güçsüz konumda olan içinde bulunduğu durumun nedenini fikri düzeyde aramayıp güçlü olanı şekilsel anlamda taklit ederek sadece dışarıdan ona benzeyerek onun gibi güçlü olacağına inanır.

“İnsan her zaman, kendini yenende bir üstünlük bulunduğuna, ona boyun eğilmesi gerektiğine inanır...”

Yenik olan yenenin gerçekleşen yengisinin yakınlık bağından ya da sertlikten ve baskın gelme özelliğinden değil de, onun tuttuğu yoldan, inançlarından, alışkalnlıklarından, yaşama biçim ve çizgisinden ileri geldiğine inandığı için uyar ona. Ki, yengiye açıklama yönünden bu da yanlıştır. Ama bu yanlış öbür yanlışa varır. Bu yanlışın nedeniyledir ki,

yenik olanı her zaman yenene benzeme çabasında görürsün: Giyiminde-kuşamında, binitinde-binişinde, silahında...

Dünyanın çeşitli ülkelerini incele istersen, Bak da, çeşitli ülkelerin halkları üzerinde koruyucuların, egemenin ordusunun, askerlerinin kılık ve görünüşleri nasıl egemendir gör... Egemen ve savunma güçlerinin halk üzerinde bu denli etkili olmalarının nedeni, yenenlerin onlar oluşudur.” (İbni Haldun’dan aktaran; Uygun, 2008: 61)

Bu duruma işaret eden bir diğer önemli isim Cemil Meriç olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu’nda hayata geçirilmeye çalışılan modernleşme çabalarının sosyal bir tabandan yoksun oluşunu, Tanzimat’ı “*Babîâli’nin Avrupalılaşması*” (Meriç,1985:106) olarak tanımlaması ve 1876’da kabul edilen, siyasi tarihe ilk anayasa olarak geçmiş olan ve anayasa ile tesis edilen bir parlamenter hayata geçişi sağlayan Kanun-ı Esasi için kullandığı; “*1876 Anayasası küffarı kızdırmamak için ilan edilmiş. Avrupa’yı kızdırmaktan korkmuşuz. Kapitalizme pazar olmuşuz.*” (Meriç,1992:300) ifadesi ile dile getirmiştir. Dönemin aydını, yine döneme hakim olan Batıcılık, İslamcılık, Türkçülük akımlarından da görülebileceği üzere Osmanlı kimliğine ve sahip olduğu değerlere yabancılaşmış, uzak kalmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde, II. Meşrutiyet öncesi Japonya’da gerçekleşen hem kültürünü ve geleneksel değerlerini koruma hem de güçlü bir devlet haline gelme başarısının Osmanlı İmparatorluğu için de mümkün olması ihtimali değerlendirilmeye çalışılmıştır. Batının geliştirmiş olduğu tekniği almanın ve kültürel değerlerin muhafaza edilmesinin temel düşüncüyü oluşturduğu bu yaklaşım, Batıyı taklide karşı olan İslamcı bir yaklaşım da geliştirmiştir. (Mardin, 1991:18,19)

İkinci Meşrutiyet’e döneminde yönetimde etkin olan İttihat ve Terakki Partisinin yönetsel yaklaşımında, bu partide etkin konumlarda olan kişilerin Avrupa’da yaşamış olmaları ve Batı hayranlıkları doğrultusunda batının güç ile aynı anlama gelecek şekilde kavramsallaştırılması yaklaşımı ağırlığını korumuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme sürecinde batının bir bütün olarak değil de parça parça algılanması ve modernlik açısından oldukça önemli noktalarda yer alan bazı özelliklerinin üstünde durulmazken bazı özelliklerininse yeterince içselleştirilmeden sadece şekilsel olarak alınmaya çalışılması, Türk modernleşmenin bu çalışmanın devamında da ele alınacak olan ve süreci demodernleşme olarak adlandırabileceğimiz bir forma sokan düşünsel yaklaşımı temellendirmektedir.

2.2. Tarihsel İzlekte Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne Modernleşme İdeolojisinin Tekinsizi Olarak Din

Yeni bir ulus devletin inşaa sürecinde, devletin başlangıçtaki resmi ideolojisi, gelecekteki toplumsal yapıya etki eden en başat faktör olmaktadır. Bu noktadan hareketle Türkiye Cumhuriyeti'ni ele alırsak, Kurtuluş Savaşı'ndan başarıyla çıkmış ve kendisinden önce varolan İmparatorluğun kurum ve kuruluşlarında yetişmiş bir yönetici kadro ile yola çıkan Cumhuriyet rejimi için öncelikli olan toplumsal bir kalkınma ve güçlü temellere dayalı bir sosyal yapı oluşturmak olmuştur. Bu amaçla en başından beri gerçekleştirilen devrimler, tükenmek üzere olan bir ülkeyi yeniden ayağa kaldırmış ama bu süreçte eskiye ait olan ve toplumun temel değerlerini ve yapısını oluşturan bir takım köhne yapıları da dışlamak ve yeri geldiğinde yok saymak, yasaklamak durumunda kalmıştır. Dini yapı ile yönetilen ve bireylerin topluma inanç yapıları üzerinden gruplandırılarak katıldığı Osmanlı İmparatorluğu'nda İslam dini bir harç olarak toplumu homojenleştirmiş, İslam inancına mensup olmayan bireylerin de tabi oldukları belirli kurallar ve vergi unsuru, toplumun bir bütün olarak yüzyıllarca işleyişini sürdürmesini sağlamıştır. Cumhuriyet'in kurulmasından önce, İmparatorluğun işleyişinin bozulduğu dönemlerde özellikle Ziya Gökalp'in üzerinde durduğu ve ulusalcılığı, milleti ön plana çıkartan çağa uygun alternatif sosyolojik yapılar üzerinde durulmaya başlanmıştır. Bu noktada toplumu belirli bir düzende tutan din tartışılan ve ilerlemenin önünde engel olan bir mesele olarak görülmeye başlanmıştır. Modernleşme sürecine hızlı bir şekilde giren Türkiye Cumhuriyeti'nde kurucu mit, devleti, Mustafa Kemal Atatürk'ü, meclisi, orduyu hiyerarşik olarak üste yerleştirmiştir. Devletle toplum arasındaki bağ birbirine eşit bir platformda değil,

devletin toplumu şekillendirdiği, yönettiği, halka doğru ve iyi olanı öğrettiği konumda yer aldığı, toplumun terbiye edilmesi gereken bir yapı olarak görüldüğü bir zeminde kurulmuştur.

Milli Mücadele döneminden Cumhuriyet'in kuruluşu sürecine kadar Osmanlı toplum değerleri ile yaşayan halktaki ulusçuluk bilincinin yokluğunda, İslam dini birleştirici bir çatı olarak görülmüş ve ön plana çıkartılmıştır, yine halifelik kurumu da Cumhuriyet ilan edildikten sonra birkaç ay devam etmiş, 1924 yılında Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan hilafet kaldırılmış ve hanedan mensupları yurtdışına çıkmak durumunda bırakılmıştır. Toplumu yeniden yaratma sürecine giren Cumhuriyet sürecinde, dini bir unsur olarak medreseler ve şeriat mahkemeleri devrim sürecinde kilit noktalarda yer alan eğitim ve yargı sürecinden yasaklanarak çıkartılmıştır. Anayasada 1928 yılında yapılan değişiklik ile 'Türkiye devletinin dini, din-i İslamdır' hükmü de yerini laik bir devlet yapılanmasına bırakmak üzere çıkartılmıştır.

Bilindiği üzere 1940'ların ikinci yarısına kadar tek parti ile yönetilen Türkiye Cumhuriyeti için din, modernleşme sürecini sekteye uğratan, kurucu ideoloji ile çatışma halinde ve bastırılan, hep control altında tutulması gereken bir unsur olmuştur. Dinin yönetim alanından tümüyle çıkarılması yerine, Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuş ve devlet kontrolünde bir dini hayat benimsenmiştir. Türk siyasi tarihine bakıldığında ise çok partli hayata geçme denemelerinin başarısızlığı irtica ve yükselen dini tehlikelerle sekteye uğramış, halkın demokrasiye hazır olup olmadığı tartışmaları yaşanmıştır.

Osmanlı'dan devralınan geri ve miskin Müslüman 'öteki' imajı, 1930'lardan sonra da Cumhuriyet rejiminin idealize edilmiş modern düzene ulaşmak için bastırdığı fakat bu bastırmadan kaynaklı olarak, görünürlük kazanan veya dile getirilen dini talpelerin bir tehlike unsuru olarak görüldüğü süreci beraberinde getirmiştir.

Bromley, Türkiye'de oluşturulan seküler siyaseti incelerken, "dinin kamu hayatına girmesine karşı Kemalistelerin" göstermiş oldukları 'gaddarca tutum' üzerinde durur, "Kemalizm, İslam'a karşı en iyi modernleşme örneği" der

ve şu sonuca ulaşır: *“Aslında, devletin militan sekülerizmi, Din ile Devlet’in kurumsal olarak birbirinden ayrılmasından ya da kişisel inancın gerileyişinden çok, dini hayat üzerinde katı bir devlet kontrolü kurulması anlamına geliyordu.”* (Bromley,1994: 125-126)

Devletle yönetimi altında bir din ile, dinin kendi içinde yer alan dinamiklerinin etkisi kırılarık dinin kurumsal fonksiyonu ortadan kaldırılmış, siyasi bir alanda kolayca ciddi bir güç haline gelebilen din unsuru böylece devlet yönetimi ile olan bağından ve yönetimin korumasından mahrum bırakılmıştır. Bu noktada dinin gücü ve toplumsal kontrol işlevi ortadan kalkmış, kurumsal gücünün olmaması da din ve devlet yönetiminin ayrılığına işaret etmiştir.

Türkiye’de modernleşme konusu üzerine odaklanan siyaset bilimci Walter Weiker (1981:110), yorumlarında Türkiye’nin *“resmen İslam’ın kurumsal gücünü yok etmeyi ve cami ile devleti resmen-hukuken birbirinden ayırmayı”* başardığını belirtir. Weiker kurumsal gücünün yok etme kavramınının Türkiye için geçerliliğini de kabul ederken, Kemalizmin sertliği hakkındaki tartışmanın gerekliliği üzerinde de durur: *“Atatürk’ün İslam’ın kurumsal gücünü yok ederken bu denli sert bir tavır almasının zorunlu olup olmadığı hala tartışmaya açıktır”* der.

“Mustafa Kemal’i eleştirenlere, özellikle de Mustafa Kemal’in gerici olduklarını düşündüğü kişilere göre, onun partisinin siyaseti ile siyasi ve kültürel Batılılaşma programı arasındaki bağıntı o kadar yakınlaşmıştır ki, söz konusu program bile İslam karşısında otoriter bir hal almıştır...Türkiye’deki modernleşme, merkezdeki seküler bir elitin çevredeki İslam’ a karşı zorla uyguladığı bir modernleşme (daha doğrusu modernleştirme) olarak görülmektedir...Mardin, çalışmalarında tutarlı bir biçimde, Atatürk’ün temel dayanakları Comte’cu pozitivizm ve Mustafa Kemal’in kendisinin ‘halk kültürünün kurt kapı’na karşı bir eğilim taşıması olan ‘kültürel Batılılaşma’ programının, Türk halk kültüründeki (Osmanlı döneminde Türk kimliği için merkezi önem taşımış olan) İslami

‘mitik-şiiresel formlar’ı modern Türkiye’den çıkartmak şeklinde tezahür ettiğini vurgulamıştır.” (Davison,2012: 247-248)

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyet’inde modernleşmek için gerçekleştirilen devrimler, geliştirilen söylem ve toplumsal anlamlandırma süreci içerisinde Osmanlı’dan kalma ümmetçi yapıyla bir karşıtlık içerisinde görülmüştür. Bu görüşte Osmanlı’da da özellikle son dönemlerde dinin ıslah edilmesi, yozlaşan din kurumlarına getirilebilecek çözümler, geri kalmışlık nedeni olarak dinin görülmesi gibi tartışmalar yaşandığı farkındalığı söz konusu değildir. Ancak toplumda yüzyıllardır İslam dininden kaynaklanan bir ümmet yapısının yer almış olması, hem yönetimin hem de düşünsel hayata yön veren entelektüel kesimin bu konuda hareket alanını daraltmıştır.

“Kemalizm Türklerin ferdî kimliklerini oluşturmada İslâmın oynadığı rolü anlamamıştı. Her şeye rağmen, İslâmın, kişinin bu dünyadaki varlığına, onun aslî ontolojik güvensizliğine seslenen, kendisini psikolojik dürtülere tutunmasını sağlayan bir yönü olagelmışti. Sosyal hareketliliğin, geleneksel çevrelerinden fırlatılıp atılan insanların güvensizliğini azaltmadığı, aksine artırdığı için Türkiye’de İslâmın daha güçlü hâle geldiği, herkesçe bilinen, fakat üzerinde durulmaya değer bir gerçektir. Bu güvensizlik, bazen ‘bilinçsel’dir ve inandırıcı bir siyasî liderlik veya cömert bir İktisadî sistem arayışı olarak ortaya çıkar. İşte bu noktada İslâm ideolojik bir biçime bürünür ve Marksizmle rekabete girer. Pek çok durumda, güvensizlik daha derindir, gerçekten daha fazla ontolojiktir ve İslâm bir kozmoloji ve uhrevî (eschatology) yönleriyle ortaya çıkar.” (Mardin.b., 2017:76-77)

İslam dinine mensup bireylerden oluşan bir toplumda yer alanlar için aynı inanca mensup bireyler olmanın bilincine sahip olanlar, bu bilinç ile birbirlerine

bağlanmış ve bu bağ onları bir cemaat haline getirmiştir. Cemaatin varlığına dair bilinç, her Müslüman birey için az ya da çok söz konusudur. İnanç anlamında bilgisiz ya da oldukça açık fikirli de olsa, bir cemaate mensup olma bilinci onu bütün Müslümanlara bağlaması açısından devam etmektedir. İslam dininin ümmet bilinci, Muhammed peygamberin cemaatinin bir üyesi olmanın gururu ile birleşerek; dini duygu yönü çok gelişmemiş ve modernleşmeden en çok etkilenen büyük şehirlerde yaşayan bireyler de bile mevcuttur.

“Bu cemaat hissi batı Avrupa’daki ikincil yapıların yerine geçen yapısal unsurdur. Kişi, belirli bir kuruluşun ayrıcalıkları arasına saklanacağına; cemaat içinde, birincil ilişkilere benzer ‘doğrudan’ duygusal (affektif)bağların mevcudiyetinden destek bulur.

Dinin hem genel toplum kılavuzu rolü, hem bilgisel fonksiyonu, batıdaki toplumlardan daha gelişmiştir. Batıda burjuvaların dindışı (secular) ideolojileri, çıkarlarının korunmasını sağlayan Mythosları eninde sonunda dinsel fikirlerle çatışır. Aydınlanma devrinin felsefesi bunun tipik bir örneğidir. Müslüman toplumunda rakip ideolojiler hemen hemen yoktur.”
(Mardin.a., 2017:75)

Cumhuriyet Türkiye’inde kurucu seçkinler, Osmanlı’da devrıldıkları toplumdaki din mevhumunu modernleşmeye duyulan istek ile göz ardı etmişlerdir. Halkın ve seçkinlerin kültürel yapısı arasında ciddi bir fark olması, yönetici kademe dine önem veriyor olsa bile halkın yaşadığı İslama ve iç iç geçmiş cemaat yapılarına bir tehlike gözüyle bakılmasına neden olmuş, dönemin halk İslamı olarak değerlendirilebilecek hakim yapısını yeni oluşturulan kurallar sisteminde yasaklayıcı ve kural dışı olarak görmelerini beraberinde getirmiştir. Dinin toplumsal kurallar bütününde ki yerinin göz ardı edilmesi, bastırmayı gerekli kılacak irticai eylemleri beraberinde getirmiştir. İslam’ın bireyin sosyal ve psikolojik yapısı üzerindeki rolü, başka unsurlar üzerinden sağlanabilir olarak ele alınmıştır.

“Dini ciddiye alan veya almayan kimseler halk inançlarının kendi içinde anlamlı bir tür olduğunu kabul etmemişlerdir. Bunun için yalnız ‘hurafe’den bahsetmişlerdir. Reformcuların çabaları bu hurafeleri sökmek olmuştur.” (Mardin, 2018:147)

Uzun bir zaman boyunca, sağlam temellere sahip olagelmış bir ‘halk dini’ olarak da adlandırabileceğimiz bahsi geçen ‘hurafe’ler, resmi kültürün içinde kendini fazla göstermeden süregelmiştir. Halkın din ile olan bağıını görememek, yenilik yanlısı olan Cumhuriyet yönetiminin seçkinlerinin gözünden kaçmış, bir bastırma politikasına tabi tutulan dini yaşam ve dinin günlük hayat içindeki konumu, özellikle Anadolu’nun iç bölgelerinde önemli bir etkisi olan dini liderlerin mağduriyet geliştirerek daha da güçlenmelerine, geniş halk kitlelerini bu mağduriyet üzerinden uzun yıllar siyasi arenada etkilemelerine neden olmuştur. Bu noktada Kemalizmin bir ideoloji olarak yeterli olamadığı noktalara da değinmek yararlı olacaktır;

“Kemalizm, kültürün kişilik yaratıcı katında yeni bir anlam yaratmadığı ve yeni bir fonksiyon görmediği için bir rakip ideoloji rolünü oynayamamıştır. Kemalizmin Türkiye’de ailelerin çocuklarına intikal ettirdikleri değerleri değiştirmekteki etkisi ancak sathi olmuştur. Bu sathilik dahi bir dereceye kadar İslami geçmişimizin zorunlu bir sonucudur. İnsanın sosyal kişiliğinin ve eyleminin her tarafına sızan bir düşüncenin kapsayıcılığı, bilhassa o kültür kalıbının içinde yetişenlerce kolay idrak edilmeyecektir. Bu ideolojik kalıplar içinde eğitilenler yeni bir ideoloji imal ettikleri zaman da bu ideolojinin aynı kapsayıcılıkta olması gerekeceğini düşünmeyeceklerdir.” (Mardin, 2018:147)

Önceki başlıklarda da ele alındığı şekli ile sathi kavramı Türk modernleşmesi söz konusu olduğunda önemli bir yer işgal etmektedir. Yeni kurulan Cumhuriyet yönetiminde uygulanan iktisadi politikaların özel girişime açık olmaması ve uzun bir

süre devlet kontrolü altında ilerlemesi, dinin baskın ideolojisine ve oluşturduğu güçlü kültüre rakip alternatif bir kültür ve ideoloji oluşmasına engel olmuştur. Modern Batılı ülkelerde kapitalizme dayalı özel girişimin yarattığı burjuva kültürü, dinin güçlü yapısına karşı alternatif bir kültür oluşturmuştur. Türkiye’de burjuvaziye dayalı bir yapı ve kültür çok daha sonraları gelişmiş olsa bile, oluşturulmaya çalışılan yeni kültürel yapıya gerekli olduğu zamanda yeterince nüfuz edememiştir. Bu da dine rakip güçlü bir kültür unsurunun gelişmemesine, İslam dini gibi ümmetçi bir yapının dayanaklarına alternatif olabilecek kapitalizmin bireyci kültürünün gördüğü fonksiyonun aile ilişkilerine girememesine neden olmuştur. İslam’ın Türk toplum yapısındaki derin geçmişi ve toplumu birbirine yakınlaştıran öğelerden biri olması, toplumda yeniden hatırlama görevi de görmesine neden olmaktadır. Oluşturulan resmi din, halk dini ayrımında bu yeniden hatırlama, gerçek anlamda İslam’ın ne olup olmadığını ortaya koyma işlevini görececek bir unsur olmuştur.

Yine modern Türkiye Cumhuriyet’in de dinin bir başta işlevi, yaratılmaya çalışılan yeni toplum için uygun görülen koşullara bir karşı koyuş olmuştur: “*Ölçek ekonomisi, çevrenin mobilizasyonu, kitle toplumu, politikleşme. Bu, İslami hukukun Müslüman toplumlarda nasıl işlediği ve dinin hangi yollarla bireysel değerleri belirlediğinin anlatımını içerir.*” (Mardin, 2018: 160)

Osmanlı toplum yapısında İslam ve onun halk içinde yorumlanış biçimi günlük hayatta bir yaşayış ve kurallar bütünü oluşturmuş, halkın kendini tanımlama ve toplumsal hayatta uyulacak kurallara adapte olması anlamındaki boşlukları doldurmuştur. Din, Türkiye Cumhuriyeti’nde benimsenen laiklik ilkesi ile bu işlevini yitirmiştir.

“Kemalist seküler kültür, sadece batıyı örnek almaları gerektiğini söyleyen buyruklardan oluştuğu için Türk kültürünün taşıdığı bu birikimin içini boşaltmıştır. Kemalizm, yaygın olan İslami üslubun yerine koyulabilecek hiçbir şey önermedi; varolan mekan-zaman yapılanmasının ne kadar derinlere kök salmış olduğunu bilemedi; ve kitlelere sunabileceği her gün olanın (quotidian) stratejilerini geliştiremedi... En genel haliyle, İslami kültürün kaybı, toplumsal ilişkileri şekillendiren bir üslubun kaybı olarak görülebilir.”(Mardin,2018:162)

Bahsi geçen üslup kaybının, toplumun iç dinamikleri için bir denetleme kaybı da olduğu söylenebilir. Bu süreç beraberinde toplumsal denetlemeye daha çok ihtiyaç duyulmasını getirmiş, konumuz açısından demodernleşme olarak ele alınabilecek geriye dönüş isteğinin bir tezahürü olarak dini değerlere yönelimin arttığı bir sürece girilmiş bu da seküler değerlerin bir karşıtı olarak dini canlanma şeklinde karşılık bulmuştur.

“Devrimler, toplumsal ve ekonomik altyapı politik üstyapının önüne geçince olur.”(Mardin,2017:166) Ancak bu, Türkiye’de yaşanan toplumsal değişim ve dönüşüm süreci için geçerli olmamıştır. “...Devrimcilerin sivil amaçları, yani Türkiye’nin politik ve toplumsal modernleşmesi, halkın talepleriyle paralelleştirilmiş değildi. Türkiye’deki dönüşüm kitlelerin çıkışından kaynaklanmadı.”(Mardin,2017:148)

Avrupa’da yaşandığı şekli ile toplumsal düzendeki yerinden memnun olmayan köylü hareketleri ile ya da kendisinde mevcut olmayan ayrıcalıklara tepki duyan burjuva sınıfının tetikleme ile gerçekleşmek yerine kendisinden önceki yönetim şekli olan monarşiyi yıkmaya yönelik gerçekleşmiştir. Devrimin temel direği olan alt tabakadan gelen bir hoşnutsuzluktan kaynaklı olmadığı için ise halka sonradan aktarılmaya çalışılan değerler sathi kalmış, halk üzerinde tam olarak istenen etkiye ulaşamamıştır.

“...Atatürk, köylü kitlelerinin ya da taşralıların günlük yaşamlarında yeni biçimler benimsetmek için çok az çaba harcadı ve bunun yerine resmî din kuruluşlarına darbe indirmeyi yeğledi. Cumhuriyetçi laiklik bu nedenle Janus gibi bir olaydı; ilerici yüzde Hilafet 1924’de kaldırıldı, ama diğer yüzde, 1950’lerdeki askerî eğitimlerde tepelerin "Allah, Allah!" nidalarıyla yankılanmasıyla sonuçlandı. Yukarıda anlatılanlar Türkiye Cumhuriyeti’nin ancien regime’in, kendi varlığına bir tehdit olarak gördüğü değerlere hoşgörüsüzlüğünü açıklar. Bu "idealistçe" tavır Türkiye Devrimi’nin diğer politikalarında da belirir. Atatürk son zamanlarda, insanların fikirlerini değiştirmek için çok çaba harcamakla eleştirildi. Bu eleştiriler, ulusal bilinci ve tarihi mitleri özenle işlemeye, şapka ve kıyafetleri değiştirmeye harcanan olağanüstü enerjinin, Cumhuriyete bir ekonomik temel yaratmak için harcanmamasına dikkat çekiyordu.”(Mardin,2017:163)

Bu başlık altında ele alınan asıl konu olarak dinin Cumhuriyet’in kurucu değerleri açısından tekinsizliğine geri dönersek; burada söz konusu olan temel süreç yaşanan modernleşme sürecinin sathiliği ile ilgili olmuştur. Temel değerlerinde yoksun bir toplumsal dönüşüm yaşanması, dinin toplum için durduğu noktadan bir yere ayrılmasını, bastırma sürecine direnen daha güçlü bir yapının oluşmasına neden olmuştur. Dinin Kurtuluş savaşı sırasındaki birleştirici gücü dışında toplumsal ilerleme için bir engel olarak görülmesi ileride yapılacak devrimlerde yerleşik halk dinine karşı bir hoşnutsuzluk yaratmıştır. Bu süreç yeni kurulan devletin din politikasında, bireylerin dinsel yaşamlarında devlet kontrolünü beraberinde getirmiştir, ‘resmi, halk’ dini ikiliği de asıl etkilenmesi gereken kesim olan alt tabakalara Atatürk’ün oluşturmaya çalıştığı eğitim sisteminin yerel güç sahipleri tarafından ulaşmasının engellenmesi üzerine, alt kültürde dinin daha da güçlenmesine neden olan bir süreç, beraberinde getirmiş oldu;

“Resmî ve ‘halk’ dini arasındaki bölünme nedeniyle burada bir işlev ayrılığı söz konusuydu: Dinî kurum, üst sınıfın politik-ideolojik temelinin büyük kısmını oluştururken, ‘derviş’ dini alt sınıflarda daha çok cemaati kuvvetlendiren ve kimlik oluşturan bir süreç olarak işlev gördü.”(Mardin,2017: 159)

Demodernleşmenin anlaşılması açısından, seküler değerlerin benimsendiği Türkiye Cumhuriyeti’nde, toplumda dinin bıraktığı boşluğu doldurma açısından günümüzde yaşanan dine karşı aşırı yönelimler anlamlı birer veri sunmaktadır.

“Cumhuriyetin kurucuları laikliğin “tut”ulabilmesi için yeni bir kişilik sisteminin gerekeceği fikrini pek o kadar önemsememişlerdi. Gerçi, birçok Cumhuriyet hümanizması”, sathiliği dolayısıyla ve önemsenmediği için “tut”ulmadı. Öte yandan, 1920’lerde 50’ler arasında kendi dinsel gelişimini ancak yeraltında yürütebilen kırsal yöre ve kasaba 1950’den sonra Türkiye’nin toplumsal ve siyasal hayatına gittikçe artan bir yoğunlukla katıldı. Doğaldır ki, bu yörelerin dinsel inançları dışındaki değerleri, Cumhuriyet hümanizmasını bastıracaktı, kan davası Montaigne’i silip süpürecekti. Son olarak ve en derinde, Cumhuriyetin ‘merkezi temel değerler’ katında bir başarısızlığından sözedilebilir. Her topluluk bir temel felsefe üzerinde kurulmuştur. Bu felsefe kişide bir ‘dünya görüşüyle’ sonuçlanır. Cumhuriyetin en zayıf yanı, bu felsefe eksikliği olmuştur: Kemalizm’in derin ya da çok kapsayıcı felsefî temelleri olduğu büyük bir güvenle söylenemez.” (Mardin,2017:241-242)

2.2.1. Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Modernleşme Sürecinde Laiklik, Sekülerlik ve Örtünme Tartışması

Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu 1923 yılı itibariyle, modernliğin tanımını belirleyen Batı coğrafyası tarafından oldukça ilgi çekici bir modernleşme süreci örneğine sahip olmuştur. Kendisinden önceki Osmanlı İmparatorluğu'ndan aldığı güçlü dini motifler barındıran yapıya rağmen, bu yapının yerine inşa edilen yeni devlet yapısı modernleşme sürecine girmesi gerekli görünen diğer geri kalmış ülkeler için örnek teşkil etmiştir. Hayata geçirilen bütün ilerici yeniliklere rağmen ise toplumun sahip olduğu dine aşırı yönelim ve dini değerlere bağlılığın getirdiği dirençler, gerek geçmişte gerek günümüzde tartışılacak önemli unsurlar olmuştur. Modernleşmenin en temel ayaklarından biri Batı'da yaşandığı şekli ile dinin yeni kurulan siyasi yapılanma içerisinde kendisine ait olan yere yerleşmesi ve siyasi alandan tamamen uzaklaşarak sadece bireysel hayatta yer alması olmuştur. Batılı standartlarda bir modernleşme ve beraberinde getirdiği üstün değerlere ulaşmak için temel koşullardan biri, siyaset ve dinin arasındaki bağın ters bir korelasyon içerisinde olması gerekir. Dinin yönetsel alandan çıkarılması siyasi gelişme için önemli bir parametredir. Modernizm ile Batı-dışı geleneksel kültürel yapılar arasındaki zıtlık her gündeme gelişinde geçmişte bırakılması gereken bir alışkanlığın zamana uymayacak şekilde şimdiye müdahalesi olarak görülmüştür. Şimdiye ait olan her şeyin en iyi olduğu, geçmişe ait olanların ise geçmişte kalmaya devam ederek bugün kendisinin yerini dolduracak olanlara yerini bırakması gerektiği sürekli bir devinim içinde olan modernizmin bir getirisidir. Bu noktada, “ *modernizmin geçmişi aşmakla kalmayıp aynı zamanda ona saldırdığı*” (Davison,2012:47) nı söylemek mümkündür. Schabert'in de üzerinde durduğu gibi;

“Eski zamanların açıkça görünen cehaletine düşmekten kaçınmanın en iyi yolu, modern-öncesi bilgi depolarına dönmeyi sistemli olarak engellemektir ... "Sen 'modern' biri olarak geçmişteki her şeyden daha üstün olacaksın" (Condorcet) diyen buyruk bugün ile geçmiş arasındaki "bariyeri" geçmenin yasaklanmasına neden oldu. Bu buyruk modern öncesi düşünceye

başvurmaya yönelik her türlü girişimi a priori dışlıyordu. Eski zamanlarda hüküm sürdüğü iddia edilen ve artık aşılması gereken cehaletin bir daha yayılmasına hiçbir şekilde izin verilmemeliydi.” (Shabert’ten aktaran; Davison,2012: 46)

Modernleşme sürecinde olan bir devlet olarak Türkiye’de de din geçmişe ait bir yapı olması ve barındırdığı değerler nedeniyle yeni kurulan yapının güncelliğine bir tehdit unsuru oluşturmıştır. Bu nedenle kademeli olarak devlet yapısından çıkarılmaya çalışılmış ancak kurumsal bir yapı içerisinde devlet kontrolünde varlığını sürdürmüştür. Sadece Türkiye’nin modernleşme sürecindeki konumu itibariyle değil, çağa uymakta geri kalmış her yapılanma içerisinde de bir öteki olarak yer alması ile din modernlikle bir karşıtlık içerisinde olmuş, önüne bir bariyer çekilmesi gerekliliği doğmuştur.

“Örneğin, Susan Harding, modernizm dinci ötekileri, kısmen onlar üzerindeki otoritesini pekiştirmek için geçmişe ait bir şey olarak temsil ettiğini ileri sürer. Modernizmin alternatiflerinin kaba ve aşın ikilikler şeklinde kavramsallaştırılmasının, modernizm söylemindeki bir iktidar işlemi olduğunu söyler. Fundamentalist, 'modernlik'ten ayrı, hatta ona karşıt bir tarihsel nesne, bir kültürel öteki' şeklinde ortaya çıkar. Modernlik 'doğaötesi inanç ile inançsızlık, düz anlama [literal] ile eleştirel, gerici ile ilerici, yobaz ile hoşgörülü arasındaki karşıtlıkların oluşturduğu zincirde her zaman pozitif terim' dir.”(Harding’ten aktaran Davison, 2012:48)

Burada yer alan dikotomi içerisinde dinin modern bir devlette siyaset içinde yer alması modernlik karşıtı ve gerici bir uygulama örneği ortaya koyar. Ancak bu karşıtlık modernleşme ile zihinlerde yer edinmiş bir düşünce şeklidir. Burada yeni iktidarın varlığından bahsetmek mümkündür. Din veya köktendincilik, modern ulus

devletin kendi iktidarını oluşturmaya başladığı süreçte modernist bir söylem ile karşıtlık oluşturmuş ve bu karşıtlık üzerinden bir iktidar icat edilmiştir.

"İncil inancı modern söylemlerin icadı değildir, ama fundamentalizm öyledir. Fundamentalizm modernizmin tarihinin bir parçasıdır, onun dışında, ona yabancı ve anakronik bir şey değildir. Ölmüş ya da ölmekte olan bir olgu değildir, geçmişe gömülü, özelleştirilmiş, tuhaf bir biçimde ayakta kalmayı sürdüren bir şey değildir. "(Harding,1991: 392)

Cumhuriyet'in kurucu miti olarak laiklik kavramı da İslam inancına karşı değildir ancak kısmen şariat ile yönetilen, babadan oğula geçen bir devlet yönetiminin beraberinde getirdiği modern çağ ile karşı kutuplarda yer alan unsurlara ve bu unsurların görünürlük kazanarak yeniden iktidar olabileceğine dair bir korkuya her zaman için yer vermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda 1.Selim'in Mısır'ı 1517'de fethinin ardından halifelik unvanı padişahlar tarafından kullanılmaya başlanmış ve Allah tarafından kendilerine bu unvanın verilmiş olduğu, seçilmelerinde de yine üstün bir gücün isteğinin söz konusu olduğu iddiasını taşımışlardır. Bunun yanında ordularında yer alan askerlere İslam için savaştıkları politikası ile yaklaşmışlar, şeriata birebir uyulmasa da ondan esinlenen bir düzen kurulmuş, çıkaracakları kanunların uygunluğu için şeyhülislama ve fetvasına başvurmuşlardır. Dinin yönetimde bu kadar etkin yer aldığı bir yapı ise 'din ü devlet' olarak formüle edilmiştir. Ancak egemenlik için İslam ihtiyaç duyulan bir unsur olmuş, devletin devamlılığı her zaman için daha önde yer almıştır. Din yönetim karşısında hiçbir zaman iktidar olarak konumlanmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde dinin konumlanması açısından laiklik ve sekülerlik kavramları ve bu kavramların Batıda yorumlanması, kullanışı arasındaki fark ile Türkiye'de bu kavramların oluşturduğu anlayış farklılıklar içermektedir. Laik sözcüğü etimolojik olarak Yunanca 'laikos ' sözcüğünden gelmekte ve din adamı kimlik ve yetkisine sahip olmayan kişileri belirtmektedir. Daha da genel bir anlama sahip olan halk anlamına gelen 'laos' sözcüğünden türemiş bir kavramdır. Din ve devletin iç içe

geçmiş olduğu ve bu yönetimi uzun süre sürdüren Hristiyanlıkta kullanılagelen ‘clerici’ yani din adamları sınıfı ile bu sınıf dışında kalan halk yığınlarını betimleyen ‘laici’ kavramları da bu iki sınıfı birbirinden ayırmaktadır.

“Laiklik kavramı, Fransızca'daki laique ve laicité (İspanyolcası laicidad, İtalyancası laicit ) sözcüklerinden türemiştir ve İngilizce'ye laicism (Fransızcası laicisme) olarak çevrilebilir. Bu kavram İngilizce'nin söz dağarcığına bütünüyle yabancı değildir. Kemalistlerin Fransız deneyiminden aldıkları laisizmin çekirdek anlamı, din görevlisi olmayan kesimlerin din üzerinde kontrolünü ima eder. Oysa sekülarizm, en azından İngilizce bağamlarda, tam olarak aynı anlamı taşımaz. ‘Lay’ kavramı, seküler kavramıyla tam olarak eşanlamlı değildir. İlk kavram din adamları tabakasının (Hristiyanlarda ‘ruhban sınıfı’, Yahudilerde ‘hahamlık’, Müslümanlarda ‘ulema’nın) dışında kalan ‘halk’a karşılık gelir. Örneğin, ‘la’ [halktan] bir insan dindar olabilir. Oysa seküler dindışı, hatta din karşıtı anlamlarına gelebilir. Aşında, sekülarizm genellikle dini ahlaki doktrinlerine karşı dindışı ahlaki doktrinleriyle birlikte anılır. Ayrıca, İngilizce’de anayasal bir kavram olarak ‘sekülarizm’ terimi din ile devlet arasındaki ayrılmaya karşılık gelebilirken, laisizm devlet üzerindeki din görevlisi olmayan kesimlerin egemenliği anlamına gelebilir.”(Davison,2012:290-291)

Din ve devlet işlerinin ayrılığı olarak nitelenen laiklik, modernleşme süreci açısından Cumhuriyet’in kurucu değerlerinden en önemlisi olmuştur. Ancak yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı üzere Türkiye’de ki din ve devlet işleri ayrılığı ile devletin bu alandaki kontrolü arasında bir anlam kaynaşması vardır. Pratikteki uygulamaya baktığımızda ise böyle bir ayrımın olmadığı, sekülerlik anlamında katı bir uygulama olarak Cumhuriyet tarafından ifade edildiği üzere katı bir sek lerizmden bahsetmek mümkündür. Türkçe’de kullanıldığı şekli ile laiklik, Amerika’da kullanılan manada kilise ve devlet ayrılığı kullanılmaz. Türkiye’de

uygulanan şekli ile laiklik Avrupa’da kullanılan şekline daha yakındır. Halkın dini pratiklerinin ve dini kurumların denetimi ve yönetimi devletin elindedir. Davison’un da belirttiği gibi; *“Türkiye’de laiklik, devleti dini meselelere kurumsal olarak bağlayan ve yorumlama açısından dikkate alınması gereken temel bir unsur haline getiren bazı siyasi iktidar ilişkilerinden oluşmaktadır.”* (Davison, 2012: 295) CHP döneminde uygulanan ve tanımlarına yer verilen laiklik politikaları, özellikle devlet kontrolü altında yaşanan din Türk siyasi tarihine bakıldığında, kurucu elitin halkla bağdaşmayan, halkın sindiremediği yeniliklerin rövanşının özellikle siyasi İslam şiarına sahip partiler tarafından hala kullanıldığı görülmektedir. Demokrat Parti ile esmeye başlayan din rüzgarları, Türk siyasetinde hiç eksik olmamış, kurucu değerler ile bir ötekilik oluşturmaya rağmen hep daha baskın gelen ve halktan talep gören taraf olmuştur.

"DP, CHP'yi vatandaşların ibadetlerine müdahale etmekle eleştiriyor, laisizmin dini siyasetten ayırmakla yetinmediğini, pratikte [CHP iktidarında] ibadetlere müdahale etmek ve bunlara karşı olumsuz bir tavır takınmak anlamına geldiğini ileri sürüyordu."(Davison,2012:296)

Türk siyasi tarihinde laiklik ve onunla sık sık karıştırılan sekülerlik için Osmanlı İmparatorluğu zamanından beri bir tanımlama ve model bulma çabası söz konusudur. Ziya Gökalp ile başlayan modern devletin ne olduğuna dair tartışmanın, din ile devletin birbirinden ayrılmış olmasına dair verilen cevap ile 20. ve 21. yüzyıllarda da devam edegelmiş, ulema vb. çevrelerden olmayan dindışı çevrelerden gelen yönetici seçkinler Türkiye’de dine dayalı kurumların ve halkın din ile arasındaki ilişkinin nasıl olacağına dair karar mercii olmuşlardır. İslam Batı’ya göre bir ötekilik içerisinde olmuştur ve kurucu değerleri ilerleme ve çağdaşlaşma olan Cumhuriyet için kontrol altında tutulmazsa (bastırma olarak da adlandırılabilir bir kontrol) varılmak istenen nokta için bir engel görünümünde olmuştur. Bu engellerden en görünür olanlarından biri ise kendini kadın bedeni üzerinden

sunmuştur. Başörtüsü sorunu olarak veya türban sorunu olarak adlandırılan süreç Türkiye'nin hem yakın tarihi hem de kurulduğu dönemlerden beri dikkat çekici bir nokta olmuştur. Geleneksel baş örtme şeklinin bir sorun teşkil etmediği Türkiye Cumhuriyeti'nde türban bir siyasi sembol olagelmiş, siyasi İslam görüşünde olan kadınların kendilerini kamusal alan içerisinde görünür kılmaları için bir aracı olmuştur, dini politize eden en önemli sembollerden biri olagelmıştır.

“Örtünme, yani bir başörtüsünün takılması ve uzun, bol bir elbisenin giyilmesi olarak bilinen tesettür, mevcut geleneklerin çoğu kez önemsenmeyen bir tekrarı olmaktan çok İslami dindarlık ve yaşam biçiminin siyasal anlamda yeniden sahiplenilişini ifade eder. Kadınlar çağdaş İslamcılığın en yeni aktörleri, örtünme ise sembollerin en dikkat çekicisidir. Örtünün dışında hiçbir sembol, İslam'ın Batı'ya göre 'ötekiliğini' böylesine çarpıcı bir şekilde yeniden canlandıramaz. Kadınların bedenleri ve cinselliği Batı modernliğinin siyasal ve toplumsal eşitliğe yönelik, türdeşleştirici güçlerine karşı direnen bir farklılığın siyasal bir mevzii olarak sahneye çıkmaktadır. Günümüzde müslüman kadınların örtünmeleri, bir anlamda, İslam ve Batı medeniyetleri arasındaki sınırların aşılamazlığını akla getirir. Başka bir deyişle, kadınların örtülü bedenleri, Batı modernliğinin İslamcı eleştirisinde cinsiyet sorununun ve cinselliğin merkeziliğini yansıtır.”(Göle,2011:11)

Örtünme Türkiye'de siyasi kutuplaşmanın en net görüldüğü tartışmalara kaynaklık etmiştir. Cumhuriyet'in kurucu değerlerini ve laikliği savunanlar ile İslamcı olarak nitelenen karşı devrimciler arasında entelektüel, akademi, medya ve siyasi alanda uzun ve şiddetli hesaplaşma niteliğinde tartışmalar yaşanmıştır. Örtünme Doğu – Batı ayrımında metaforik olarak da bir karşıtlık ortaya koyar. *“Kadınların örtülü bedenleri çağdaş İslamcı hareketlere yeniden hayat vererek onları laik projeden ayrı tutar.”(Göle,2011:15)*Bunun yanında örtünme aydın ve ilerici olmayan bir tutumun yanında olarak ele alınır ve kadın haklarının ve güçlü

duruşunun tezatlığı içerisinde kadınları hapseden ve köleleştiren bir görüşle değerlendirilir. Modernliğin bir sonucu olarak cinsler arası ayrımın ortadan kalkması ve özgürleşmeye yönelik bir tehdit olarak algılanması da söz konusudur. Tek yönlü ve ileri olarak tasvir edilen bir hareket olan Batı modernizmine bir tür tehlike olarak ortaya çıkan İslamcı hareketler, din- laiklik, gerici-ilerici, çağdaş-geri kalmış gibi dikotomik anlama dayalı evrenin değerlerini de tehlikeye sokmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda Lale Devri'ne kadar götürülebilecek olan modernleşme süreci içerisinde, Tanzimat'la birlikte Batı idealize edilmiş, özgürlük başta olmak üzere dönemin değerlerine hitap eden güzelin ve sanatın yeşerdiği yer olarak görülüp koşulsuz şartsız erişilmeye çalışılan en tepe nokta olmuştur. Koşulsuz şartsız Batılılaşma, Avrupalılaşma o dönemde eleştirilen de bir konu olmuş, özentisi Batıcılık ile özden uzaklaşıldığı, ülkenin ve halkın gerçeklerine yabancılaşıldığı öne sürülmüştür. *"Batı kültürünün denetlenmeden alınmasını eleştiren ve "alafranga züppe tipini" romanlarında ilk işleyen Ahmet Midhat Efendi çağdaşçılara "dekadanlar" (köksüzleşmişler, yabancılaşmışlar) adını takmıştır."* (Göle,2011:78) Batı özentisi olarak tasvir edilen seçkinler sathı, şekilci ve üretmeyen sadece tüketen bir kitle olarak tasvir edilmiştir.

Ziya Gökalp, Türk modernleşmesi konusunda fikirleri ile önemli bir yere sahiptir. Özellikle laikliğe dair, dinin devlet yönetiminden çıkartılıp günlük yaşam alanına bırakılması ve Türk kültürü ile bütünleştirilmesi şeklinde yorumu dikkate değerdir. Yine Gökalp'e göre Türkler tarih boyunca üç farklı medeniyet içine girmiştir. Henüz yerleşik hayata geçmedikleri ve bir kavim devleti oldukları zamanlarda Uzakdoğu medeniyeti, imparatorluk döneminde Doğu medeniyetinden etkilenmiş, ulusal devlet ile birlikte ise Batı medeniyetine girmeye çalışmışlardır(Gökalp, 1976:50). Batı medeniyetinin etkileri gündelik yaşam başta olmak üzere birçok alanda görülmüştür ve bu etkiler eski ve yeni ayrımı gibi ikilikler yatarmıştır. İslam, Doğu kültürü ile özdeşleşirken, Hristiyanlık Batı'ya aittir ve modernleşen Türkiye köhne ve gerici zihniyette ifadesini bulan Doğu ile çağdaşlığı ve medeniyeti ifade eden Batı arasında bir tercih yapmak zorunda kalmıştır. *"Köşe minderi ile Avrupa kanepesi veya mintanla frenk gömleği sırasındaki ayrılığa bile sirayet ederek evlerimizin eşyasını ve kılıklarımızı da birbirine düşüren ikilik"*(Safa,

1959:7) şeklinde Peyami Safa tarafından da dile getirilen söz konusu ikilik sonraları Kemalizm olarak ifade edilecek olan benimsenen yeni inkılaplar ile ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet ile yönetim şekli dışında halka nasıl davranılması gerektiği, günlük hayat içerisindeki hal ve hareketler, yaşam kültürü de dahil olmak üzere Batılı gibi bir yaşam tarzı da asıl uygulanması beklenen değişikliklerden olmuştur. Söz konusu geçiş süreci için tarihçi Paul Dumont şunları söylemiştir;

"Doğu giysilerinden, türbandan, festen, şalvardan, terlikten, ince peçelerden vazgeçmek zorundalar; çok karılılıktan vazgeçmek zorundalar; Arap alfabesiyle okumayı, bu alfabeye anlaşılmaz muskalar yazmayı bir yana bırakmak zorundalar; zamanı güneşle ölçmekten, derviş ayinlerinden vazgeçmek zorundalar; ağırlık ve uzunluk ölçülerini, yaşam biçimlerini, düşünme tarzlarını, meselelere bakışlarını değiştirmek zorundalar.
"(Dumont, 1986:156)

Batı’da yüzlerce yıllık birikimle oluşmuş olan medeniyet kavramı, teknolojik gelişmişlikten, giyim kuşama, yeme içme kültürüne uzanan bir yaşam biçiminde ifade bulur. Geline nokta ile Doğu’nun Batı karşısında aczine, Batı’nın üstünlüğüne de referans vermektedir. Batı, medeniyetin yegane kaynağı olarak kendini ortaya koyan ve kendi dışında kalan her şeyin de ona benzemesi gerektiği yönündeki tavrı ile kendini eşsiz kılmakta böylece evrenselliği de kendine atfetmektedir.

Modernleşme sürecinde en çok önem verilen ve dikkate alınan düzenlemelerden biri giyim ve kuşam alanında olmuştur. Atatürk kendi giyim tarzı ile halka önderlik etmiş, uygarlık için sadece yaşayış tarzı değil, dış görünüş ile de bir bütün olmak gerektiğini vurgulamıştır;

"Uygarca ve uluslararası kılık bizim için, çok cevherli milletimiz için layık bir kılıktır. Ayakta iskarpin ya da fotin, bacakta pantolon, vücutta yelek, gömlek, kırıavat, yakalık, ceket ve bunların tabii tamamlayıcısı olarak başta güneşten koruyucu kenarlı başlık (siperi şemsi serpuş). Açık söylemek isterim, bu başlığın adına 'şapka' denir."(Goloğlu, 1972:141)

Şapka 1925'te kanunlaşarak Türkiye'nin modernleşmesi için oldukça önemli bir konuma taşınmıştır. Batılı tarzda giyim uluslararası tanınırlık ve kabul görme için önemine değinerek modernleşmek için bu gerekliliğe dikkat çeken Atatürk; halkta yerleşmiş olan eski geleneklerin de etkisi ile geleneğine bağlı kalmak isteyen halkın tepkisinin önüne geçmek için oluşturmaya çalıştığı modern ulusal devletin gerekliliğine uygun olarak Osmanlı'dan kalan fes, cüppe, takke vb. giyim kuşam geleneklerinin Müslümanlara değil Müslümanlara düşmanlık besleyen milletlerin geleneklerine ait olduğunu belirtir;

"Yunan başlığı olan fes'i giymek caiz olur da, şapkayı giymek neden olmaz? Yine onlara ve bütün millete hatırlatmak isterim ki; Bizans papazlarının ve Yahudi hahamlarının özel kılığı olan cübbeyi ne vakit, ne için ve nasıl giydiler?" (Goloğlu, 1972:141)

Düşmana ait geleneksel giyim şekli olduğu söylene de, Müslümanlar için gavur olarak nitelenen kesimin kılık kıyafeti olarak belirtilse de, fes ve çarşaf gibi kıyafetlerin dinsel ve geleneğe dayanan bir kültürü yansıtmaları nedeniyle halkı bu kıyafetleri giymekten vazgeçirme tutumu söz konusudur. Bu uygulama ile; *"Alelade kepleri veya fesleri attırmak suretiyle Atatürk Türkler'i Osmanlılık'tan ayırmış oldu"* diyen Ernest Jackh(1946:51), şapka inkılabıyla, bir süre öncesine kadar Osmanlı tebaası olan halkın Osmanlılıkla sürdürdüğü bağın da bitirildiğini vurgulamıştır. Geleneksel bir sembol olan fes yerine Batı ve medeniyet ile özdeşleşen şapkanın günlük hayatta kullanımı ile kadın giyiminde de tesettür yerini daha modern bir

profile dair giyim stiline bırakmıştır. Osmanlı kimliğinin genelleyici temsilcisi olan festen şapka ile vazgeçilmesinin ardından peçe ve çarşaftan da vazgeçilmesi ile dini otoritenin ve şeriatın kısıtladığı yaşam alanı daha özgür bir alana dönüşmüştür.

“Genelde modernleşme olgusu bir evrim çizgisinde, geleneksel bağlardan, dini inançlardan kurtularak modern topluma doğru bir eşik atlama olarak tanımlanmıştır. Bu kuramlara göre, geleneksel ve modern kategorileri birbirini dışlayarak bir karşıtlık oluştururlar. Modernleşmenin bir önkoşulu olarak görülen eğitim ve kentlilik, dine yönelişi ifade eden örtünme ile bağdaşmamakta, zihinlerde karışıklık yaratmaktadır. Okumuş bir kadının örtünmesi başlı başına bir paradokstur. Türk deneyiminde gördüğümüz gibi "medeni" insan ile belli bir yaşam tarzı titizlikle özdeşleştirilmiştir. Okumuş insan, dinin tutuculuğundan, alaturka geleneklerden bağımsızlaşarak Batı medeniyeti ile bütünleşebilen 'aydın' kişidir. İlericilik, tanımını, İslami gericilik karşısında, okumuşluk ve medeni yaşam tarzından almaktadır.”(Göle, 2011:131,132)

İslami öğelerin kamusal alanda görünürlük kazanmaya başlaması Türk modernleşmesi için geçmişin karanlıkta bırakılan tarafını temsil etmektedir. Okumuş olduğu halde örtünen Müslüman kadınların varlığı ve talepleri, cahillik-okumuşluk dikotomisinde Batı medeniyetine erişmek için kurulan modernleşme kuramına bir karşıtlık oluşturup reddini simgelerken, Cumhuriyet'in kurucuları olan batı yanlısı seçkin elitlerin oluşturduğu hegemonik alana da bir karşı çıkıştır. Buna ek olarak, Kemalizm gibi modernleşme doğrultusunda toplumsal yapılanmayı yönlendiren ideolojilerde günlük hayatın işleyişinde kalan boşluklar dini unsurlar tarafından doldurulmakta, toplumsal rehberlik görevi ve toplum içinde insan davranışlarını belirleyen kurallar bütünü de yine din tarafından sağlanmaktadır.

“...Batıcı seçkinler ile müslüman halk arasındaki yaşamsal ve kültürel kopukluk zayıf tarihselliğin bir parçasıdır. Zira modernlik, yerel sınıf dinamikleri ve hatta geleneğin yeniden icadı üzerinde yükselmekten ziyade, Batı’nın yaşamsal törelerini sahiplenme arzusunun ifade eden bir medeniyet projesi ile tanımlanmaktadır. Batı dünyasının tersine, Türk modernizmi tanımını yerel değerlerin ve toplumsal örüntülerin evriminden almamıştır. Şerif Mardin Türk modernleşmesinin ‘aşağı kültürü’ dönüştüremediği ve örneğin ‘yeni edebi biçimler’ ortaya çıkaramadığı gibi, seçkinler kültürünün ‘narsisizmi, kısırlığı ve ayırıcı görüş açısı’ tarafından modern bir demokrasi için de kullanışsız hale getirildiğini ileri sürmektedir. Osmanlı’dan beri ‘süslü dil ve değerleri’ yle ‘yönetici sınıf’ ve ‘taşranın halka mahsus kültürü’yle canlı dili arasındaki kopukluğun, ikiliğin altını çizen Şerif Mardin, 1945’lerden itibaren, yani demokratikleşmeyle birlikte, ‘küçük gelenek’i oluşturan öğelerin ‘büyük gelenek’e daha fazla nüfuz ettiğini yazmaktadır.”(Mardin,1991:186’dan aktaran, Göle, 2011:172,173)

Halkın kültürü olarak ‘küçük gelenek’, Türkiye’de karşı karşıya kalınan İslamcı hareketlerin yorumlanması açısından daha büyük ölçekteki modernleşme çabalarına rağmen bir direnç olarak küçük ölçekte galip gelmiştir. Şeriat ile özdeşleşen ve kurucu Cumhuriyet değerleri açısından tekinsiz bir özne olan siyasallaşan İslam, kültürel dönüşümün alt tabanda direnç gösteren özneler ile nasıl dönüştüğünün anlaşılması ve buna kurucu ideoloji açısından verilen tepki açısından toplumsal okuma için önemli bir veri sunmaktadır. Özellikle kadınların siyasi bir tutum içerisinde olarak yeniden kapanma veya çarşafa girme yönünde ki isteği, Freudyen anlamda bastırmaya karşılık bir geri dönüş olarak kurucu elitin değerlerinin karşısında yer almıştır. Modernleşme taraftarı seçkin elitin Cumhuriyet’i kurduğu ve kemikleşmesi için çaba sarf ettiği değerler karşısında yükselen İslami talepler siyasi tartışmalara dönüşerek gündemi uzun süre meşgul etmiş ve özellikle İslami kesime hitap eden siyasi partiler tarafından siyasete bir mağduriyet olarak yansıtılmaya devam etmektedir.

2.3. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu Sonrası Türk Modernleşme Pratiğine 'Tekinsizlik' Kavramı Üzerinden Bakış

Türk Modernleşme pratiği olarak ele alınan süreç, Osmanlı İmparatorluğu ile başlamış ve Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra devam etmiş ve günümüze kadar uzanan henüz sonuçlanmamış bir süreçtir. Her ulus devletin kuruluşunda olduğu gibi, yaşanan dönemin şartlarına uygun olarak yaygın konjonktürden etkilenildiği ve kurucu mitlerin diğer ulus devletlerin kuruluş aşamasında olduğu gibi yaratıldığı bir sürecin söz konusu olduğu bu dönem, Türk modernleşme pratiğini ve günümüzde yaşanan süreçleri anlamlandırmak amacıyla Sigmund Freud'un (1964:219-253) 1919 yılında Imago dergisinde yayımlanmış olan Das Unheimlich(İng.Uncanny) isimli makalesinden yola çıkılarak, Türkçeye 'tekensizlik' olarak çevrilen kavram çerçevesinde değerlendirilecektir.

Daha önce de üzerinde durulduğu gibi Batı dışı olarak adlandırılan ve kendilerini gelişmişlik düzeyi açısından geri kalmış olarak gören ülkeler, geri kalmışlıklarını doğulu kimlikleri ile özdeşleştirmiş ve modern, muasır medeniyetler olarak gördükleri Batı coğrafyası gibi olmak uğruna kendi ait oldukları coğrafyanın da getirisinden olan kültür ve geleneklerden kurtulmayı şiar edinerek olabildiğince çabuk batılılaşma yolunu seçmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından özgür ve bağımsız, modern bir ülke olarak, oldukça zor şartlar altında Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde kurulan ve yakın çevre başta olmak üzere bağımsızlık ve özgürlük savaşı veren birçok ulusa ilham kaynağı ve model olan Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşanan modernleşme, dönemin şartları açısından bakıldığında zamanının ve dünyada yaşanan değişimin oldukça ötesinde bir dönüşüm olmuştur. 19.yüzyılda Fransa'da gerçekleşen devrim ile yükselişe geçen ulus devletler, her yeni kurulan devlette olduğu gibi kurucu mitlere ihtiyaç duymuştur. Döneme hakim olan ideolojinin getirisi olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında görülen modernleşme çabaları içinde İmparatorlukta yaşayan herkesi Osmanlılık çatısı altında birleştirme politikası denenmiş olsa da, İmparatorluğun iyice gücünü kaybetmiş olması ve kontrolün Batılı devletlere verilen kapitülasyonlar ile de sarsılması sonucu Osmanlı İmparatorluğu sadece toprak kaybetmekle kalmamış, kaybettiği topraklarda ulus devletler kurulmuştur.

Kurtuluş Savaşı vererek kurtarılan topraklarda, kendi kaderini tayin etme hakkını Türk ulusuna vererek kurulan Türkiye Cumhuriyeti de diğer ulus devletlerde olduğu kendi kurucu mitini üreterek, altı yüz yıllık bir İmparatorluğun devamı olarak değil yeni bir devlet olarak kurulmuş ve şartların da haklı gereği olarak kendinden önceki devlet yapılanmasına ait birçok şeyi değişim ve dönüşüm sürecinde geride bırakmıştır. Kendine model olarak batıyı alan Türkiye Cumhuriyeti'nde ideal toplum düzenine ulaşılması için oldukça ilerici devrimler gerçekleştirilmiş, kadınlara verilen haklar henüz örnek alınan Batılı ülkelerde bile yokken Türk kadını bu haklara kavuşan ilk kadın olmuştur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurulduğu 1920 yılında mecliste yaşanan eski- yeni tartışmalarından bir referans ile Türk modernleşme pratiğinin temel çatışma dinamiği görülebilir; mecliste yer alan yenilikçi ve muhafazakar düşünceleri savunan grupların çağa ayak uydurmak için doğrudan batılaşmak ya da sadece batının yararlı gördükleri yönlerini alıp uygun görmedikleri noktaları almamak arasındaki tutumlarını Cumhuriyetin kuruluşundan birkaç yıl sonrasında mecliste yaşanan tartışmalarda görmek mümkündür. Dönemin Erzurum milletvekili Ziya Hoca Osmanlı İmparatorluğu'nu ve imparatorluktan kalma dogmatic ideolojiyi ve muhafazakar kesimi, yine Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli bir sınıf olan medrese ve ilmiyeye mensup sınıfı temsilen eski yönetim biçimi ile olan bağı korumaktan yana tutum sergilemekteydi. Yenilik yanlısı İstanbul milletvekili Hamdullah Suphi(Tanrıöver)'nin yaşanan fikir çatışmalarına dair aktarımı, bir önceki bölümde ele alınan sathilik kavramının Cumhuriyet'in ilanından sonra da her iki karşıt görüşü savunan kesim için güncelliğini koruyan bir kavram olduğunu göstermektedir.

“İslâm kadınlarını fuhuşa sürüklüyorlar, sarhoşluğu himâye ediyorlar, ahlâkı tereddiye uğrattıyorlar, mukaddesâtı diniye ihmal ediyor... Tehlike var, tehlike var.”

“Garp medeniyetini fezahatleri (rezaletleri) levsiyatı (murdarlıkları) ile beraber alıyoruz.”(1'den aktaran, Tunaya, 1960: 107-108)

“Hamdullah Suphi Bey, Ziya Hoca’nın fikrinin karikatürünü yapmıştır: «Türk Devletinin İnhitat sebepleri, Floryada kadın, erkek beraber suya girmek ve Beyoğlunda dans etmek. Bu ikisi kalkarsa memleket kurtulacaktır. Bu iftiradır. İrticadır.» ”

Muhafazakar kesimin en başından beri modernleşme ile sorunu İslami öğelere dayanan yaşamdan ve geleneklerden, eski yaşayış şeklinden ayrılmak olmuştur. Buna karşın, yenilik taraftarı kesim de Batı’nın Osmanlı’dan ve doğudan ayrı görmediği ve zihniyet haritasında Batılı olmasını istemediği Batıya rağmen Batılı olmak için savaşmışlardır ve savaştıkları da olmak istedikleri yapının kendisidir. Bunu bir zaruret olarak görürler ancak Batılı olmanın şeklen Batı’ya benzemeden, uzun yıllar süren ve aşama aşama gelişen, rasyonalizme, bilime, dini dogmaların sorgulanarak, toplumsal kuralların eleştirilerek ve bilimsel, sosyal birçok alanda yaşanan gelişmeler ile insana dayalı bir yapının kurulmasına dayandığı gerçeğini şartlar gereği gözdardı etmişlerdir. Batı’da kurulan yönetim sistemi, insanların deneyimleri sonucu kendi akılları ile inşa ettikleri bir çatıyı oluşturur ve bu yapı her şeyden önce devlet insan yapısıdır. Birey önemlidir ve toplumu oluşturan bireylerin isteği, izni dışında bir iktidar kurulması ve böyle bir iktidara itaat söz konusu olamaz. İslam geleneği ile bir tutulan doğu uygarlığının karşısında ideal olarak görülen batı uygarlığı, çağdaş uygarlığı temsil etmiştir. Herşeyin dini kurallar ile belirlendiği, günlük hayattan giyime kuşama kadar uzanan bir etki sahası olan din ile özdeşleşen doğu uygarlığı bu sebeple çağdaş dünyaya olan aidiyetini yitirmiştir. Batı’da bilime dayanan ve mutluluğu içinde yaşanan zamanda bulan felsefelerin ve zihniyetin karşısında doğudaki zihniyet, bütün mutluluğun ölümden sonraki hayatta olduğunu ve buradaki değil oradaki hayat için hazırlanılmasını öğütlemektedir. Geleneklerini çağın zorunluluklarıyla ayrı kefelere koyarak buna göre bir yaşam inşa etmeyi başaran batı uygarlığı bu şekilde üstünlüğü ve gücü kendinde toplamayı da başarmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti’ne bakıldığında ise kurulan yeni yapının halkın bilinçlenerek ihtiyaçları ve yönlendirmesi doğrultusunda değil, dönemin ileri gelen,

aydın kesiminin gördüğü gereklilik doğrultusunda kurulan bir yapı olduğu görülür. Halk için devlet değil, devlet için halk hatta ‘halka rağmen halk için’ şiarı söz konusudur.

“Devrimci bir memlekette, inkılâp yapan bir memlekette, belli bir programın halka rağmen yürütülmesi, muhafazakâr kuvvetlerin baskısı altında bulunan bir kitleyi o kuvvetlerin tesirinden, tahakkümünden kurtarmak anlamını kazanmaktadır. Şu halde ortaya hamleci ve gerici kuvvetlerin çarpışması çıkmaktadır. Türkiye, işte bu ince ve derin toplum meselelerini devrim hareketleriyle, çözmeye çalışmıştır.” (Tunaya, 1960: 113)

Sosyalist bir devrimin ateşini yakacak, bu ateşi büyütecek ve sönmemesi için uğraşacak ve amacına ulaştıracak bir sınıfın yokluğu, aydınlar dışında bir sınıftan böylesi değişim getirecek bir devrimin destek alamayışı, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde gerçekleştirilmeye çalışılan devrimlere Kabul ve arzu edilen düzeyde bir modernleşmenin içselleştirilerek yaşanabilmesinin ve ülkenin daha da ileri gidebilmesinin önündeki en temel engeli oluşturmuştur. Yöneticilerin tasavvurundaki ideal toplum düzeni ile tasarlanan toplumsal yapıya halkın içsel dinamikleri uyum sağlamakta zorlanmış ve yapılan devrimlere karşı direnç ortaya çıkmıştır. Bu dirence iktidar baskı ve zorlama ile karşılık vermek durumunda kalmıştır çünkü çalışmanın ilk bölümünde detaylı bir şekilde anlatılmaya çalışılan modernleşme ile yaşanan ilerlemenin eskiye veya geriye dönüşü mümkün değildir.

“Yanılma, Türk toplumunun Doğu türü toplumlar yörüngesinden kopmamış olması yüzünden, Batılı toplumlar yörüngesindeki devrim anlayışının Türkiye’deki koşullara uymadığının görülememesinden ileri gelmektedir. Atatürk, ulusal kurtuluş koşulları altında toplumcu bir devrimin olanaksızlığı sonucuna varmakla kalmamış, asıl dava olan tarih uzayında

Doğu yörüngesinden Batı yörüngesine kayma davasının dayanak noktası olarak toplum sınıflarının birleşmesinden doğacak güçten başka bir güç olamayacağı görüşüne de varmıştır.” (Berkes, 2002: 425)

Yapılan devrimler çok geniş bir alanı kapsamakla birlikte, eleştiriler hiç eksik olmamıştır. Şapka Devrimi'nin başlıcalarından biri olduğu bu devrimlerde, kılık kıyafet 101abul101e getirilen yenilikler, zihniyeti değiştirirken yapılacak şekilsel değişikliklerin, bu değişimin destekleyicileri olduğu yönündedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda da fes ve kalpak tartışmalarının görüldüğü ve modernleşme amacı taşıyan yeniliklerin yapıldığı II. Mahmut döneminde gündeme gelen bir tartışmada dile getirildiği gibi; “ *asıl gereken başa giyileni değiştirmek değil başın içindekini değiştirmektir.*” (Berkes, 2002: 547) Meşrutiyet döneminde Avrupa'da eğitim almak için bulunanların şapka takmaları ciddi bir kriz yaratmış ve bu kişiler dinsizlikle suçlanmıştır. 1925'e gelindiğinde İstanbul'da şapka giyilmesi gerek basında gerek toplum arasında tartışmalara sahne olmuş, bunun üzerine Atatürk, Kastamonu gibi oldukça tutucu olan bir yerde şapka devrimini hayata geçirmiştir.

Modernleşme amacıyla yapılan en önemli fakat en çok sorunla karşılaşılan değişim, halifeliği kaldıran kanunun kabul edilmesi ile gerçekleşmiştir. Devletin din ile bağıını kesen bu değişim, zaviye ve tekkelerin, medreselerin kaldırılmasını ve eğitim ve öğretimin birleştirilmesi için Eğitim Bakanlığı'na yetki veren düzenlemelerin getirilmesini içermektedir. 3 Kasım 1928'de yapılan harf devrimi yanı sıra, 1924 Anayasasında 4 yıl sonra, 1928 Nisan ayında yapılan değişiklik ile devletin dininin İslam olduğunu belirten ibarenin kaldırılmasıyla laik bir devlet yapısı getirilmiştir. Bu süreç, 1938'e kadar yapılan değişimlerin toplumsal ve bireysel yaşamda sindirilmesini ve kökleşmesini sağlayan yasalar ve düzenlemeler ile desteklenmiştir (Berkes, 2002: 521). Hukuk alanında yapılan devrimler, Türk modernleşme sürecinin çekirdeğini ve en önemli dayanak noktasını oluşturmuştur. Dönemin adalet bakanı Mahmut Esat'ın kanun tasarısının başında kaleme aldığı şu satırlar, hukuk alanında yapılan devrimlerin temel amacını göstermesi bakımından önem taşır;

“...Çağdaş uygarlığa katılma, onu benimseme yolunda kesin kararlarla yürüyen Türk ulusu, çağdaş uygarlığı kendine uydurmak değil, her ne pahasına olursa olsun o uygarlığın gereklerine kendini uydurmak zorundadır. Bu kanunun amacı din kurallarını ya da alışılmış gelenekleri tutmak değil bütün siyasal, toplumsal, ekonomik ve ulusal eylemleri güvence altına almaktır.”(Berkes, 2002: 531)

Çağdaş uygarlığa katılma, bu çalışmada adlandırıldığı şekli ile modernleşme adımları, Cumhuriyet’in temel ilkelerini belirlemiş olan Altı Ok’un içerisinde ‘laikleşme’ ilkesinin de girmesi ve bu ilkelere Anayasa’da yer verilmesi ile devam etmiştir. Bu süreçte yeni kurulan bir ülke için otorite anlamında önemli bir sorun olacak olan Şeyh Said İsyanı’nın bastırılması için Takrir-i Sükun Kanunu çıkarılmış, kurulan İstiklal Mahkemeleri ile otoriter bir havanın hakimiyeti altında gerçekleştirilen şapka, giyim kuşam devrimi, tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması, rumi takvim yerine uluslararası miladi takvimin ve saatin kullanımına geçilmesi ve yeni yönetim sistemi ile Osmanlı’da 19.yüzyıl ortasında gerçekleştirilmeye başlanan fakat şeriat yasalarının tam olarak yürürlükten kalkmamış olmasından kaynaklanan ikiliği ortadan kaldıran hukuk devrimi ile Türkiye Cumhuriyeti’nde modernleşme hareketi büyük ölçüde hayata geçirilmiş oldu.

“1928 Mayısında ‘beynelmilel erkam’ (Arap rakamlarının Batı’da kabul edilen biçimleri) alındı; Kasımda da Latin esaslı ‘Türk Alfabeti’ kanunlaştırıldı. Halka yeni harfleri öğretmek için, Millet Mektepleri Teşkilatı kuruldu. 1931 yılında, bütün ölçüler metrik sisteme uyarlandı. 1935’te de Pazar günü hafta tatili olarak benimsendi. Tarık bin Zeyyad’ın İberya’ya çıkarken geri dönülmesini imkânsız kılmak için gemilerini yaktırmasına benzer bir biçimde, geçmişle ilişkilerin kopartılmasını amaçlayan bu reformların arasında, bence en etkilisi ‘Yazı Devrimi’ olmuştur. Yazı karakterlerinin, yani alfabenin dinlerle garip bir ilişkisi vardır. Tarihte bir takım halklar, yeni bir dini kabul ettikleri ya da dinlerini

koruyarak anadillerini değiştirdikleri durumlarda, o dinin kutsal metinlerini geleneksel ya da edinilmiş dillerine çevirmeye razı olsalar bile, metinlerin yazılı oldukları özgün alfabeyi kullanmaya devam etmişlerdir. [Eski Mısır'ın resim-yazısına hieroglif (kutsal oymalar) denildiğini unutmayalım. Bu terim, 'Tanrı'nın (el)yazısı' diye de düşünülebilir!]' 'Tılsım' gibi kavramlara başvurmadan anlaşılması ve çözümlenmesi zor olacak söz konusu ısrara birçok örnek gösterilebilir." (Tunçay, 2009: 92,93)

Harf Devrimi, gerçekleştirilen devrimler içinde simgesel önemi dışında, Batı modernliğinin üzerine kurulu olduğu geçmiş ile geleceğin biraradalığı ve klasik olanın şimdi içinde devamlılığı ilkesi açısından bir kopuş yaratmıştır. Batı Rönesans'ında orta çağ boyunca pagan oldukları gerekçesi ile geriye dönüp bakılmamış olan Antik Yunan'a dönüş söz konusudur. Türk modernleşme pratiğinde ise geçmiş ile kopuş esas alınmak durumunda kalınmıştır. O zamana kadar kültür mirasını içerisinde sayılabilecek her şey sonraki kuşaklar için okunamaz ve anlaşılamaz hale gelmiştir. Yazı devrimi ile kültürel anlamda oldukça güçlü bir devrim gerçekleştirilmiş, en çok etkilenen alan olan dinin de yükseltilen Türk milliyetçiliği ile yeniden şekillendirilmesini beraberinde getirmiştir. Bu şekillendirme çabası çerçevesinde Türkçe namaz kıldırılması ve 1932 yılının ortalarından 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti tarafından düzenlemenin değiştirilmesine kadar Türkçe ezan ve kuran okutuldu. Dinin ilerlemenin önünde engel teşkil ettiği yönündeki görüş, Osmanlı'nın modernleşme taraftarı düşünürleri arasında olduğu gibi Cumhuriyet kurulduktan sonra da etkili olmaya devam etti.

"Pozitivistçe bir 'bilime inanma' tutumuyla iki yoldan birini seçmek gerekiyordu. Kemalist hakim düşünceye göre, Batı'da Lutherci Protestan Reformasyonu kutsal kitabı ulusal dillere çevirince Hristiyanlık çağdaşlık yoluna girmişti. Biz de onun gibi yapabilirdik, öteki yol, Sovyet Devrimi'nin yaptığı gibi, açıkça dine karşı çıkmaktı. Sanıyorum, kamu güvenliği

açısından, sıradan halkın dindar kalmasının daha istenilir olduğu düşünüldü.”(Tunçay,2009:94)

Osmanlı İmparatorluğu’ndan beri süre gelen modernleşme çabalarında da görüldüğü gibi, din eğitim ile bir topluma hakim ideolojiyi yaymak konusunda oldukça etkilidir. Osmanlı’da eğitimin devlete bağlanması ve merkezi otoritenin hakim ideolojisini eğitim yolu ile yayma amacı taşıyan eğitim reformları kapsamında açtığı mühendislik, mülkiye, tıp ve öğretmen yetiştiren okullarında, ilk ve orta eğitimi zorunlu hale getirdiği eğitim sisteminde dine ağırlık verdiği ya da vermediği dönemler olmuştur. İşte bu yönetsel miras, iktidarın gerektirdiklerine yönelik uygulanmak üzere Cumhuriyet dönemine de sirayet etmiştir. Cumhuriyet’in ilk döneminde kritik ve kreatif düşünceden çok bilgi aktarımına ağırlık verilmiş, eğitimin yapılan devrimlerin hayata geçmesi ve halk tarafından benimsenmesi için rejime destek olması amaç edinilmiştir.

Cumhuriyet Dönemi’nde yapılan yenilikler Osmanlı’da uygulanan ılımlı politikalar yerine daha kökten değişiklikler içeriyor, bu dönemin yönetici seçkinleri kendi doğrularını uygulama konusunda daha gözü kara tutumlar sergiliyorlardı. Bu değişikliklerin halk yığınları tarafından kabul edilmesi ve içselleştirilmesi için geleneklerle uzlaşma yolunu seçmektense, laik eğitim sistemi ile halkı içinde bulunduğu gaflet uykusundan uyandırıp doğru yolu göstermeyi ve modernleşmenin gerekliliği konusunda ikna etmeyi seçmişlerdir.

“Kamusal alanda, doğru’nun, iyi’nin, yararlı’nın ne olduğunu, (dini ya da ideolojisi yoluyla) bilen bir kimsenin, halkla uzlaşmaya, onlara danışmaya ihtiyacı yoktur. Hatta doğruyu bilen, onu topluma zorlamasının ahlakî bir ödev olduğu bile söylenebilir.”(Tunçay, 2009:96)

Ancak uygulamaya geçildiğinde, direnç ile karşılaşılması ve istenilen değişimin toplumsal uyum ile gerçekleştirilmesi için toplum içindeki yerleşik inanışlara verilecek ödünler ile toplumun da katılımı ve değişimleri içselleştirmesi sağlanabilir ve Batı’da gerçekleştiği şekli ile halkın istediği doğrultuda aşağıdan yukarı bir değişim hareketi yaşanması sağlanabilirdi.

Osmanlı İmparatorluğu’nda devralınan kozmopolit toplum yapısı ve topraklarının bulunduğu konumun da doğu ile batı arasında köprü oluşu nedeniyle bir ulus devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti, daha önce kurulmuş olan ulus devletlere göre baş etmek ve bastırmak zorunda kaldığı birçok sorunla karşı karşıya gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu ve çağdaşı diğer imparatorlukların da tarihinden bilindiği üzere, birçok farklı ulusa mensup bir tebaaya sahip olan bu gibi yapılarda bireyler kendilerini farklı bir medeniyete mensup olarak ayırmaya başladıkları zaman bölünmeler ve kopuşlar hızlanmış ve imparatorluklar parçalanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti de içerisinde bulunan farklı etnik kimlikler, dini tutumlar ve mensubiyetler bağlamında çok üst düzeyde olmayan bir kültürel birliğe sahiptir fakat toplum doğulu mu yoksa Batılı mı olduğu konusunda bir konsensüse varamamıştır. Samuel P. Huntington, Medeniyetler Çatışması (2001: 41) adlı eserinde Türkiye ve Türkiye gibi arada kalmışlıklara sahip ülkeler için genel bir tanımda bulunarak, ‘bölünük (torn, yırtık) ülke’ kavramını kullanmıştır.

“...Bunlar bölünük ülkelerdir. Liderleri, tipik bir biçimde, kervana katılma stratejisi izlemeyi ve ülkelerini Batı’nın üyesi yapmayı arzu ediyorlar fakat memleketlerinin tarih, kültür ve gelenekleri Batılı değildir. Bu tür bir bölünmenin en aşikâr ve prototipik örneğini Türkiye teşkil ediyor. Türkiye’nin yirminci asrın sonlarındaki liderleri, Atatürk geleneğini takip etmekte ve Türkiye’yi modern, seküler, Batılı milli devlet olarak tanımlamaktadırlar. NATO’da ve Körfez Savaşı’nda Türkiye’yi Batı ile ittifaka soktular; AT’ye üyelik için müracaat ettiler. Mamefih, Türk toplumundaki (bazı) unsurlar, aynı zamanda İslâmî bir silkini desteklemiş ve Türkiye’nin esas itibarıyla Müslüman bir Orta-Doğu ülkesi olduğunu

ileri sürmüşlerdir. Ayrıca, Türkiye'nin seçkinleri Türkiye'yi Batılı bir toplum olarak tanımlarken Batı'nın seçkinleri Türkiye'nin öyle olduğunu kabule yanaşmıyorlar..." (Huntington, 2001: 41)

Türkiye'nin seçkinlerinin kendilerini Batılı olarak tanımlaması fakat dışarıdan, gerçekten Batılı olanlarca kendilerinin bir türlü Batılı olarak kabul görmemesi, psikososyolojik doğrultuda ele alındığında, bizi geç kalınmış modernlik açmazı içerisinde olan Türkiye'nin taşıyıcı elitlerinin 'tekinsiz' ine götürecektir. Batılılığa ve Batı'ya ait bir olgu olan modernlik, Batılı olmayan ve Batılaşmadan modernleşen toplumlar üzerinde uzun süre boyunca kapatılması zor olan kopuşlar yaratmış, toplumsal bellek ve benlik ile yeni kurulan devletin bireyden beklediği ve bireye çizdiği kimlik arasındaki bütünleşme tam olarak gerçekleştirilememiştir. *"Batılı olmayan bazı bölünük ülkelerdeki elitler memleketlerini Batı'nın bir parçası yapmaya uğraşacaklar fakat bunu başarma konusunda ekseriya büyük manialarla karşılaşacaklar."* (Huntington, 2001: 47). Türk modernleşme pratiğinde karşılaşılan ve tam anlamıyla istenilen düzeyde bir modernlik yaşanmasına engel olan temel nokta, Osmanlı İmparatorluğu'ndan beri modernleşmenin şartlar gereği yukarıdan aşağı, tepeden inmeci bir tutumla gerçekleştirilmek zorunda kalınmış olmasıdır denilebilir.

"Protestanlar ve Katolikler, feodalizmden Rönesans'a, Reformasyon'dan Aydınlanma'ya, Fransız Devrimi'ne ve Sanayi Devrimi'ne kadar ortak bir tarihi paylaşmışlardır. Sınırın diğer yanında, ekonomik açıdan daha az gelişmiş Ortodokslar ve Müslümanlar ise Osmanlı ve Çarlık İmparatorluğu'nun halklarıdır. Bu insanlar Batıdaki Avrupa'da yaşanan çağdaşlaşma deneyimlerinden pek az etkilenmişlerdir. Batı'nın kitle kültürü dünyanın dört bir yanına yayılmış olsa da, bireycilik, liberalizm, insan hakları, eşitlik, özgürlük, hukuk, demokrasi, özgür piyasa, dinle devletin ayrılması gibi Batı kavramları, Müslüman, Hindu, Konfüçyüsçü veya Budist kültürlerde geçerli kavramlara göre kökten bir farklılık

göstermektedir. Batı değerlerinin ‘evrensel’ olarak sunulması, birçok Müslüman toplumda fundamentalizmin güçlenmesi gibi tepkilere yol açmaktadır.” (Huntington, 2001: 85)

Hakim söylemi kuran ve Doğuyu kendisi karşısında nesneleştirerek kendini özne konumuna getiren oryantalist bakış açısına sahip Batı, bu üstünlüğü kaybetmek istememektedir. Temelleri Batı’da olduğu kadar sağlam atılmamış bir modernleşme sürecine giren Batı dışı toplumlarda gerçekleştirilen köklü değişimlere rağmen bir süre sonra ortaya çıkan ve İslamcılığa yönelen hareketler bu sebeple bir korku ögesi olarak ortaya çıkmışlardır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması ve çok partili hayata geçiş aşamasına geçilene kadar ki süreçte yer yer İslam’a yönelik yer yer ise yeni kurulan bir devlet olarak önceki yapının üzerinde yükselen ve güçlü olmak zorunda olan bir devlet olarak Osmanlı İmparatorluğu’na ve yönetim şekline bastırılmaya yönelik bir siyaset izlenmiştir ancak bu iki unsurun varlığı seküler, Batılı Türkiye Cumhuriyeti için hep bir ‘tekinsizlik’ nedeni olarak varlığını korumuştur. Kemalist devrimler ile büyük çaplı bir dönüşüm ve değişim deneyimlemiş olan Türkiye, sadece siyasal ve sosyal değil, zihinsel bir değişimin de getirisi olarak kültürel, geleneksel, dini ve ekonomik alanlarda da köklü değişiklikler yaşamıştır. II.Selim ile halifeliğin Osmanlı İmparatorluğu’na geçmesi, Osmanlı İmparatorluğu’nda İslam unsurunu dini bir konumdan çıkartarak oldukça siyasi bir noktaya taşımıştır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile ulusal, seküler bir yönetim şekli benimsenmiş, yönetim şekli ve toplumun şekillendirilmesi sürecinde yer değiştirme ve birçok unsurun yeniden kurulması ile modern bir yapı inşa edilmiştir. Modern ve Batılı devletlerin oldukça uzun bir süre önce gerçekleştirdikleri din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması ile laik bir yönetim yapısına geçilmesi sağlanmış, İslami yönetim ve yargı sistemi olan şeriat yasaları bu sürecin gereği olarak kaldırılmış yerine çağdaş, medeni, değişen dünyanın ve yeni kurulan ülkenin şartların uygun olan hukuk ve yönetim sistemi getirilmiştir. Bu süreçte halifeliğin kaldırılması, seküler, Batılı bir düzen anlayışı ile yapılan kanun ve yasalar ile hukuk sisteminin düzenlenmesi, girilen dönüşüm

sürecinde eski yönetim şeklinde önemli bir yeri olan dinin rolünün ciddi bir kırılma yaşadığını gösterir.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalmış olan halifelik, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde laikliğin devlet yönetiminde şiar edinilmesi ile kaldırılmıştır. Ancak kaldırılan halifelik ideolojik açıdan önemli boşluk bırakmıştır.

Halifelik, sadece ordu yönetimi ile askeri, vergi gelirine sahip olması ile de ekonomik alanda değil, ideolojik konumundan ötürü önem taşımaktadır ve siyasi bir yapı olarak İslami yapının da ana unsuru olmuştur. Osmanlı padişahının aynı zamanda halife de olması, dinin temel bir gösteren olarak devlet yapısının da merkezinde olmasına neden olmaktadır (Sayyid, 2000: 84,85). Ulus devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde hilafetin de kaldırılması ile ulusal nitelik taşımayan bir siyasal alanın varlığı mümkün olmamıştır. Halifeliğe makam olarak yüklenen, sonradan gelişen İslami öğeleri ekleme veya İslami bir siyasi kimliği sürdüren birleştirici bir nokta olma yetkinlikleri de ortadan kalkmıştır. Batıda olduğu gibi toplumdaki İslami varoluşun sadece özel hayat alanına, dini yükümlülüklerin yerine getirildiği ve kişisel hal ve hareketleri yöneten kurallar bütününe dönüştürüldüğü bir alana hitap etmesi sağlanmıştır. Hilafetin kaldırılması ile siyasal sınırlar dışında bir İslam dünyası ve ümmet düşüncesi imkansız hale gelmiştir. Bir kurum olarak hilafetin varlığını sürdürdüğü durumda ideoloji olarak İslamcılık ve İslam'ın siyasi bir hal almasına devletin zaten İslam ile yönetiliyor oluşundan ötürü ihtiyaç duyulmamıştı ancak kaldırılması kendini Müslüman kimliği dışında bir kimlik ile var edemeyen toplum mensuplarını içine düştükleri bu düşünsel boşluğu dolduracak arayışlara yönlendirmiştir ve İslamcı siyasal oluşumların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

“Gelenek verisine dayandırılan siyasal bir egemenlik görüşü yerine, ona karşı bir veriye bir devlette, aslında İslâmlık ‘ın özünde de bulunmayan, teokratik din anlayışı, demokratik bir rejimde bir anormallik olur. Din devleti teokrasisine dönük her dinsel sanılan eylem bunda siyasal rejime karşı çevrilmiş siyasal bir eylem olur. Bundan ötürü, laiklik adına dinin

özgürlüğü tezini ileri süren akımların çoğu dinsel olmaktan çıkıp siyasal bir nitelik alır. Tarikatçılık biçiminde gözükenler de bunun sadece bir “yeraltı” türüdür.” (Berkes,2002 : 540)

Dine dayalı yönetim sisteminden kopuş beraberinde İslamcı kesimler tarafından kaldırılan sistemin revize edilerek bu sefer yeni sistemdeki boşlukları dolduracak şekilde dönüşümü ile ortaya çıkartılmasına neden olmuştur. Söylemsel düzeyde siyasal İslam aktif hale gelmiştir ve rejim gereği engellenmeye çalışıldığında, kendilerini temsil etmek için demokratik yönetim sistemi içinde hukuksal ve siyasal yollardan çözüm arayanlar kendilerinin dini siyasete karıştırdıkları gerekçesi ile siyasal İslamcı olarak suçlanmaktan rahatsızlık duymaktadırlar. Kendilerini ifade etmek için onlara bu hakkı veren sistem tarafından, kurucu rejimin iktidarının gücünü kaybetmiş olduğu gerçeğini kabullenmek istememesi zemininde ortaya çıkan bir çatışma siyasal İslamcılar ve Kemalistler arasında sürüp gitmektedir. Temsil mekanizmasında kurucu rejimin bastırıp, yok saymaya çalıştığı fakat sonunda aslında kendi içinden olan bu seslere yabancılaşılması noktasına gelindiğinde ise Türkiye Cumhuriyet’nin kurucu mitinin ‘tekinsiz’i ile karşılaşırız.

Freud korkuya kaynaklık ettiği şekli ile ele aldığı tekinsiz kavramını inşa ederken, tanımı Shelling’den ödünç alır ve *“Unheimlich, sır olarak ya da örtülü kalması gerektiği halde açığa çıkmış her şeydir.”* (Freud,1964: 224) şeklinde yapılan tanımı, kendi terminolojisi çerçevesinde genişleterek ‘bastırılmış olanın geri dönüşü’ kavramı ile zenginleştirir.

“Bu genişlemiş Freudyen formüldeki ‘geri dönüş’ün ima ettiği gibi, açığa çıkan şey tanındıktır; madem ki geri gelmiştir, öteden beri bilinmektedir; olağan şartlarda karşılaşıldığında herhangi bir ürküntü yaratması beklenmemektedir; ancak ‘bastırılmış olmasının’ bir sonucu

olarak yeniden ortaya çıktığında tuhaflaşıp, anlaşılma biçiminde yabancılaşmıştır ve bu nedenle karşılaşıldığında kuşku, endişe ve belirsizlik yaratmaktadır. Tekinsiz olan, muhakkak bir tekrar vurgusu taşır içinde. Yine Freud'un örneğiyle, insanın, yolunu kaybettiğinde, istemediği halde dönüp dönüp aynı noktaya çıkmasının yarattığı ürkütücü belirsizlik duygusuna benzer bir duygu yaratmaktadır tekinsiz olan. Tekinsiz bir deneyim, ya bastırılmış bir çocukluk kompleksinin belli bir dürtüyle canlanması ya da aşılmış bir ilkel inanın doğrulanmış gibi görünmesi durumunda ortaya çıkar.”(Güçbilmez, 2003: 5)

Çalışmanın bu bölümünde mesele edinilen ve Türk modernleşme pratiği ile tekinsizlik kavramı arasında kurulan bağın çıkış noktası, yukarıda değinilen, aşıldığı düşünülen bir inanışla yeniden karşı karşıya kalınması durumunda hissedilen tekinsizlik duygusudur. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu temellerinden olan laiklik ve demokrasiye dayalı yönetim şekli ilkeleri, Osmanlılık veya İslam ile yönetilen bir ülke olma isteği ile karşılaşıldığında ciddi bir yabancılaşma ve örtülü kalması gerekirken ortaya çıkmış ve aslında çıkmaması gereken şeyler olarak karşımıza çıkan ilkeler olmuştur. Geçmişe ait, bastırılmış olan ve yeni kurulan devletin kurucu mitleri ile temelden ters düşen bu tür dışa vurumlar, ciddi bir tehlike ve tehdit olarak belirir. Freud'un gerçek yaşamdan ayırmadığı tekinsiz, yine gerçek yaşam sürerken karşılaştığımız ve kendimizi tanımlaması güç hisler içinde bulduğumuz anları da tarif etmektedir. Tekinsiz'i Türk modernleşme pratiği için kullanırken kavramsallaştırmak adına kelimenin Almanca'daki etimolojisinden yararlanmak faydalı olacaktır. Unheimlich sözcüğü, önüne aldığı olumsuzluk eki olmaksızın içinde zıt ve birbirine karşı anlamlar barındırmaktadır.

“Almanca'da 'heimlich' sözcüğünü iki uzak anlam grubuyla açıklanan iki yüzü vardır: hem 'evle ilgili, tanıdık, yakın' gibi anlamları, hem de 'gizli, yasak, töredışı, yasadışı' gibi en azından çağrışımlarıyla neredeyse birbirine karşıt iki anlam grubunu birden içermektedir. Bu

durumda ‘unheimlich’ kavramının ‘heimlich’ sözcüğünün birinci anlam grubundan olumsuz önek –un- ile türetildiğini varsayanlar, kavrama Deleuzeyen bir yersiz-yurtsuzluk yakıştırarak teorize ederken, ikinci anlam grubundan türetilmiş olduğunu iddia edenler için kavram, gizli, töredışı ya da yasak olduğu halde, görünür, işitilir kılınmış, açığa çıkarılmış olması; bastırılanın etkili bir şekilde geri dönüp açığa çıkması ile kodlanmaktadır.”(Güçbilmez, 2003: 5-6)

Eve yakın ama aslında içe atılmış, eve kapatılmış, dışarıdan kapatılmış, gizemli değil ama gizli, ev içine gizlenmiş, en içeriye atılmış, görülsün istenmemiş hatta yok farz edilsin istenmiş olarak açıklanabilecek olacak bu kavram, sır olarak ve örtülü kalması gerekirken açığa çıkmış olan her şeyi ifade etmektedir. Evin içinde ama öteki dinden, öteki kültürden kısaca öteki olan her şey olarak da ele alınabilen tekinsizlik, bilinçli düzeye çıkamayan mesajları şifreli bir dile çeviren bir iç mekanizmamızın varlığını da gösterir.

“Unheimliche sözcüğü, Almanca’da eve ait olmayan, tanıdık olmayan anlamına gelir. ‘Heim’ ev, eve ait olan demektir. Belki bu noktada tanıdık, yani tekin olanın yatıştırıcılığından, tekinsiz olanın kaygı vericiliğine doğru bir süreklilik olduğu söylenebilir. Ancak tanıdık/bildik olan, kaygı uyandırmaz, diyebilir miyiz? Asıl bastırılanın geri dönüşü, kaygı uyandırmaz mı? Öyleyse tanıdık olan, bastırılanın geri dönüşünde olduğu gibi her zaman yatıştırıcı değildir. Öte yandan yabancı ve tekinsiz de her zaman kaygı uyandırmaz. Tersine, kimi durumda özgürlük duygusu bile verebilir. Bu da bizi kaygı uyandırıcı olanın uzun zamandır tanınan, yani tanıdık-bildik bir olgu olabileceği olasılığına götürür.” (Parman,2004: 66,67)

Öteki aynı zamanda içimizdedir ve o bizizdir. Tekinsizlik ile hissedilen korku, iyi bilinen ve çok eski bir korkudur. Evin içinde olan ve içe kapatılmış olarak da adlandırabileceğimiz bu şeyin açığa çıkması ve açığa çıktığı zaman karşılaştığımız şeyi adlandıran ‘unheimlich’ kavramının, Türkiye Cumhuriyet’inde yaşanan demokrasi, insan hakları ve özgürlüklerinin ihlal edildiği ve edilmekte olduğu dönemlerde bu ihlali yapan erki harekete geçiren içsel dinamik olduğu söylenebilir. Osmanlının çok kültürlü ve İslami ağırlıklı kimlik yapısından sonraki dönemlere sarkan her bir iz, yeni düzen için çok iyi bildiği, tanıdık olduğu ama doğruluğundan, güçsüzlüğünden, yenikliğinden ve geri kalmışlığından kurtulmak için bir an önce geride bırakmak zorunda olduğu unsurları ifade etmiştir.

Kültürel ve dinsel öğeler, Doğulu ve eski düzene ait olduğu kadar kendisidir de aslında ancak bunlar evin içinde, gizli kalması istenen, dışarıdan ve hatta bizzat kendisinden de unutulması beklenen, yerine yeni değerlerin getirildiği ve istemsiz bir şekilde ortaya çıktığında tekensizlik hissi veren, bu hisle de yeniden ve daha şiddetli bastırma yöntemlerine başvurulmasına neden olan süreçlerin yaşanmasına neden olmuştur. İrtica, köktendincilik ve bağnazlıktan duyulan korkular, öze ve içe dönmeyle ortaya çıkınca, kurulan yeni ve çağa uygun olan düzenin yıkılacağı endişesi ile birleşir.

Kavrama Derrida’nın da ele alış şekli ile yaklaşılması, bastırılmış olanla beklenmedik bir şekilde, patlak vererek bir hayalet gibi karşılaşıldığında verilen tepkiyi anlamlandırmak açısından önemlidir.

“Konuk etmek, dedik az önce, ama yabancıyı dışlamak isteği ve kaygısı içinde, yabancıyı kabul etmeden buyur etmek, yabancıyı konuk etmeksizin konuk etmek, ne var ki zaten içeri girmiş (das Heimliche-Unheimliche), bize bizden yakın bir yabancının hemen yanı başımızda bulunması, tekil ve kimliği bilinmez bir güce sahip, adlandırılmaz ve yansız, yani karara bağlanamaz, ne etkin, ne de edilgin bir güce sahip bir yabancı söz konusu, sonuçta bizim de onun da olmayan yerlere göze görünmeksizin

ve hiçbir eylemde bulunmaksızın el koymuş bir kimliksizliği buyur etmek söz konusudur.”(Derrida, 2001: 260-261)

Kurulan yeni düzenin oluşturmuş olduğu yeni düşünsel kodlamalara rağmen zihinlerde hayalet haline getirilmiş eski düzene ait geri dönüşler, ezber bozan ve elde edilen konumun kaybedileceği yönünde tehditler oluşturan hislere neden olmuştur. Freudyen bir ifade ile; kendi bastırdığımız duyguları yansıtan kişiler bizim için en tekinsiz tehtidi oluşturuyorlar. Bastırılmış olmasının sonucu yeniden ortaya çıktığında ise onları tuhaf biçimde yabancılaşmış buluyoruz. İşte bu yabancılaşmayı bastırılmış olanın bir hayalet gibi geri gelmesi ile adlandırmak mümkün. Hauntoloji(hayalet bilimi) ile adlandırılabilir bu süreç, içine girilen süreçten çıkmak için antidemokratik ve oryantalist yaklaşımlar ile çözüm aranmasına sebep olmuştur. Özellikle İslamcılıkla somut bir şekilde elle tutulur talepler ile karşı karşıya kalınması, hayalet haline getirilmekten çok uzakta ve adeta kendini yeniden var edebilmek için beden arayışında olan bir ruh gibi anlamlandırılmasını beraberinde getirmiştir. Bu beden arayışı, günümüze kadar süregelen modernleşme pratiğinin başarısızlığındaki nedenlerin araştırılmasını gündeme getirmiş ve yeni modeller ile araştırmalar yapılmasına da zemin hazırlamıştır.

2.4. Türk Modernleşme Pratiği Açısından Tek Partili Yönetimden Çok Partili Yönetime Geçiş ve Sonrası: ‘Bastırma ve Bastırılanın Geri Dönüşü’

Cumhuriyet ve demokrasi için hem iç içe geçmiş hem de çok ince çizgiler ile birbirinden ayrılan kavramlardır demek mümkündür. 18. Yüzyılda Avrupa’da Fransa’da başlayan devrim ile Cumhuriyet’in bir yönetim şekli olarak kurulmasından önce İngiltere’de on yedinci yüzyılda uygulanmaya başlayan ‘temsili’ demokrasinin öncülü Antik Yunan’dadır. Bir erdem olarak demokrasiye günümüzde her sistemin sahip çıkmaya çalışması sonucu, toplumsal hayatta uygulanması ve üzerine yapılan tartışmalar gittikçe dipsiz bir kuyuya dönmektedir. Bu kuyuya ilk atılan taşın milattan önce beşinci yüzyılda şehir devletleri olarak yönetilen Yunanistan devletlerinde atıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Dönemin toplumsal yapısı

içerisinde kadın ve kölelerin dışarıda kaldığı bir ‘doğrudan demokrasi’ şeklinin söz konusu olduğu “*Antik Çağ’ da demokrasinin anlamı ‘yurttaş egemenliği’nden (demos) ibaretti ve herkesi etkileyen kararlarda tüm yurttaşların söz hakkına sahip olmaları tasarlanmıştı.*” (Marshall,2005:140). Nüfusun fazla olmadığı Yunan şehir devletlerinin yönetiminde bireysel olarak değil kolektif bir organ olarak ele alınabilecek olan ‘demos’ ve iktidarın karşılığı olan ‘krasi’ kelimelerinin oluşturduğu demokrasi sözcüğünün etimolojik olarak çözümlenmesi ile bir devlet biçimi olarak cumhuriyet kavramına ulaşılabilir. Antik Yunanda görüldüğü şekli ile doğrudan demokrasi günümüze yaklaştıkça yerini temsili demokrasiye bırakmış ve bu da siyasi bir hayatın önünü açmıştır. Halkın çıkarlarını temsil etmek üzere seçtiği kişilerden oluşan parlamento antik Yunan’daki demos’un minyatürü olarak ele alınabilir. Son şekli ile ise halkın sorunlarına cevap verecek programlar belirleyerek halkın karşısına çıkan politikacıların partileri iktidar merkezi haline gelmiştir. Teorik açıdan çok fazla sayıda farklı görüşün temsil edildiği ve bu bağlamda parti sayısının çok olduğu ülkelerde demokrasinin en sağlıklı şekilde varlığını sürdürmesi söz konusu olmakla birlikte, iki veya en fazla üç partinin yer aldığı yönetimlerin ise uygulamanın işlerliği açısından daha iyi sonuçlar vermesi söz konusudur ancak dünyanın birçok yerinde halkın ortak iradesinin temsilcisi olarak demokratik bir yönetim tutumu içerisinde olduğu iddiasında olan tek partili sistemler de mevcuttur. Bu tip yönetimler için gerçek bir rekabetin ve denetim mekanizmasının ve farklı doğrultuda çıkarların temsilinin önemi büyüktür ve hatta demokrasi için bir zorunluluktur. Bu durumu Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasi tarihi açısından ele almak anlamlı olacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti’nde demokrasiye geçiş süreci çok sık tartışılan bir konu olmakla beraber, tartışmalar anakronolojik bilinçten yoksun bir şekilde gerçekleşmektedir. Her dönemin ancak kendi şartları dikkate alınarak yorumlanması gerektiği tarih bilimi açısından temel ilkeyken sosyolojik ve siyasi çözümlemelerde de sağlıklı bir çözümleme yapılabilmesi bakımından önem taşımaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’nda II. Meşrutiyet ile başlayan parlamenter hayatta ve hatta Abdülhamit döneminde uygulanmaya konulan resmi ideolojiden söz etmek mümkündür. Osmanlı İmparatorluğu’nda halk ve yönetici elit arasında mevcut olan uçurum, halkın eğitimsizliği, ekonomik ve kültürel koşullar gibi birçok nedene

dayanmakta olup, 18. yüzyıl sonu, 19. yüzyıl başında Osmanlı elitinin siyasi tutumuna, halkın devlet yönetiminden anlamayacağı yargısını da dönemin koşulları düşünüldüğünde haklı çıkarmaktadır. İlk anayasa olan Kanuni Esasi'nin 1876 yılında ilan edilmesi sürecini dört ay sonra 1877'de ilk parlamentonun açılması, modern Türkiye'nin kuruluşunda ilk basamak olan Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın temsil düzeyinde bir parlamento aracılığı ile yürütülme sürecini başlatan Büyük Millet Meclisi'nin 23 Nisan 1920'de açılması izlemiştir. Kitlelerin yönetimde söz sahibi olmaya başladığı ve ideolojiler yüzyılı olarak adlandırılabilir 19. yüzyılın, 'İzm'ler yüzyılı olarak da adlandırılması mümkündür ki Cemil Meriç de bu döneme hakim olan 'İzm'ler için; *"İzm'ler idrakimize giydirilen deli gömlekleridir"* (Meriç, 1985: 81) demiştir. Türkiye'de yaşanan toplumsal bellek kopukluğu açısından bu dönem önemli bir yer teşkil etmektedir. 19. yüzyılın bünyesinde barındırdığı felsefî, sosyolojik, ekonomik vb. ideolojiler, 20. yüzyılın şartlarına uygun olarak şekillenerek sosyalizm, sendikalizm, anarşizm, feminizm, pozitivism, ırkçılık, romantizm, liberalizm şeklinde varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

"19. yüzyıl bir modernleşme sürecidir. Siyasal modernleşme sürecinde genel olarak üç eğilim gözlenmektedir. İlk olarak, devlet merkezîleşmekte ve otoritenin geleneksel kaynakları zayıflamaktadır. Dinsel, geleneksel, ailesel ve etnik otoritelerin yerini tek, dünyevi, ulusal siyasal bir otorite almaktadır. İkincisi, siyasal kurumlar farklılaşmakta ve özgülleşmektedir. Üçüncüsü ise siyasete yönelik gittikçe artan yaygın katılımdır. Bu süreçte devletin çevreye nüfuz yeteneği gelişmekte, hukuk dünyevi ve şahsi olmayan Weber'in deyişiyle 'yasal ussal bir otoriteye' dayanmaya başlamaktadır. Ayrıca hızlı ve şiddetli bir 'siyasallaşma' yaşanmaktadır."

Modernleşmenin bir yönüyle de resmi ideoloji, resmi tarih yazma ve 'gelenek icat etme' süreci olduğu anımsanmalıdır. Resmi ideoloji ve tarih (veya 'myth'; iktidar/devlet kurumu kadar eskidir. Ancak resmi ideolojinin ve onun ayrılmaz bir parçası olan resmi tarihin sistematik, yeni ve farklı bir

boyutta ortaya çıkışı diğer birçok siyasal rejimde olduğu gibi Osmanlı'da da modernleşme dönemine rastlar.”(Alkan, 2009:378)

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, her şeyden önce egemenliğini halktan alan bir yönetim biçimini benimsemiş olmasına rağmen yapısında Osmanlı İmparatorluğu'nda başlatılmış olan modernleşme sürecine dair izler taşır. Yönetimi bir ailenin elinden alıp halka vermiştir fakat yine Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Abdülhamit'in I. Meşrutiyet'i sonlandırma gerekçesi olarak öne sürdüğü, halkın henüz böyle bir yönetime hazır olmadığı, önce eğitilip bu sürece hazırlanması gerektiği, sonrasında ise parlamenter sisteme geçilebileceği şeklindeki tutum, Cumhuriyet döneminde de söz konusu olmuştur. Çok partili hayata geçme çabalarına rağmen, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasının istenmesinin ilk amacının, tek başına iktidarda olan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın meclis içinde denetlenmesi olması ve sonrasında yaşanan gerici, dinci ayaklanmalar, Cumhuriyet yönetimine de 'halkın henüz hazır olmadığı' düşüncesini yerleştirmiştir.

Marx'ın din için 'halkın afyonu' metaforunun resmi ideoloji için de kullanılabileceği devlet yönetiminde etkin olanların resmi ideolojiyi de belirlediği dönemlerin devletler var olmaya devam ettiği sürece varlığını sürdüreceği bir gerçektir. Bu süreçte din sadece Türkiye Cumhuriyeti'nde değil birçok devlette hakim ideoloji ile birlikte yerini yeni hukuk sistemine ve resmi ideolojilere bırakmış fakat keskin bir şekilde sistemden çıkarılamamıştır. Türkiye Cumhuriyeti gibi geçmişinde bir İslam devletine mensup olmanın toplumsal bellekte yer etmiş olduğu bir ülkede ise bu süreç hem dini hem kültürel anlamda oldukça sancılı geçmiştir.

“Resmi ideoloji en genel anlamıyla, devlet aygıtını elinde tutan veya etkileme yeteneğine sahip olan elitlerin/seçkinlerin, ellerinde tuttukları devlet aygıtını, kendilerini meşrulaştırmak, varlıklarını sürdürmek, kendilerine yönelik itaati/bağlılığı sağlamak için çoğunlukla gevşek,

pragmatik, irrasyonel, eklektik ve sistematik nitelikli değerler bütünüdür; dar anlamda egemen siyasal kültür olarak da tanımlanabilir. Resmi ideolojinin aktarımı ile itaat ve/veya sadakati sağlayan üç temel kurum ordu, bürokrasi ve eğitimidir. Merkezileşme sürecinde yeniden biçimlenen bu kurumlarla resmi ideoloji ve tarihin de yeniden ortaya çıkışı ile eş zamanlıdır.” (Alkan, 2009:379)

Türkiye Cumhuriyeti’ne uzun bir süre hakim olan militarist kökenli otoriter yönetim anlayışı, ideal düzen olarak örnek alınan Batı’daki şeklinden oldukça uzaktır. Ordu, bürokrasi ve eğitim bu süreçte yeniden bir toplum inşa etme sürecine girmiştir. Eski ve yeni Türkiye tartışmalarının ve söylemlerinin hakim olduğu günümüzde ise söz konusu sürecin 1950’den beri gücü elinde bulunduran kesim tarafından bir intikam meselesi haline getirilmiş olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Gerek Mustafa Kemal Atatürk’e yönelik, gerek Cumhuriyet’in altı temel ilkesinden olan laiklik ilkesine yönelik aykırı söylem ve davranışlar özellikle son dönemde artmış ve görünürlük kazanacak ortamı kendine bulmuştur. Bu bağlamda, Freud’un Bastırma ve Bastırılanın Geri Dönüşü olarak 1919 yılında yazmış olduğu çeşitli makalelerden toplanan görüşlerini, Türk modernleşme pratiği açısından 1950’de Demokrat Parti’nin iktidara geldiği ve günümüze kadar çeşitli duraksamalarla da olsa devam eden resmi ideoloji ve oluşturduğu siyasi pratik bağlamında değerlendirmek anlamlı olacaktır.

“Kendisini etkisiz hale getirmek isteyen dirençlerle karşılaşmak güdüsel bir itkinin yazgısı olabilir. Daha yakından izleyeceğimiz belli koşullar altında Bastırma durumuna ulaşır. Dış bir uyaran söz konusu olsaydı, açıkça en uygun çare kaçmak olurdu. Bir güdü söz konusu olduğundaysa kaçmak bir işe yaramaz, çünkü Ben kendisinden kaçamaz. Bir zaman sonra yargının reddi(kınama) güdüsel itkiye iyi bir çare olarak benimsenecektir. ‘Kınama’nın ön basamağı, kaçmak ile kınamak arasında

bir şey olan bastırma'dır; kavram psikanaliz araştırmalarından önce ortaya konulamamıştır.” (Freud, 2016:15)

Freud'un 'kaçmak ile kınamak' aralığında tanımladığı 'bastırma' kavramı, Türkiye açısından siyasi kültürel sürece uygulandığında tam da ciddi bir geçiş döneminin yaşandığı ama öncüllerinin daha önce de var olduğu, bu açıdan önceki durumdan kaçılan, içinde bulunulan süreçte bir bastırmanın söz konusu olduğu ve devrimlerin hayata geçirilmesine rağmen istenilen noktaya gelinememesi ile karşılaşılın dirençlerin de kınandığı bir süreci işaret etmektedir. Bu süreçte halkı ve siyasi erki elinde bulunduran yönetici eliti yukarıdaki pasajda yer alan 'güdüsel itki' - 'Ben' kavramlarının yerine geçirdiğimizde ve metni yeniden okuduğumuzda, halkın eskiye ve geleneğe bağlılığı ile gösterdiği direnç Ben'i yani yönetici eliti, bastırması gereken bir sürece sokmuştur.

Rejimin bastırmaya yönelik tutumuna karşın *“bastırmanın, güdü temsilinin bilinçsiz olanda var olmaya, örgütlü olmaya, türevler oluşturmaya ve bağlantılar kurmaya devam etmesini engellemediği”* (Freud, 2016: 20) gerçeğini de değiştirmemektedir.

“Bastırma sürecini, bir canlının öldürülmesinden sonra o canlının artık hep ölü oluşu gibi, sonucu daim olan biricik bir olay gibi düşünmemek gerekir; bastırma sürekli bir kuvvet harcamasını gerektirir ve bu çaba ihmal edildiğinde başarısı öyle bir sorgulanır hale gelmiş olacaktır ki yeni bir bastırma eylemine gereksinim duyulacaktır.” (Freud, 2016:24)

Bu noktada, ilk çok partili hayata geçiş denemelerinin başarısız olması ve düzenin sağlanması için uygulamaya konulan Takrir-i Sükun Kanunu, İstiklal Mahkemeleri ve Musiki Devrimi ile geleneksel Türk musikisine getirilen yasak vb.

dönemin koşulları altında gerekli olabilecek ama doğurduğu sonuçlar bakımından yukarıda bahsedilmiş olan süreç ile benzerlik içerisinde olan bir bastırma sürecinden bahsedilebilir. Vesayet rejimi olarak adlandırılan ve İsmet İnönü'nün Milli Şef ilan edilerek bütün yetkiyi elinde topladığı dönem, İsmet İnönü'nün kendi isteği doğrultusunda son bulmuş ve çok partili seçime gidilmiştir. Sürekli kuvvet harcanılan bastırma sürecine son verildiğinde yaşanan gelişmeler, Türkiye'deki demokrasi için başında olumlu bir manzara sunsa da, Demokrat Parti'nin Cumhuriyet'in ilk yıllarında özellikle din alanında getirilmiş olan düzenlemeleri bir bir değiştirmeye başlaması ve dinin siyasi hayattan uzak tutulma çabalarına rağmen, ezanın yeniden Arapça okunmaya başlanması, imam hatip okullarının açılması gibi değişiklikler ile, dinin yine siyasetin içine dahil edilmesi süreci başlamıştır. İrtica ve bölücülük gerekçeleriyle ordunun müdahalesi ile sürecin kesintiye uğratılması da yeni bir bastırma eylemine duyulan gereksinimi göstermektedir.

Vesayet ve demokrasi tartışması ile birlikte değerlendirilen süreç, resmin tamamının değerlendirilmesinin mümkün olması için Türkiye'nin siyasal değerlerinin tarihsel bir bakış açısı ile ele alınmasını gerektirmektedir.

Daha önce de belirtilmiş olduğu gibi, her iktidarın oluşturmuş olduğu ve sürdürmek için çaba sarf ettiği bir resmi ideoloji vardır. Cumhuriyet'in kuruluşunda inşa edilen yeni sistem Halkçılık, Devrimcilik, Cumhuriyetçilik, Laiklik, Devletçilik, Milliyetçilik olarak belirlenen ilkeler çerçevesinde geliştirilmiş, modernleşme sürecinde oldukça boşluk olan, sanayi devrimini yaşamamış bir toplumu hızlandırmak ve yeni kurulan devleti o dönemden geçirmek için tasarlanmıştır. Bütün başarılarına ve döneminin oldukça ilerisinde uygulamalar ve gelişmeler yaşanmasına rağmen, söz konusu sistem toplumun etnik ve dinsel taleplerini bastırıyordu. 1923-1946 dönemini kapsayan ve tek parti dönemi olarak adlandırılan süreçte, laiklik ve milliyetçilik politikalarının toplumdan gelen etnik ve dinsel taleplerin bastırılmasında etkili olamayışı 'koşulların çok partili hayata geçişe izin vermemesi' gerekçesi ile vücut buluyordu. Vesayet rejimi olarak adlandırılan, Cumhuriyet Halk Partisi'nin milli şef ilan edilen İsmet İnönü yönetiminde olduğu dönem için kullanılan kavram Türkiye için ilk olarak Walter F. Weiker'ın Political Tutelage and Democracy in Turkey: The Free Party and It's Aftermath başlıklı

çalışmasında ele alınmıştır. Türkiye’yi siyasal olarak dört döneme ayıran süreçte, partinin üretildiği ilk dönem Osmanlı İmparatorluğu’nda 1850’lerde başlayan ve modernleşmenin gerekliliğinin iyice anlaşılması sonucu çağdaş eğitime önem verilmeye başlanan, aydın bir kesimin oluşturduğu yönetici elitin söz sahibi olmaya başladığı 1920’lere kadar devam eden ilk modernleşme evresini kapsarken, 1923-1930 döneminde sert bir tek parti yönetimini içeren laikleşme dönemi yer alıyor. Bu dönem ve 1930-1946 aralığındaki süreci kapsayan, modernleşme ve eğitim seferberliğine ağırlık verilen ve ikinci döneme göre görece daha esnek bir yönetimin söz konusu olduğu üçüncü dönem, geri kalmış bir toplumun ileriye taşınması için tek parti iktidarının vasılık yaptığı ve ‘vesayet rejimi’ olarak günümüzde olumsuz anlamda kullanılan kavramın demokrasiye geçişte olumlu bir etkide bulunduğu dönem olarak ele alınıyor. Yürümeyi yeni öğrenen bir bebeğin ebeveyninin desteği ile ilk adımlarını attığı pozitif bir anlamda kullanılan bu sürecin sonunda ise 1946 ve sonrasındaki çok partili hayat olarak dördüncü dönemlendirme yapılıyor (Weiker, 1973: 4-6).

Çalışmada ele alınan modernleşme olgusu bağlamında ise, Batı’da merkez sağ partilerin Cumhuriyet’in halkçılık, demokrasi, laiklik ve sosyal devlet ilkelerini kabul ettikleri ve bu ilkelere karşı bir tutumu reddetmelerinden ötürü toplumsal uzlaşmanın sağlandığı söylenebilir. Ancak Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasi tarihine bakıldığında, yönetici elitler tarafından dönemin şartlarına uygun olması bakımından getirilmesi zorunlu olan düzen, halk eğitilerek ve geçiş aşamasında tartışılacak bir zemin oluşmasına izin verilmeden uygulamaya konulan bir rejim olmuştur. Modernleşmenin olabildiğince hızlı bir şekilde hayata geçirildiği bu dönemde bütün kurumların birbiriyle bir eş zamanlılık ve bütünlük içinde dönüştürülmesi ve hız ön plana çıkmıştır. Batı’da geçirilen, temelleri sağlam bir değişimi içeren bu doğal süreç, Türkiye’de yaşanan hali ile yapaylık ve Doğululuğundan bir an önce kurtulma itkisiyle hıza dayandırılmıştır, yukarıdan aşağı bir modernleşme yaşanmasına neden olmaya devam etmiştir. Radikal değişimlerin yaşandığı bu süreçte, sürecin ilerlemesine mani olacak direnişler düşünülerek bu direnişleri ve sürecin önündeki muhtemel engelleri en aşağı seviyeye çekmek için İstiklal Mahkemeleri ve Takrir-i Sükun Kanunu gibi direniş gösterenleri engelleyebilecek güce sahip uygulamalar

hayata geçirilmiştir. Resmi ideolojinin Osmanlı İmparatorluğu'na ve hilafete dayalı yönetim yapısının kaynağı olan İslam'a dair inkar sürecine girdiği bu dönem, toplumsal bellekte geçmişe dair kalan izleri temizlemeye çalışır.

“Yeni Türkiye'nin eski Türkiye ile hiçbir alakası yoktur, Osmanlı hükümeti tarihe geçmiştir. Şimdi yeni bir Türkiye doğmuştur.”
(Timur,1968:119)

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün sözleri ile özetlenebilecek süreçte geçmişle olan bağ kesilmeye çalışılmıştır.

Mete Tunçay (1999:1) ‘otoriter modernleşme’ kavramsallaştırması ile adlandırdığı bu sürecin, İslam bazında dinin baskılanmasının demokrasiden uzak kalınan bir döneme neden olduğunu ve sonuçları bakımından da resmi ideolojinin ulaşmak istediği noktadan uzak kaldığını belirtir. Bu dönemi sadece dini baskı olarak değil etnik ve kültürel anlamda da bir ulus devletin gereği olarak tek tip bir ulusun da oluşturulmaya çalışıldığı bir dönem olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

“Modern psikolojinin kurucularından Johan Herbart'a göre; engellenmiş düşünceler bir ‘eğilim durumu’na geçseler de var olmayı sürdürecekler ve ‘bilinç eşiği’nin altına düşeceklerdir. Bastırılmış düşünceler değişen koşullarda ve yeni bileşimlerle halihazırda bilinçte olan düşünceleri yenebilir ve onları tekrar bastırabilirler.” (Erdelyi, 2006: 500)

Teorik çerçevenin oturtulması açısından, bastırılanın düşünce bazında değil ama toplumsal seçimler düzeyinde ortaya çıkması şeklinde ele alınabilecek

‘bastırılanın geri dönüşü’ süreci, çok partili hayata geçiş ve sonrası açısından Türkiye’de siyasi kültürel hayatın değerlendirilmesine uygun bir çerçeve oluşturmaktadır. Freud’un ölümünün ardından, 1939 yayınlanmış olan Musa ve Tektanrıcılık’ ta yer alan Bastırılanın Geri Dönüşü, Türkiye’de hala devam etmekte olan bir dönüşüm sürecinin varlığının açıklanabilmesi için psikiyatriden ödünç alınabilecek ve toplumsal düzeyde karşılığı olan bir kavramdır:

“Ben bastırma süreci ile tehlikeye karşı kendini savunur. İçgüdüsel uyaran bir biçimde engellenir, buna yol açan sebep ve bu sebebe ilişkin algılar ve tasarılar unutulur. Ancak süreç bununla bitmez, güdü ya gücünü korumaya devam etmiştir, ya gücünü tekrar toparlar ya da yeni bir vesile ile yeniden dirilitilir. İsteğini yineler ve normal bir biçimde doyurulmaya giden yol bizim bastırılmış olma yarası olarak nitelendireceğimiz durumdan dolayı kapalı olduğundan, kendisinde zayıf olan herhangi bir yerde, yerine geçen-doyum diyebileceğimiz duruma doğru giden bir yol açar. Bu ikame-tatmin ise Ben’in rızası ve fakat anlayışı da olmadan kendisini belirti olarak ortaya koyar. Belirti oluşumuyla ilgili olan tüm görünümeler hakkıyla ‘Bastırılmış olanın geri dönüşü’olarak tanımlanabilir. Ancak onu belirleyen nitelik, geri dönenin, esas olay karşısında uğradığı geniş çaplı bozuşumdur.”(Freud, 2016: 41,42)

Bastırma süreci ile gericilik, irticai ve bölücü olarak ortaya çıkan tehlikelere karşı geliştirilmeye çalışılan savunma süreci, demokratik olmaktan uzak ve her kesimden insanın zarar görmüş olduğu bir sonuç ortaya koymuştur. Freud’un bastırılmış olma yarası kavramı ile yolu kapanan süreçle adlandırdığı durumda olduğu gibi, toplumsal tepkiler de geçmişteki otoriter yönetime karşı olarak, kapanan yola rağmen önlerine çıkan ilk fırsatta, bastırılan toplumsal isteklerin ilk hallerine göre oldukça güçlü ve değişikliğe uğramış bir biçimde yeniden ortaya çıkarak cevap vermişlerdir. Türkiye’de çok partili döneme geçildiği dönem itibariyle gelinen

noktada bastırılmış olan toplumsal isteklerin geri dönüşüne sahne olan bir döneme girildiği söylenebilir. Soğuk Savaşın bittiği döneme denk gelen süreçte, Türkiye’de de dünyada gerçekleşmiş olduğu gibi toplumsal hareketler güçlenerek geri dönmüş, ‘bastırılanın geri dönüşü’ nün önü açılmıştır.

Bu dönemde gerçekleştirilmiş olan ve hala konuyla ilgili tartışmalarda büyük bir yer verilen ‘harf inkılabı’, alimlerin bir gecede cahil kaldıkları, kütüphanelerin tuğladan ibaret bırakıldıkları ve düşünüş dünyasında geçmişle olan bağın koparılmasına neden olduğu gerekçesi ile oldukça eleştirilmiştir.

Düşüncelerindeki Batı’ya olan hayranlığı ve yer yer Doğuyu yenilgiye uğratmış olduğu gerçeği ile kızgınlığı arasında kalmış olan Cemil Meriç, bu konu çerçevesinde düşüncelerine yer verilmesi gereken bir entelektüeldir.

“Kamus, bir milletin hafızası, yani kendisi; heyecanıyla, hassasiyetiyle, şuuruyla. Kâmusu uzanan el namusa uzanmıştır. Her mukaddesi yıkan Fransız İhtilali, tek mukaddese saygı göstermiştir: kâmusu.”
(Meriç,1985: 86)

şeklinde dile getirdiği düşünceleri ile Avrupa’da yaşanan toplumsal dönüşümlerde geçmişle bağın sürdürülürken Türkiye’de yaşanan dönüşümün geçmişten kurtularak, unutulması üzerine kurulu olduğunu belirtir. Adorno’nun 1951’de yayınlanan Minima Moralia kitabının Türkçe çevirisinde yer verilen Hipostazlaştırma kavramının açılımı, konuyu tamamlayıcı nitelik taşımaktadır:

"Hipostazlaştırma: Yunanca hypostasis sözcüğü dayanak veya temel anlamına gelir. Felsefede de yine temel veya töz anlamında kullanılmıştır: Kendisine oranla her şeyin ikincil veya türevsel olduğu bir mutlak dayanak. Adorno, sözcüğün fiil haline olumsuz bir anlam yükler: Hipostazlaştırma (a) görelî ya da ilişkisel olan şeyin mutlaklaştırılması ve (b) belli bir süreç

içinde sadece bir an ya da bir boyut olan şeyin süreçten koparılarak hareketsizleştirilmesidir."(Adorno, 1998: 259)

Dil ve ideoloji arasındaki bağdan yola çıkarak, dildeki bu kopukluğun geçmişle olan bağı koparmasının zihniyet dünyasında da bir dönüşüm yaratacağı görüşü hakimdir. Batıda olduğu gibi Antik Yunan'a, klasik olana, eskiye olan dönüşle bir modernlik yaşanmasının aksine, uzun bir zaman dilimi içerisinde değişip dönüşerek oluşan bir dil ve dolayısıyla tarihin yerine çok kısa bir sürede yapılan bir değişim ile yenisinin getirilmesi, geçmişle bağı koparacak ve bu geçişi ilk yaşayacak aydının halkla iletişimi iyice koparak, halk ve aydın arasındaki uçurumu iyice arttıracaktır.

"Bizim intelijansiyamız Batı'nın yeniçerisidir. Yeniçeri müthiş buluş. Türk, Avrupa'nın çocuğu ile Avrupa'yı vurdu. Ama önce onu hidayete erdirdi. Şimdi Avrupa bizim intelijansiyamızla bizi vuruyor." (Tekin, 2003: 59)

Cemil Meriç'in yeniçeri ve entelektüeller arasında kurduğu benzeşim, Türkiye'de yaşanan modernleşmenin, Osmanlı döneminden itibaren devam eden ve Cumhuriyet'le kökleşmiş bir sürecin, en başından beri batının yörüngesine girmiş olduğu ve resmi ideolojinin batı için çalışanlarca kurulduğu bir düzeni anlatır. Türk modernleşme pratiğini;

"Tanzimat'tan beri Türk aydınının alın yazısı iki kelimede düğümleniyordu: aldanmak ve aldatmak. Senaryoyu başkaları hazırlamıştı, biz sadece birer oyuncuyduk." (Meriç, 1980:173)

sözleri ile özetleyen Cemil Meriç, süreci entelektüel-halk arasındaki kopukluk ve çatışma olarak değerlendirir ve yönetici elitin Batıdan gelen her şeyi alarak tek doğrunun Batı gibi olmak olduğu yönündeki tutumunu yanlış bulur. Batının doğuya oryantalist bir bakış açısı ile yaklaşması ve doğunun da kendini batının gözünden görerek çağdışı, kendi coğrafyasında bir iç öteki haline getirdiği batı dışı toplumlardaki modernleşme sürecinin yanlış bilinci, batının dünyayı ikiye bölmekten ve aradaki tek farkın endüstri devrimini yaşamış ve yaşamamış olmaktan kaynaklandığı bilincinden eksik bir bakış açısından ileri gelmektedir.

*“Çağdaşlaşmak, Avrupa’nın yeni ihraç metası kokain ve LSD gibi...
Çağdışılık ithamı, iftiraların en alçakçası, en abesi. Aynı çağda muhtelif
çağlar vardır. Çağdaşlaşmak neden Hristiyan Batı’nın putlarına perestiş
olsun.” (Meriç, 1985 :85)*

Türkiye’nin önce Doğululuğu ile barışması ve özünden utanmaması ardından da sanayileşmek için çabalamasının modernleşme sürecindeki Batı-dışı bir toplum olarak doğru bir tutum olacağı görüşünde olan Meriç için çağdaşlıkla bir tutulmasına rağmen çağdışı olan, emperyalist ve tamamen kendi çıkarına yönelik bir tutum içerisinde olan Batıdır. Entelektüellerin eğer gerçek anlamda entellektüel bir tutum içerisinde olacaklarsa öncelikle yapmaları gereken, kendi ülkelerinin özgün sorunlarının bilincinde olarak ülkesine düşmanca tutum içerisinde olan dış dünyaya karşı kendi ülkesinin haklarını bildirmek ve yeri geldiğinde savunmaktır. Ancak entelektüellerinin ülkesini eğreti olarak gördüğü ve toplumla ayrı yönelim içerisinde olduğu toplumlarda kültürel zihniyet dünyasının oluşması ve her kesimin bu dünya içerisinde kendisini ait hissedeceği bir yere sahip olması zor olacaktır.

“Horlananların, her şeyini kaybedenlerin, mukaddesleri çiğnenenlerin sesini ‘şuuraltının çılgılığı’ olarak önemsedi; bastırılmışın geri dönebileceğini umdu; ama bastırılmışın geri dönerken nereye nasıl geri döndüğü üzerinde hemen hiç durmadı Cemil Meriç. Bu yüzden ‘bu ülke’yi yükseltmeyi amaçlayan düşüncesi yalnızca yabancı düşmanlığına değil, mağlup Osmanlı’nın, susturulmuş İslam’ın, yağmalanan Doğu’nun, mağdur taşranın, nihayet dünyanın tüm ‘makhur ve mağlup kavimleri’nin acılarını istismar eden bütün dini-milliyetçi-ırkçı iktidar taleplerine de ardına kadar açıktır.” (Gürbilek, 2008:110)

Cemil Meriç’in anlatısını ‘1960’ları Dönemselleştirmek’ (1988), adlı eserinde bir farkındalığa taşıyan isim, Frederic Jameson olmuştur. 1960’larda Afrika’daki bugün dahi Üçüncü Dünya Ülkesi olarak adlandırılan coğrafyadaki sömürgelerini kaybeden İngiltere ve Fransa’nın daha önce karşılaşmadıkları direniş biçimleri ile karşılaşmaları, 1960’ların ruhunu kültürel ve politik dönüşüme soktukları Üçüncü Dünya Ülkeleri’nin belirlemesine yol açmıştır. Batı’ya kendi dışında kalan ‘yerliler’i keşfettiren bu süreç, aynı zamanda kendi içinde bastırmış olduğu ‘yerliler’ ile de yüzleşme zorunluluğunu getirmiştir. Kadınların, eşcinsellerin, siyahilerin, marjinallerin de fark edilmesi, Batı’nın kendi iç ötekilerinin keşfi olmuştur. (Jameson, 1988: 178-208)

1980’lere gelindiğinde de Türkiye için bir iç öteki keşfi söz konusu olmuştur demek yanlış olmayacaktır. Türkiye periferisinin görünürlük kazanması, merkezin dışına itilen, taşralaştırılarak dışlanan, ötekileştirilen etnik unsurların, Kürtlerin, yaratılan üçüncü dünyanın zorunlu keşfini getirmiştir. Bu dönemde resmi ideoloji yalnızca dışarıdaki taşrasını değil modernleşmek için kendi içinde bastırmak suretiyle taşra haline getirdiği benliğini de keşfetmiştir.

“80’ler bu dışlanmış, bastırılmış, modern kültürel kodların dışına itilmiş, orada ancak bir yokluk, bir eksiklik olarak var olan taşraya yönelik

bir özgürlük vaadini temsil ediyordu. Ona, Kemalizmin bu topluma biçtiği modern kültürel kimliğin baskısından kurtulma umudunu vaat etti. Taşraya kendi kimliğini koruyarak da büyük şehir hayatına eklemenebileceği, piyasada ona da bir yer olabileceği umudunu verdi. Ona büyük şehrin imkânlarıyla; yazının, yayın dünyasının, kaset piyasasının; yalnızca sazın değil synthesizer'ın, yalnızca mahallenin değil kamunun da imkânlarıyla buluşma fırsatını tanıdı. Kısacası büyük şehrin ve modern kültürün imkânlarını kullanma, yıllarca modernlik baskısı altında bastırmak zorunda olduğu kültürel açlığını nihayet giderme, kendi simgesel dilini piyasada dolaşıma sokma, parayla buluşma fırsatını verdi.” (Gürbilek,2001:104)

1980’lerde döneme farklı bir ideolojik ve yönetsel kaynaklı olarak hakim olan baskı ve şiddete rağmen gündelik hayat karşısında yenik düşmüş olan bir ütöik dilden bahsetmek mümkündür. Cumhuriyet’in ilk yıllarına hakim olan baskı ve şiddet, ertelenen, bastırılan arzuda vaadin sonraya bırakılması gibi içinde sonunda bir modernleşme ve medenileşme vaadi içeriyordu. Ancak 80’lerde gündelik hayat kültüründe yaşanan patlama, toplumsal inşası bugüne kadar devam etmekte olan modern kimliğe yönelen doğrudan ve çıplak bir tepki olmuştu. Bastırılmış olanın geri dönüşünde, bastırıldığı hali ile kendi dışlanmışlığı ve mağduriyeti adına ama aynı zamanda başkaları adına da konuşacağı beklentisi, geri dönenin sadece bastırılmış olanın kendisi olmayışı ile son bulmaktadır. Geri dönerken başta verilen vaadin de tükenmiş olması; geri dönenin salt bir öfke ve açlık olarak, bastırılan isteklere dair arsız bir istek olarak görünmesine neden olacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEDYADA TEKİNSİZLİK VE BASTIRILANIN GERİ DÖNÜŞÜ BAĞLAMINDA MODERNLEŞME-DEMODERNLEŞME KARŞITLIĞININ OKUNMASI

3.1. Araştırmanın Problemi

Modernleşme anlamında Batı dışı olmak üzere kendine has özgünlükleri içerisinde harmanlayan Türk modernleşmesi, Osmanlı İmparatorluğu ile Kurtuluş Savaşı sonrasında kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti yönetim kadrolarının ulus devlet kurma süreci ve sonrasında ortaya koydukları irade de görünürlük kazanmıştır. Cumhuriyetin kurucu değerleri, Osmanlı İmparatorluğu'ndan devraldığı toplum yapısını yeniden şekillendirirken, belirledikleri muasır medeniyetler seviyesine ulaşabilmek için bazı değerleri rasyonaliteye uygun görülen değerler ile ikame etmeye çalışmıştır.

Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nde ve öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan ve Batı'ya öykünme şeklinde vücut bulan süreç, sathi (yüzeysel) bir şekilde gerçekleştirilmeye çalışılmış, Batı'da gerçekleştiği üzere uzun bir sürece yayılarak, topluma nüfuz etmemiş ve birçok anlamda Batı'da gerçekleştiği şeklinden uzak bir muhtevaya sahip olmuştur. Bu bağlamda Cumhuriyeti kuran kadroların yeni yol haritasında belirlenen laiklik vurgusu, bir önceki dönemin din temelli toplum ve devlet ilişkisini ayırmaya çalışmıştır. Bunun sonucunda da yeni kurulan Cumhuriyet'in kurucu değerlerinden olan muasır medeniyetler seviyesine ulaşmanın önünde bir engel olarak görülen ve laiklik karşıtı olan her hareket, militarist bir modernleşme ideolojisi de barındırmak zorunda olduğunu söyleyebileceğimiz Cumhuriyet'in kurucu değerleri için bir tehdit ve tehlike unsuru olarak görülmüştür.

3.2. Çalışmanın Amaç ve Önemi

Toplum içerisinde tüm baskılara rağmen kendisini var eden yapılar bulunmaktadır. Bu yapılar kendi içerisinde barındırdıkları olmazsa olmaz değerler

bütünüyle var olurlar ve yaşamlarını sürdürürler. Türkiye Cumhuriyeti devletinin iç yapısına bakıldığı zaman, kendine ait farklı yapı taşları bulunan bir çok kültürel unsur yer almaktadır. Bu unsurlar arasında Cumhuriyet'i kuran kadroların kendisine ve ortaya koydukları düşünceye karşı tehlike olarak gördükleri yapılar da yer almaktadır. Bu yapıların faaliyetleri Cumhuriyet düzenini bozan ve sekteye uğratan faaliyetler olarak algılanmış, kurucu mitler için de en temel iki tekinsiz öge bölünme ve irtica olarak görülmüştür. Çalışma irtica korkusuyla gerçekleştirilen uygulamaların geri dönüşlerinin görülmesini amaçlamaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de sürekli olarak sorgulanan demodernleşme sürecinin anlaşılması da gene çalışmanın amaçları arasında yer almaktadır.

3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmada tarihsel arka planı olan sosyolojik bir dönüşüm incelenmiştir. Bu dönüşümün görülebilmesi açısından Türk siyasetinin yakın tarihinde yer alan ve demodernleşmeye örnek oluşturabilecek, içerisinde bastırma ve bastırılanın geri dönüşü ile tekinsizlik(uncanny) kavramlarını barındıran olaylar seçilmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında uygulanan Türkçe ezan, Atatürk'ün ölüm yıldönümü olan 10 Kasım'ın taşıdığı sembolik anlam ile 28 Şubat 1997'de gerçekleşen ve postmodern darbe olarak adlandırılan süreç, yukarıda adı geçen kavramların yansımalarının görülebilmesi için amaçlı örnekleme olarak ele alınmıştır. Bu örneklem bağlamında; Cumhuriyet Gazetesin'de 20-27 Şubat 1997 tarihleri arasında yer alan laiklik, şeriat, irtica kavramlarını içeren haberler tekinsizlik teması ile, A Haber ve Yeni Akit televizyon kanallarında yayınlanan Türkçe ezan ve 10 Kasım ile ilgili yayınlar ise bastırma ve bastırılanın geri dönüşü teması ile incelenmiştir.

3.4. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada seçilmiş olan amaca dayalı örnekleme içerisinde yer alan haber metinlerini ve görsel haber içeriklerini çözümlemede yöntem olarak Eleştirel Söylem Analizi kullanılacaktır. "Söylem çözümlemesi metinde kullanılan dilin görünürdeki anlamlarına bakmakla yetinmez, sözcüklerin, terimlerin, kavramların içerisinde üretildikleri ilişkilere, tarihsel süreçlere, paradigmaya da bakar" (Güngör, 2011: 206).

Bu yöntem seçilirken Teun A. Van Dijk'ın haberlere yönelik eleştirel söylem analizi yöntemi daha çok metni ele alması ama makro-mikro ölçekli yapıları incelemesi nedeniyle tercih edilmemiş, onun yerine çözümlemede bağlam da içeren tarihsel olarak karşılaştırmalı bir analiz de söz konusu olduğu için; Norman Fairclough'un üç aşamalı eleştirel söylem analizi tercih edilmiştir. "Fairclough yaklaşımını söylem olarak dilin kavramsallaştırılmasını merkeze alarak, eleştirel dilbilim üzerine kurmuş ve haber üzerine yoğunlaşmamıştır." (Doruk, 2013: 108) Çalışmamızda da üzerinde durulan konu, haber metni analizinden öte bu metinlerden iktidarların tercihlerinin gelineen noktada toplumsal yapıya etkileri olmuştur. Seçilen örneklem, çalışmanın daha önce ki bölümlerinde ele alınmış olan sathi düzeyde kalmış bir modernleşme ve günümüzde batı dışı bir modernleşme örneği olarak önemli bir yerde bulunan Türkiye'yi sosyo-psikolojik bir noktadan ele alarak siyasal ve sosyolojik sonuçlarını tarihsel arka plan içerisinde değerlendirmeye yöneliktir. Bu noktada daha sonra detaylı bir şekilde üzerinde durulacak olan Fairclough'un üç aşamalı modeli kompleks bir içeriğe sahip olan konunun ele alınmasında tercih edilmesi konusunda daha öne çıkan bir model olmuştur.

3.4.1. Sosyo-kültürel Değişme ve Eleştirel Söylem Analizi

Yirminci yüzyılda keşfedilen söylem yiribirinci yüzyılda bütün dünyayı kuşatmış ve başlı başına önemli bir kavram halini almıştır. "Dilin bir eylem olduğu, sosyal gerçeklik/lerin dille inşa edildiği, söylem ve söyleme dair düşünceleri ortaya çıkardı." (Sözen,2014:5) Hayatımızın bir çok alanında şahit olduğumuz gibi, dil sadece iletişim için bir araç değil aynı zamanda iktidar mücadelelerinin yaşandığı, iktidarların devrilip yerlerine yenilerinin inşa edildiği bir alana da etki etmektedir. Kendi içinde hiyerarşik bir yapılanmaya sahip olan söylem alanı da güçlü olanın denetimi ve yönetimi altında olmuştur. Sözen'in de belirttiği gibi;

"Bir meta-analiz olarak söylem analizi, eylemlerin eylemine, durumların durumuna ilişkin bağlamsal açıklamaları içerir. Eleştirel söylem

analizi ise, eleştirel dilbilimcilerin çabalarıyla daha yetkin bir hale gelmiştir. Çünkü onlar, söylemleri siyasal varoluş tarzları olarak değerlendirip, anlizin eleştirel boyutu- onun değişimleri/mücadeleleri açıklama özelliği üzerinde dururlar.” (Sözen, 2014:13)

Bu çalışmada da eleştirel bir bakış açısıyla, Türkiye’de yaşanan modernleşme süreci ele alınmış, neden ve nasılları ile çok partili hayata geçildikten sonra zaten toplumun iç dinamiklerinde güçlü bir konumda bulunan dinin ve siyasi anlamda kullanıldığı şekli ile siyasal İslam’ın nedenleri, Türkiye’de yaşanan sathi düzeyde ki modernleşmenin etkileri bağlamında ele alınmaya çalışılmıştır. *“Söylemin sosyal düzenini etkileyen önemli eğilimlere dikkat çeken Faiclough, bu eğilimlerin bu eğilimlerin sosyal ve kültürel değişmelere bağlı bir gelişme gösterdiği üzerinde durur.” (Sözen, 2014:37)* Kültürel yaşam ve değişimde en etkili kesim olarak entelektüeller ürettikleri bilim ve yazı ile toplumsal dönüşüm üzerinde etkili olmaktadır. Dilin ve dolayısıyla söylemin kontrolünü de elinde bulundurmaları sebebiyle idealize edilmiş ve ulaşılmak istenen muasır medeniyet seviyesine karşı olarak gördükleri her çıkış, toplumun uyarılması ve bir hastalık olarak da görülen bu zararlı düşüncelerin tedavi edilmesi gerekliliği yönünde ele alınmış, bu uyarı ve tedavi yöntemlerini uygularken kullandıkları işgal ettikleri alanlarda kullandıkları dil de önemli bir aracı olmuştur. Türkiye’de modernleşme sürecinde uyarılma, bastırma ve yeri geldiğinde zorlama günlük hayattan resmi uygulamalara kadar etkisini göstermiştir. Türkiye, geç modernleşme yaşayan ve modernliğin Avrupa merkezli gelişmelerinden geçmeden kendine özgü modernleşme özellikleri taşıyan bir ulus devlettir. Cumhuriyet’in kurucularının ardından mirası devralan denetleyici kuşak olarak entelektüellerin muhafazakar cephede gerçekleşen gelişmelere gösterdikleri tepkiler, 28 Şubat 1997’de gerçekleşen ve askeri anlamda yönetim üzerinde hala bir etkinin olduğu süreçte de kendini göstermiştir. Daha sonra ele alacağımız haber metinlerinde kurucu değerlerin savunucusu bir ideoloji ile hareket eden gazetelerin haberlerinde yer alan söylemlerde göreceğimiz bu tutumun kaynakları sosyo – kültürel değişimde yer alan ve yerine oturtulmamış taşlardan kaynaklanmaktadır.

“Toplumsal devrimin imgesel yakınlığı(tahayyülü), heyecanı ve endişesi, kurucu kadroyu harekete geçiren hayati iç güdüdür. Eski rejimin (Osmanlı) hissedilir varlığı ve devrimin(Cumhuriyet) sonuçlarının belirsizliği, bir başka deyişle gündelik yaşama yansı(ya)mayan idari müdahalelerin(reformların) geleceği onlar açısından bir ölme - kalma meselesidir. Kendilerine yönelik her türlü eleştiriye gösterilen rahatsızlık ve bastırma isteği bu endişeden kaynaklanmaktadır.” (Cantek, 2013:59)

Muhafazakarlık ile iç içe geçmiş olan İslami tutumların bastırıldığı şekli ile dönüşerek ortaya çıkması, demodern bir muhafazakarlığı da beraberinde getirmiştir.

Bu endişe ve bastırma isteği demodernleşme olarak ele alınan anti-modernist bir tutumun en başından beri varolmasına ve bu tutuma karşılık geliştirilen söylemlerde kurucu ilkelerin izlerini eleştirel söylem analizi ile ele alma imkanını ortaya çıkarmıştır.

3.4.2. Norman Fairclough Üç Aşamalı Eleştirel Söylem Analizi Yöntemi

Dilin sosyal bir eylem, iletişim biçimi, sosyal uygulama olarak görüldüğü ve yorumlanırken bu şekilde ele alındığı söylem analizinde, ampirik çalışmalar ve içerik analizi gibi yöntemlerde kullanılan sayısal verilerin bir sonucu olan kesin verilerin aranmıyor oluşu bu çalışmanın içeriği nedeniyle tercih edilmesine sebep olmuştur. “Söylem analizi çok - boyutlu, çok fonksiyonlu, tarihsel ve eleştirel bir analizdir” (Fairclough, 1998:8-9). Söylem analizinde amaç; kullanılan dili incelerken söz konusu dil kullanımının ardında yatan güç ve yine güce dayalı bilgiyi gösteren yapıyı ve bu yapılarda gerçekleşen değişiklikleri anlamaya çalışmaktır. “Söylem analizi, güç/bilgi, politik ve ideolojik ilişkilere yönelip, bu ilişkilerin belli bir söylem etrafında nasıl değişim ve dönüşüme uğradığını gösterir” (Sözen,2014:82).

Söylem ve metin analizi bir bütün olarak düşünülebilir bu da onun sadece linguistik alanda kalmasının önüne geçerek sosyal bilimlerde ve bu alanda yapılan araştırmalarda da önemli bir analiz çeşidi olmasını beraberinde getirir.

“Çünkü metinler önemli birer sosyal eylem formlarıdır. Metinler, sosyal süreçlerin barometrelerine benzer ve sosyal değişimlerin göstergeleridir. Metinlerarasılığın analizi, metinlerin nasıl üretildiği ya da yorumlandığı, sosyal bağlamların doğasına dayanan söylemlerin ve söylem türlerinin nasıl birleştiği konusunda, bize söylemin üç boyutunu gösterme imkanı verir: Bağlam, metin süreci, üretim/yorum ve metin analizi.” (Fairclough, 1992:213’den akt. Sözen, 2014:80)

Metinlerin toplumların sosyokültürel yapılarını ve değişimlerinin bir göstergesi olduğunu vurgulayan Fairclough, metnin özelliklerinin yanı sıra metnin üretiminin, tüketiminin içinde olduğu bir yapının yanı sıra dağıtımına değinirken aynı zaman da sosyokültürel özelliklerine de değinir. Bu yapı söylem çözümlemesinin üç aşamasını meydana getirmektedir.

Birinci aşama metnin betimlemesi yani metnin biçimsel özelliklerinin incelenmesi olurken ikinci aşama ise yorumlama yani metin ile toplumsal yapıların etkileşiminin incelenmesidir. Üçüncü aşama ise açıklama kısmıdır. Bu kısımda etkileşim ve sosyal bağlam ilişkisinin incelenmesi ve toplumsal etkilerinin görülmesi amaçlanır. (Yüksel, 2014:37-38)

“Üçüncü ayak açıklamada toplumsal bağlam ele alınır, söylemsel pratiğin toplumsal koşullarla nasıl belirlendiği ve bunların üzerinde hangi etkide bulunduğu irdelenir. Bu ayak söylemin mücadele süreçleri ve iktidar ilişkileriyle ilişkisini açıklama safhasıdır.” (Yüksel, 2014:41)

Üretilen metinlerin toplumsal ve kültürel yapılar içindeki işleyişinin belirlenmesi eleştirel söylem çözümlemesinde öne çıkar. Çözümlemelerde betimsel, yorumsal ve son olarak bu süreçlerden yapılan çıkarımları açıklayan bir süreç izlenir. Yorumlama sürecinin ikinci basamağında metinlerin üretim sürecindeki şartlar, aktarım sürecinin nasıl gerçekleştiği ve bu süreç sonucunda nasıl algılanılıp

tüketildiği irdelenerek söylemin uygulanış şekli ele alınır. Metinde yer alan söylemin anlaşılabilmesi için, toplumla karşılıklı olarak sahip olduğu iletişimsel boyut içine oturtuluşu ve metnin toplumsal değerler sistemi varsayımı içinde kayda değer olmasını sağlayan koşulları sağlaması önemlidir. Bu dayanaklara sahip olan bir metnin gerçekliği ve toplumsal yorumlar açısından fonksiyonelliği söz konusudur (Fairclough, 1996: 140). Söylem toplumdan bağımsız olarak şekillenmemekle birlikte sosyolojik olarak ona etki de eden bir unsurdur. Bu sebeple eleştirel söylem çözümlemesinde bu iki unsur üzerinde de durulmalıdır (Fairclough, 1995:131). Söylemin içinde barındırdığı örtülü ve gizli kalmış anlamların anlaşılabilmesi için metnin arka planında yer alan ön kabuller ve bu ön kabullerin toplumun kendi içindeki çatışma ve hegemonik ilişkiler ile olan bağı bu çalışmada da görüleceği üzere önemli bir noktada durmaktadır.

3.5. Türk Modernleşmesinde Tekinsizlik ve Bastırılanın Geri Dönüşüne Dair Bir Okuma: 28 Şubat Süreci, 10 Kasım ve Türkçe Ezan Haberleri

Çalışmanın örnekleme, Batı-dışı modernliklerin tartışılan yönleri ışığında varsayım olarak kabul edilen tekinsizlik kavramı ile bastırma ve bastırılanın geri dönüşü kavramlarının, Türk medyasında amaca yönelik seçilen 28 Şubat Süreci ve Atatürk'ün ölüm yıldönümü olan 10 Kasım ile Türkçe ezan konuları çerçevesinde nasıl yansıtıldığını analiz etmek üzerine kurulmuştur. Her iki kavramda işlenen tema ile basılı ve görsel haber metinlerinin ihtiva ettiği alt anlamlar ortak bir zemine oturmuştur. Fairclough'un Eleştirel Söylem Analizi metodundan yararlanılarak çözümlenecek olan haber metinlerine geçmeden önce örnekleme yer alan ve Türkiye'nin yakın tarihine ilişkin başlıklar üzerinde durmak, seçilen örneklemin anlaşılması bakımından yararlı olacaktır.

1994 yılında gerçekleştirilen yerel seçimlerde Ankara ve İstanbul gibi iki büyük şehrin belediye başkanlıklarını kazanan ve daha sonra genel seçimlerden de birinci parti olarak çıkan Refah Partisi yönetici kadroları ve tabana yönelik gerçekleştirdikleri söylemler ve hareketlerle, laik kesim ve asker nezdinde tepkilere yol açmıştır. Nitekim Doğru Yol Partisi ile koalisyon kurarak iktidar olan Necmettin Erbakan gerek yurtiçi gerekse yurtdışındaki ziyaretlerinde verdiği demeçlerle bu

tepkilerin çoğalmasına neden olmuştur. Refah Partili Sincan Belediyesi'nin gerçekleştirmiş olduğu Kudüs Gecesi'nde irtica tehdidi olarak görülen, küçük kız çocuklarının başörtülü sahneye çıkması gibi hareketler, 4 Şubat 1997 tarihinde Sincan'da tankların yürümesine sebep olmuş ilerleyen süreçte özellikle medyada ve devlet yönetimindeki kademelerde giderek artan laiklik ve şeriat tartışmalarına (rejim kaygısı) neden olmuştur. Bunun sonucunda da, 28 Şubat 1997 günü toplanan Milli Güvenlik Kurulu'nda askeri kanat tarafından özellikle laik rejimi korumaya ve irticai faaliyetlere yönelik sert tedbirlerin uygulanması için hazırlanan bildiri sunulmuştur. Başbakan Necmettin Erbakan bildiriye imzalamamış ve daha sonrasında direnmiş olsa da sonucunda bu bildiriye kabul etmiştir. Fakat postmodern darbe olarak adlandırılan bu sürecin sonucunda REFAHYOL Hükümeti istifa etmek zorunda kalmıştır.

28 Şubat 1997'de toplanan Milli Güvenlik Kurulu'nda alınan kararlar ile tarihe postmodern darbe olarak geçen süreç, Kemalizmin mirasını ve kazanımlarını korumaya yönelik olarak, ordu tarafından dönemin hükümetinin gerici ve anti-laik uygulamalarına doğrudan askeri bir darbe olarak değil, medya üzerinden verilen demeçler ile uyarıda bulunulması ve istifa çağrıları, sosyolojik bir konuyu medya üzerinden ele alma çabasında olan bu çalışma açısından oldukça anlamlıdır.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra resmi ideoloji tarafından ortaya koyulan ve modernleşmenin gereklilikleri olarak adlandırılan bakış açısı, din temelinde gerçekleştirilen siyaset ve toplum yapısını tehdit olarak görmüş ve buna yönelik yaptırımlarda bulunmuştur. Nitekim toplumun dindar kesimi uzun yıllar boyunca kendisini baskı altında hissetmiş ve kendi içerisine kapanmıştır. Özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında laikleşmeye yönelik olarak gösterilen uygulamalar örneğin; Türkçe ezan, kılık kıyafet devrimi, tekke ve zaviyelerin kapatılması bu kesim tarafından baskı ve zulüm olarak adlandırılmıştır. Bunun bir sonucu olarak baskıya maruz kalmış kesim iktidara geldiği zaman yapılan bu uygulamaları unutmayıp bir hesaplaşma sürecine girmiştir. Nitekim bu baskının nedenlerinden biri olarak gördükleri Mustafa Kemal Atatürk ve devrimlerine yönelik karşıt söylemlerde bulunmuşlardır. Atatürk'ün ölüm yıldönümlerinde ve laik Cumhuriyet için önemli sayılacak tarihlerde medya yoluyla bir hesaplaşmaya gitmişlerdir.

3.6. Birinci Aşama: Haber Metinlerinin Çözümlemesi

Amaca dayalı örnekleme olarak seçilen basılı ve görsel haber metinlerinin üzerinden yapılacak olan söylem analizi Fairclough'un Eleştirel Söylem Analizi metodundan yararlanılarak yapılacaktır. Burada bir sınırlılık olarak haber metinlerinde yer alan ifadelerden, seçilen tema başlıklarına uyumlu olan ifadeler ele alınmıştır. Basılı ve görsel haber metinleri yapıları itibari ile değişiklikler göstermektedir ve okuyu/dinleyici için aynı algı düzeyinde yer almaz, farklı etkiler yaratırlar. Buradan hareketle, seçilen basılı ve görsel haber metinlerinde bu çalışmanın çerçevesini oluşturan iki farklı kavram ile temalar oluşturulmuştur ve metinlerde geçen ifadeler oluşturulan bu temalar bağlamında ele alınacaktır. Bu temalara işaret eden cümleler, metni inceleyen kişinin birinci aşamada kelime dağarcığı, dilbilgisi ve metinsel yapıya ilişkin üzerinde durması gereken unsurlar bakımından değerlendirilecektir. Böylece söylem içerisinde yer alan ideoloji vb. unsurlar görülmeye çalışılacaktır.

3.6.1. 28 Şubat Sürecinde Cumhuriyet Gazetesinin Haber Söyleminde Tekinsizlik Teması

Türk toplumu içerisinde çok kültürlü bir yapı bulundurmasına rağmen özellikle Cumhuriyet'i kurarken batıyı ve batının modern toplumunu hedef almıştır. Bunun sonucunda da laikliğin başat olduğu modernleştirici devlet politikalarını devreye sokmuştur. Ancak bu politikalar toplumun bazı kesimleri tarafından benimsenmemiştir. Bu kesimler ve talepleri, laik politikalara karşı tehdit olarak görülmüş ve uzun bir süre boyunca bastırılmıştır. Bunun sonucunda 'evin içerisinde yaşayan' fakat 'yokmuş gibi davranılan' bir kesimin varlığı tekinsizlik hissi yaratmıştır. Nitekim bastırılmış olanın ortaya çıkmasına yönelik her girişim şiddetli bir karşıtlıkla sonuçlanmıştır. Bu bağlamda 28 Şubat süreci, söz konusu bastırılmışın ortaya çıkışı ve şiddetli bir dirençle karşılaşması, tekinsizlik temasını gösterecek bir örnektir.

3.6.1.1. Birinci Tema: Tekinsiz - Türk Modernleşmesinin Tekinsizi Olarak Şeriat ve İrtica

Bu sürecin ortaya koyulması ve temanın gösterilebilmesi amacıyla toplum-medya-iktidar ilişkisinin yansıtıldığı haber metinleri incelenmiştir. Haber metinleri ortaya koyulurken tartışmaların şiddetlendiği ve tavan yaptığı 28 Şubat'a yönelik bir haftalık süreçteki Cumhuriyet gazetesinin ilgili haberleri analiz edilmiştir.

20 Şubat 1997 'Şeriata Karşı Yürünmez' Başlıklı Haber

- Partisinin son kongresinde dile getirdiği “ laik” vurgudan uzaklaştığı gözlenen Mesut Yılmaz , “Şeriata karşı yürünmez, ancak şeriata saygı için yürünür. Laiklik dini ve dindarları baskı altında tutma aracı değildir” dedi.
- Partisinin son kongresinde sergilediği laik içerikli söylemden uzaklaştığı gözlenen ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz “ Şeriata karşı kadın yürüyüşü”nün amacından saptırıldığını öne sürerken “şeriata karşı yürünmez, ancak şeriata saygı için yürünür. Laiklik, dini ve dindarları baskı altında tutma aracı değildir” dedi.
- Yılmaz'ın yoğunlaşan laiklik karşıtı girşimler sırasında yaşanan tartışmalarda şeriatçılara giderek yaklaşan bu söyleminin, ANAP grubunda Işın Çelebi, Yüksel Yalova, Hayrettin Uzun ve İmran Aykut'un da aralarında bulunduğu liberal kanadı rahatsız ettiği öğrenildi.

Metindeki cümle yapılarına bakıldığında metni üretenlerin ikili bir karşıtlık yarattığı görülmektedir. Özellikle ‘karşıtı’, ‘rahatsız etti’, ‘uzaklaştığı’ gibi okuyucuda olumsuzluk hissi yaratacak ifadelerin kullanılması, laiklik ve şeriat ikilemi yaratılmaya çalışıldığını ortaya koymaktadır. ‘...laik içerikli söylemden uzaklaştığı gözlenen...’ve ‘...şeriatçılara giderek yaklaşan bu söylemin...’ ifadeleri metin kurgulamasında yorum yapıldığını göstermektedir. Metinde kullanılan tartışmalı sözcükler (şeriat, laiklik) birbirinin zıttı ve karşıtı olarak kurgulanmıştır.

Devlet kademelerinde vücut bulan bu tartışmanın kamuoyu tarafından da tartışılması için haberleştirilen metin özellikle aktarılan cümlelere getirilen yorumlar ile taraf bir ideolojinin varlığını göstermektedir.

20 Şubat 1997 ‘Şeriata Karşı Yürütmeyin’ Başlıklı Haber¹

- ...Çiller partisinin grup toplantısında “Din elden gidiyor” diye sokağa dökülenlerin de “Laiklik elden gidiyor” diye eylem yapanların da yanlış davrandıklarını iddia ederek, “din üzerinden siyaset yapmayalım ama laiklik üzerinden de siyaset yapmayalım” diye konuştu.

Haber metninden seçilen cümleler içerisinde yer alan sözcükler din ve laiklik karşıtlığını yansıtmaktadır. Özellikle kullanılan ‘iddia ederek’ ifadesi haber metnini üretenlerin açıklamayı yapan kişinin yorumlarının gerçeği yansıtmadığını alt metin olarak vermektedir.

21 Şubat 1997 ‘Tehlikeli Politika’ Başlıklı Haber²

- Özellikle Başbakan Necmettin Erbakan ve Adalet Bakanı Şevket Kazan olmak üzere hükümetin RP kanadının laiklik karşıtı söylemlere son dönemlerde sıkça yer vermesi, demokratik kitle örgütlerinin tepkisine neden oldu. Adana ve Tekirdağ Baroları, Kocatepe Üniversitesi ile Samsun Ticaret ve Sanayi Odası, Türkiye gündemine yerleşen gerilim dolu olayların toplumda endişe ile izlendiğine dikkat çektiler. Senato açıklamasında Cumhuriyet’in temel ilkelerini hedef alan ve sistemli şekilde tırmandırılan girişimlerin ve yaratılan yapay kavram karmaşalarının kaygıyla izlendiği bildirildi. Açıklamada özetle şöyle denildi: “Yüce Türk milletini, engin sağduyusu ile milli birlik ve bütünlüğümüzü açıkça tahribe yönelik bu fanatik faaliyetin tahriklerine kapılmamaya çağırırken akıldışı tüm girişimlere karşı uyarı görevimizi düşünmeden yapacağımızı kamuoyuna duyururuz.”... Tekirdağ Barosu Başkanı Güneş Gürseler de ülkenin adım adım gerginliğin

¹ 20 Şubat 1997 ‘Şeriata Karşı Yürünmez’ ve ‘Şeriata Karşı Yürütmeyin’ Başlıklı haberlerin tam metni için bkz. Ek. I

² 21 Şubat 1997 ‘Tehlikeli Politika’ ve ‘Devlet Din Düşmanı Olmadı’ Başlıklı haberlerin tam metni için bkz. Ek. II

içine itilmesinden büyük endişe duyduklarını söyledi. “ Üç bininci yıla girerken dini konular gündemimiz oldu” diye konuşan Gürseler, bu tartışmalar sırasında devletin dini hükümlerle yönetilmesi yolunda simgesel aşamaların birer birer dayatılmasının gerginliği arttırdığını ve toplumu tedirgin ettiğini söyledi.

Demirel: ‘Devlet din düşmanı olmadı’

- Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Türkiye’de “darülharp” değil “darülişlah” olduğunu belirterek, “şariat istiyoruz diyen müslümanlık istiyoruz demiş olmuyor. Müslümanlık zaten yaşıyor, yeniden istemenin anlamı yok” dedi.

Haber metni yinelenen bir şekilde laikliğe karşı tehditlerin var olduğunu ön plana çıkartmaktadır. ‘...laiklik karşıtı söylemlere son dönemlerde sıkça yer vermesi...’ ifadesi metni kurgulayanların karşı oldukları bir tutum içerisinde olan hükümetin karşısında yer alan demokratik kitle örgütlerine olan yakınlığını yansıtmaktadır.

‘Milli birlik ve bütünlük’, ‘tahrip’, ‘fanatik faaliyet’, ‘akıldışı girişim’ gibi kelimeler ile karşıt olan iki taraf yaratılmaktadır.

Dönemin Cumhurbaşkanı’nın ‘devlet din düşmanı olmadı’ başlığıyla verilen ifadesinde geçmekte olan ‘...Müslümanlık zaten yaşıyor, yeniden istemenin anlamı yok’ cümlesiyle haber metnini kurgulayanların dindar kesimin herhangi bir probleminin olmadığı ve devletin bugüne kadar ki dini taraflar üzerindeki yaptırımlarının doğal ve olağan olduğu mesajı pekiştirilmek istenmektedir.

22 Şubat 1997 ‘Şeriatçılar Avukatlara Saldırdı’ Başlıklı Haber³

- Sivas katliamı davasında sanıklar yine olay çıkardı. Önceki oturum ölenlerin yakınlarına küfreden sanıklar, dün ki oturumda da şeriatçı basının ağzıyla müdahil avukatlara hakaret ettiler. Sanıklardan Mevlüt Atalay, salondan çıkarken müdahil avukatlardan Çağdaş Hukukçular Derneği Genel Başkanı Şenal Sarıhan’a “fahişe” diye hakaret edince duruşma salonu karıştı. Müdahil avukatlar tepki gösterirken, ölenlerin yakınları da, “Cumhuriyet düşmanları, yobazlar, laiklik düşmanları” diye bağırdılar. ...Olaya müdahale eden bir resmi polis, mağdur yakınlarına “Eşek gibi anırmayın” diye bağırdı...

- ...Sivas katliamının, cumhuriyet tarihinin önemli gerici ayaklanması olduğunu söyleyen Merdol, Sivas’ı savaş alanına çevirenlerle onları özendiren, kışkırtan ve yüreklendirenlerin temel amaçlarının, cumhuriyet ve Atatürk devrimlerinin ruhu ve özü olan laiklik ilkesini ortadan kaldırarak, devleti teokratik kurallara biçimlendirmek olduğunu kaydetti.

Haber içerisinde geçen cümlelerde ‘...şeriatçı basının ağzıyla...’ ifadesi ile ideolojik anlamda birbirine karşı iki farklı kutupta yer alan basının varlığı ortaya konmaktadır. Burada haber metni kurgulayıcıları kendilerinin bir tarafta yer aldığını bu cümle ile ifade etmektedir. Nitekim haber başlığında ‘şeriatçılar avukatlara saldırdı’ ifadesiyle saldırgan ve şeriatçı bir tarafın varlığı realize edilmektedir.

Sivas katliamını gerçekleştiren zihniyer ile laiklik karşıtı söylemler gerçekleştiren zihniyetin aynı olduğu haberin alt metninde verilmek istenmiştir.

22 Şubat 1997 ‘İran’la İlişkinizi Kesin’ Başlıklı Haber⁴

- ...RP’li Devlet Bakanı Abdullah Gül, “İran için terörist ülke denemeyeceğini” dile getirirken DYP’li Savunma Bakanı Turhan Tayan ve Genelkurmay ikinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir, Tahran’ın Türkiye’ye karşı

³ 22 Şubat 1997 ‘Şeriatçılar Avukatlara Saldırdı’ Başlıklı haberin tam metni için bkz. Ek. III

⁴ 22 Şubat 1997 ‘İran’la İlişkinizi Kesin’ Başlıklı haberin tam metni için bkz. Ek. IV

düşmanca tutumlar sergilediğini, teröre destek vererek islam rejimini ihraç etmeye çalıştığını da vurguladı.

- ...Orgeneral Çevik Bir ise Abdullah Gül'ün aksine İran'ın terörist ülke olduğu açıklamalarını sürdürdü. "Türkiye'nin yüzde 80'i laikdir" diyen Bir, İran'ın Sincan'da yaşanan olaylar ile ilişkisinin bulunduğunu düşündüklerini kaydetti.

Haberde devlet kademelerinde yer alan kesimlerin aynı konu üzerindeki farklı söylemleri dile getirilmiştir. Haberi kurgulayanların devlette bir sorunun var olduğunu ve karşıt taraflar ile bu tarafların temsilcilerinin belirlendiği görülmektedir. Nitekim RP'li Devlet Bakanı Abdullah Gül'ün şeriatın temsilcisi olarak görülen İran destekçisi, Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir'inde İran'ı terrorist bir ülke olarak gören ve laikliğin koruyucu tarafını temsil ettiği haberde verilmek istenilmektedir.

Orgeneral Çevik Bir'in "Türkiye'nin yüzde 80'i laikdir" ifadesinin yankıları günümüzde yüzde 99'u Müslüman olan ülke Türkiye şeklinde karşılık bulmaktadır.

23 Şubat 1997 'Erbakan şeriatı savundu' Başlıklı Haber⁵

- ...CHP'nin yönetim kadrolarının izlediği politikanın tabanda rahatsızlık yarattığını öne süren Necmettin Erbakan, "O vatandaşlarımızı da dikkate alırsak halkın yüzde 95'i için şeriat islami çizgiyi ifade etmektedir. Yüzde 5'in bunu reddediyor olması bir anlam ifade etmez. Laikliğin elden gittiğini söyleyenler, laikliğin gerçek anlamını bilmeyenlerdir. 3 – 5 gazetenin yazdıkları ya da bir kısım azınlığın yaptıkları, tepkileri toplumu bağlamaz" diye konuştu.

- ...Erbakan, şeriat konusundaki görüşleriyle, ibadetin özgürce yapıldığı Türkiye'de şeriat istemenin "din devleti istemek" anlamına geleceğini vurgulayan Cumhurbaşkanı Demirel ile de ters düştü.

⁵ 23 Şubat 1997 'Erbakan şeriatı savundu' Başlıklı haberin tam metni için bkz. Ek. V

Necmettin Erbakan'ın şeriat ve laiklik üzerine dile getirdiği düşüncelerini 'Erbakan şeriatı savundu' ifadesiyle haberleştiren metin üreticileri net bir ifadeyle ideolojik olarak karşıt oldukları şeriatın Başbakan tarafından savunulduğunu vurgulamaktadır. Özellikle '3-5 gazetenin yazdıkları' ve 'CHP'nin yönetim kadrolarının izlediği politikaların tabanda rahatsızlık yarattığı' gibi ifadeler ile hükümete göre çoğunluğun ve azınlığın hangi kesimler olduğu, hangi tarafın kaale alınacağı ve toplumun aslında kim olduğu yansıtılmıştır.

Metni kurgulayanlar Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasında bir ideolojik karşıtlık bulunduğunu ön plana çıkartırken, Cumhurbaşkanlığı ile hükümet arasında görüş ayrılığının var olduğu verilmek istenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu değerleri açısından değerlendirildiğinde 'din devleti isteği', tekinsizlik temasına yapılan en güçlü referanslardan biri olmuştur.

23 Şubat 1997 'Atatürk'ün mirasını koruyacağız' Başlıklı Haber⁶

- Türkiye'ye laik demokratik sistemi Cumhuriyet'in kurucusu Atatürk'ün getirdiğini belirten Orgeneral Çevik Bir, "Atatürk'ün mirası olan laik demokrasinin koruyucusu biziz" dedi.

- Orgeneral Bir, açıklamalarının siyasi mesajlar içerdiği şeklinde yorumlar yapıldığı hatırlatılınca da "Askerliğin politikadan ayrı tutulamayacağı"nı söyledi. Bir, "sadece askerlik yapıp politikaya karışmayacağım dersiniz yanlış yaparsınız" dedi. Bir, Gül'ün konuşmasını alkışlamaması ile ilgili olarak da "Atatürk'ün prensiplerinin bekçisiyiz dedim. Herkesin alkışlaması lazım" dedi.

Türk siyasi tarihinde 'Atatürk'ün mirası' olarak ifade edilen Cumhuriyet rejimi ve onun kazanımları, özellikle ordunun güvencesi altına alınmış, kutsiyet yüklenen kavramlar olmuşlardır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, haber metninde yer alan 'Cumhuriyet'in kurucusu Atatürk', '...laik demokrasinin koruyucusu biziz'

⁶ 23 Şubat 1997 'Atatürk'ün mirasını koruyacağız' Başlıklı haberin tam metni için bkz. Ek. VI

gibi ifadeler ile bu tutum pekiştirilmiştir. Açıklamasına yer verilen Çevik Bir, söz konusu dönemde ordu içinde önemli bir konumdadır ve sık sık irtica ve şeriatı karşıt açıklamaları ile medyada yer almaktadır. Bu metinde yer alan ‘Askerliğin politikadan ayrı tutulamayacağı’ vurgusu, Türkiye’de uzun yıllar boyunca tartışılan ve tartışılmaya devam eden askeri vesayet altında sözde demokratik bir siyasi hayat olduğu yorumunu hatırlatmaktadır. Özellikle Orgeneral Bir’in sadece askerlik alanı içinde kalmayarak, askere siyasi hayata müdahaleyi meşru kılma hakkını verdiği, haberde yer alan ifadelerle okuyucuya aktarılmaktadır. Bu metinden de anlaşılacağı üzere, ordu Atatürk ve onun kurucusu olduğu Cumhuriyet’in varlığını sürdürmesi için kendini yine Atatürk tarafından belirlenmiş olan ilkeler ile hareket edecek ve halka da, halkın seçtiği yöneticiyi de doğruyu ve iyiyi gösterecek yegane koruyucu ve otorite figürü olarak konumlandırmıştır. Bu şekilde idealize edilmiş bir konumlandırmada, orgeneral Bir’in halk tarafından seçilmiş bir koalisyon hükümetinde bakanlık görevini sürdürmekte olan Abdullah Gül’ün konuşmasını alkışlamaması üzerine kendisine yöneltilen soruya ‘doğru olanı yapan benim, herkesin alkışlaması gerekir’ minvalinde verdiği cevap, aynı bir ebeveyn-çocuk ilişkisinde olduğu gibi, kendini otorite figürü olarak konumlandıran bir yapının, kendi meşrutiyetini yine kendisinin onaylaması gibi bir bağdaşım oluşturmaktadır.

24 Şubat 1997 ‘Orgeneral Çevik Bir’e destek’ Başlıklı Haber⁷

- Orgeneral Bir’in, Washington’da Türk-Amerikan Konseyi’nin kapanış balosunda yaptığı konuşmada, “Atatürk’ün mirası olan laik demokrasinin koruyucusu biziz” mesajı vermesi, Ankara’da geniş yankı buldu. Bir’in, iktidarın büyük ortağı RP’nin laiklik karşıtı uygulamalarına mesaj olarak değerlendirilen konuşmasına, iktidarın küçük ortağı sahip çıktı.

Bir önceki haberde değerlendirilen açıklamaların devamı niteliğinde olan bu haberde kullanılan ‘iktidarın büyük ortağı RP’nin laiklik karşıtı uygulamalarına.’ ve

⁷ 24 Şubat 1997 ‘Orgeneral Çevik Bir’e destek’ Başlıklı haberin tam metni için bkz. Ek. VII

‘...iktidarın küçük ortağı sahip çıktı’ ifadeleri koalisyon yönetiminde yaşanan fikir ayrılığına dikkat çekmektedir. Siyasi ve toplumsal kutuplaşmanın had safhada olduğu bir dönemde, ‘iktidara büyük ve küçük ortaklık’ şeklinde yer verilen zıt anlamlı kelimeler, ideoloji anlamında da birbiri ile zıtlık içerisinde olan bir yönetimi ortaya koymaktadır. Yine konuşmanın yapıldığı yerin belirtildiği, dünyanın süper gücü olarak isimlendirilen ABD’nin başkenti Washington’da gerçekleştiği belirtilen ‘balo kapanışında’, Amerika ve Türkiye’nin askeri anlamda bir güç birliği ve ortaklık içinde olduğu, Çevik Bir’in de bu çerçevede konuşmasında yer verdiği temalar, metnin ele alınan bölümünde bir anlam birliği oluşturmaktadır. Ordunun ve dolayısıyla Cumhuriyet ilke ve inkılaplarının sadece ‘iktidarın küçük ortağı’ olarak adlandırılan ve metin üreticileri için makbul bir konumda bulunmadığı çıkarımında bulunabileceğimiz DYP’nin himayesinde olmadığı, oldukça güçlü bir diğer müttefik olarak da ABD’nin gösterildiği alt mesaj olarak okunabilir.

25 Şubat 1997 ‘Memur adaylarına dini sorular’ Başlıklı Haber⁸

- İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin çeşitli birimlerine alınacak olan 559 memur için yapılan sözlü sınavda, adaylara dinle ilgili sorular yöneltilmesi tepki çekti. Memur adayları, “Yatsı namazı nasıl kılınır diye soruyorlar ama cumhuriyet dönemine ilişkin bir tane tarih sorusu sormadılar” iddiasında bulundular. Tüm Bel – Sen Genel Başkan’ı Vicdan Baykara, belediye hizmetlerinin din hizmetleri olmadığını belirterek, “Bunların şeriat özelemleri var. Bu özelemleri yerel yönetimlerde minik minik uygulamalarla gerçekleştirmek istiyorlar” dedi.

Önemli bir yönetim birimi olarak belediyeye alınacak memurlara yönelik sınavda dini sorular sorulması, ‘cumhuriyet dönemine ilişkin’ tarih sorularına hiç yer verilmemiş olduğu aktarımında bulunulan haberde, din ve cumhuriyet tarihi üzerinden kavram ikiliği yaratılmıştır. ‘Bunların şeriat özelemleri var’ ifadesi ve devamında bu özlemin ‘...yerel yönetimlerle şeriatın küçük adımlarla da olsa

⁸ 25 Şubat 1997 ‘Memur adaylarına dini sorular’ Başlıklı haberin tam metni için bkz. Ek. VIII

getirildiği'ne yönelik irtica korkusuna referans olan ifadelerin yer aldığı haberde dini motifler içeren temaların tekinsiz kavramı çerçevesinde alınabileceğini söyleyebiliriz.

26 Şubat 1997 'Kritik MGK toplantısı' Başlıklı Haber⁹

- Köktendinci kadrolaşma çalışmaları ve şeriatçı çıkışlarıyla tepki toplayan RP'li bakanlar, ordunun özel önem atfettiği 28 Şubat'taki Milli Güvenlik Kurulu(MGK) toplantısı öncesinde gerginliği yumuşatma arayışına girdiler.

- ... Hükümetin büyük ortağı RP'nin, Taksim'e cami, kurban derilerinin toplanması, üniversite ve resmi dairelerde türbanın serbest bırakılması ve karayoluyla hac konusu başta olmak üzere, laiklik karşıtı girişimlerinin Cuma günü toplanacak MGK'de tartışılması bekleniyor.

Haber metninde yer alan 'köktendinci', 'şeriatçı çıkışlar' ve 'ordunun özel önem atfettiği' kelimeleri, metin sahibinin okuyucuya seslenişinde otoriter bir üslup barındırmasına işaret etmektedir. İdeolojik olarak da onaylanmayan bir tutum içinde olan Refah Parti'li bakanların MGK toplantısı öncesi gerginlik yaratan tutumlarından geri adım attıklarının aktarıldığı haberde metin üreticilerinin yanında oldukları tarafın konumlandırıldığı yerden ötürü duydukları bir memnuniyetten bahsetmek mümkündür. Yönetimde büyük ortak olarak ifade edilen RP üstünlüğü, büyük – küçük ikiliği üzerinden aktarılırken, laiklik karşıtı olarak değerlendirilen uygulamaların bir otorite figürü olarak ordu tarafından değerlendirileceği aktarılırken metinde memnun olunmayan bu uygulamalardan şikayetçi olan bir üslubun varlığından bahsedilebilir.

27 Şubat 1997 'Böyle gitmez' Başlıklı Haber¹⁰

- **Yargıya mesaj** Cumhurbaşkanı Demirel, "Türkiye'de siyasi partiler; anayasa ve siyasi partiler yasasına göre dini esaslara dayanan faaliyetin içinde olmaz. Oluyorsa, demek ki bu Türkiye Cumhuriyeti Devleti,

⁹ 26 Şubat 1997 'Kritik MGK toplantısı' Başlıklı haberin tam metni için bkz. Ek. IX

¹⁰ 27 Şubat 1997 'Böyle gitmez' Başlıklı haberin tam metni için bkz. Ek. X

kanunlarını uygulayamıyor” dedi. Cumhurbaşkanı, “hukuki çerçevenin yanı sıra hukuki uygulamanın da çok önemli olduğunu” vurgulayarak, laik-demokratik rejime karşı girişimlerde yargı denetiminin önemine dikkat çekti.

- **Şeriatçı tehditler tartışılacak** Laik-demokratik rejimi hedef alan girişimlere karşı “supap” arandığını açıklayan Cumhurbaşkanı, yarınki MGK’nin gündeminde “köktendinci tehditler”in de bulunduğunu söyledi. Demirel, “Türkiye’de eğer dini istismar eden siyasi partiler olacaksa hem din istismarı anayasada yasak gibi bir durum olacak, hem de din istismarı serbest olacak. Bu ikilem gitmez. O zaman siyasi partilerin birbirleriyle yarışmasına varır iş. Devlet, kanunlarını icra ile mükelleftir” diye konuştu.

Metinde dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in güçler ayrılığı ilkesine aykırı olarak değerlendirilebilecek ifadelerine, dine dayanan uygulamaların öne çıktığı dönemde yargının müdahalesinin beklenmesine yönelik açıklamaları yer almaktadır. Türkiye’de bir denetim boşluğu olduğu çıkarımına dair bir okuma yapılabilecek olan ifadelerde, devletin en üst kademesinden yargıya bir çağrı olduğu vurgusu yapılıyor. Yine ‘laik- demokratik rejime karşı’ ifadesi ile, din ve laiklik zıtlığı seçilen kelimeler ile okuyucuya aktarılıyor.

Bizzat Cumhurbaşkanı tarafından ‘köktendinci tehditler’in varlığının dile getirilmesi, rejimin tehlike altında olduğu mesajını verirken, anayasada yer alan ve dinin istismar edilmesine yönelik yasağın çiğnendiği ve bunun bir ikilik yarattığı ifadeleri ile, metin üreticilerinin de koruyucuları arasında yer aldığı Cumhuriyet ilke ve inkılaplarına yönelik tehditlerin altı çizilirken, bir otorite figürü olarak devletin gerekeni yapmasının beklentisi içinde olunduğu haber metninde yer verilen cümleler ile aktarılıyor.

27 Şubat 1997 ‘Cami, mürtecilerin asıldığı yere yapılmak isteniyor’ Başlıklı Haber¹¹

- Başbakan Necmettin Erbakan’ın Taksim’ e yapılacak caminin yeri olarak ilan ettiği gezi alanında, daha önce mürtecilerin asıldığı ortaya çıktı. Askeri tarih uzmanı bir general, RP’nin amacının şeriatçı ayaklanmada asılan mürtecilere selam göndermek olabileceğini söyledi.

1908 yılında meydana gelen ve 31 Mart Vak’ası olarak tarihe geçen şeriatçı ayaklanmanın yaşandığı Taksim gezi alanındaki eski Topçu Kışlası’nın üzerine cami yapılacak olması, başkentte “ Bu bir ihtiyaç mı, yoksa tarihle hesaplaşma ve mürtecilere selam mı” sorusunu gündeme getirdi.

...Askeri tarih uzmanı bir general de şunları söyledi: “ RP’nin bu konuda ısrarcı olması ve İstanbul’un fethini tamamlayacağız diye açıklama yapmasının altında bu gerici ayaklanmanın yaşandığı alanı kutsamak, mürteciye selam göndermek anlayışı yatıyor olabilir. Bu çok güçlü bir ihtimal. Çok yönlü düşünmek lazım, ama bu ihtimal çok ürkütücü.”

Haber metninin başlığında yer alan ‘mürteci’ kelimesi, ‘gerici’ anlamına gelmektedir ve bu kelime Cumhuriyet’in kurulduğu ilk yıllardan itibaren dini talepleri olan kesimlerin isteklerinin çağdışı ve akla aykırı olduğunu vurgulamak için kullanılan bir ifade olmuştur. Kelimenin metinde kullanılışı da o dönem yaşanan siyasi gelişmelerde yer alna İslamizasyon’a yönelik bir anlam içermektedir. Gerici ve laikliğe, Cumhuriyet’in kurucu değerlerine aykırı uygulamaların icracısı olarak dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan’ın Cumhuriyet için sembolik bir mekan olan Taksim’de cami yaptıracak olması ciddi eleştirilere neden olmuştur. Haberde yer bir takım iddia ve ihtimallerden bahsedilen kelime gruplarına yer verildiği görülmektedir. ‘...şeriatçı ayaklanmada asılan mürtecilere selam göndermek olabileceğini söyledi’ ifadesinin sahibi olan generalin kaynak olarak ismi açık bir şekilde verilmemiş, kendisinden sadece askeri tarih uzmanı olarak bahsedilmiştir. Böylece şeriat destekçisi olarak görülen RP ile Cumhuriyet rejimi ile yıkılan

¹¹ 27 Şubat 1997 ‘Cami, mürtecilerin asıldığı yere yapılmak isteniyor’ Başlıklı haberin tam metni için bkz. Ek. XI

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan ve gerici bir ayaklanma olarak tarihteki yerini almış olan 31 Mart Vak'ası'nın failleri arasında tarihsel bir benzeşim yaratılarak bağ kurulmuştur. Kurulan bu bağ metinde kesin olmayan ifadelerle birlikte ele alınmakla birlikte, 'ürkütücü' bir ihtimal olarak betimlenmiştir. RP'nin, Osmanlı İmparatorluğu'nda başarıya ulaşamamış gerici, yani alt anlamı ile dinci bir ayaklanmayı bir devamlılık sağlayarak tamamlama amacıyla olduğu, 'ısrarcı' kelimesi ve yarım kalmamış bir askeri başarı olsa da 'İstanbul'un fethinin tamamlanması' vurgusu ile desteklenmiştir.

3.6.2. 10 Kasım (Akit TV) ve Türkçe Ezan (A Haber) İçerikli Televizyon Haber Söylemleri (Bastırılanın Geri Dönüşü Teması)

Bu bölümde, çalışmamızın çerçevesinin oturtulduğu kavramlardan bir diğeri olarak 'bastırma ve bastırılanın geri dönüşü' teması ile sembolik bir anlama sahip olan 10 Kasım ve Cumhuriyet rejiminin ana taşıyıcılarından biri olarak laiklik ilkesine yönelik uygulamalardan biri olarak Türkçe ezan kavramları, Cumhuriyeti ve dine yönelik yaptırımlarını eleştiren ve 'inananların' baskıya maruz kaldıklarını, mağduriyet yaşadığını belirten ideolojiyi temsil eden yayın organlarınca ele alınış şekli üzerinde durulacaktır. Söz konusu haberlerde, Cumhuriyet'in kurucu değerlerinin korunması hususunda yaşanan gelişmelerden mağdur olarak etkilenen tarafın ideolojisi üzerinden bastırılanın sadece bastırıldığı şekli ile değil daha farklı olarak, dönüşerek geri geldiği ve ilk halinde kalmadığına yönelik veriler aranacaktır. Modernleşme paradigmasının eleştirisinin getirildiği demodernleşme paradigmasının medyada yer alan bir söylem olarak karşımıza çıkması, söz konusu haberler üzerinden görülmeye çalışılacaktır.

3.6.2.1. İkinci Tema: Bastırma ve Bastırılanın Geri Dönüşü

24 Mart 2016 tarihinde A Haber'in internet sitesinde 'ANALİZ - Köksüz çınar, Türkçe ezan!'¹² başlığı ile yayınlanan videoda, 1932'de başlayan Türkçe ezan uygulamasına yönelik oldukça eleştirel bir dil kullanılarak oluşturulan haber

¹² 24 Mart 2016 tarihinde A Haber'in internet sitesinde 'ANALİZ - Köksüz çınar, Türkçe ezan!' videosu linki ve metin deşifresi için bkz. Ek. XII

metninde, İslamiyet'in doğuşundan itibaren kronolijik bir şekilde hikayeleştirilerek anlatılan bir sürece yer verilmiştir.

'... Resmi tarih, o büyük derdin ayrıntılarını pek yazmıyor... Ama resmi olmayan tarihte, ümmeti günde 5 defa huzura davet eden o çağrının başına gelen her ayrıntı var...'

Metnin içinde yer alan yukarıdaki ifadelerde, Cumhuriyet rejimi ile yazılmaya başlanan tarihten resmi tarih olarak bahsedilmiştir. Laiklik ve demodernleşme paradigmasıyla eleştirilen modernleşme adına hayata geçirilen bu uygulamanın inananlar için bir zulüm olduğu mesajı verilmektedir. '... başına gelen her ayrıntı...' ifadesi ile metin üreticileri olumsuzluk anlamı yükledikleri ve talihsizlik olarak adlandırabilecekleri bir betimleme yapmaktadırlar.

'...İlk meclis, tam anlamıyla halkın iradesini temsil ediyordu ve meclis gündemi tarih boyunca bir daha yaşanmayacak kadar yoğundu. Vekiller öncelikle ülkeyi kurtarmak için bir aradaydı. Hiç birinin zerre kadar başka çıkarı yoktu Ankara'ya geldikleri o gün. Herkes sadece sözünü söylüyor, Anadolu'nun fikrini dile getiriyordu. Yani bir anlamda ilk mecliste bir milli muhalefet de vardı. Ama kimse yükseltmiyordu sesini. Çünkü öncelikli mesele memleketti. Resmi tarih işte ilk olarak o zamanlarda girdi devreye. Muhaliif olarak adlandırılan isimler, bir bir gerici diye adlandırılmaya başlandı. Oysa muhalifler gericilik yapmıyor sadece ata mirasını savunuyorlardı...'

Kurulan ilk mecliste halkın gerçek temsilcilerinin ve Anadolu'nun gerçek kültürüne uygun bir milli iradenin varlığından bahsedilen metnin bu bölümünde, resmi tarih olarak adlandırılan ve bir iktidar olarak verilen kavram ile baskı rejiminin başladığına ilişkin bir aktarım yapılmıştır. 'Gericici' olarak adlandırılan ve resmi ideoloji ile bir muhaliflik içerisinde olan temsilcilerin mecliste baskılara rağmen varoldukları ancak burada kullanılan ve İslami kültür savunucularına bir olumsuzluk atfeden bu ifade ile, metin üreticilerinin kendi ideolojilerini yansıtan temsilcilerinin amacının bir ikilik yaratmak değil, kendi kültürler miraslarına olan bağlılıklarının altı çizilmiş, gerçekleştirilen uygulamaların köklü bir mirastan kopuş olduğu mesajı verilmiştir.

‘...Hilafetin kaldırıldığı gün yani 3 Mart 1924’te İngiltere’nin İstanbul’daki büyükelçisi Lord Lindsay konuşacak ve ‘laik Türkiye’nin müslümanları artık İngilizler için tehlike olmaktan çıkmıştır diyecekti. Anadolu şaşkındı. En başta halifesiz kalmak ne demek bilmediği için şaşkındı Anadolu. Sonra şapka taktığı için şaşkındı. Kadınlar sokağa çıkamaz olmuş, bir nesil okumayı bir gecede unutmuştu. Yani tam bir travmaydı bu...’

Birinci Dünya Savaşı’nda işgalci bir güç olarak düşman olan İngiltere’nin büyükelçisinin ‘ laik Türkiye’nin müslümanları artık İngilizler için tehlike olmaktan çıkmıştı’ ifadesine yer verilen metinde, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde gerçekleştirilen laikliğe yönelik uygulamaların aslında düşmana da bir teslimiyet olgusu içinde olduğu aktarılmıştır. ‘Anadolu’ olarak ifade edilen halk ve halkın değerlerine karşı oluşturulan bir tezatlığın üretildiği metinde yer alan ifadelerden çıkartılabilir. Getirilen yeni uygulamalar, halkın bocalamasına neden olmasına rağmen düşman – yabancıların olumlu tutumunun da kaynağı olarak gösterilmiştir.

‘.... 10 Nisan 1938’de bu kez devletin dininin İslam olduğu ibaresi anayasadan çıkarıldı. Yani din ve devlet işleri kesin çizgiyle birbirinden ayrıldı. Yani bir anlamda din devlet işlerine karışmıyordu ama kanunlar devletin din işlerine karışmasını engellemiyorlardı. Dinin millileştirilmesi projesi işte o günlerde tartışıldı. İsmail Hakkı Baltacıoğlu bir ıslah beyannamesi hazırladı. Beyannamede ilginç öneriler vardı. Baltacıoğlu Kur’andaki bazı ayetlerin çağın gerisinde kaldığını söylüyor eskidiği için çıkarılmasını istiyordu. Hatta camilere ayakkabıyı çıkararak girmenin gericilik olduğunu iddia ediyordu. Uçuk fikirler elbette kabul görmedi. Ama o sözlerin edilmesi dahi Anadolu’yu germeye yetti. Ancak kimse sesini yükseltmezdi çünkü İstiklal Mahkemeleri vardı. Değişim hareketi Kur’anı değiştirmeyecekti belki ama o refomlar harfle, şapkayla ve kıyafetle de sınırlı kalmayacaktı. Din değişecekti...’

Modernleşme ve sekülerizme yönelik eleştirel bir tutum içerisinde olduğunu söyleyebileceğimiz metin üreticilerinin, yasalar ile devletin dini yaşam alanına müdahalesinin varlığından bahsederken, halkın yasalar karşısında savunuculuğu yapılmıştır. ‘Dinin millileştirilmesi’nden bir proje olarak bahsedilerek oluşturulmaya

çalışılan yeni yapının suniliğine vurgu yapılmıştır. Camilere de kiliselere olduğu gibi ayakkabıyla girilmesinin modernleşmeye yönelik bir adım olarak sunulması ile Hristiyanlığa bir atufta bulunulmuş, ‘uçuk fikirler’ olarak adlandırılan bu uygulamaların, yapılan diğer inkılaplar ile de desteklenerek dini değiştireceği korkusu ifade edilmiştir.

‘...İbadetlerin Türkçeleştirilmesi için adımlar atılmaya başlandı. Kur’anı Kerim işte o yıl ilk kez Türkçe’ye çevrildi. Teklif ilk olarak Mehmet Akif’e gitmişti. Ama Akif, hâşâ demekle yetinmişti. Çünkü o Akif, ‘Bu ezanlar ki şehadetleri dinin temeli’ demişti mısralarında. Yapamazdı, Çeviriyi yapma işi Zeki Melazim’e verilmişti.. Ancak ne var ki Zeki Melazim’in Arapçaya ana dili kadar hakim bir gayrimüslim olduğunu konuşuyordu herkes...Türkçe ezan fikri de yine o yıllarda temellendi...’

Ulus devlet inşa sürecinde, modernleşmek uğruna dinin asıl dili olan Arapça’dan mahrum bırakılmasına yönelik eleştirel ifadelerle özellikle muhafazakar tutumu ile bilinen Mehmet Akif’in kendisinde verilen kutsal kitabı Türkçeleştirmeyi reddetmesi olumlanırken, Arapçaya tam hakimiyeti olmayan ancak yine de çeviri görevinin verildiği Zeki Melazim’in gayrimüslim olduğuna dair iddianın verilmiş olması, metin üreticilerinin bu uygulamaları gerçekleştirenlerin Müslümanlığa karşı ve düşman olduğuna yönelik fikirlerini belirtmektedir.

‘...Bir Ramazan ayında, 30 Ocak 1932 günü Fatih Camiinden ilk Türkçe ezan okundu...Aynı gün Sultanahmet Camiinde de Hafız Sadettin Kaynak minbere çıktı...Üzerinde frak vardı...’

Müslümanlar için en kutsal aylardan biri olan Ramazan ayında ilk Türkçe ezanın okunduğunun vurgulanması ve ezanı okuyan hafızın kıyafetinin frak olduğu belirtilmesi, modernleşmek uğruna Batı taklitçisi ve özentisi bir statükonun varlığına işaret edilmek istendiğini gösterir. Cemaatin de görüntüsünün betimlendiği metinde, halkın kendi isteği ile değil kurallar gereği giyim tarzını değiştirdiği mesajı verilmektedir.

‘...İşte tüm bu olan bitenlere halkın bir cevabı vardı ama, halk o cevabı nerede nasıl vereceğini bilemiyordu...Milletin kaderi İkinci Dünya Savaşı ile değişti...O savaş sırasında Batıya çoğulcu demokrasiye geçme sözü veren Milli Şef dediğini 1946'da yaptı...CHP içinden çıkan muhaliflere tam bir sevgi seli vardı o seçimde ve halk yaşadığı onca zulme cevap verebileceğini zannediyordu...Sandığa da o umutla gidildi... Ne var ki 1946 seçimi yani Cumhuriyet'in ilk demokrasi denemesi eşi benzeri görülmemiş şekilde sonuçlandı..Oy, zabitlerin gözü önünde açık açık veriliyor ama sayım gizli yapılıyordu..."Açık oy gizli tasnif" diye tarihin karanlık sayfasına yazılan o rezalet CHP'ye dört yıl daha iktidar hakkı verdi...Ama 1950'de dönem tümünden değişti...Meclis'te yeni seçim kanunu kabul edilmişti...CHP içinden çıkan gençler yani demokratlar 14 Mayıs 1950 günü Milli Şef iktidarını tarihe gömdü...Adnan Menderes başbakandı artık...Demokratların büyük ağabeyi Celal Bayar'sa Cumhurbaşkanı..Kabine ilk toplantısını Çankaya köşkünde Celal Bayar nezaretinde yaptı...O tarihi karar da zaten o gün orada alındı...Halk neredeyse 30 yıldır duyamadığı ezanı artık duyabilecekti...Demokrat Parti'nin ilk işi, ezanı gerçek haline çevirmek oldu...İlk ezan 15 Haziran 622 günü okunmuştu Medine-i Münevvere'de...Bir tevafuk oldu... Elbette bir denk getiren vardı...Yine bir 15 Haziran günü ezan Anadolu'da aslına döndü..’.

Halkın dönemin baskıcı politikalarının karşısında kendi isteklerini bastırmak zorunda kaldığının belirtildiği metnin bu bölümünde, kendilerine yaşatılanlara halkın bir cevabının olduğu ifadesi ile bütün bunlara bir karşılık verileceğinin altı çizilmiştir. Metinde Milli Şef olarak aktarılan dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, baskıcı Cumhuriyet rejimine yönelik bir temsiliyet olarak adlandırılabilir. İkinci Dünya Savaşı sırasında bir güçsüzlüğe atıfta bulunularak Batıya verilen çoğulcu demokrasiye geçme sözünün, demokratik seçim kurallarına aykırı olan bir uygulama ile gerçekleştirilen açık oy verme işlemi, gizli sayım usûlü ile gerçekleştirilerek ‘tarihin karanlık sayfası’ olarak adlandırılan bir rezaletin yaşandığı vurgulanmıştır. CHP’nin haksız kazanılan seçim ile baskıcı uygulamalarının devam ettiğinin belirtilmesinin ardından, metin üreticilerinin kendilerinin durduğu taraf olarak konumlandıkları halk ile CHP iktidarının karşıtlığı aktarılmıştır. Demokrat Parti’nin 1950’de kazandığı seçim ile baskıcı iktidarın tarihe gömüldüğü şeklindeki

ifade düşmana karşı kazanılan bir zafer olarak okunabilir. Demokrat Parti iktidarını bir kurtarıcı olarak gören metin üreticileri, ezanın özüne döndürülmesini halkın yıllardır özlemini çektiği bir gelişme olarak aktarmıştır. ‘Elbette bir denk getiren vardı’ ifadesi ile koruyucu ve eşi benzeri olmayan bir güç olarak Allahın da ezanın Medine’de ilk kez okunduğu günde yine Arapça olarak okunmaya devam edilmesine yönelik üstün gücüne vurgu yapılmış verilen bir savaş sonucu kazanılan bir zafer imgesi yaratılmıştır.

Çalışmamızda örneklem olarak seçilen son haber metni, 10 Kasım 2015 tarihinde Akit TV’nin internet sitesinde yayınlanan ‘10 Kasım 1938’de Zulüm Son Buldu- Mustafa Kemal Yıllar Önce Bugün Öldü’¹³ başlığıyla yayınlanan videoya aittir.

‘...Resmiyette öyle kabul edilen Türkiye Cumhuriyeti kurucu başkanı Mustafa Kemal...’ Metinden seçilen bölümde yer alan *‘...Resmiyette öyle kabul edilen...’* ifadesi, metni üretenlerin Mustafa Kemal Atatürk’ü Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu olarak görmediklerini ve söz konusu durumu ‘sözde’ bir kuruculuk olarak ele aldıkları mesajını vermektedir. Nitekim bu ifade ile Cumhuriyet rejimi ile gelen değişimlerden ve onun kurucusunun yapmış olduklarından memnun olmadıkları da göstermektedir.

‘...İngilizlerin dahi yapamadığını yapmış ve de başarılı olmuştu nihayetinde... Bu konudaki başarısını takdir etmemek ne haddimize...Mesela bin yıllık tarihimiz onun marifetiyle bir gecede yok olup gitmişti...Anadoluyu istila eden Moğol bile başaramazdı bunu öyle ya...Müslüman kıyafetlerini ortadan kaldırmaktı... Öyle Fransızların Maraş’ta yaptıkları gibi peçeye el uzatmakla olmazdı...Hem öyle olunca karşına bir Sütçü İmam dikiliveriyordu birden bire...’

Mustafa Kemal Atatürk’ten bahsedilen bir diğer bölümde ise, ‘İngilizlerin dahi’ yapamadıklarını başarmış olduğunun vurgulanması ile, Atatürk düşman ve öteki olarak ele alınan İngilizler ile aynı kefeye konulmuştur. Bu başarıyı takdir etmemenin kendilerinin haddi olmadığını dile getirilmesi ile eleştirel bir anlatım

¹³ 10 Kasım 2015 tarihinde Akit TV’nin internet sitesinde yayınlanan ‘10 Kasım 1938’de Zulüm Son Buldu- Mustafa Kemal Yıllar Önce Bugün Öldü’ videosu linki ve metin deşifresi için bkz. Ek. XIII

üslubunun söz konusu olduğu görülmektedir. Türk tarihinde bir diğer önemli ve güçlü düşman olarak görülen Moğolların yapamadıkları olarak, köklü geçmişin yok edilmesinin harf inkılabı ve kurulan yeni Cumhuriyet'in resmi tarihinin oluşturulmaya başlanması gibi uygulamalarla gerçekleştirildiği, dini giyim şekline getirilen yasaklamalara da yapılan vurgu ile de pekiştirilmiştir. Kurtuluş Savaşı'nda Fransız işgali altında olan ve daha daha sonra verdiği mücadeleden dolayı Kahramanmaraş olarak anılan Maraş'ta, imam olan ancak süt satarak geçimini sağlayan Sütçü İmam, Müslüman kadınların peçelerini artık Fransız yönetiminde olan bölgede bu şekilde dolaşamayacaklarını söyleyen ve zorla kadınların peçelerini çıkartmaya çalışan Fransız askerlerine ilk kurşunu sıkan ve mücadeleyi başlatan isimdir. Muhafazakar kesim tarafından günümüzde de Müslümanlığa bir hakaret olarak değerlendirilen bu davranışa karşı vermiş olduğu mücadele ile oldukça değer atfedilen bir isim olan Sütçü İmam' a değinilmesi ise Atatürk ve Fransız askerlerinin aynı tarafta yer aldığı alt metnini vermektedir.

'... Bundan elli yıl önce atom bombasıyla yerle bir edilen Japonya bile çok geçmeden ayağa kalkabiliyor, dünyaya kafa tutabilecek teknolojiye sahip olabiliyordu...Ama ne hikmetse demokrasiye ve özgürlüklere yaklaşık yüzyıl önce kavuşan Türkiye ulaşamıyordu bir türlü muasır medeniyetler seviyesine...Hem olsundu, bizde demokrasi vardı... O neyimize yetmiyordu ki...'

Metinde Japonya'nın geleneklerine bağlı kalarak modernleşen ve ağır bir yıkıma uğradığı atom bombası saldırısına rağmen dünyada önemli bir güç haline gelmeyi başarmış bir ülke olarak, Türk modernleşmesinin sathiliğine ve tepeden inmeciliğine karşı olumlu bir örnek olarak sunulduğu söylenebilir. Türkiye'de demokrasi ve özgürlüklerin bir asıra yakın bir süredir olmasına rağmen eleştirel bir üslupla buna rağmen idealize edilen çağdaş uygarlık seviyesine ulaşamamış olduğu, Cumhuriyet rejiminin çok partili hayata geçilene kadar elinde olan sınırsız güce rağmen bunu başaramadığı alt metni de öne çıkmaktadır

‘...İnananlara yapılan her zulüm onun adına onun kutsiyeti namına yapılacaktı... Ve şimdi bizler, inanan insanların sözcüsü namında olan bizler, böylesi bir durumda ne diyelim ki...Rahmetle anamıyoruz seni Paşam...Anamıyoruz...’

Cumhuriyet yönetiminin din karşıtı olduğu iddiasında bulunulan ve ‘inanlara yapılan zulümler’ olarak ele alınan uygulamaların son yıllarda görünürlik kazanan Atatürk’ün putlaştırıldığı ve ‘Ataputçuluk’ olarak adlandırılan Cumhuriyet’in kurucu ideolojisi ile meşrulaştırıldığı yönünde ki ifade ile metin üreticileri ideolojik olarak yer aldıkları tarafı belirtmektedirler. Kendilerini ‘inanan insanların sözcüsü’ olarak tanımlamaları, bir ikilik yaratılarak Atatürkçü kesimi inançsız olarak ötekileştirdiklerini göstermektedir denilebilir.

3.7. İkinci Aşama: Etkileşim Analizi

Söylem etkileşim yolunda kurgulanmış ve istikrarlı bir şekilde kendini yeniden üreten bir mekanizmadır. Vücut bulduğu haber metinlerinde okuyucuya yönelik belirli kodlar tarafından bezenmiş ve düşüncelerin oluşması veya düşüncelerin yönlendirilmesi amacı taşırlar. Yukarıda incelenen ve analiz edilen Cumhuriyet Gazetesi’nin 28 Şubat sürecindeki son bir haftasının ele alındığı haber metinleri görülmektedir. Konuların ele alınış biçimi, gündem oluşturma, sözcük seçimi, sözcüklerin kullanılış biçimi, taraf oluşturma ve olma net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Hemen hemen her gün şeriat, din, laiklik ve rejim ile ilgili haberler yapılmış, bu haberler yapılırken ikilik oluşturma, taraf oluşturma, tehdit ve bir iktidar probleminin varolduğu metin kurgucuları tarafından var edilerek toplum nezdinde yankı bulması amacı güdülmüştür. Nitekim siyasi erkin de o dönemde yapmış olduğu uygulamalar bu ikililiği ortaya koymaktadır. Gazete gerek haber metinleri içerisindeki yorumlarda gerek atılan başlıklarda net bir şekilde bir taraf konumundadır.

Kendisini modernleşme paradigmalarının yılmaz savunucusu olarak gören ve bu kesimlerce demodernleşmenin temsilcileri olarak ilan edilen ve laik cumhuriyete karşı tehlike olarak görülen kesimin karşı karşıya geldiği, bir kesimin diğer kesimi öteki ve bastırılması gereken bir tehdit olarak görürken diğer kesimin ise

bastırılmışın geri dönüşü ve tabanının sesine kulak veren kesim olarak ön plana çıktığı görülmektedir. Cumhuriyet ve kazanımları modern, Kemalist kesim tarafından atadan kalan bir miras olarak görülmekte ve gerek okul kitaplarında, gerek oluşturulan yeni kültürel hayata sokulan metinlerde ne pahasına olursa olsun korunması gereken bir kazanım olarak ele alınmaktadır. Bu sürece gelinene kadar verilen bunca uğraşa rağmen dini temelli isteklerin tabanda ortaya çıkması ve CHP ile özdeşleşmiş Kemalist cumhuriyet devrimlerine yönelik yükselen karşıt sesi, Cumhuriyet'in ve düzenin tek koruyucusu olarak kendini gören ordunun siyasi hayata müdahalesini meşrulaştırmasına zemin hazırlamıştır. Bu bastırma mekanizmasının altında yatanın, sathi modernleşme olarak tepeden inmecî bir şekilde gerçekleştirilmek zorunda kalınan ve iç dinamiklerinde doğruluğundan, geri kalmışlığından utanan, bu durumdan bir an önce kurtulmak isteyen bir modernleştirici elitlerin bıraktıkları ideolojik ve sosyopsikolojik bir miras olduğu söylenebilir.

A Haber ve Akit bilindiği üzere havuz medyasında yer alan ve ideolojik olarak AKP iktidarını her koşulda destekleyici yayın politikaları ile bilinen medya organlarıdır. Cumhuriyet Gazetesi'nin ilgili haberlerinde görülen koruyucu ve sahiplenici söyleme karşılık, Cumhuriyet'in kurucu değerlerine ve Atatürk'e karşı söylemlerin baskının bir sonucu olarak daha güçlü ve sert bir şekilde geri döndüğü söylenebilir. Ne pahasına olursa olsun modernleşme ideolojisini eleştiren ve yapılanları inananlara bir zulüm olarak gören söylemlerin metinlerde yer aldığı görülmektedir. Bu metinleri tüketen kitlelerin sözcüsü olan bu kanallar, kendilerini İslami muhafazakar kesimde adlandırmakta ve Cumhuriyet devrimleri ile getirilen yeni uygulamaların, uzun süren baskıcı denetim mekanizmalarının bir nevi intikamını almaya çalışmaktadır.

3.8. Üçüncü Aşama: Bağlam Analizi

Yukarıda analizi yapılan metinlerde, birbirlerine tamamen zıt iki ayrı ideoloji görülmektedir. Bir tarafta Cumhuriyet'in kazanımlarının ve Atatürk'ün mirasının koruyucusu olarak kendini gören kesim söz konusu iken bu kesimin tam karşısında Cumhuriyet rejimi ile köklü geçmişleri arasında bir kopuş yaşandığını,

köksüzleştirilip özlerinden uzaklaştırıldıklarını söylemlerinin her kelimesinde dile getiren bir kesim söz konusudur.

Cumhuriyet Gazetesi sahip olduğu yayın politikası ve haber içerikleri ile taraf olduğu ideolojiyi net bir şekilde göstermektedir. Bu ideoloji Cumhuriyet ve modernleşme ülküsünü kendisine görev edinmiş laiklik çatısı altında toplanmış bir ideolojidir. Tam karşısında konumlanan A Haber ve Akit örneğinde görüleceği üzere modernleşme adı altında köklü geçmişlerine saldırı ve yıkım yaşayan bir muhafazakar ideoloji yer almaktadır. Bu ideoloji 28 Şubat sürecinde de görüleceği üzere baskıya maruz kalmıştır. Ak Parti iktidarı ile birlikte tekrardan kendisini ve bastırılmış değerlerini yaşama ve düşüncelerini dile getirebilme ortamı bulmuşlardır. Bu bağlamda geçmişle hesaplaşma net bir şekilde görülmektedir. İncelenen haberlerde haber metinlerini kurgulayan kesimin ve bu kesimlerin ideolojileri kullanılan ifadelerde açığa çıkmaktadır.

Toplum içerisindeki farklı yapılar çalışmada da görüleceği üzere medya yoluyla ortaya çıkmaktadır. Farklı ideolojiler taşıyan ve bu farklılıkları çatışan, bastırılan ve yok sayılan ya da bastırdığı ile karşı karşıya kalıp buna tekinsizlik ve tehlike imgesi yükleyen bu iki farklı kesim, psikolojide herkesin ve herşeyin kendisini bir öteki üzerinden var ettiği ve yeniden ürettiği ilkesi ile ele alındığında birbirinin karşıtlığı üzerinden beslenen, saflar sıklaştıran ve hareket eden iki olgudur.

SONUÇ

Her ülkenin kuruluş felsefesi altında yer alan belirli düşünsel temeller bulunmaktadır. Bu düşünsel temeller Sanayi Devrimi ile birlikte modern şehirler, modern devletler ve modern insanlar meydana getirmiştir. Modern kavramı ile çağdaş, bugüne ait olan, zamana uygun olan anlatılmaya çalışılır. Modernleşme ve demodernleşme kavramları üzerine kurulan bu çalışmada Batı-dışı bir coğrafya örneği olarak Türkiye’de yaşanan modernleşme sürecinin istenen başarıyla sonuçlanamaması, ilk hale, ‘geride bırakılması gereken’ çağa uygun olmayan özelliklerine, din temelinden geri dönme çabası ve resmi kurucu ideoloji etrafında sınırlarını belirleyen yapının bu isteğe verdiği tepki sonucu değişerek ve dönüşerek ‘demodernleşme’ye evrilen söz konusu süreç, iç ve dış dinamiklerini de ihtiva eden bir şekilde sosyopsikolojik açıdan ele alınmıştır. Birinci bölümde modern, modernite, modernizasyon kavramları birbirlerinin oldukça içine geçmiş anlamlarından sıyrılmaya çalışılarak modernleşme kavramının ve ideolojisinin anlaşılması amacıyla ele alınmıştır. Merkez-periferi ayrımından doğan eşitsizlik göz önüne alınarak eleştirel bir şekilde ele alınan modernleşme, Batı dünyasının hegemonyası altında Batının kendi ötekisi olarak tanımladığı ve kendinde olmayan, kötü olarak addettiği her şeyi Doğuya yüklediği bir kuram halini almıştır. Batı, yapı olarak modern olanın karşılığıdır ve bu modernliğe dört yüz yıl süren dini, ekonomik, siyasi, toplumsal, kültürel değişimlerden geçerek ulaşmıştır. Uzun süredir dünyadaki kültürel ve ekonomik yapılar üzerinde hakimiyet kurmuş olan Batı, kendisi dışında kalan coğrafyaların da kendi çıkarına zarar gelmeyecek ve kontrollü bir şekilde kendisine benzemesi gerekliliği düşüncesini en başta kendisi kabul etmiş ve bunu gelişme ve ilerleme için bir gereklilik olarak kabul de ettirmiştir.

Oysa Batı modernliğinde gelenekten kopuş yaşanmasının aksine, Ortaçağ’da kilisenin yaydığı dogmatik düşünceler ile kuşatılmış olan toplum yapısının Aydınlanma ile başlayan süreçle, Antik Yunan’a yani pagan inancın hakim olduğu ve kilise tarafından bertaraf edilen dönemin metinlerine dönüş ile yeniden canlandığı, eski zamana ait olandan kurtulmak yerine bunu bir miras olarak devralıp geliştirmek üzerine bir yapı kurulduğu görülmektedir. Coğrafi Keşifler ile ekonomik ve siyasi

yapıda gerçekleşen dönüşümlerin de etkisi ile o döneme kadar Doğu uygarlığının oldukça gerisinde kalan Batı bu açığı hızla kapatır ve hakimiyetini ilan eder. Batıda gerçekleşen hızlı ilerlemeler karşısında geri kalan Doğu, zamana ayak uyduramaz. Dönüşen ekonomik yapılar ile Batı için önemli bir pazar haline gelen Batı dışı coğrafyalar kendi gelişmişlik tanımlarını yapamazlar. Modernleşme kavramı bu noktada ve bir zorunluluk olarak Batı dışı toplumların modernleşmek-modernleştirilmek zorunda oldukları bir olgu olarak ele alınmıştır. Batıya benzemek için iç yapısında oldukça önemli dinamikler olan yapılardan kurtulması gereken geleneksel toplumlarda ilerleme, eskiye ve geleneğe ait olan herşeyi başka bir coğrafya tarafından belirlenmiş ilkeler doğrultusunda terk etmekle gerçekleşme durumunda bırakılmıştır. Ancak toplumsal yapının özellikleri modernleşme sürecinin idealize edildiği şekilde gerçekleştirilmesine direniş ortaya koymakta ve sürece karşı gelişen tepkiler yani bir nevi ilk hale dönme çabaları, çalışmada demodernleşme olarak kavramsallaştırılmıştır. Türkiye Doğu-Batı ikiliği için hem coğrafi hem kültürel olarak anlamlı bir örnektir. Bu bağlamda modernleşme-demodernleşme karşıtlığının görülmesi ve nedenlerinin anlaşılması için iyi veriler barındırmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde, demodernleşme kavramına neden olduğu ön kabulüyle belirlenen sathi modernleşme kavramı üzerinden tarihsel izlekte Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan Türk modernleşmesi sürecine dair bir okuma yapılmaktadır. Sathi yani yüzeysel modernleşme kavramı ile Batıda gerçekleşme ve gelişme sürecinin aksine tepeden inmeci ve öze ait bir takım güçlü yapıları göz ardı ederek, bir an önce Doğululuğundan ve dolayısıyla geri kalmışlığından kurtulmak için Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin entelijansiyasının etkisi ile gerçekleştirilmeye çalışılan modernleşme sürecine içerde engel olan unsurların neler olduğu ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Özellikle ekonomik yapının, üretim ilişkilerinin geride kalmış olması ve İmparatorluğun yapısı, Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı'da yer alan burjuva sınıfı gibi bir sınıfın ortaya çıkmasına engel olmuştur. Maddi güç ile aristokrasi ve kilisenin karşısında yer alan burjuva, Batı'daki toplumsal, siyasal, ekonomik dönüşümde etkili olan bir toplumsal sınıf olmuştur. Bu sınıf, Aristokrasiye bir rakip olarak sanatı destekleyerek kültürel dönüşüme, kiliseye karşı merkezi krallıkları destekleyerek siyasi yapıya, coğrafi keşifler ile de ekonomi ve bilime katkı sağlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise

böyle bir sınıf ortaya çıkmamış, kültürel gelişme belirli bir zümrenin tekelinde ve kısıtlı bir çevrede yaşanmış, halk kültürü ile devletin kültürü birbirinden oldukça farklı iki yapı olmuştur. Ekonomik yapı olarak da kapitalizme geçememiş aksine pazar haline gelen bir ülke olduğu için alt yapının üst yapı belirlenimciliği üzerinden hareketle kültürel, bilimsel, teknolojik vb. alanlarda da anlamlı bir gelişme kaydedememiştir. Dikotomik bir dünya yapısında geri kalmış bölgelerden biri olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleştirilen modernleşmeye yönelik çabalara bakıldığında sathi modernleşme yani sadece yüzeyde kalmış, derinliklere işleyememiş, kültürel, felsefik, ekonomik dönüşüm ve birikimden yoksun bir ilerleme çabası görülmektedir. Çalışmada bahsi geçen sathilik, bilişsel boyutta sığ kalmış bir yapının pratikte de sığ kaldığını açıklamak için bir neden-sonuç çerçevesine oturtulmaya çalışılmıştır. Ağırlıklı olarak şekilsel bir modernleşme yaşanmış, modernliğin gerektirdiği temel değerlerin yerine ikame edileceği bir taban oluşturulamamıştır. Bu noktada medya üzerinden yapılacak bir okumadan önce, Freudyen kavramlar olan bastırma ve bastırılanın geri dönüşü ile tekinsizlik (uncanny) kavramları, Türk modernleşmesi çapında toplum ve resmi ideolojinin karşıtlığı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu iki kavramın toplumsal yapı düzeyinde ele alınabilmesinde sathi modernleşme bir neden olarak yatmaktadır. Geri kalmışlığından bir an önce kurtulma çabası içinde olan modernleşme taraftarı taşıyıcı elitlerin Osmanlı'da da, Cumhuriyet döneminde de Batı karşısında duyulan mağlubiyet hissi ile hareket ettikleri söylenebilir. Bu hissin, mağlup olan tarafın kendisini yenen tarafı şekilsel düzeyde taklit etmeye çalışması ile bu histen geçici bir sürede olsa kurtulma çabasında olduğu şeklinde açıklanabilecek ve bizi yine sathi modernleşmeye kavramına götüren olguya neden olduğu, modernleşme sürecinin arzu edildiği şekilde gerçekleştirememesinin altında yatan nedenlerden biri olarak da ele alınabileceği önermesini ortaya koyar. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu değerlerinden biri olarak laiklik, modernlik terminolojisinde de önemli bir noktadadır. Bu çalışmada ele alındığı şekli ile bastırılan ve daha sonra geri dönen dini ve geleneksel yapı ile karşıtlık oluşturması, bu kavramları kurucu ideolojinin tekinsizi yapmıştır. Tekinsizlik kavramı toplumsal olana yayılarak yorumlandığında, kurucu ideolojinin kendisine ait olduğunu bildiği halde dini ve geleneksel unsurları modernleşme ideolojisi ile bastırması ve bu bastırmanın bir sonucu olarak ilk hale

dönme isteği ile geri gelen dini talepleri ve hareketler ile karşılaştığında bir tehlike olarak yorumlaması üzerine değerlendirilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde toplumsal değişim ve dönüşümlerin rahatlıkla okunabileceği bir mecra olarak medyada yer alan metinler, ideolojik olarak birbirleriyle karşıtlık ilişkisi içinde olan gazete ve kanallarda yer alan haberlerin eleştirel söylem analizi yapılarak ilk iki bölümünde ele alınan kavramların somut okumasının yapılması amacıyla incelenmiştir. Cumhuriyet Gazetesi'nde irticai bir süreç olarak 28 Şubat süreci, laiklik ve Atatürk ilke ve inkılaplarının koruyucusu olan yapıların hükümete yönelik söylemlerinden ve uyarılarından çıkartılan sonuç ile Cumhuriyet rejiminin tekinsiz olarak gördüğü toplumsal yapıları ve bu yapıların beklentilerini ortaya koymuştur. Akit TV ve A Haber' de yer alan haber metinlerine ise Cumhuriyet rejiminin tekinsizi olarak gördüğü kesimler üzerinde uyguladığı baskıcı ve dönüştürücü politikaların, bu kesimin temsilcisi olarak kendini konumlandıran medya organlarınca nasıl bir söylem ile ele alındığından yola çıkılarak modernleşme-demodernleşme kısıcında olan toplumsal yapıyı ve onun aynası olarak medyayı analiz etmemize olanak sağlamıştır.

Değişim sürecinde olan toplumlarda kimliğe ve sosyal hayata dair her şeyi kuşatan ideolojiler baskın hale gelir ve biz-onlar ikiliğine dayanan ayrımları aşırılıklar içinde vurgular. Gerçek olmaktan ziyade sembolik olan bu ayrımlar analizi yapılan metinlerde de görüleceği üzere bu ayrımı korumak için sürekli yeniden ve karşıtlıklar oluşturacak şekilde üretilir.

Bir takım belirsizliklerin tekinsizlik hissi uyandıran olguların yaşanması, bilinmeyene doğru olan değişim korkusundan kurtulmak için sembolik anlamlar yüklenmiş tılsımlar üretilir. Türkiye'de Kemalist olarak tanımlanan kesim, Atatürk'ün resmlerini yaşam alanlarında görünür kılarken, dindar, Müslüman belediyeler Cumhuriyet'e ait özel günlere ait törenler düzenlemek yerine Osmanlı'ya dair önemli bir unsur olan mehteran takımının yer aldığı ve Müslümanlar tarafından işgal edilen Hristiyan Bizans'ın canlandırıldığı törenler ile Cumhuriyet'in önemli günlerinde gerçekleştirilen ve eski görkemi klamayan törenlere rakip törenler düzenlemeye başlarlar. Burada taraf haline gelen her iki kesimde bir taraf diğerini

toplumda yer alan özgün yapılara rağmen farklı değerleri ve pratikleri Türkiye toplumuna dayatmakla suçlamaktadır. Laiklik ile İslam gittikçe iki ayrı kutup haline gelmiştir. Kemalizm, laikliği, Atatürk'ün resimlerini ve ona ait her şeyi biat törenleri ile yüceltmış ve Kemalizm katı sayılabilecek bir inanç haline getirmiştir.

Müslüman milliyetçiliğin hakim olduğu karşı kutup ise askerin siyaset üzerindeki gücünü azaltarak, yargı sistemine yeni düzenlemeler getirerek, yasaları değiştirerek fay hatlarını karşıtlık ilişkisi üzerine inşa etmektedirler. Dini unsurlar ile ecdad sevgisinin harmanlandığı neo – Osmanlılık ya da Ottomania olarak kavramsallaştırılan Osmanlı çılgınlığı günümüzde bastırılmış olanın dönüşerek ve değişerek geri dönmesine ilişkin olguyu açıklıyor.

Şu günlerde Taksim Meydanında gerçekleşmekte olan değişim üzerinden konu açıklamaya çalışmak, Türk modernleşme deneyiminde geline noktanın anlaşılması açısından anlamlı olacaktır. Bilindiği üzere Cumhuriyet rejiminin ideolojisinin güçlü bir şekilde kendini gösterdiği dönemlerde meydan, hem devletçi vatan sevgisi hem de muhalafet için yapılan protestolar için sembolik bir öneme sahip olmuştur. 1928 yılında yapılan Cumhuriyet anıtının karşısında günümüzde yıkılıp yeniden inşa edilecek olan ancak zamanına göre modern bir mimariye sahip olan Atatürk Kültür Merkezi, Cumhuriyetçiliğin ve seküler değerler içeren modernizmin sembolüdür ve kapatılmadan önce bale, senfoni, opera gibi Batılı sanat dallarında gösterilerin izlendiği 'modern' kesimin hakimiyeti altında olan bir yapıdır. Ancak Atatürk Kültür Merkezi'nin uzun süredir atıl vaziyette bırakılması ve hemen bu binanın karşısına oldukça büyük bir caminin inşaatının sürdürüldüğü şu günlerde, medya üzerinden okuyabildiğimiz modernleşme-demodernleşme sürecinin fiziksel olarak vücut bulmuş halini görebilmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Adorno, Theodor Ludwig-Wiesengrund **Minima Moralia**, Çev.: Orhan Koçak ve Ahmet Doğukan, İstanbul, Metis, 1998
- Aktar, Cengiz **Türkiye'nin Batılılaştırılması**, Çev.: Temel Keşoğlu İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1993
- Alemdar, K., Erdoğan, İ. **Öteki Kuram: İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi**, İstanbul, Erk Yayıncılık, 2005
- Alkan, Mehmet Öznur , “Resmi İdeolojinin Doğuşu Üzerine Bir Deneme”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 1, Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.377-407
- Altun, Fahrettin **Modernleşme Kuramı, ‘Eleştirel Bir Giriş’**, İstanbul, Küre Yayınları, 2011
- Anderson, Benedict **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, Çev.: İskender Savaşır, İstanbul, Metis Yayınları, 1995
- Atabaki, T., Zürcher, E. Jan **Türkiye ve İran’da Otoriter Modernleşme: Atatürk Ve Rıza Şah Dönemleri**, Çev.: Özgür Bircan, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012

- Baran,Murat, “Avrupa’da Gelişen Modernlik Ve Modernleşme Anlayışları Ve Bu Anlayışların Türkiye’ye Yansımalarına Tarihi Sosyolojik Açıdan Bir Bakış”, **International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Cilt 8/11, 2013, s. 55-79
- Başbuğ, Esra Dicle **Resmi İdeoloji Sahnede, Kemalist İdeolojinin İnşasında Halkevleri Dönemi Tiyatro Oyunlarının Etkisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013
- Baudelaire, Charles **Modern Hayatın Ressamı**, Çev: Ali Berktaş, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013
- Bauman, Zygmunt **Modernlik ve Müphemlik**, Çev.:İsmail Türkmen, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2003
- Belge, Murat **Militarist Modernleşme: Almanya, Japonya ve Türkiye**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012
- Belgelerinin Eleştirel Bir Değerlendirmesi**, Hakan Yüksel, Alternatif
- Berkes, Niyazi **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları(YKY), 2002
- Berman, Marshall **Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor**, Çev: Ümit Altuğ - Bülent Peker, İstanbul İletişim Yayınları,2013
- Boyd-Barret, Oliver, “Media Imperialism: Towards an International Framework for the Analysis of Media Systems”, in Curran, J., Gurevitch, M. and Woolacott, J. (eds) **Mass Communication and Society**, 1977
- Bümin, Tülin **Tartışılan Modernlik, Descartes ve Spinoza (Cogito)**, İstanbul, YKY,1996

- Cantek, Levent **Cumhuriyetin Büluğ Çağı: Gündelik Yaşamam Dair Tartışmalar(1945-1950)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013
- Çiğdem, Ahmet **Aydınlanma Düşüncesi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.
- Çiğdem, Ahmet **Bir İmkân Olarak Modernite: Weber ve Habermas**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997
- Davison, Andrew **Türkiye’de Sekülerizm ve Modernlik**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012
- Dellaloğlu, Besim **Modernleşmenin Zihniyet Dünyası; Bir Tanpınar Fetişizmi**, İstanbul, Kapı Yayınları, 2012.
- Demiray, Kemal **Temel Türkçe Sözlük**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1988
- Demirhan, Ahmet **Modernlik**, İstanbul, İnsan Yayınları, 2004
- Derrida, Jacques **Marx’ın Hayaletleri**, Çev.: Alp Tümertekin, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2001
- Doruk, Özlem **Disiplin Toplumu ve Haber Söylemi: Gökkuşaağı Derneğince Yapılması**
- Dumont, Paul **Mustafa Kemal, invente la Turquie moderne**, Paris Complexe, 1986
- Durkheim, Emile **Toplumsal İşbölümü**, Çev: Prof. Dr. Özer Ozankaya, İstanbul, Cem Yayınevi, 2006
- Eisenstadt, S. Noah **Modernleşme: Başkaldırı ve Değişim**, Çev: Ufuk Coşkun, Ankara, Doğubatı Yayınları, 2007
- Eisenstadt, S. Noah **Modernization: Protest and Change**, New Jersey, Prentice Hall Inc., 1966
- Erdelyi, Matthew Hugh “The Unified Theory of Repression”, **Behavioral and Brain Sciences**, Sayı: 26, 2006, s.500

Ernest, Jackh	Yükselen Hilâl –Dünkü, Bugünkü ve Yarınki Türkiye , Çev.: P. Kurutman, İstanbul, Uğur Kitabevi, 1946
Fairclough, Norman	Language and Power , New York, Longman, 1996
Fairclough, Norman	Critical Discourse Analysis: The critical study of language , London & New York, Longman, 1995
Freud, Sigmund	Bastırma ve Bastırılanın Geri Dönüşü (Psikanaliz Dizisi:2) , Çev: Oya Kasap, Ed.: Cemal Dindar, İstanbul, Telos Yayınevi, 2016
Freud, Sigmund	“The Uncanny” [1919] The Complete Psychological Works of Sigmund Freud , Çev.: A. Strachey, London, The Hogarth Press, 1964, s. 219-253.
Giddens, Anthony	Modernliğin Sonuçları , Çev: Ersin Kuşdil, İstanbul Ayrıntı Yayınları, 1994
Gökalp, Ziya	Türkçülüğün Esasları , İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları-Milli Eğitim Basımevi, 1976
Göle, Nilüfer	Seküler ve Dinsel: Aşman Sınırlar , İstanbul, Metis Yayınları, 2012
Göle, Nilüfer	Modern Mahrem, Medeniyet ve Örtünme , İstanbul, Metis Yayınları, 2011
Göle, Nilüfer	Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine , İstanbul, İletişim Yayınları, 2011
Goloğlu, Mahmut	Devrimler ve Tepkileri (1924-1930) , Ankara, Başınur Matbaası, 1972

- Güçbilmez, Beliz “Tekinsiz Tiyatro: Sahibinin Sesi / Sevim Burak’ın Metninde Tekinsiz Teatrallık ve Minör Ses’in Temsili”, **Tiyatro Araştırmaları Dergisi**, Sayı:16, 2003, s.4-17
- Gündüz, Mustafa ***Osmanlı Mirası Cumhuriyetin İnşası: Modernleşme, Eğitim, Kültür ve Aydınlar***, Ankara, Lotus Yayınları, 2010
- Gündüz, Mustafa ***II. Meşrutiyet’in Klasik Paradigmaları, İctihad, Sebilü'r-Reşad ve Türk Yurdu'nda Toplumsal Tezler***, Ankara, Lotus Yayınları, 2007
- Güngör, Nazife, **İletişim-Kuramlar, Yaklaşımlar**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2011
- Gürbilek, Nurdan **Mağdurun Dili**, İstanbul, Metis Yayınları, 2008
- Gürbilek, Nurdan **Vitrinde Yaşamak: 80’lerin Kültürel İklimi**, İstanbul, Metis Yayınları, 2001
- Habermas, Jürgen **Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje**, İstanbul, Kıyı Yayınları, , 1990
- Halpern, Manfred **The Politics of Social Change in the Middle East and North Africa**, New Jersey, Princeton University Press, 1963
- Hanioğlu, Şükrü **Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi**, İstanbul, Üçdal Neşritay, 1981
- Harootunian, Harry **Tarihin Huzursuzluğu: Modernlik, Kültürel Pratik ve Gündelik Hayat Sorunu**, Çev: Mehmet Evren Dinçer, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, , 2006
- Hentch, Thierry **Hayali Doğu: Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı**, Çev: Aysel Bora, İstanbul, Metis Yayınları, 1996

- Huntington, S. Philiphs **Clash of Civilizations and The Remaking of World Order**, New York, Simon&Schuster, 1996
- Huntington, S. Philiphs **Medeniyetler atışması**, ev: Murat Yılmaz, İstanbul, Vadi Yayınları, 2001
- İbni Haldun, **Mukaddime(Tek Cilt)**, Derleyici: Prof.Dr.Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergah Yayınları 2. Baskı, 2017
- Jameson, Fredric "Periodizing the 60s", **The Ideologies ofTheory**, University of Minnesota Press, Cilt: 2, 1988, s.178-208.
- Jeanniere, Abel "Modernite Nedir ?", ev. Nilgün Talu, **Modernite versus Postmodernite**, Der.: Küçük, Mehmet, Ed.: Derya Önder, İstanbul, Say Yayınları, 2011,s.112-119
- Karal, Enver Ziya **Osmanlı Tarihi (V.Cilt), Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)**,Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2007
- Kautsky, John Hans **The Political Consequences of Modernization**, New York, John Wiley and Sons Inc., 1972
- Kaya, İbrahim **Sosyal Teori ve Geç Modernlikler Türk Deneyimi**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2006
- Kayalı, Kurtuluş **Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001
- Kaynar, Hakan **Projesiz Modernleşme: Cumhuriyet İstanbul’undan Gündelik Fragmanlar**, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2012
- Keyman, Fuat **Değişen Dünya, Dönüşen Türkiye**, İstanbul, Bilgiyay, 2005
- Kongar, Emre **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2004

- Küçükömer, İdris **Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaşması**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2007
- Kundakçı, Deniz, “Weber'deki Marksizm: Genel Ekonomi Tarihi Üzerine Mukayeseli Bir Giriş”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 112, 2008,s.207
- Latouche, Serge **Dünyanın Batılılaşması**, Çev.: Temel Keşoğlu İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1993
- Lerner, Daniel **The Passing o f Traditional Society: Modernizing the Middle East**, New York, The Free Press, 1964
- Mardin, Şerif **Türk Modernleşmesi (Makaleler: 4)**, İstanbul, İletişim Yayınları,1991
- Mardin, Şerif **Din ve İdeoloji-Bütün Eserleri 2**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017
- Mardin, Şerif **Türkiye’de Din ve Siyaset (Bütün Eserleri 8, Makaleler 3)**, Der.: Mümtaz’er Türköne, Tuncay Önder, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017
- Mardin, Şerif **Türkiye'de Muhalefet ve Kontrol -Türk Modernleşmesi,Makaleler 4**, İstanbul, İletişim Yayınları,1991
- Mardin, Şerif **Türkiye’de İslam ve Sekülerizm(Bütün Eserleri 10, Makaleler 5)**, Çev: Elçin Gen, Murat Bozluolcay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018
- Marion J. Levy, Jr., “Social Patterns (Structures) and Problems of Modernization”, **Readings on Social Change**, Der.: Wilbert E. Moore ve Robert M. Cooki Prentice Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1967. s.189, 192-193, 194,196-200
- Marshall, Gordon **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları,1999

- Marx, Karl **Türkiye Üzerine-Şark Meselesi**, Çev: Atilla Tokatlı-Selahattin Hilav, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1966
Medya Derneği, Mayıs 2014, (Çevrimiçi)
- Meriç, Cemil **Kırk Ambar**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1980
- Meriç, Cemil **Bu Ülke**, İstanbul, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985
- Meriç, Cemil **Kültürden İrfana**, İstanbul, İnsan Yayınları, 1986
- Meriç, Cemil **Jurnal 1**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992
- Meriç, Cemil **Jurnal 2**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002
- Meriç, Cemil **Mağaradakiler**, İstanbul, İletişim Yayınları, , 1998
- Meriç, Cemil **Batıda ve Bizde Aydınlanmanın Serüveni- Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi C.1**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983
- Meriç, Cemil **Sosyoloji Notları ve Konferanslar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995
- Meschonnic, Henri **Modernité Modernité**, Paris, Gallimard Education, 2005
- Murdock, G., Golding, M. P. **Capitalism, Communication and Class Relations, Mass communication and Society**, Authors: Curran, James, Gurevitch, Michael, Woollacott, Janet, London, Edward Arnold [for] the Open University Press, 1977, s. 12-43
- Neil, Joseph Smelser **Social Change in the Industrial Revolution: An Application of Theory to the British Cotton Industry**, Chicago, The University of Chicago Press, 1959
- Ozankaya, Özer **Atatürk ve Laiklik, Atatürkçü Düşüncenin Temel Niteliği**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1981

- Parman, Talat “Fobi, Korku, Kaygı, Tekinsiz ve Ergenlik”,
Psikanaliz Yazıları, İstanbul, Bağlam Yayınları,
Sayı: 8, 2004, s. 66-67
- Paz, Octavio **Çamurdan Doğanlar**, Çev: Kemal Atakay, İstanbul,
Can Yayınları, 1996
- Planlanan Yürüyüşün Engellenmesine İlişkin
Haberlerin Çözümlemesi**, Gümüşhane Üniversitesi
İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1,
Mart 2013
- Robertson, Roland. “Glokalleşme: Zaman-Mekan ve Homojenlik-
Heterojenlik, çev. Mehmet Fatih Elmas, **Uludağ
Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi**”,
2011, s.185-203
- Safa, Peyami **Türk İnkılâbına Bakışlar**(Ankara Kütüphanesi Tarih
Serisi), Ankara, Kanaat Kitabevi, 1959
- Sayyid, Bobby Selman **Fundamentalizm Korkusu:Avrupa-Merkezcilik ve
İslamcılığın Doğuşu**, Çev.: Ebubekir Ceylan, Nuh
Yılmaz, İstanbul, Vadi Yayınları, 2000
- Schabert, Tilo "Modernity and History I: What is Modernity" **The
Promise of History**, ed. Athanasios Moulakis, Berlin:
Walter de Gruyter, 1985, s. 9-21
- Schnapper, Dominique **Yurttaşlar Cemaati, Modern Ulus Fikrine Dair**,
Çev.: Özlem Okur,İstanbul, Kesit Yayıncılık, 1995
- Shayegan, Daryush **Yaralı Bilinç; Geleneksel Toplumlarda Kültürel
Şizofreni**, Çev: Haldun Bayrı, İstanbul, Metis
Yayınları, 2007
- Sözen, Edibe **Söylem: Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve
Refleksivite**, Ankara, Birleşik Yayınevi, 2014

- Sunar, Lütfi **Marx ve Weber’de Doğu Toplumlari**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2012
- Susan, Harding "Representing Fundamentalism: The Problem of the Repugnant Cultural Other." **Social Research** 58, no. 2, 1991, s. 373-93.
- Tekin, Mehmet **Cemil Meriç ile Söyleşiler**, İstanbul, Çizgi Kitabevi, 2003
- Timur, Taner **Türk Devrimi, Tarihi Anlamı ve Felsefi Temeli**, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1968
- Tomlinson, John **Kültürel Emperyalizm**, Çev. Emrehan Zeybekoğlu, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999
- Torun, İshak, “Kapitalizmin Zorunlu Şartı Protestanlık Ahlak”, **C.Ü. İktisadi İdari Bilimler Dergisi**, Cilt.3, Sayı.2, 2002,s. 90
- Touraine, Alain **Bugünün Dünyasını Anlamak İçin Yeni Bir Paradigma(Cogito)**, Çev.: Olcay Kunal, İstanbul, YKY, 2007
- Tunaya, Tarık Zafer **Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, İstanbul, Yedigün Matbaası, 1960
- Tunaya, Tarık Zafer **İslamcılık Cereyanı**, İstanbul, Yenigün Haber Ajansı Basım ve Yayıncılık A.Ş., 1998
- Tunçay, Mete “İkna (İnandırma) Yerine Tecebbür (Zorlama)”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt 2, Kemalizm, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil , İstanbul, 6. Baskı, İletişim Yayınları, 2009, s.92-96
- Tunçay, Mete **75. Yılda Düşünceler Tartışmalar**, İstanbul, Türkiye İş Bankası-Tarih Vakfı Ortak Yayınları, 1999

- Türküne,Mümtaz’er **Siyaset**, Ankara, Lotus Yayınları, 2006
- Uygun, Oktay **İbni Haldun’un Toplum ve Devlet Kuramı**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2008
- Weber, Max **Protestan Ahlakı Ve Kapitalizmin Ruhu**, Çev: Zeynep Gürata, Ankara, Ayraç Yayınevi, 1999
- Weiker, Walter F. **Political Tutelage and Democracy in Turkey: The Free Party and It’s Aftermath**, Leiden, E.J. Brill, 1973.
- Williams, Raymond **Anahtar Sözcükler**, Çev: Savaş Kılıç, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007
- Yener, Ali Galip. “Selahattin Hilav'ın Bir Denemesi Üzerine Notlar”, **Baykuş: Felsefe Yazıları**, 2008, Sayı:1, s. 179-184
- Yerasimos, Stefanos **Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye 2: Tanzimattan I.Dünya Savaşına**, Çev.: Babür Kuzucu,İstanbul, Gözlem Yayınları, 1975
- Yüksel, Hakan **Enformasyon Toplumu ve İnsan, Avrupa Birliği Politika** https://www.researchgate.net/publication/275958952_Enformasyon_Toplumu_ve_Insan_Avrupa_Birligi_Politika_Belgelerinin_Elestir_el_Bir_Degerlendirmesi?enrichId=rgreq113c3c7f03ef5c7c0a4f2c8aea54f27cXXX&enrichSource=Y292ZXJQYWdlOzI3NTk1ODk1MjtBUzoyMjY0Nzg5MTE0MzA2NjVAMTQzMtAwODE4ODM4Mg%3D%3D&el=1_x_3&_esc=publicationCoverPdf (20.04.2018)
- Zarakol, Ayşe **Yenilgiden Sonra Doğu ile Batı Yaşamayı Nasıl Öğrendi**, Çev.: Barış Cezar, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2012
- Zürcher, Erik Jan **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, Çev:Yasemin Saner Gönen,İstanbul, İletişim Yayınları, 2000

EKLER

EK I:

Mesut Yılmaz

'Şeriata karşı yürünmez'

► Partisinin son kongresinde dile getirdiği "laik" vurgudan uzaklaştığı gözlenen Mesut Yılmaz, "Şeriata Karşı Kadın Yürüyüşü"nü eleştirirken "Şeriata karşı yürünmez, ancak şeriata saygı için yürünür. Laiklik, dini ve dindarları baskı altında tutma aracı değildir" dedi.

ANKARA (Cumhuriyet Bürosu) - Partisinin son kongresinde sergilediği laik içerikli söylemlerden uzaklaştığı gözlenen ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz, "Şeriata Karşı Kadın Yürüyüşü"nü'nün amacından sapıp sürerken "Şeriata karşı yürünmez, ancak şeriata saygı için yürünür. Laiklik, dini ve dindarları baskı altında tutma aracı değildir" dedi.

Yılmaz'ın, yoğunlaşan laiklik karşıtı girişimler sırasında yaşanan tartışmalarda şeriatçılara gidecek yaklaşım bu söyleminin, ANAP grubunda İsmail Çelebi, Yüksel Yalova, Hayrettin Uzun ve İmren Aykut'un da aralarında bulunduğu liberal kanadı rahatsız ettiği öğrenildi.

Yılmaz, partisinin Meclis grup toplantısında yaptığı konuşmada, Başbakan Necmettin Erbakan'ın dile getirdiği denk bütçe, enflasyonun yüzde 65'e inmesi, kalkınma hızının yüzde 14'e çıkması hedeflerinin gerçekleşmesinin mümkün olmadığını söyledi. Yılmaz, "Bu hedeflere ulaşılrsa ben siyaseti bırakırım. Benim siyaseti bırakmam da yetmez, ANAP'ın da kapısını kapatmak gerekir" dedi.

'Erbakan ya

CİZMEDEN YUKARI

Akşam gazetesinin "Bir Dakika Karanlık" eylemine alternatif olarak düzenlediği yürüyüşe, gazetenin yazarları da katıldı.

MUSA KART

Çiller, fire beklentilerine karşı grubuna 'Bölünmeyin' dedi

'Şeriata karşı yürütmeyin'

ANKARA (Cumhuriyet Bürosu) - DYP Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Tansu Çiller, din ve laiklik üzerinden siyaset yapılmasına karşı çıktıklarını savunurken, kadınların "şeriata karşı yürümelerini" doğru bulmadığını söyledi. Çiller, 24 Aralık'tan beri 18 milletvekilinin ayrıldığı partisindeki fire beklentilerine karşı grubuna, "Zaman, bazı evhamlar, korkular yüzünden bölünme zamanı değildir" diye seslendi.

Gensoru öncesinde istifaya beklentisi artan DYP'de Çiller, ikna turlama başladı. Çiller, partisinin grup toplantısında, "Din elden gidiyor" diye sokağa dökülenlerin de, "Laiklik elden gidiyor" diye eylem yapanların da yanlış davrandıklarını iddia ederek, "Din üzerinden siyaset yapmayalım, ama laiklik üzerin-

den de siyaset yapmayalım" diye konuştu. Türkiye'de "Cezayir olur muyuz?" korkusunun aşılması gerektiğini savunan Çiller, "Türkiye artık birinde lige çıkacaktır. Büyük ülkeler arasındaki büyük Türkiye hedefini ya başaracak ya başaracak" diye konuştu.

Çiller, devleti aralık olarak görenlerin karşısına çıktıkları gibi, dün devlet için kurşun atıp bugün devletten diyet isteyenlerin de karşısına dikildiklerini savundu. Çiller, hakkındaki soruşturmalardan koalisyona çoğunluğuyla kurtulmasının ardından hükümeti bozabileceği yönündeki beklentileri yalanlarken, REFAHYOL hükümetinin devam edeceği yönünde güvence vererek milletvekillerine, "Hiç kimse bunun dışında hesap yapmasın. Memlekete yarar sağlamaz. Bu hükümet sürececek, bütün reformları yapacaktır. Zaman, bazı evhamlar, korkular yüzünden bölünme zamanı değildir" diye seslendi. Konuşmalarında sık sık rastlanan gafflarını sürdüren Çiller, anayasayı "anayasa", tüyü bitmemiş yetim hakkını da "Sağı bitmemiş yetim hakkı" diye kullandı. DYP grubunun basına kapalı bölümünde Çiller'e yakınlığıyla bilinen Sedat Aloglu'nun söz aldığı öğrenildi. Çiller'in son konuşmalarını çok önemli bulduğunu dile getiren Aloglu'nun "Bu konuşmaları kaset yapıp örgütlere dağıtalım. Zaten yetiştiremeyiz" dediği öğrenildi.

Çiller'de fire telaşı

Çiller, dün Meclis grubunun ardından, makamında, RP'nin engellemeleri nedeniyle icraat serbestisi taşımadıklarını bildiren DYP'li bakanlar ve istifa eğilimindeki milletvekilleriyle görüşti. Çiller'in, genel başkan yardımcılarını genşoru öncesinde istifa olmaması için dikkatli olmaları konusunda uyardığı ve bu noktada olan milletvekillerini yakın takibe almaları için talimat verdiği bildirildi. Çiller'in, Sanayi ve Ticaret Bakanı Yalın Erez'le bir araya gelmemesi dikkat çekti.

DYP GİK toplantısında, RP'ye yakınlığına dikkat çekilen ve öğretmen atamalarında örgütü hiçe sayan tavır eleştirilere hedef olan Milli Eğitim Bakanı Mehmet Sağlam'a aşkın büyüdüğü belirtildi. 20'yi aşkın milletvekilinin, Sağlam'ın bakanlıktan alınması için verilen önergeye imza attığı öğrenildi.

Cumhuriyet Gazetesi 20 Şubat 1997 'Şeriata Karşı Yürünmez' ve 'Şeriata Karşı Yürütmeyin' Başlıklı haberlerin tam metni

Cumhuriyet Gazetesi
21 Şubat 1997
'Tehlikeli Politika' ve
'Devlet Din Düşmanı
Olmadı' Başlıklı
haberlerin tam metni

EK III:

Sivas davası sanıkları ÇHD Genel Başkanı'na 'fahişe' diye hakaret etti Şeriatçılar avukatlara saldırdı

ANKARA (Cumhuriyet Bürosu)- Sivas katliamı davasında sanıklar yine olay çıkardı. Önceki oturum ölenlerin yakınlarına küfreden sanıklar, dünkü oturumda da şeriatçı basının ağzıyla müdahil avukatlara hakaret ettiler. Sanıklardan **Mevlüt Atalay**, salondan çıkarken müdahil avukatlarından **Çağdaş Hukukçular Derneği Genel Başkanı Şenal Sarıhan'a** "fahişe" diye hakaret edince duruşma salonu karıştı. Müdahil avukatlar tepki gösterirken, ölenlerin yakınları da, "Cumhuriyet düşmanları, yobazlar, laiklik düşmanları" diye bağrdılar.

Sivas'ta 2 Temmuz 1993 tarihinde 37 kişinin öldürülmesi ile sonuçlanan katliamla ilgili davanın duruşmasına, Yargıtay'ca verilen bozma kararından sonra Ankara 1 No'lu Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde (DGM) dün devam edildi. Müdahil avukatlar adına konuşan eski Ankara Barosu Başkanı **Erdal Mirdol**, Sivas'ta 2 Temmuz 1993 günü yaşanan katliamın toplumu derinden etkilediğini belirterek şunları söyledi:

"Demokrat güçlerin ve cumhuriyetçilerin, olayın gerçek yüzünün ortaya çıkarılması için başından bu yana sürdürdükleri savaşım da henüz sonuçlanmış değildir. Bütün karartma ve unutturma çabalarına karşın, vahşetin siyasal ve toplumsal boyutlarının tartışılması uzun yıllar sürdürecektir ve tarih sayfalarındaki yerini en doğru hükümle alacaktır."

Sivas katliamının, cumhuriyet tarihinin önemli gerici ayaklanması olduğunu söyleyen Mirdol, Sivas'ı savaşa alanına çevirenlerle onları özendiren, kışkırtan ve yüreklendirenlerin temel amaçlarının, cumhuriyet ve Atatürk devrimlerinin ruhu ve özü olan laiklik ilkesini ortadan kaldırarak, devleti teokratik kuralara göre biçimlendirmek olduğunu kaydetti.

Yargıtay 9. Ceza Dairesi'nin, olay-

da **Aziz Nesin'in** tahriki nedeniyle mahkemenin cezadan indirim yapması konusundaki kararına itibar etmediğini ifade eden Erdal Mirdol, "Aziz Nesin'e sataşmayı ortak bir tavır biçimine dönüştürenler bilmelidirler ki o bir filozoftur, uluslararası değerde bir düşünür ve yazardır, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır ve onurumuzdur" diye konuştu. Mahkeme Başkanı **Orhan Karadeniz**, bulunamayan ve adresleri sapt-

namayan tutuksuz sanıklar **Ethem Ceylan, Mehmet Demir, Muhammed Öz, Ali Temiz, Sadettin Temiz, Metin Ceylan ve Murat Sungur** hakkında giyabi tutuklama kararı verildiğini açıkladı. Karadeniz, çeşitli yerlere yazılan müzekkere yanıtlarının beklenmesine, daha önce haklarında giyabi tutuklama kararı verilen sanıklar **Eren Ceylan, Murat Karataş ve Bülent Düvenci** ile tutuklu sanıkların tutukluluk hallerinin devamına karar vererek, duruşmayı ileri bir tarihe erteledi. Duruşmanın ertelenmesinin ardından, tutuklu sanıkların duruşma salonundan çıkarılması sırasında, idam cezası istemiyle yargılanan **Mevlüt Atalay**, müdahil avukatlardan **ÇHD Genel Başkanı Şenal Sarıhan'a** "fahişe" diyerek hakaret etti. Duruşma salonunun izleyici bölümündeki mağdur yakınları, olayı "yuh" sesleriyle protesto ederken, "cumhuriyet düşmanları", "yaşasın cumhuriyet ve demokrasi", "yobazlar", "laiklik düşmanları" diye bağrdılar.

Sivas'ta ölenlerin yakınları gördükleri hakaret ve saldırıya tepki göstererek "Cumhuriyet düşmanları, yobazlar, laiklik düşmanları" diye bağrdılar. Mahkeme ayrıca, yurtdışına kaçan sanıkların yakalanması için Interpol'e yazı yazdı. (Fotoğraf: AA)

Müdahil avukatlarından birisinin de sanık **Mevlüt Atalay'a** karşılık vermesi üzerine salonda arbede yaşandı. Olaya müdahale eden bir resmi polis, mağdur yakınlarına "Eşek gibi anırmayın" diye bağrdı. Olayların yatışmasından sonra Mahkeme Başkanı, Atalay'ın sözlerini tutanağa geçirdi.

Emniyet Genel Müdürlüğü Yüzsel

Cumhuriyet Gazetesi 22 Şubat 1997 'Şeriatçılar Avukatlara Saldırdı' Başlıklı haberin tam metni

‘İran’la ilişkinizi kesin’

FUAT KOZLUKLU

WASHINGTON - Türk Amerikan Konseyi'nin yıllık toplantıları için ABD'ye gelen devletin üst düzey yöneticileri arasında, İran sorununa yaklaşımda ve sorunu tanımlamadaki görüş ayrılığının hayli derin olduğu bir kez daha ortaya çıktı.

Hükümeti yönetenler “Haberimiz yok” derken İran Büyükelçisi Bagheri'nin Türkiye'yi terk ettiğini herkes Genelkurmay'dan öğrendi. Bu durum, Washington'da gerek Türk gerekse ABD'li diplomatlarca ‘manidar’ karşılandı.

RP'li Devlet Bakanı Abdullah Gül, “İran için terörist ülke denemeyeceğini” dile getirirken DYP'li Savunma Bakanı Turhan Tayan ve Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir, Tahran'ın Türkiye'ye karşı düşmanca tutumlar sergilediğini, teröre destek vererek İslam rejimini ihraç etmeye çalıştığını da vurguladı.

Clinton yönetimi de Abdullah Gül'e, Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan gerginliğin aşılabileceğinin önkoşulunun İran ile ilişkilerin kesilmesine endekslendiğini dile getirdi.

Gül'ün, görüştüğü ABD'li yetkililerin “İran terörist bir ülke ve sizin güvenliğinizi de tehdit ediyor” uyarılarını tebessüm ederek dinlediği ve “İran komşumuzdur. Terörist ül-

ke olduğunu düşünmüyoruz” karşılığını verdiği belirlendi. Bu arada ABD'lilerin, Abdullah Gül'e, hükümetin devam edip etmeyeceği sorusunu yönelttikleri, bakanın da “Ortağımızla bazı konularda görüş ayrılıklarımız var, ama bu, birlikte çalışamayacağımız nitelikte değil” yanıtını verdiği kaydedildi. “ABD'nin Türkiye'den önemli müttefikinin olamayacağını” söyleyen ve geçmişte “büyük şeytan” dedikleri Amerika'ya, iktidara gelince iltifatlar sıralayan RP'li Devlet Bakanı, tüm çabalarna karşın lideri Necmettin Erbakan'a Beyaz Saray randevusu koparmada başarı sağlayamadı. Erbakan'ın ABD'yi ziyaret etmek istediğini söyleyen Gül'e, Beyaz Saray'ın kurmayları olumlu yanıt vermediler. İran gerginliği yaşayan bakanlar ile Genelkurmay İkinci Başkanı'nın kaldıkları otelde karşılaşmamaya çaba gösterdikleri ve hatta konuşmaktan kaçındıkları da gözlemlendi. Gül, Tayan ve Bir, görüşlerini ve tepkilerini birbirlerine gazeteciler aracılığıyla açıkladılar. Refahlı Bakan Gül, Orgeneral Bir ile Tayan'ın yaptıkları konuşmaları hatırlatıp tepkisini soran gazetecilere: tebesüm ederek duymadığını söyledi. Gül'ün kaldığı otelin lobiğinde basın mensuplarıyla yaptığı ayak üstü sohbet özette şöyle:

- İran'ın terörist ülke olduğunu, teröre destek verdiğini herkes söy-

lüyor...

Gül: “Boykotlarla zorla neticeye ulaşılmaz. İlişkileri iyi tutarak da sonuca ulaşılabilir.”

- Çevik Paşa, “İran terörist ülke” dedi...

Gül: “Ya!.. O öyle söyleyebilir, ama ben değil.”

- İran'ın PKK'yi himayesinin ilişkilerde bir engel olduğunu kabul etmiyor musunuz?

Gül: “Biz komşuluk ilişkileri çerçevesinde PKK kamplarını kaldırmaya çalışıyoruz. Ayrıca bu konuyu ABD'de konuşmak istemiyoruz.”

- Irak topraklarında da PKK'nin kampları var. Sınır ötesi operasyon düzenlenmek istendiğinde silahlı kuvvetler şüphesiz siyasi otoriteye haber veriyor. Orgeneral Çevik Bir, İran'ın terörist ülke olduğunu söylüyor. Yarın kalkıp “İran'dan gelip eylem yapıyor ve geri dönüyorlar, sınır ötesi harekât gerekiyor” diye başvurursa ne olacak?

Gül: “Türkiye'de seçimle işbaşına gelmiş bir hükümet vardır. Bütün kurumlar bellidir. Anayasal görevler bellidir. Dolayısıyla normal şartlar ne gerektiriyorsa onlar yapılır. Irak'a giderken de öbür tarafa giderken de bu olur.”

Bakan Abdullah Gül'ün ardından gazeteciler Millî Savunma Bakanı Turhan Tayan ile de görüştüler. Kabinenin, “İran terörizme destek veren ve İslam rejimi ihraç etmeye ça-

lışan bir ülkedir” diyen DYP'li üyesi Tayan, özette soruları şöyle yanıtladı:

“İran veya teröre destek veren başka bir ülkeyle ilgili serzenişlerimi, eleştirilerimi açıklamak için ABD'de bulunmaya gerek yok.”

Abdullah Gül dün öğle saatlerinde Başkan Bill Clinton'ın ulusal güvenlik danışmanı Sandy Berger ile görüştü. Yirmi dakika olarak planlanan görüşme bir saat sürdü. Gül, Berger ile görüşmesinin ardından İran sorununu kastederek “Komşularımızla iyi geçinmeye mecbur olduğumuzu ilettim. Bu diyalogdan yararlanırsanız iyi olur” dedi.

Gül ayrıca, ABD'deki Musevi cemaatin önde gelen temsilcileri ile de buluştu. Daha sonra Washington'daki İslam Merkezi'ne giden Gül, burada namaz kıldı. Önceki gece ise kendilerini Müslüman Türk Öğrenciler olarak tanıtan 50'yi aşkın genç ile kaldığı otelin bir salonunda iki saati aşkın bir süre sohbet etti. Gül, bu toplantıya katılmak için Washington Büyükelçisi Nüzhet Kandemir tarafından onuruna verilen resepsiyondan kısa sürede ayrıldı.

Orgeneral Çevik Bir ise Abdullah Gül'ün aksine İran'ın terörist ülke olduğu yönündeki açıklamalarını sürdürdü. “Türkiye'nin yüzde 80'i laikdir” diyen Bir, İran'ın Sincan'da yaşanan olaylarla ilişkisinin bulunduğunu düşündüklerini kaydetti.

Cumhuriyet Gazetesi 22 Şubat 1997 ‘İran’la ilişkinizi Kesin’ Başlıklı haberin tam metni

EK V:

HABERLER

RP lideri, Mesut Yılmaz ve Bülent Ecevit'in de kendileri gibi düşündüğünü söyledi

Erbakan şeriatı savundu

SERAHAT KARAKOYUN

ANKARA - Başbakan Necmettin Erbakan, şeriatın İslami kuralların bütünü olduğunu savunurken, ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz ve DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in de bu konuda kendileriyle aynı düşünceye sahip olduklarını söyledi. Erbakan, Cumhurbaşkanlığı Süleyman Demirel ile yaklaşık 1.5 aylık bir aradan sonra önceki akşam yaptığı görüşme öncesinde partisinin başkanlık divanı toplantısına katıldı. RP'nin şeriatçı çıkışları karşısında artan toplumsal muhalefetten rahatsız olan Erbakan'ın, başkanlık divanı toplantısında da bu yöndeki görüşlerini dile getirdiği öğrenildi. Alınan bilgiye göre, şeriatın İslami kuralların bütünü olduğunu belirten Erbakan, ANAP lideri Mesut Yılmaz'ın "Şeriatı karşı yürümez, ancak şeriatı saygı duyulur" şeklindeki açıklamasını anımsattı. Yılmaz'ın bu konuda RP ile aynı düşünceye sahip olduğunu kaydeden Başbakan Erbakan, "Ecevit bile bu noktada" dedi. CHP'ye yönelik eleştirilerini yineleyen Erbakan, bu partinin halkı sokağa dökme gayreti içinde olduğunu savunarak, bunun yaratacağı sakıncaları Cumhurbaşkanı Demirel'e de anlatacağını kaydetti. CHP'nin yönetim kadrolarının izlediği politikaların tabanda rahatsızlık yarattığını öne süren Necmettin Erbakan, "O vatandaşlarımızı da dikkate alırsak halkın yüzde 95'i için şeriat İslami çizgiyi ifade etmektedir. Yüzde 5'in bunu reddediyor olması bir anlam ifade etmez. Laikliğin elden gittiğini söyleyenler, laikliğin gerçek anlamını bilmeyenlerdir. Üç-beş gazetenin yazdıkları ya da bir kısım azınlığın yaptıkları, tepkileri toplumu bağlamaz" diye konuştu. Başbakan Erbakan, Cumhurbaşkanı Demirel, Genelkurmay Başkanı Orgeneral İsmail Hakkı Karadağ ve Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Tansu Çiller ile "aralarının çok iyi olduğunu" savunarak, "Herhangi bir sorun yok. Ancak ortaya bir sorun çıkarsa bu da diyalog yoluyla aşılar" dedi.

Demirel'le ters düştü

Erbakan, şeriat konusundaki görüşleriyle, ibadetin özgürce yapıldığı Türkiye'de şeriat istemenin "din devleti istemek" anlamına geleceğini vurgulayan Cumhurbaşkanı Demirel ile de ters düştü. Erbakan, dün de Kızılay-Batıkent metro hattının deneme seferinin açılışını yaptı. Törene katılanların tekbir getirmesi üzerine, "Provokasyon endişesi var. Lütfen 'Başbakan Erbakan' sloganları dışında slogan atmayın" anonsu yapıldı. Erbakan, RP ve DYP'nin yeniden büyük Türkiye'nin kurulması için geceli gündüzlü çalıştığını söyledi. Erbakan, 100 milyar dolarlık proje hazırladığını kaydederek, hızlı tren, yeni Boğaz köprüsü, otoyollar, santraller ve atom santrali inşaatına bu yıl başlanacağını kaydetti. Dünyada birçok ülkenin "acı reçete" uygulayarak ekonomilerini düzelttiklerini savunan Erbakan, Türkiye'de "tattı reçete"nin uygulandığını bildirdi.

Cumhuriyet Gazetesi 23 Şubat 1997 'Erbakan Şeriatı Savundu' Başlıklı haberin tam metni

EK VI:

‘Atatürk’ün mirasını koruyacağız’

FUAT KOZLUKLU

WASHINGTON - Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir, Türkiye'deki laiklik ve demokrasi sorunlarının ABD'de tartışılması konusundaki eleştirilere karşı çıktı. Çevik Bir, "Burada tartışmayalım da nerede tartışalım? Bizim on yıllık planımızda 150 milyar dolarlık bir askeri yatırım öngörüyoruz. Bütün altyapımız ABD silahlı kuvvetlerinden geliyor" dedi.

Türkiye'ye laik demokratik sistemi Cumhuriyetin kurucusu Atatürk'ün getirdiğini belirten Orgeneral Çevik Bir, "Atatürk'ün mirası olan laik demokrasinin koruyucusu biziz" dedi.

Washington'da düzenlenen Türk-Amerikan Konseyi'nin (ATC) yıllık toplantıları dün sona erdi. Toplantının kapanış balosunda, Orgeneral Çevik Bir'e savunma ödülü, Holbrooke'a da "üstün yurttaşlık" ödülü verildi. "ABD'nin en güvenilir gazetecisi" olarak tanınan Walter Cronkite ile Sabancı Holding'den Şevket Sabancı'ya da birer ödül verildi.

Baloda, RP'li Devlet Bakanı Abdullah Gül, Milli Savunma Bakanı Turhan Tayan, Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Büyükelçi Onur Öymen ve Türkiye'nin ABD Büyükelçisi Nüzet Kandemir, ABD'nin Ankara Büyükelçisi Mark Grossman ve eski ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Richard Holbrooke aynı masada bir araya geldiler. Bakanlar arasındaki gerginlik, protokol masasının havasına da yansdı.

Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir, savunma ödülünü aldıktan sonra kısa bir konuşma yaptı. Orgeneral Çevik Bir, İngilizce olarak yaptığı konuşmada, Türk ve Amerikan silahlı kuvvetleri arasında uzun yıllara dayanan ilişkileri anlattı. Orgeneral Çevik Bir, son zamanlar-

da TSK ile ilgili birçok haberin basına yansımına değinerek, TSK'nin anayasal bir kurum olduğunu, anayasaya ve laik demokrasiye bağlı olduğunu ifade etti.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Atatürk'ün laik demokratik sistemi getirdiğini belirten Bir, "Atatürk'ün mirası olan laik demokrasinin koruyucusu biziz" dedi.

Genelkurmay İkinci Başkanı, Türkiye'nin Avrupa Birliği dışında kalmaması gerektiğini vurgulayarak "İnsan hakları konusunda her belgeye imzamız atarız. Ancak, bu konu kötü amaçlarla, toplumda kutuplaşma yaratmak ya da ülkeyi bölmek amacıyla kullanılmamalıdır" diye konuştu. Orgeneral Bir, Yunanistan dahil, Türkiye'nin bütün komşuları ile diyalog ve iyi ilişkilerden yana olduklarını da söyledi.

Orgeneral Çevik Bir, konuşmasını bitirdikten sonra baloya katılanlar tarafından ayakta alkışlandı. Protokol masasında bulunan RP'li Devlet Bakanı Abdullah Gül'ün ise Çevik Bir'i alkışlamadığı gözlemlendi. Gül'e gazeteciler Çevik Bir'i neden alkışlamadığını sordular. Abdullah Gül, "Çevik Bir'in bu şekilde kutlanmasından biz ancak gurur duyuyoruz" dedi.

Holbrooke'un konuşması

Baloda "üstün yurttaşlık ödülü" alan eski ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Richard Holbrooke yaptığı konuşmada kendisinin Türkiye'nin dostu olduğunu söyledi. ABD'nin özellikle Türkiye ve Yunanistan'daki gerginlikten kaygılandığını belirten Holbrooke, Atatürk için de "Çin lideri Deng nasıl tarihi bir liderse Atatürk de tarihin dev bir lideridir" dedi. Holbrooke şunları söyledi:

"Avrupa Birliği'nin Türkiye ile gümrük birliğine girmeye kararı, açık söyleyeyim ki ABD'nin çabası olmasaydı gerçekleşmezdi. Biz bu konuda yoğun lobi faaliyeti gerçekleştirdik. Soğuk savaş sonrası dönemde Türkiye'nin önemi artmıştır. Türkiye ve Yunanistan, iki müttefik olarak kalmalı ve ilişkileri normal bir çerçeveye oturmalıdır. Yunanistan anlamalı ki güçlü ve refah içinde bir Türkiye kendi yararına. Tersine Türkiye için doğrudur. İki ülke arasında diyalog genişlemelidir."

150 milyar dolarlık yatırım

Baloda sonra gazetecilerin sorularını yanıtlayan Orgeneral Çevik Bir, Cumhuriyet'in "ABD, Türkiye'deki laikliğin ve demokrasinin bu şekilde tartışılacağı yer olmamalıydı" şeklindeki eleştirileri hatırlatması üzerine şu değerlendirmeyi yaptı: "Burada konuşmayacağız, nerede konuşacağız. TSK olarak vermek istediğimiz mesaj şu: Bizim on yıllık planımızda 150 milyar dolarlık bir askeri yatırım öngörüyoruz. Ve bu yatırımda da gelişmeler Türkiye'de ortak üretim yapalım, üçüncü ülkelere askeri malzeme satalım diyoruz. NATO stratejisi içindeki potansiyel tehdidin yerini belirsizlikler almıştır. Türkiye bu belirsizliklerin etrafındadır. Bütün altyapımız ABD silahlı kuvvetlerinden geliyor. Onlara bunu açıkça anlatacağımıza kiye anlatacağız? Türkiye'de laiklik konusunda değişiklik olmayacağı bir gerçek. Dışarıya bu mesajları verdik. Mesajlar da gazetelerde glizele yer almış."

Orgeneral Bir, açıklamalarının siyasi mesajlar içerdiği şeklinde yorumları yapıldığı hatırlatınca da "askerliğin politikadan ayrı tutulamayacağı"nı söyledi. Bir, "Sadece askerlik yapıp politikaya karışmayacağım dersiniz yanlış yaparsınız" dedi. Bir, Gül'ün konuşmasını alkışlamaması ile ilgili olarak da "Atatürk'ün prensiplerinin bekçisiyiz dedim. Herkesin alkışlaması lazım" dedi.

Cumhuriyet Gazetesi 23 Şubat 1997 'Atatürk'ün Mirasını Kurtaracağız' Başlıklı haberin tam metni

EK VII:

Sisli Bulutlu Çok bulutlu Yağmurlu Karlı

Budapeşte PB 11 Münih Y 14

Orgeneral Çevik Bir'e destek

ANKARA (Cumhuriyet Bürosu) - Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir'in, "Atatürk devrimleri, demokrasi ve laiklik konusunda ödün vermeyecekleri" yolundaki uyarısını REFAHYOL'un küçük ortağı DYP de destekledi. Bir'in sözlerini, RP'ye karşı rejim uyarısı olarak algılamadıklarını ima eden DYP Genel Başkan Yardımcısı Mehmet Gölhan, Orgeneral Bir'in, yasalar çerçevesinde Türk Silahlı Kuvvetleri'ne (TSK) verilen görevleri dile getirdiğini söyledi.

CHP Genel Sekreter Yardımcısı Haydar Oymak da Çevik Bir'in yaklaşımının "doğal olduğunu" belirtti.

Orgeneral Bir'in, Washington'da, Türk-Amerikan Konseyi'nin kapanış balosunda yaptığı konuşmada, "Atatürk'ün mirası olan laik demokrasinin koruyucusu biziz" mesajı vermesi, Ankara'da geniş yankı buldu. Bir'in, iktidarın büyük ortağı RP'nin laiklik karşıtı uygulamalarına mesaj olarak değerlendiren konuşmasına, iktidarın küçük ortağı sahip çıktı. DYP Genel Başkan Yardımcısı Gölhan, dün düzenlediği basın toplantısında, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Bir'in, son günlerde laiklik konusundaki açıklamalarının anımsatılması üzerine şu yanıtı verdi:

"Cumhurbaşkanı'nın sözleri gayet yerinde mesajlar veriyor. Çevik Bir, yasalar çerçevesinde TSK'ye verilen görevleri dile getirmiştir. Türkiye'de her zaman silahlı kuvvetlerimiz rejimin, cumhuriyetin, Atatürk ilke ve inkılaplarının koruyucusu, bekçisidir. Sayın Bir'in konuşmalarında bu çerçevede içerisinden olmuştur."

Gölhan, başka bir soru üzerine de aynı görüşlere sahip iki partinin hükümet kurmasını bir uzlaşma olarak tanımlayarak bazı kesimlerin "laiklik, şeriat, darbe" diyerek toplumda huzursuzluk yarattığını öne sürdü.

Darbeyle Türkiye'nin bir yere varamayacağını söyleyen Gölhan, "Askeri de rahat bırakmak lazım. İkide bir sıkışan, çareyi askerde aramasın" dedi.

CHP Genel Sekreter Yardımcısı Haydar Oymak, Bir'in, Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli kurumlarından birinin mensubu olduğunu belirterek "O nedenle yaklaşımı, çok çok doğal, çok normal bir yaklaşımdır" diye konuştu. Oymak, Bir'in yaklaşımını, siyasi tartışmaların içinde değerlendirmemek gerektiğini söyledi. Oymak, anayasanın 2. maddesinde yer alan "demokratik, laik, sosyal hukuk devleti" ilkesine tüm kurumların sahip çıkması gerektiğine işaret etti.

MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş de Bir'in görüşlerini onaylayarak "Gayet güzel bir demec vermiş, TSK, cumhuriyetin ve Atatürkçülüğün her zaman bekçisi olmuştur, o kutsal görevi devam ettirecektir" dedi.

'Bir görevden alın'

Yeniden Doğuş Partisi Genel Başkanı Hasan Celal Güzel ise Bir'in açıklamalarına sert tepki verdi. Türkiye'de son aylarda rejimin değiştiğini, demokratik rejim yerine militarist, anti-demokratik rejim geldiğini öne süren Güzel, şunları söyledi:

"Türkiye'de son aylarda neler oluyor? Sebebi ne olursa olsun, TSK'ye bağlı bir birlik, Sincan'da tanklarla manevra yapıyor. Genelkurmay 2. Başkanı Bir, ABD'ye hesap verme toplantısında, 'Demokrasiye balans ayarı yaptık' diyor. Bütün bunlar anayasa ihlalidir. En büyük anayasa vardır, sonra da kanun, Bakanlar Kurulu kararname, tüzük, yönetmelikler gelir. TSK'nin iç hizmet yönetmeliğine göre ordunun koruma ve kollama yetkisi, tüzük, kararname ve anayasanın üzerinde olabiliyor. Böyle bir şeyi hangi hukuk mantığına sığdırabilirsiniz? Orgeneral Bir, ABD'de anayasayı ihlal etmiş, suç işlemiş, milletin vermediği bir yetkiyi kullanmaya kalkmıştır. Bir memur, devlet, TBMM adına konuşma yapamaz. Konuşması sadece kendini bağlar."

Bir'in görevden alınması ve bağımsız yargı önünde yargılanmasını isteyen Güzel, Bir hakkında suç duyurusunda bulunup bulunmayacakları ile ilgili bir soruyu, "Evet olabilir. Açık işlenmiş bir suç var" diye yanıtladı.

'Bir'in tavrı ortak tavrımız'

ANKARA (Cumhuriyet Bürosu) - Genelkurmay Başkanlığı, Orgeneral Çevik Bir'in "Atatürk devrimleri, demokrasi ve laiklik konusunda ödün vermeyecekleri"ne ilişkin açıklamasının, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) ortak tavrı olduğu mesajını verdi. Genelkurmay Başkanlığı, ABD'deki temaslarında şeriatçı girişimlere karşı uyarıda bulunması üzerine RP'nin kişisel eleştirilerine hedef olan Çevik Bir'in konuşmasının tam metnini genel sekreterlik aracılığıyla basın kuruluşlarına faksлады. Genelkurmay'ın, Çevik Bir'in, "Laiklik ve demokrasinin teminatı ordudur" içerikli konuşmasının tam metnini basın kuruluşlarına faksılması, "Bir'in konuşmaları Genelkurmay Başkanlığı'nın resmi tavrı" değerlendirmelerinin yapılmasına neden oldu. Genelkurmay Başkanlığı'nın basın açıklaması, RP Grup Başkanvekili Salih Kapusuz'un, "Herkes sistem içindeki konumunu iyi bilmeli ve dikkatli olmalı" sözlerine de yanıt olarak değerlendirildi. Genelkurmay'ın, Çevik Bir'in eleştirel tavrının "kişisel" olabileceğine ilişkin yorumlara karşı mesaj verdiğine aikkat çekildi. Çevik Bir, konuşmasında, ordunun anayasal bir kurum olarak demokrasi ve laikliğe büyük önem verdiğini ve bu değerlerden ödün verilmesinin olanaklı olmadığını bildirmişti.

Cumhuriyet Gazetesi 24 Şubat 1997 'Orgeneral Çevik Bir'e Destek' Başlıklı haberin tam metni

EK VIII:

HABERLER

Büyükşehir belediyesinde RP'li kadrolaşmanın en alt kademelere kadar inmesi tepkilere neden oldu

Memur adaylarına dini sorular

► Tüm Bel-Sen Genel Başkanı Vicedan Baykara, belediye hizmetlerinin din hizmetlerinin din olmadığını belirterek "Bunların şeriat özelemleri var. Bu özelemleri yerel yönetimlerde minik minik uygulamalarla gerçekleştirmek istiyorlar" diye konuştu.

İstanbul Haber Servisi - İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin çeşitli birimlerine alınacak olan 559 memur için yapılan sözlü sınavda, adaylara dinle ilgili sorular yöneltilmesi tepki çekti. Memur adayları, "Yatsı namazı nasıl kılınır diye soruyorlar ama cumhuriyet dönemi ne ilişkin bir tane tarih sorusu sormadılar" iddiasında bulundular. Tüm Bel-Sen Genel Başkanı Vicedan Baykara, belediye hizmetlerinin din hizmetleri olmadığını belirterek, "Bunların şeriat özelemleri var. Bu özelemleri yerel yönetimlerde minik minik uygulamalarla gerçekleştirmek istiyorlar" dedi.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ndeki RP'li kadrolaşma en alt kademe kadar inerek devam ediyor. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, seçildikten bir süre sonra yaptığı açıklamalarda belediyede kadro değişikliğine gitmeyeceklerini, üst düzey bazı yöneticilerin kendi isteğiyle ayrıldığını belirterek, memur düzeyinde bir kadro değişikliğinin kesinlikle olmadığını söylemişti.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin memur alımı için yaptığı sınavlarda, memur adaylarına din ile ilgili sorular yöneltilmesi siyasi kadrolaşmanın ilk aşaması olarak değerlendiriliyor.

Din ile ilgili soruların imam-hatip lisesi çıkışlılar tarafından çok daha kolay yanıtlanacak olmasının ayrımcılık yarattığını savunan memur adayları tepkilerin şöyle dile getirdi:

"Yazılı sınavdan sonra sözlü sınavı çağırdık. Sınavı yapan heyet üyeleri, 'İslamın şartı kaç? Kaç tane hali var? Yatsı namazı nasıl kılınır' diye sorular sordu. Bu soruların benim yapacağım memurlukta ne gibi bir ilgisiz olabilir. Tarihle ilgili sorular arasında bir tane cumhuriyet dönemiyle ilgili soru yoktu. Bana padişahlarla ilgili soru sordular ama Atatürk ile ilgili bir soru sormadılar. Sınavı girmeden önce bazı adayların ellerinde din kitapları dikkatimi çekmişti. Bunu o an, sınavda sorulacak sorularla ilgili değil de sınavda başarılı olmak için dua ediyorlar diye düşünmüştüm."

Tüm Belediye Memurları Sendikası (Tüm Ben-Sen) Genel Başkanı Vicedan Baykara, memur sınavında din ile ilgili sorular sorulmasına tepki göstererek, "Belediye hizmetleri din hizmetleri değildir" dedi. Din dersi vermesi gereken memurların alımı için din sorularının sorulmasının çok doğal olduğunu belirten Vicedan Baykara, durumun sendikaları açısından çok negatif bir durum olduğunu vurguladı. Baykara daha sonra şunları söyledi:

"Kendi siyasi düşüncesindekileri işe alma olayı, Türkiye'deki şeriat konusu ile birlikte yürüyor. Dinî kulanıyorlar. Bir taratan kendi siyasi düşüncesinden olmayan memurları sürgüne yollayıp, sicillerini bozarken bir taratan da bu tür sınavlarla kendi siyasi düşüncesindekileri işe alıyorlar. Şeriat özelemleri var bunların. Bu özelemleri yerel iddardarlarda minik minik gerçekleştiriyorlar. Din ve devlet işleri bir birinden ayrı şeylerdir. Belediyelere kendi yandaş bir çok kimseyi aldılar. GİYİM KUŞANLARI İLE DİKKAT ÇEKEN BU KADROLARIN BELEDİYELERDE NE DENLİ GÖĞÜLÜĞÜ ORTADUR. Geçenlerde bir gazetede yer alan haberde Cumhurbaşkanı'nın, yerel yönetimlerdeki köktendinci kadrolaşmanın araştırılmasını istediği yazılıydı. Bu kadrolaşma artık uyyuka çıktı. Cumhurbaşkanı'nın bu konuda araştırma istemesi bunun bir göstergesidir. Sendika olarak biz mücadelemizi sürdüreceğiz. Çalışanlar sahipsiz değildir. Bu belediyelerin uygulamalarını teşhir etmek için 27 Şubat 1997 tarihinde büyükşehir belediyesi önünde bir basın açıklaması yapacağız. Belediyelerdeki baskılara yönelik basın açıklamamızda başlatacağımız eylem ve etkinliklerimiz mart ayında da devam edecek."

Cumhuriyet Gazetesi 25 Şubat 1997 'Memur Adaylarına Dini Sorular' Başlıklı haberin tam metni

EK IX:

YIL SAYI: 28075 / 80000 TL (KDV içinde)

KURUCUSU: YUNUS NADİ (1924-1945) BAŞYAZARI: NADİ NADİ (1945-1991)

Erbakan 28 şubatta yapılacak zirvede güvence vermeye çalışacak

Kritik MGK toplantısı

Yumuşama çabası Kamuoyuna dönük açıklamalarında sert art niyetimiz yok” mesajı vereceği belirtildi. Genelkurmay Başkanlığı’nın, kritik MGK toplantısına ordunun özel önem atfettiğine ilişkin duyurular vermesi, 28 şubatta Çankaya Köşkü’nde sert tartışmaların yaşanabileceği yorumlarını gündeme getirirken RP’li bakanların gerginliği yumuşatma çabaları dikkat çekti.

Demirel
‘Kazan sorumsuz’
► İslam hukukunu halkın istemediğini söyleyen Demirel, “Çağdaşlığın ilk koşulu laikliktir” dedi. Demirel, dinin vicdan işi ve devleti Allah arasında olduğunu, devletin dine, dinin de devlete tamayacağını vurguladı. ■ 4. Sayfada

Erbakan
‘Laiklik elinizde kalır’
► Erbakan, “Laiklik arabanın frenidir. Dinin yerine laikliği din yapmak isteyenler, elinde fren pedalı bulunan kazazede döner” dedi. Erbakan, din ve demokrasi düşmanlarının bir tarafta, saygı duyanların da diğer tarafta toplandıklarını söyledi. ■ 5. Sayfada

Çiller
Orduya ve RP’ye tepki
► “Kimse yasaları değiştireceğini ummasın. Hiç kimse cami yapıyor diye oranın fethedildiğini söylemeye kalkmasın” diye RP’ye gönderme yapan Çiller “Kimse demokrasiye ara vereceğini düşünmesin” sözleriyle de darbe olmayacağını vurguladı. ■ 5. Sayfada

HUDER’den tepki
‘Eskiden böyle değildi’
► “Kazan’ın, başkan ve üyelerini makamından kovduğu Hukuk Araştırmalar Derneği üyeleri “Bizim için sürpriz oldu. Çünkü kendisinden asla böyle bir tavır beklemiyorduk. Sayın Kazan’ı biz yıllardır tanırız. Önceden böyle değildi” dediler. ■ 4. Sayfada

ANKARA (Cumhuriyet Bârosu) -Köktendinci kadrolaşma çalışmaları ve şeriatçı çıkışlarıyla tepki toplayan RP’li bakanlar, ordunun özel önem atfettiği 28 şubattaki Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısı öncesinde gerginliği yumuşatma arayışına girdiler. RP’li kaynaklar, Başbakan Necmettin Erbakan’ın, “bir kısmı gevreler” nitelemesiyle kamuoyu önünde geniş kesimlere hedef alan sert çıkışlarının tersine, MGK toplantısında “Rejime karşı art niyetimiz yok” mesajı vereceğini belirtti. Genelkurmay Başkanı Orgeneral İsmail Hakkı Karadağ’ın, gelişen rejim karşıtı girişimler nedeniyle Türk Silahlı Kuvvetleri’nin (TSK) tepkisini dile getireceği-

Bulutlu Çok bulutlu Yağmurlu Karlı

Kritik MGK toplantısı

Baştarafı 1. Sayfada
ne ilişkin haberlerin yalanlanmaması, MGK toplantısında tartışma yaşanabileceği yorumlarını beraberinde getirdi. Genelkurmay’ın hakkında suç duyurusunda bulunduğu Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Necati Çelik, “Bütün olup bitenlerden hükümet gereken dersi çıkaracaktır. Bundan sonra faaliyetlerimize devam ederken beyanlarımıza, tavırlarımıza herkesten daha çok dikkat etmeliyiz” dedi.

Hükümetin büyük ortağı RP’nin, Taksim’e cami, kurban derilerinin toplanması, üniversite ve resmi dairelerde türbanın serbest bırakılması ve karayoluyla hac konusu başta olmak üzere, laiklik karşıtı girişimlerinin cuma günü toplanacak MGK’de tartışılması bekleniyor. Şubat ayı başında RP’li eski Sincan Belediye Başkanı Bekir Yıldız’ın düzenlediği ve İran’ın Ankara Büyükelçisi Muhammed Rıza Bağheri’nin de katılarak şeriat propagandası yaptığı “Kudüs Gecesi”ne sert tepki gösteren Türk Silahlı Kuvvet-

leri (TSK), ilçede yaptığı “tanklı gösteri” ile mesaj verdi.

‘Kudüs Gecesi’ ile ilgili tepkiler yatışmadan, Adalet Bakanı Şevket Kazan’ın, tutuklanan Bekir Yıldız’ı cezaevinde ziyaret etmesinin de TSK’yi rahatsız ettiği öğrenildi. Aynı günlerde RP’nin bazı il ve ilçe örgütlerinin pompalı tüfek satın alınarak silahlı olduğu savları gündeme geldi.

Alınan bilgiye göre askerler, RP’nin laiklik karşıtı bu eylemlerini, MGK gündemine taşıma kararı aldı. Genelkurmay Başkanı Karadağ’ın, cuma günü toplantıda, ordunun bu uygulamalardan duyduğu rahatsızlığı dile getireceği basına yansıdı.

Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Güven Erkaya’nın, geçen ağustos ayında dile getirdiği, ancak bugüne kadar ele alınmayan “Aşırı dinci akımların devletin geleceği konusunda tehlike oluşturduğunu düşünüyorum. Ve bunun üzerinde görüşme açılmasını istiyorum” önerisinin de son toplantıda gündeme ge-

leceği bildirildi. Toplantıda, MIT’in de şeriatçı faaliyetler konusunda 20 dakikalık bir brifing vereceği kaydedildi.

RP’lilerin ise gerginliği yumuşatma arayışına girmesi dikkat çekti. Başbakan Erbakan’ın, MGK’de, partisinin rejime yönelik hiçbir art niyeti olmayacağını anlatacağı belirtildi. Genelkurmay 2. Başkanı Orgeneral Çevik Bir’in, ABD’de “laikliğin güvencesi olduklarımızı” belirten açıklamasına hükümetten açık bir tepki gelmemesi ve Adalet Bakanı Kazan’ın, önceki gün kendisini ziyaret eden Hukukçular Derneği (HUDER) yöneticilerinin, Çevik Bir’i eleştiren açıklamalarına izin vermemesi de “MGK toplantısı öncesi gerginliği turmandırmama girişi” olarak değerlendirildi.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Çelik, karayoluyla hac ve cami tartışmalarının gereğinden fazla büyütüldüğünü savunarak bundan RP olarak kendilerinin de hoşlanmadığını söyledi. Türkiye’nin “demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti” olduğunu vurgulayan Çelik şu açıklamayı yaptı:

“Türkiye’nin bugün rejim sorunu yoktur. Ancak bir rejim bunalımı yaratarak iktidarı alaşağı etmek isteyenler vardır. Kanaatim odur ki demokratik, laik, sosyal hukuk devleti gün geçtikçe daha da işlerlik kazanacaktır. Uygulamadan kaynaklanan, insan hakları ve laikliğe aykırı yanlışlıklar da zaman içerisinde çözümlenecektir.”

Toplumu rahatsız etmenin, tansiyonu yükseltmenin hiç kimseye yarar getirmeyeceğini söyleyen Çelik, “Şayet tansiyonun yükselmesine, biz hükümet veya hükümet üyeleri olarak veya hükümet üyelerinden birileri olarak zemin hazırlıyorsak buna da dikkat etmek, bu fırsatı da kimseye vermemek gerekir” dedi.

Çelik, hükümetin “bütün olup bitenlerden gerekli dersi çıkaracağını” da kaydederek “Ve bundan sonra faaliyetlerimize devam ederken beyanlarımıza, tavırlarımıza, kanaatim odur ki herkesten daha çok dikkat edilecektir” diye konuştu.

Cumhuriyet Gazetesi 26 Şubat 1997 ‘Kritik MGK Toplantısı’ Başlıklı haberin tam metni

EK X:

ÇAĞDAŞ YAYINLARI
SAMI KARAÖREN
nadir nadi'yi
uğurlarken
300.000 TL
Çağdaş Yayıncılık A.Ş. Yayıncılık Cad. Bakırköy/İstanbul No: 8/8
Tic. Sic. No: 270960 Posta Yolu No: 66032
T.C. TL SAYI: 28078 / 60000 TL (KDV içinde)

Cumhuriyet

KURUCUSU: YUNUS NADİ (1924-1945) BAŞYAZARI: NADİR NADİ (1945-1991)

Cumhurbaşkanı Demirel yasaklara karşı dinci siyaset ısrarı konusunda MGK öncesinde uyardı

'Böyle gitmez'

Mutabakat'
Siz görüş mesafesini azaltır.
Günümüz dünyasında buna
gerek kirliliği de eklendi. Kimi
zaman bulutluk bir yoğunluk,
büyük kentlerde görüşü gör-
mez bir ortam oluşturuyor. Bu-
gün Türkiye'nin başkentinde,
genel havanın kirlendiği ve gö-
rüş mesafesinin daraldığı söy-
lebilir.

Bu alıcılı havanın nereden
gelmektedir bilinmiyor. Baş-
bakan koalisyon hükümeti,
Türkiye'nin iki yüzyıllık tarihi-
ters bir yol açmak için yöne-
tik zorlanıyor. Laik cumhu-
retin temel ilkesine karşı bir
netimin varlığı, toplumu te-
gin ediyor.

Banahım yoğunlaşıyor.
T.C. Cumhurbaşkanı bu du-
nda ne düşünüyor?..

★

Cumhurbaşkanı son günler-
de üstte yaptığı konuşmalar-
dığını belirtirdi: "Ben ta-
rız değilim, laik cumhuri-
yetin yanayım" dedi; altını çı-
k ekledi: "Seriat istiyorum
ek irticadır."

şim Demirel, bu konuşma-
la bir soluk aldırdı, ama ye-
niz.

! Anayasası'nda, cumhur-
anının görevleri bir bir sa-
ş, çerçevesi çekilmiştir. Ne
iyine de azımsanmayacak
leve sahiptir cumhurbaş-
bugün konuşmalarıyla
i koyduğu tutumunu, ya-
sıla başka yöntemlerle
yaşamına geçirmek yok
olanakları azımsana-

iki Türkiye'de günden
bir "mutabakat" oluşu-
nasları 21'inci yüzyıla

Yargıya mesaj Cumhurbaşkanı Demirel, "Türkiye'de siyasal partiler; anayasa ve Siyasi Partiler Yasası'na göre dini esaslara dayanan faaliyetin içinde olmaz. Oluyorsa, demek ki, bu Türkiye Cumhuriyeti Devleti, kanunlarını uygulayamıyor" dedi.

Cumhurbaşkanı, "hukuki çerçevenin yanı sıra hukuki uygulamanın da çok önemli olduğunu" vurgulayarak, laik-demokratik rejime karşı girişimlerde yargı denetiminin önemine dikkat çekti. Demirel, denetimin, partilerin program ve tüzüğüyle sınırlı olmadığını, eylemlerin de izlenmesi gerektiğini vurguladı.

Seriatçı tehditler tartışılacak Laik-demokratik rejimi hedef alan girişimlere karşı "supap" arandığını açıklayan Cumhurbaşkanı, yarınki MGK'nin gündeminde "köktendinci tehditler" in de bulunduğunu söyledi. Demirel, "Türkiye'de eğer dini istismar eden siyasi partiler olacaksa hem din istismarı anayasada yasak gibi bir durum olacak, hem de din istismarı serbest olacak. Bu ikilem gitmez. O zaman siyasi partilerin birbirleriyle yarışmasına varır iş. Devlet, kanunlarını icra ile mükellefler" diye konuştu.

'Üç müdahale hayal değil' Cumhurbaşkanı'nın Meclis'i feshetme yetkisi verilmesini önerirken parlamentonun darbe dönemlerinde kapatıldığını anımsatan Demirel, "Seçtiği Meclis'i beğenmeyen bir halk... Bunları söylüyorum diye kimse beni eleştirmeye kalkmasın. Eğer Türkiye'de rejim 50 sene içinde 3 defa kesintiye uğramamış olsaydı, bunları söylemek 'hayal' sayılabilirdi" dedi. Cevik Bir'in ABD'deki konuşması için "Adam bunu demesin de neyi desin" diyen Demirel, tartışılan YAS kararlarına değinirken, "TSK'nın, kendi ahengini doğal olarak birinci sorun saydığını" vurguladı. ■ 12. Sayfada

ANAP LİDERİ YILMAZ'DAN HERKESE ÇAĞRI
'Darbeye karşı işbirliği'
► Rejimi kurtarmak için fedakarlık yapacaklarını söyleyen ANAP lideri Yılmaz "Darbe olmaması için işbirliği yapalım. Tüm iddialarımızı, bütün kavgaları, anlaşmazlıkları bir süre askıya alabiliriz. Erbakan başbakanlığındaki iktidar ile Türkiye karanlığa gidiyor" şeklinde konuşarak ciddi bir uyarıda bulundu. ■ 4. Sayfada

'DEMİREL, ÇİLLER'İ UYARDI' İDDİASI
'Gerekirse istifa edin'
► Cumhurbaşkanı Demirel ve DYP lideri Tansu Çiller, dün akşam Çankaya Köşkü'nde bir araya geldi. Kritik MGK toplantısı öncesi yapılan görüşmede, Demirel'in Çiller'e "Ben Erbakan"ı daha önce uyardım. Ancak beni dikkate almadı. Gerekirse istifa edin, çare parlamentoda aransın" dediği ileri sürüldü. ■ 6. Sayfada

Meclis'te hükümete uyarı yapılacağı konuşuluyor. MGK'ye gelen bir kararname...

Cumhuriyet Gazetesi 27 Şubat 1997 'Böyle Gitmez' Başlıklı haberin tam metni

İsyancılar Taksim'de cezalandırılmıştı 'Cami, mürtecilerin asıldığı yere yapılmak isteniyor'

ANKARA (UBA) - Başbakan Necmettin Erbakan'ın, Taksim'e yapılacak caminin yeri olarak ilan ettiği gezi alanında, daha önce mürtecilerin asıldığı ortaya çıktı. Askeri tarih uzmanı bir general, RP'nin amacının şeriatçı ayaklanmada asılan mürtecilere selam göndermek olabileceğini söyledi.

1908 yılında meydana gelen ve 31 Mart Vak'ası olarak tarihe geçen şeriatçı ayaklanmanın yaşandığı Taksim gezi alanındaki eski Topçu Kışlası'nın üzerine cami yapılacak olması, başkentte "Bu bir ihtiyaç mı, yoksa tarihle hesaplaşma ve mürtecilere selam mı" sorusunu gündeme getirdi. Başbakan Erbakan'ın 31 Mart Ayaklanmasında çok önemli bir yeri olan Taksim Kışlası'nın üzerine kurulu gezi alanını seçmesi ve bu yerde ısrar etmesi çeşitli spekülasyonlara neden olurken çok sayıda soru da ortaya atılıyor. Bu sorular ve spekülasyonlarla ilgili olarak askeri tarih uzmanı bir general de şunları söyledi: "RP'nin bu konuda ısrarcı olması ve İs-

tanbul'un fethini tamamlayacağız diye açıklama yapmasının altında, bu gerici ayaklanmanın yaşandığı alanı kutlamak, mürteciye selam göndermek anlamı yatıyor olabilir. Bu çok güçlü bir ihtimal. Çok yönlü düşünmek lazım, ama bu ihtimal çok ürkütücü."

31 Mart Vak'ası nedir?

1908'in 12 Nisan'ı 13 Nisan'a bağlayan (Rumi 31 Mart 1325) gece, bugün Taksim gezi yeri olarak anılan bölgede konuşlandırılmış bulunan Taksim Kışlası'ndaki askerler, subaylarına karşı ayaklanarak, kendilerine önderlik eden din adamlarının peşinden Meclis-i Mebusan'ın önünde toplanmışlar ve ülkenin şeriat esaslarına göre yönetilmesini istemişlerdi. Şeriat düzeni isteyen isyancıların, İttihatçı subaylar ile mebusları buldukları yerde öldürmeleri üzerine isyana Mustafa Kemal'in de komutanları arasında yer aldığı Selanik'teki 3. Ordu müdahale etmiş, ayaklanma bastırılmıştı.

Cumhuriyet Gazetesi 27 Şubat 1997 'Cami, mürtecilerin asıldığı yere yapılmak isteniyor' Başlıklı haberin tam metni

EK XII:

‘Köksüz Çınar, Türkçe Ezan!’ Başlıklı Televizyon Haberi – A Haber
(<https://www.ahaber.com.tr/webtv/gundem/analiz-18-yillik-garabet-turkce-ezan>)

<https://www.youtube.com/watch?v=H-yPpu4fAsI>

<https://www.ahaber.com.tr/analiz/2016/03/22/arapca-ezan-nasil-yasaklandi>

Cumhuriyet tarihinin en büyük dertlerinden biri bu.. Öznesi ezan...Özünden koparılan ezan.. 15 Haziran 622 günü idi... Hz. Peygamber Medine’de idi... Sesi en güzel sahabesini davet etti yanına.. Bilal-ı Habeşi’ye seslendi... ‘İnsanları ezana çağır ya Bilal’ dedi... Bir kutsal çağrıydı bu... Günde beş kez yinelenen... Ama bir gün gelecekti o ezan bu topraklarda yani Anadolu’da susacaktı....Resmi tarih, o büyük derdin ayrıntılarını pek yazmıyor... Ama resmi olmayan tarihte, ümmeti günde 5 defa huzura davet eden o çağrının başına gelen her ayrıntı var...23 Nisan 1920, Büyük Millet Meclisinin açıldığı ve Anadolu’da o büyük kahramanlık destanlarının yazıldığı günlerde başlıyor öykümüz.. İlk meclis, tam anlamıyla halkın iradesini temsil ediyordu ve meclis gündemi tarih boyunca bir daha yaşanmayacak kadar yoğunlu. Vekiller öncelikle ülkeyi kurtarmak için bir aradaydı. Hiç birinin zerre kadar başka çıkarı yoktu Ankara’ya geldikleri o gün. Herkes sadece sözünü söylüyor, Anadolu’nun fikrini dile getiriyordu. Yani bir anlamda ilk mecliste bir milli muhalefet de vardı. Ama kimse yükseltmiyordu sesini. Çünkü öncelikli mesele memleketti. Resmi tarih işte ilk olarak o zamanlarda girdi devreye. Muhalef olarak adlandırılan isimler, bir bir gerici diye adlandırılmaya başlandı. Oysa muhalifler gericilik yapmıyor sadece ata mirasını savunuyorlardı. İslam Anadolu’yu yüzlerce yıl boyunca bir arada tutmuştu ve bunu herkes biliyordu. Vekillerde zaten sadece o gerçeği dile getiriyordu. İslam’a hakettiği değer yeni dönemde de teslim edilmeli diyordu. Ancak ilk mecliste atırlan birinci adım, 29 Nisan 1920 tarihli Hıyanet-i Vataniye yani vatana ihanet kanunu oldu. Kanun İstiklal Mahkemelerinin kurulmasını ön görüyordu. Yani artık isminin üzerine gerici damgası vurulan kim varsa o mahkemeye çıkacaktı. Milli mücadele tamamlandıktan sonra reformlar devrine geçti meclis. Hilafet ve saltanatın kaldırılması adımları ardı ardına atıldı. Harf şapka ve kıyafet devrimleri yapıldı. Hilafetin kaldırıldığı gün yani 3 Mart 1924’te İngiltere’nin İstanbul’daki büyükelçisi Lord Lindsay konuşacak ve ‘laik Türkiye’nin müslümanları artık İngilizler için tehlike olmaktan çıkmıştır diyecekti. Anadolu şaşkındı. En başta halifesiz kalmak ne demek bilmediği için şaşkındı Anadolu. Sonra şapka taktığı için şaşkındı. Kadınlar sokağa çıkamaz olmuş, bir nesil okumayı bir gecede unutmuştu. Yani tam bir travmaydı bu. Milli mücadelede canını ortaya koyan Anadolu, reformlara hazırlıksız yakalanmıştı. O büyük şaşkınlık

1930'lara kadar atılan adımlarla aralıksız devam etti. 10 Nisan 1938'de bu kez devletin dininin İslam olduğu ibaresi anayasadan çıkarıldı. Yani din ve devlet işleri kesin çizgiyle birbirinden ayrıldı. Yani bir anlamda din devlet işlerine karışmıyordu ama kanunlar devletin din işlerine karışmasını engellemiyorlardı. Dinin millileştirilmesi projesi işte o günlerde tartışıldı. İsmail Hakkı Baltacıoğlu bir ıslah beyannamesi hazırladı. Beyannamede ilginç öneriler vardı. Baltacıoğlu Kurandaki bazı ayetlerin çağın gerisinde kaldığını söylüyor eskidiği için çıkarılmasını istiyordu. Hatta camilere ayakkabıyı çıkararak girmenin gericilik olduğunu iddia ediyordu. Uçuk fikirler elbette kabul görmedi. Ama o sözlerin edilmesi dahi Anadolu'yu germeye yetti. Ancak kimse sesini yükseltmezdi çünkü İstiklal Mahkemeleri vardı. Değişim hareketi Kur'anı değiştirmeyecekti belki ama o refomlar harfle, şapkayla ve kıyafetle de sınırlı kalmayacaktı. Din değişecekti. Fikri ortaya atan ilk isim, milliyetçi görüşleriyle tanınan Ziya Gökalp oldu. 'Bir ülke ki, camiinde Türkçe ezan okunur/Köylü anlar manasını namazdaki duanın/ Bir ülke ki mektebinde Türkçe Kur'an okunur/ Küçük büyük herkes bilir buyruğunu Huda'nın/Ey Türk oğlu, işte senin orasıdır vatanun.' Gökalp'in bu fikri Ankara'da kısa sürede karşılık buldu. İbadetlerin Türkçeleştirilmesi için adımlar atılmaya başlandı. Kur'anı Kerim işte o yıl ilk kez Türkçe'ye çevrildi. Teklif ilk olarak Mehmet Akif'e gitmişti. Ama Akif, haşa demekle yetinmişti. Çünkü o Akif, 'Bu ezanlar ki şehadetleri dinin temeli' demişti mısralarında. Yapamazdı, Çeviriyi yapma işi Zeki Melazım'e verilmişti.. Ancak ne var ki Zeki Melazım'in Arapçaya ana dili kadar hakim bir gayrimüslim olduğunu konuşuyordu herkes...Türkçe ezan fikri de yine o yıllarda temellendi... Ve fikir 1932'de hayata geçti...Bir Ramazan ayında, 30 Ocak 1932 günü Fatih Camiinden ilk Türkçe ezan okundu...Aynı gün Sultanahmet Camiinde de Hafız Sadettin Kaynak minbere çıktı...Üzerinde frak vardı..Hutbeyi Türkçe okudu...Cemaatse o an böyle fotoğraflandı..Hepsi kurallara uygun giyinmişti..Hepsi, şapkalıydı..Arapça ezan yasaktı artık...Okuyan hapse gönderiliyordu...Millet camileri terk etmeye evlerde cemaatler kurmaya başladı... 1932 Ramazanı işte o şok değişimlerle geçildi... Doktor Reşit Galip de yine o günlerde ortaya çıktı...Bir plan hazırlamış hatta planı başkent tarafından onaylanmıştı...Planda; Müslümanlığın bir Türk dini olduğu ispat edilecek ve kalbin dili anadildir, duaların anadilde yapılması için çalışmalar hızla başlayacaktır deniliyordu...Yani ezandan sonra artık namaz da -hatta dua da Türkçeleştiriliyordu...İşte tüm bu olan bitenlere halkın bir cevabı vardı ama, halk o cevabı nerede nasıl vereceğini bilemiyordu...Milletin kaderi İkinci Dünya Savaşı ile değişti...O savaş sırasında Batıya çoğulcu demokrasiye geçme sözü veren Milli Şef dediğini 1946'da yaptı...CHP içinden çıkan muhaliflere tam bir sevgi seli vardı o seçimde ve halk yaşadığı onca zulme cevap verebileceğini zannediordu...Sandığa da o umutla gidildi... Ne var ki 1946 seçimi yani Cumhuriyet'in ilk demokrasi denemesi eşi benzeri görülmemiş şekilde sonuçlandı..Oy, zabıtların gözü önünde açık açık veriliyor ama sayım gizli yapılıyordu..."Açık oy gizli tasnif" diye tarihin karanlık sayfasına yazılan o rezalet

CHP'ye 4 yıl daha iktidar hakkı verdi...Ama 1950'de dönem tümden değişti...Meclis'te yeni seçim kanunu kabul edilmişti...CHP içinden çıkan gençler yani demokratlar 14 Mayıs 1950 günü Milli şef iktidarını tarihe gömdü...Adnan Menderes başbakandı artık...Demokratların büyük ağabeyi Celal Bayar'sa Cumhurbaşkanı..Kabine ilk toplantısını ankaya köşkünde Celal Bayar nezaretinde yaptı...O tarihi karar da zaten o gün orada alındı...Halk neredeyse 30 yıldır duyamadığı –(yıllardır)-duyamadığı ezanı artık duyabilecekti...Demokrat partinin ilk işi ezanı gerçek haline çevirmek oldu...İlk ezan 15 Haziran 622 günü okunmuştu Medine-i Münevvere'de...Bir tevafuk oldu...Elbette bir denk getiren vardı...Yine bir 15 Haziran günü ezan Anadolu'da aslına döndü...

EK XIII:

‘10 Kasım 1938’de Zulüm Son Buldu- Mustafa Kemal Yıllar Önce Bugün Öldü’ Başlıklı Televizyon Haberi- 10 Kasım 2015-Akit TV Web Sayfası

<https://www.youtube.com/watch?v=LkymA6yWtLA>

10 Kasım 1938’de son bulmuştu yıllarca süren o serüven. Resmîyetle öyle kabul edilen Türkiye Cumhuriyeti kurucu başkanı Mustafa Kemal’den bahsediyoruz elbette..İngilizlerin dahi yapamadığını yapmış ve de başarılı olmuştu nihayetinde.. Bu konudaki başarısını takdir etmemek ne haddimize..Mesela bin yıllık tarihîmiz onun marifetiyle bir gecede yok olup gitmişti..Anadoluyu istila eden Moğol bile başaramazdı bunu öyle ya.. Müslüman kıyafetlerini ortadan kaldırmaktı.. Öyle Fransızların Maraş’ta yaptıkları gibi peçeye el uzatmakla olmazdı..Hem öyle olunca karşına bir Sütçü İmam dikiliveriyordu birden bire..Daha akıllıcası lazımdı.. O da eksik olmasın Mustafa Kemal’in kılık kıyafet kanunuyla başarıyordu... Öyle ya bunu Anadoluyu işgal eden gavur Fransız askeri bile başaramamıştı..Getirdiği demokrasi öyle bir demokrasiydi ki.. Amerika bile Irak işgalinde görmemişti onu Bağdat’ta..Öylesine tesirli bir demokrasiydi..Bundan elli yıl önce atom bombasıyla yerle bir edilen Japonya bile çok geçmeden ayağa kalkabiliyor, dünyaya kafa tutabilecek teknolojiye sahip olabiliyordu..Ama ne hikmetse demokrasiye ve özgürlüklere yaklaşık yüzyıl önce kavuşan Türkiye ulaşamıyordu bir türlü muasır medeniyetler seviyesine..Hem olsundu, bizde demokrasi vardı.. O neyimize yetmiyordu ki..Demokrasi..İkinci Dünya Savaşı’nı kaybederek yüzlerce anlaşılmayla eli kolu bağlanan Almanya’nın bugünkü durumunu hatırlatmaya hacet var mı ki...Onun ölümünden sonrada her şey güllük gülîstanlık olmayacaktı..Doğru ya Hiroşima’da bile hala ot bitmiyor..İnananlara yapılan her zulüm onun adına onun kutsiyeti namına yapılacaktı.. Ve şimdi bizler, inanan insanların sözcüsü namında olan bizler, böylesi bir durumda ne diyelim ki...Rahmetle anamıyoruz seni Paşam..Anamıyoruz..